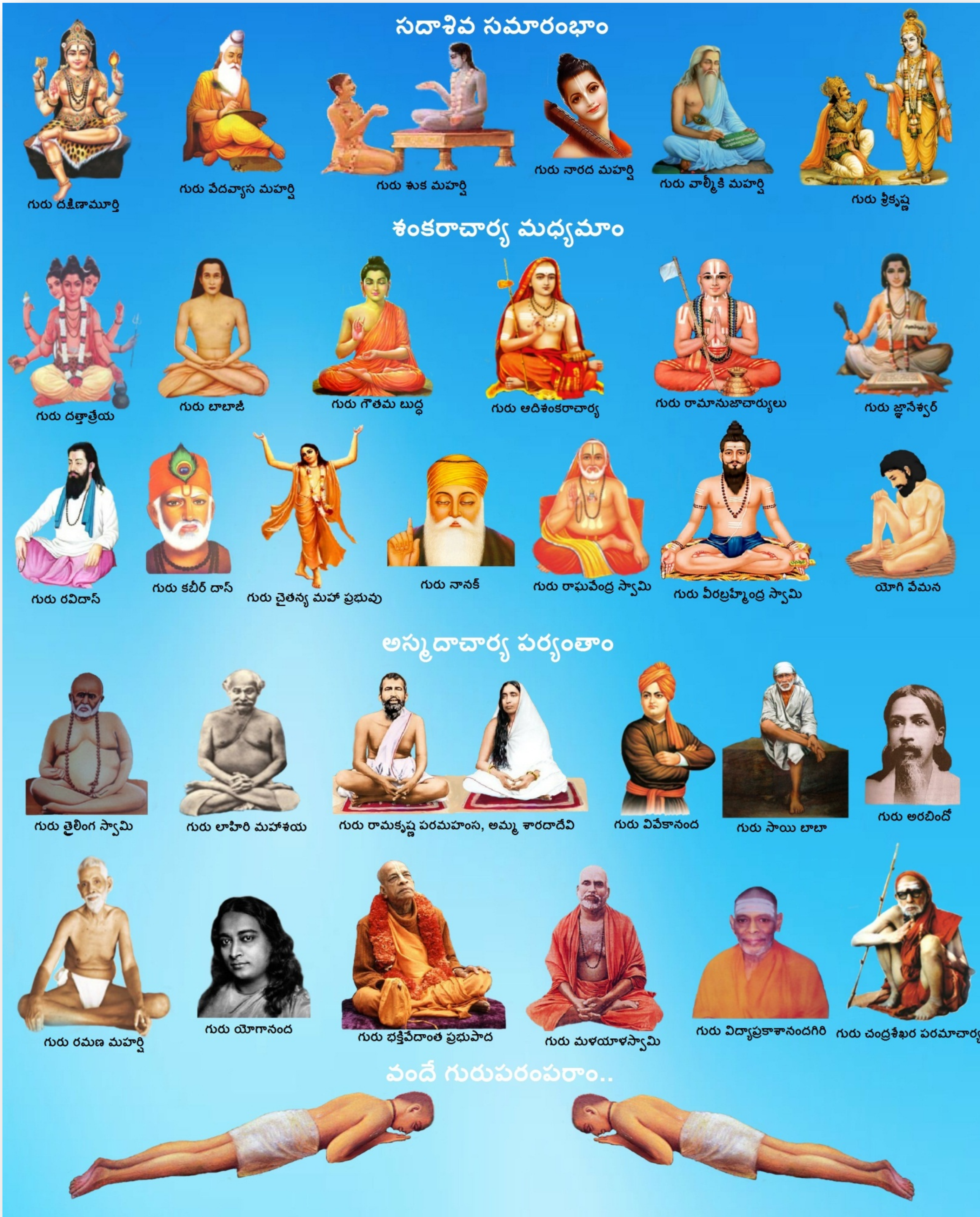
రామాయణం

విచారణ

శ్రీరామ వనవాసము

సదాశివ సమారంభాం
గురు దక్షిణామూర్తి
గురు వేదవ్యాస మహర్షి
గురు శుక మహర్షి
గురు నారద మహర్షి
గురు వాల్మీకి మహర్షి
గురు శ్రీకృష్ణ
శంకరాచార్య మధ్యమాం
గురు దత్తాత్రేయ
గురు బాబాజీ
గురు గౌతమ బుద్ధ
గురు ఆదిశంకరాచార్య
గురు రామానుజాచార్యులు
గురు జ్ఞానేశ్వర్
గురు రవిదాస్
గురు కబీర్ దాస్
గురు చైతన్య మహా ప్రభువు
గురు నానక్
గురు రాఘవేంద్ర స్వామి
గురు వీరబ్రహ్మేంద్ర స్వామి
యోగి వేమన
అస్మదాచార్య పర్యంతాం
గురు త్రైలింగ స్వామి
గురు లాహిరి మహాశయ
గురు రామకృష్ణ పరమహంస, అమ్మ శారదాదేవి
గురు వివేకానంద
గురు సాయి బాబా
గురు అరబిందో
గురు రమణ మహర్షి
గురు యోగానంద
గురు భక్తివేదాంత ప్రభుపాద
గురు మళయాళస్వామి
గురు విద్యాప్రకాశానందగిరి
గురు చంద్రశేఖర పరమాచార్య
వందే గురుపరంపరాం..

నన్ను "నేను" తెలుసుకోవటానికి

నన్ను "నేను" మార్చుకోవటానికి

నన్ను "నేను" చేరుకోవటానికి

మరియు అత్యుత్తమ జీవన విధానానికి

కావలసిన భక్తి,జ్ఞాన,కర్మ,ధర్మ సమాచారం ఒకేచోట తెలుగులో ఉచితంగా!

సాధారణంగా వేదాంతం తెలుసుకోవాలనే కోరిక వుంటుంది, కాని గ్రంధాలు అందుబాటులో లేవు. ఇంకొకరి దగ్గర గ్రంధాలు వుంటాయి, కాని జిజ్ఞాసువులకి ఎక్కడ ఉన్నవో తెలియదు. అలాగే కొన్ని లైబ్రరీ లో కొన్ని రకాల పుస్తకాలు మాత్రమే లభ్యం అవుతున్నాయి, అంతేగాక విలువైన గ్రంధాలు సరైన సంరక్షణ లేక కనుమరుగైపోతున్నాయి, కనుక మన అందరి కోసం భారత ప్రభుత్వం పురాతన ఆధ్యాత్మిక గ్రంధాలను సంరక్షించే నిమిత్తం ఎంతో శ్రమతో కంప్యూటరీకరణ ద్వారా ఒక చోట చేర్చుతూ ఆన్ లైన్ చేయటం జరిగింది. ఇటువంటి విలువైన జ్ఞాన సంపదను మరింత సులభంగా అందుబాటులోకి తీసుకురావటానికి సాయి రామ్ సేవక బృందం ఉడతా భక్తి గా ఇప్పటివరకి దాదాపు **5000** పుస్తకాలను వివిధ వర్గాలుగా విభజించి PDF(eBOOK) రూపంలో ఆన్ లైన్ లో ఉచితంగా అందించటం జరిగింది. కనుక ప్రతి ఒక్కరు ఈ సదవకాశాన్ని సద్వినియోగం చేసుకోగలరు. ఇందుకు సహాయం అందించిన భారత ప్రభుత్వపు వెబ్ సైట్(డిజిటల్ లైబ్రరీ అఫ్ ఇండియా http://www.new.dli.ernet.in), ఆర్కైవ్ వెబ్ సైట్(https://archive.org), గూగుల్ వెబ్ సైట్(https://www.google.co.in), మైక్రోసాఫ్ట్ వెబ్ సైట్(http://www.microsoft.com) కు మేము ఋణపడివున్నాము.అలాగే ఇటువంటి బృహత్తర కార్యక్రమానికి పెద్ద మొత్తం లో గ్రంధాలను అందించిన తిరుమల తిరుపతి దేవస్థానమునకు కూడా మనం ఋణపడివున్నాము. సాయి రామ్ సేవక బృందం కోరుకొనేది ఒక్కటే, ప్రతి ఇల్లు ఆధ్యాత్మిక జ్ఞాన గ్రంధాలతో నిండిపోవాలన్నదే మా కోరిక.

ఈ గ్రంధాలను ఉచితంగా ఆన్ లైన్ లో చదువుటకు, దిగుమతి(డౌన్లోడ్) చేసుకొనుటకు గల మార్గాలు:

1) భారత ప్రభుత్వపు వెబ్ సైట్: http://www.new.dli.ernet.in లేక http://www.dli.ernet.in
2) సాయి రామ్ వెబ్ సైట్: http://www.sairealattitudemanagement.org
3) సాయి రామ్ గూగుల్ సైట్: https://sites.google.com/site/sairealattitudemanagement
4) ఆర్కైవ్ వెబ్ సైట్: https://archive.org/details/SaiRealAttitudeManagement

ఈ జ్ఞాన యజ్ఞం పై గల సలహాలు,సూచనలకు సేవక బృందాన్ని సంప్రదించుటకు: sairealattitudemgt@gmail.com
సాయి రామ్ భక్తి,జ్ఞాన సమాచారం: https://www.facebook.com/SaiRealAttitudeManagement
సాయి రామ్ భక్తి,జ్ఞాన సంబంధ వీడియోలు: https://www.youtube.com/user/sairealattitudemgt

ఈ జ్ఞాన యజ్ఞంలో ప్రతి ఒక్కరు పాల్గొని, ఈ అవకాశాన్ని సద్వినియోగం చేసుకొని,మీరు సంతృప్తులైతే మరొక సాధకునికి, జిజ్ఞాసువులకు మార్గం చూపించగలరని ఆశిస్తున్నాము. మీరు చదువుకోవటంలో ఏమైనా ఇబ్బంది కలిగితే సేవక బృందంను సంప్రదించగలరు. ఒకవేళ మా సేవలో ఏమైన పొరపాటు వస్తే మన్నించగలరు.

ఈ గ్రంధపు భారత ప్రభుత్వ డిజిటల్ లైబ్రరీ గుర్తింపు సంఖ్య: 2020010008130

Sai**R**eal**A**ttitude**M**anagement(SAI RAM) - సాయి నిజ వ్యక్తిత్వ నిర్వహణ(సాయి రామ్)

* సర్వం శ్రీ సాయినాథ పాద సమర్పణమస్తు *

భారత ప్రభుత్వపు వెబ్ సైట్ - డిజిటల్ లైబ్రరీ అఫ్ ఇండియా

http://www.new.dli.ernet.in

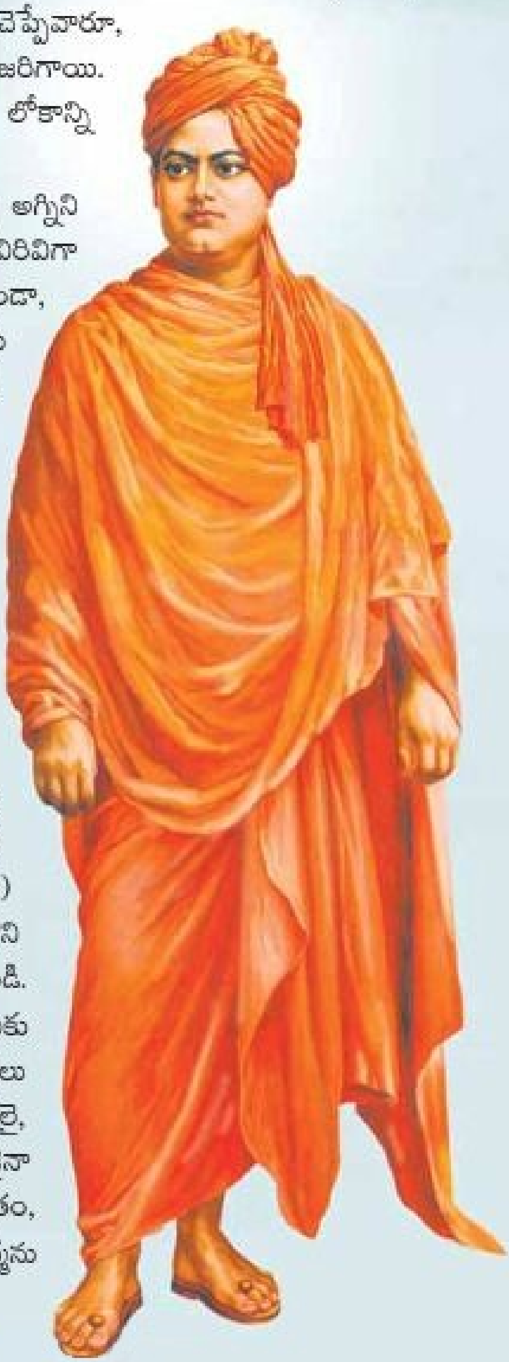

అతి విశిష్టం ఈ దానం!

స్వామి వివేకానంద

"దానాలలోకెల్లా ఆధ్యాత్మిక విద్యాదానం చాలా శ్రేష్ఠమైంది! దాని తరువాతిది లౌకిక జ్ఞానదానం, ప్రాణదానం, అన్నదానం" అని వ్యాసమహర్షి చెప్పారు.

మన ఆధ్యాత్మిక జ్ఞానం భారతదేశ హద్దులలో నిలిచి పోకూడదు. లోకమంతటినీ ఆవరించాలి! ఇలా లోకవ్యాప్తమైన ధర్మప్రచారాన్ని మన పూర్వులు చేశారు. హైందవ వేదాంతం ఎన్నడూ ఈ దేశం దాటి పోలేదని చెప్పేవారూ, మతప్రచారార్థం తొలిసారిగా, పరదేశాలకు వెళ్ళిన సన్యాసిని నేనే అని చెప్పేవారూ, తమ జాతిచరిత్ర నెరుగని వారే! ఇలాంటి సంఘటనలు ఎన్నోసార్లు జరిగాయి. అవసరమైనప్పుడల్లా, భారతీయ ఆధ్యాత్మిక జ్ఞానప్రవాహం వెల్లువలా లోకాన్ని ముంచెత్తుతూ వచ్చింది.

రాజకీయ ప్రచారాన్ని రణగొణధ్వనులతో, యోధులతో సాగించవచ్చు. అగ్నిని కురిపించి, కత్తిని ఝళిపించి, లౌకిక జ్ఞానాన్నీ, సంఘనిర్మాణ విజ్ఞానాన్నీ విరివిగా ప్రచారం చేయవచ్చు. కానీ ఆధ్యాత్మిక జ్ఞానదానం కళ్ళకు కనిపించకుండా, చెవులకు వినిపించకుండా కురుస్తూ, రోజా పువ్వుల రాసుల్ని వికసింపజేసే మంచులాగా నిశ్శబ్దంగా జరగవలసి ఉంది. భారతదేశం నిరాడంబరంగా, లోకానికి మళ్ళీ మళ్ళీ చేస్తూ వచ్చిన దానమిదే!

మిత్రులారా! నేను అవలంబించే విధానాన్ని తెలియజేస్తాను వినండి. భారతదేశంలోనూ, ఇతర దేశాల్లోనూ మన పారమార్థిక ధర్మాలను బోధించడానికి తగినవారుగా మన యువకుల్ని తయారు చేయడానికై భారతదేశంలో కొన్ని సంస్థలను నెలకొల్పాలి! ఇప్పుడు మనకు కావలసింది బలిష్ఠులు, జవసంపన్నులు, ఋజువర్తనులు, ఆత్మ విశ్వాసపరులు అయిన యువకులు. అలాంటి వారు నూరుమంది దొరికినా, ప్రపంచం పూర్తిగా పరివర్తన చెందగలుగుతుంది!!

ఇచ్ఛాశక్తి తక్కిన శక్తులన్నిటి కన్నా బలవత్తరమైంది. అది సాక్షాత్తూ భగవంతుని దగ్గరి నుండి వచ్చేదే కాబట్టి దాని ముందు తక్కినదంతా లొంగిపోవలసిందే. నిర్మలం, బలిష్ఠం అయిన 'ఇచ్ఛ' (సంకల్పం) సర్వశక్తిమంతమైంది. దానిలో మీకు విశ్వాసం లేదా? ఉంటే మీ మతంలోని మహోన్నత ధర్మాలను ప్రపంచానికి బోధించడానికై కంకణం కట్టుకోండి. ప్రపంచం ఆ ధర్మాల కోసమై ఎదురుచూస్తోంది. అనేక శతాబ్దాలుగా ప్రజలకు క్షుద్రసిద్ధాంతాలు నేర్పడం జరిగింది. వారు వ్యర్థులని ప్రపంచమంతటా బోధలు జరిగాయి. ఎన్నో శతాబ్దాల నుండి వారు ఈ బోధనల వల్ల భయభ్రాంతులై, పశుప్రాయులైపోతున్నారు. తాము ఆత్మస్వరూపులమనే మాటను వినడానికైనా వారెన్నడూ నోచుకోలేదు. "నీచాతినీచుడిలో కూడా ఆత్మ ఉంది. అది అమృతం, పరమ పవిత్రం, సర్వశక్తిమంతం, సర్వవ్యాపకమైనది" అని వారికి ఆత్మను గురించి చెప్పండి. వారికి ఆత్మవిశ్వాసాన్ని ప్రసాదించండి. ❖

మూలం: శ్రీ రామకృష్ణ ప్రభ - ఫిబ్రవరి 2014

SRIRAMA VANAVASAMU.

శ్రీ ర సా.

శ్రీరామవనవాసము

(వచనకావ్యము.)

పురాణం. పేర్వయ్యగారిచే వ్రాయఁబడినది.

ఇది,

గ్రంథకర్త వారసులవలన హక్కు, కొనఁబడి

యన్. వి. గోపాల్ అండు కో,

ఆనందభారతి భవన్ ముద్రాక్షరశాలయందు

ముద్రింపించి ప్రచురింపఁబడియె.

చెన్నపట్టణము.

దీనివెల] 1949 [1-8-0

ఆంజనేయుడు లక్ష్మణుడు శ్రీరాములు సీతాదేవి

పీఠిక.

ర్యులారా!

శ్రీమద్రామాయణమున తెనుఁగున నింతవఱకును, పద్యకావ్యములుగాను, గద్యకావ్యములుగాను, మహాకవు లెందఱో రచించి లోకంబునఁ బ్రసిద్ధి నొందియున్నారు. దీనినిబట్టి యోచించినచో, శ్రీరామ చరిత్రము నెందఱు వ్రాసినను, నెన్ని గ్రంథములు విరచించినను కవివరులకుఁ దృప్తిఁ గొలుపకుండుట తెల్లమగును. ఆగ్రంథములను చదివినపుడు మఱియుం జదువవలయు ననియే బుద్ధి కలుగుచుండును గాని విసు వించుకయుం బొసఁగదు. ఇది నాయొక్క యనుభవ విషయము. అప్పుడప్పుడును రామ కథాపఠనముఁ జేయుటచేత తత్సీతా చరిత్రంబును నేనును నొకటి వ్రాయవలయునను తలంపుఁ గొన్నవాఁడనై మున్ను వ్రాసియున్న మహాకవులంబోలు సామర్థ్యము లేనివాఁడనయ్యు. రామాయణమందుఁగల గౌరవమును బట్టియైనను, నేవాయగ్రంథమును లోకు లాదరింపఁ గల రనెడిదృఢ విశ్వాసముఁ గల వాఁడనై యత్నించి, ఎన్నియో రామాయణ గ్రంథము లుండగా, వానికంటె నధికముగ నేను చెప్పఁగలది యేమియుం గలుగమిఁ దలంచి యుండదేనియు నొక భాగంబును గొని వచనముగా వ్రాసి ముగించుట మేలని నిశ్చయించి, రామచంద్రుని వనవాస వృత్తాంతము వ్రాయుట యుక్తమని యాలోచించినంగున తత్కథను వ్రాయఁగడంగి లిఖించి సంపూర్తిగావించి సుస్థిరమైన దైవంబైన శ్రీసుదర్శనాచార్యుల కంకితముఁ జేసి కృతార్థుఁడ నైతి. ఈగ్రంథము వనవాసముసుగూర్చి రచించినదైనను, పాఠకులకు పూర్వోత్తరకథా సందర్భములు సుబోధకంబుగా నుండుటకొఱకు రామాయణాద్యంత వృత్తాంతములను మిక్కిలి సంగ్రహముగా లిఖించి, వనవాసకథను, తగినంతమాత్రము పులముఁ జేసి వ్రాసినాఁడ. ఇందు నేను గావించిన విశేష మేదియును లేకపోయినను, ప్రత్యేకముగా నీకథ లేక యుండుటవలన నిది లోకులకు బాలవృద్ధగాముల చదువుట కింపుగానుండుననియు పావనచరిత్రంబగుటచే నెల్లరు నిందు జదువఁగల రను నమ్మకమున నిట్లు గావించితిని. ఈగ్రంథమును, స్త్రీలును, నల్పజ్ఞానముఁ గలవారును సయితము పఠించి సంతసించుట కనువుగా మిక్కిలి సులభశైలిని సుబోధకముగా నుండులాగున లిఖించినాఁడ. ఇందలి యితివృత్తము జగద్విఖ్యాతమే యైనను, పుణ్యచారిత్రంబుగావున పఠనార్హంబే యగునను నాతలంపు.

అల్పజ్ఞుఁడనైన నాచేరచియింపఁబడిన యీగ్రంథమందు దొరలిన తప్పులంగని నిసి యనాదరింపక మన్నింపవలయునని పండితోత్తములను కవిపుంగవులను మిక్కిలి ప్రార్థించుచున్నాఁడ. ప్రరగాసుల[illegible] నే [illegible] యీ చరిత్రమును [illegible] ను తానే భరించి స్వ[illegible] సచ్ఛాంతిచిన వారును, [illegible] నను గాచే పెక్కు గ్రంథములు వ్రాయించి ప్రచురించినవారును నగు శ్రీ [illegible] పాల్ మొదలియారుగారికి నే నెంతయుం గృతజ్ఞుఁడను, ఇట్టి మహోపకారము చేసిన యాసద్వ్యాపారి కాయురారోగ్య భాగ్యభోగ్యంబులొసంగి రక్షించవల దని భగవంతునిఁ బ్రార్థించుచున్నాఁడను.

ఇట్లు గ్రంథకర్త,

[illegible] శాస్త్రి.

విషయసూచిక.

వరుస నెంబరు

విషయసూచిక. పుటసంఖ్య.

దైవ ప్రార్థన

—(:)—

ఉ॥ శ్రీకరకంజలోచనుని - శేషగిరిస్థితు వేంకటేశ్వరున్
ప్రాకటభక్తినెంచి - యభివర్ణి సంస్కృతియందు భారతిన్
శ్లోకసతించి పండితుల - నూరుల పత్త్రములందజేసి యు
త్సేకమెలర్ప రామకథఁ - జెప్పెద నెంతయు మేలుచేకుఱన్

ఉ॥ శ్రీవిభవాభిరాముఁడగు - శేషసగాలయు వాసుభక్తుఁడన్
భూవిబుధోత్తమాన్వయము - పుండఁబురాణపిచయ్యయుఖ్యుఁడన్
పావనశీలురాకవి - పండితవర్యులకున్ విధేయుఁడన్
భావములోన రామకథఁ - బల్కఁగఁ గోరి సంభవించుటన్

మ॥ జగదీశుండగు రామచంద్రు వనవా - సప్రేమణోదంతమిం
పుగఁ బూర్వోత్తరసంగ్రహక్రమమునం - బూన్కిన్ జనుల్ మెచ్చగాఁ
దగిరొప్పన్ వచనంబుగా మృదులనూ - త్నస్వాదు సచ్ఛైలిమే
లగుభంగిన్ రచియించి యంకితముమం - గాభర్త కర్పించెదన్

క॥ ఏమాడ్కి నెన్నిరీతుల । రామునిసచ్చరితములను రచియించిననా
క్షేమకరంబెట్లునని । నామదిలో నెండచెప్పి నాఁడన్ దీన్.

క॥ ఉత్తింగవులుఁ బండితులు । తప్పతిఁ నొడరినతప్పులరసికి నియుకసదాయ
మతులై మన్నింపుఁడు నే । సతతంబును సంస్తుతింతుఁజాలగ భక్తిన్

శ్రీ రామవనవాసము.
వచన కావ్యము

—* కథా ప్రారంభము. *—

శ్రీమత్సమస్తనిస్తుల సద్గుణ గణాభిరాముండైన శ్రీరామునిచరితంబును వచన ఫక్కిని వివరించెద మదీరచినా సంవిధానం బెట్లనిన.

అఖండ వైభవ సముపేతంబై చతురబ్ధిపరీతంబై విరాజిల్లు ధరణీరమణీమణికిఁ దిలకంబు చందంబున నందమింపొంద బృందారక పురంబునుం దలపించునదియైన యయోధ్య యనెడి మహానగరంబొండు సకల సంపత్పరిపూర్ణంబును జగద్వందితానంద భోగాభిరామంబును నగుచు ప్రసిద్ధికెక్కి యెల్లవారలకునుం గన్నులపండువ గావించుచుండును. ఇక్ష్వాకుండను మహీపాలుని వంశభవులైన ప్రభువులు పారంపర్యముగా నయ్యయోధ్య తమకు రాజధానిగా కోశలదేశంబు నిరంకుశులై ధర్మంబుఁదప్పక పాలించుచుండిరి. పెక్కండ్రు మహా ప్రసిద్ధపురుషులు పెద్దకాలంబు రాజ్యము గావించినంతట యా వంశమందు దిలీపుఁడను నృపాలుఁ డుదయించి దిగంత విశ్రాంత యశోధురంధరుండై ప్రజాపాలనంబు గావించి దివంగతుడయ్యె. పిమ్మట నతని పుత్రుం డజుండు రాజై పెక్కేడులు భూమినేలెను. అమ్మహారాజు ననంతరము ధర్మస్వరూపుఁడును, సర్వసద్గుణపరిశోభితుండును, నద్వితీయ శౌర్య, ధైర్య, గాంభీర్య, పరాక్రమ కలితుండునునైన యజనందనుండగు దశరథుండను మహారాజు రాజ్యాధిపతియై న్యాయంబుఁదప్పక, ప్రజానురాగంబునకుఁ బాత్రుఁడై రాజ్యపాలనముఁ జేయఁదొడంగెను. అతనికి కౌసల్య, కైక, సుమిత్ర యనెడి నామములు గల ముప్వురు భార్యలు గలరు. వారలంగూడి సమస్త భోగములు ననుభవించుచు, మిక్కిలి బుద్ధిమంతుడగు సుమంతుఁడను మంత్రిసహాయమున దశరథావనీపతి నిరుపద్రవముగా ననేక శతవత్సరములు రాజ్యము గావించుచుండెను. అమ్మహారాజున కేకొఱంతయు లేకున్నను సంతానహీనుండై యున్నందున యాకొఱంతమాత్ర మతని మనంబును సదా బాధింపుచున్న బహు కాలంబునుండి పరంపరగా వచ్చుచున్న వంశము తన యనంతరము రాజ్యముచేయువాడు క్షీణింపవలసినట్లు తటస్థించెనుగదా యని యెల్లప్పుడును చింతామగ్నుండై, భార్యాత్రయ

సహితుండగు నెన్నియో దానధర్మాది సత్కార్యములు గావించుచు, పెద్దలం బూజించి వారి యాశీర్వాదములం గొనుచుండినను నెంతకు నల నను వానికి సంతానము గలుగదయ్యె. దశరథుం డొకనాండు తన కుల గురుండైన వసిష్ఠ మహామునితో తన మనోదుఃఖమును విశదపఱచి "స్వామీ! నేను పుత్రసంతానము నొందుటకుం దగిన యుపాయంబు సెలవి యొసంగుం" డని ప్రార్థించెను. మహాత్ముం డగు వసిష్ఠ మునిశ్రేష్ఠుండు యోగదృష్టిచే భవిష్యద్వృత్తాంతముం దెలిసికొని "ఓయి నృపాలా! నీవు పుత్రకామేష్టియను యాగంబొనరింపుము. నీకు పుత్రులు గలుగుదు"రని యాదేశించెను. తత్క్రమం బా మునీంద్రునివలనం దెలిసికొని యతని సాయంబుచే దశరథుఁడు విధ్యుక్తముగా పుత్రకామేష్టి నొనరించి వేలుపులు సంతుష్టినొంది ప్రీతులై యజ్ఞపురుషుని మూలమున యా రాజునకు పాయసంబులు బంపిరి. మహీవరుండు మహా సంతోషముతో దానిం గైకొని తన ముగ్గురు భార్యలకుం బంచియొసంగె. తత్ప్రభావంబుచే, వారు గర్భంబుదాల్చిన దశరథుం డానందముం జెందగా శుభలగ్నముల యందు కౌసల్యా కైకల కొక్కొక్కరుండును సుమిత్ర కిరువురునుగా నలువురు సుపుత్రులం గనిరి.

వసిష్ఠుని యనుమతంబున నృపాలుం డా కుమారులకు జాతకర్మంబుల నిర్వర్తించి, కౌసల్యాభవునకు రామచంద్రుఁడనియు కైకజునకు భరతుం డనియు సుమిత్రాసంభవులకు లక్ష్మణ, శత్రుఘ్నులనియు నామంబులిడి వారల నత్యంతప్రియంబునం బెంచుచుండి యుక్తకాలమున చౌలోపనయ నాదులు గావించి వసిష్ఠాదులైన యుత్తమ గురువులయొద్ద విద్యాభ్యాసముం జేయించెను. పసితనంబుననుండియు, సుమిత్రా సుతులలో పెద్దవాఁడైన లక్ష్మణుండు రామచంద్రుని యందును, రెండవ వాఁడైన శత్రుఘ్నుఁడు భరతుని యందును బద్ధానురాగముగలవారై యెప్పుడును నెడబాయక కూడి మెలంగుచుండిరి. ఆ నలువురును పదునైదు సంవత్సరముల వయసునకు లోపల సమస్త శాస్త్రములును పఠించి, యశ్వగజారోహణముల యందును, విలువిద్యయందును నారి తేరి సకల శుభలక్షణముల తోడ గూడి యొప్పారుచు తల్లిదండ్రులకును బంధుమిత్ర సముదయంబునకును, ప్రజా సమూహంబునకును కన్నుల పండువ గావించుచుండిరి. దేవతలచే ప్రార్థింపఁబడి లోకంబున దుష్టులను శిక్షించి శిష్టుల రక్షించుటకై శ్రీమన్నారాయణుం డత్యుత్తముండైన దశరథునకు కౌసల్యయందు సుతుండై

జనించెననియు, నతనికి సహాయంబుగా, శేషాహి లక్ష్మణాంశునగను, శంఖచక్రములు భరత శత్రుఘ్నులుగను జనించిరనియు వారిమూలమున దుష్టరాక్షసాది బాధలుతొలంగి ప్రపంచంబు నిష్కంటకముగా శాంతిఁగొంది వర్ధిల్లఁగలదనియు, సత్కార్యంబుల కంతరాయములు గలుగక జరుగఁగలవని యెఱింగినవారై, తపోధనులెల్లరును వారికి సకల శుభములును గలుగవలయునని యాశీర్వదించుచుండిరి.

అంతల రామ లక్ష్మణ భరత శత్రుఘ్నులు విశ్వానందకరులై విలసిల్లుచుండ బహుకాలముగా సంతానహీనుఁడై యున్న దశరథమహారాజు తన ముద్దుకుమారులఁ గాంచి పరమానందమును జెంది చిన్నతనముననే వారికి వివాహములుగావించి చూడవలయునని తనలో తలంచుచుండెను. ఒకదినమా యవనీవర శేఖరుండు, మంత్రి సామంత హిత పురోహిత దండనాయక బంధుజనంబులు పరివేష్టించియుండ భట నట గాయక పాఠక వైణిక ఘాంటిక మార్దంగిక వందిమాగధ పరివారంబులు సేవింపగా నిండుకొలువుండి రాజకార్య విమర్శనాసక్తుఁడై యున్న సమయంబున మహానుభావుండును బుషి జనోత్తముండునునైన విశ్వామిత్రుం డచ్చటి కరుదెంచెను. దౌవారికులవలన నమ్ముని రాక నెఱింగి దశరథావనిపతి త్వరితముగాలేచి యెదురేగి తోడ్తెచ్చి యుచితాసనాసీనుం జేసి పూజించి సాష్టాంగ నమస్కృతుల నొనరించి యతని యనుమతింగొని తానునుం గూర్చుండి యాగమన కారణంబు నడిగిన తా నొనరించు జన్నంబునకు మారీచ సుబాహులనెడి దైత్యులు

—* విశ్వామిత్రుండు రామలక్ష్మణులం దోడ్కొనిపోవుట. *—

విఘ్న మాచరించుచున్నారనియు యజ్ఞరక్షణమును జేయుటకు శ్రీరామచంద్రునకు దక్క యన్యులకు సాధ్యము కాదనియు కర్తవ్యం బాలోచించి సహాయార్థము రాముని వెంటఁబెట్టుకొని పోవుటకై వచ్చితిననియు సవనంబు పూర్ణమైనంతట దోడ్కొనివచ్చి విడిచిపోయెదననియు తన వెంట పంపవలసినదనియుం జెప్పెను. రామునివిడిచి యుండజాలని దశరథుఁడా ప్రకారము చేయుటకు సమ్మతముగాకున్నను తమ కులగురువైన వసిష్ఠుండు పనుపవలసినదిగా నాజ్ఞాపించిన కారణము విధిలేక సమ్మతించి రామచంద్రుని ప్రయాణముఁ జేసెను. అంతల ముని వెంట తా ముందునడుచుండగా నిమిషమైన నతని విడిచియుండని లక్ష్మణుండును దనయన్నతోడ గూడికొనిపోవుటకు ప్రయాణంబయ్యెను ఆకుమారు లిరువురును, గను

ర్బాణములు ధరించి విశ్వామిత్రుని వెంట యతని యునికిపట్టైన సిద్ధాశ్ర
మంబునకు ప్రయాణమై పోయిరి. మౌనివర్యుండు వారలఁ గొంపోవ ని
చనిచని యరణ్యము ప్రవేశించి యరుగుచుండ తటాకయను దుష్టరాక్షసి
వారిమీఁదికి వచ్చుటయు ముని యాజ్ఞచే శ్రీరామచంద్రుఁడు దానిని
ఖండించి యా వనంబు నిష్కంటక మొనరించి తపసిం గూడి సిద్ధాశ్రమం
బునకు నిజానుజ ద్వితీయుండై యరిగెను. అట విశ్వామిత్రుఁడు వారి
నాదరించి, నిజ యత్నకృతంబైన జన్నంబు నాగించుట కుపక్రమించి సంర
క్షణార్థము రామలక్ష్మణుల నియమించి దీక్షవహించెను. అపుడు హోమ
కుండమున పూర్వోక్త రాక్షస ద్వయము రక్తమాంసములను పైనుండి
వర్షింపఁ దొడంగిరి. మహా పరాక్రమ వంతుఁడైన దశరథాత్మజాగ్రేస
రుండు వాని నొకవాడితూపున నేలఁబడఁగూల్చి మారీచు నొకయమ్మున
నంబరమున కెగరఁగొట్టుటయు వాఁడా విసరుచే మీఁదికెగసి వాయు
వశంబున నెగసిన తృణఖండముంబోలె పోయి సముద్రంబులోఁబడి ప్రాణం
బులు దక్కించుకొని పాఱిపోయెను. ఆ దుష్టుల యుపద్రవము తొలఁగు
టచే మునీంద్రుని జన్నంబు నిర్విఘ్నముగా సంపూర్ణము గావింపఁబడెను
విశ్వామిత్రుఁడు యజ్ఞదీక్షనువీడి మహాసంతోషముతో రామ లక్ష్మణుల
నాలింగనముఁజేసి వారికి బహు శాస్త్రంబుల నుపదేశించి మిథిలాపురం
బున జనకమహారాజ చేయు యజ్ఞమునుచూచుట కనెడి కారణముతో
వారల దనవెంటఁ దోడ్కొని యచ్చోటికిఁ బోవుటకు ప్రయాణంబై నడి

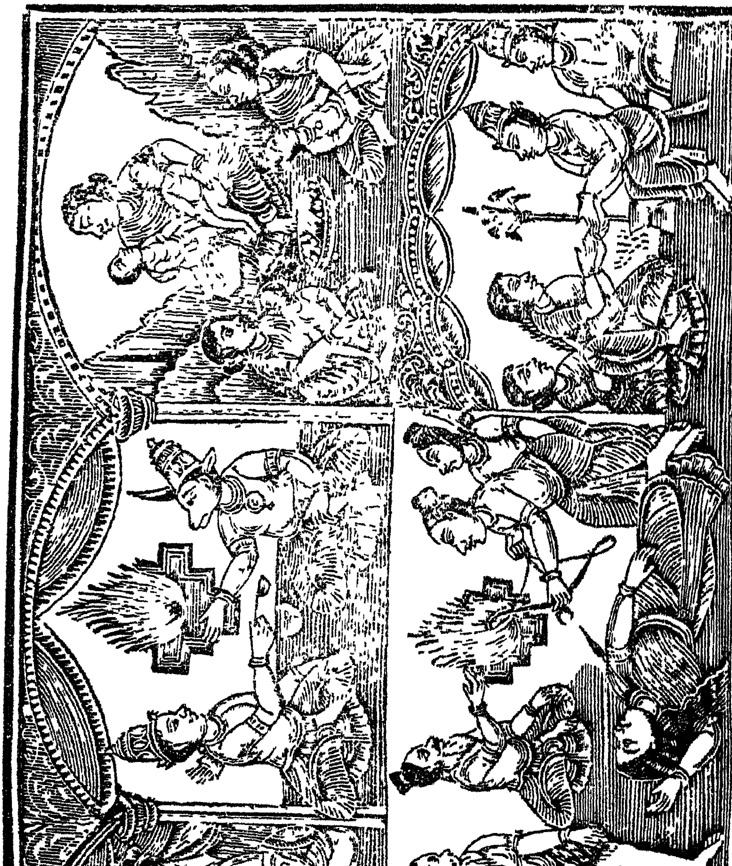
—* అహల్యా శాపము తొలగుట. *—

చెను. వారు ముగ్గురును నరణ్యమార్గంబున వాలుపారము క్రమక్రమ
ముగానడిచి గౌతమాశ్రమముఁజొచ్చి పోవుచున్న యవసరమున, తపస్వా
స్వము మహాత్ముఁడైన గౌతమునివలన శపింపఁబడి శిలారూపంబున నట
పడియున్న యమ్ముని పత్నియైన యహల్య రామచంద్రుని పాదధూళిపై
సోకిన కారణమున శాపముతీరి నిజస్వరూపముఁబొంది రామలక్ష్మణుల
మ్రొక్కి వారి నాశీర్వదించి యపుడచ్చోటికివచ్చిన నిజవల్లభునింగూడి
కుటీరంబున కరిగెను. అంతట దారిందోఁచెడి నశేషములను గూర్చి
యనేక విషయంబులు రామలక్ష్మణులకుం దెలియఁ బలుకుచు వారిం
దోడ్కొని మిథిలఁజేరి జనకుని కొలువుఁజొచ్చి యతనిచే పూజితుఁడై
రామలక్ష్మణుల వృత్తాంత మెఱింగించుటయు, రాజన్య శిఖామణియగు

జనకుఁడు వారి నెంతయు మర్యాదఁగావించి గౌరవించెను. పిమ్మట జనకు నింట బహుదినంబుల నుండియున్నను మనుష్యమాత్రుల కెత్తుటకు సాధ్యము కానిదియు నయిన హరుని విల్లును మునిపతి యాజ్ఞచే నెక్కు బెట్టఁబూని తృణప్రాయంబుగా గైకొని యల్లలాత్రిప్పును బిగించుటయు నవ్విల్లు పెల్లున రెండు తునకలయ్యెను. ఆశరాసన మెక్కుబెట్టినవానికి తన కుమార్తెయైన సీతనిచ్చి పెండ్లి గావించునట్టుల జనకుండు ప్రతిజ్ఞఁజేసి యున్నందున, నపుడు రామచంద్రునకు జానకి నొసంగ నిశ్చయించెను. విశ్వామిత్రుండును సంతోషించి దశరథునితోడ సంబంధముఁజేయుట మిగుల శ్లాఘ్యమైన కార్యమనియు మఱియుంగల యతని నందనులకు సయితము పెండ్లిగావింప వలసినదనియుం జెప్పుటయు సంతసించి జనకుండు తన పుత్రికలైన సీతను, నూర్మిళను రామలక్ష్మణులకును తన తమ్ముని తనయలైన మాండవీశ్రుతకీర్తుల నెడివారల భరతశత్రుఘ్నులకును నొసంగుటకు నిశ్చయముగావించి లగ్నపత్రిక వ్రాయించి దశరథునకుఁ బంపెను. ఆ ముహూర్త శుభలేఖం గాంచి యానృపాలుం డానందంబుఁజెంది బంధు మిత్ర గురుమంత్రి పరివార సమేతముగా పయనమై మిథిలానగరంబున కరిగిన యతని యాగమం బెఱింగి జనకమహారాజు మహావిభవంబుతోడ నెదురుచని సౌమ్యభావంబున తగిన మరియాదలతోడ దోడ్కొనివచ్చి యుచిత సాధనమున విడియించె అంతట విశ్వామిత్రుఁడు రామలక్ష్మణులం గొనివచ్చి వారితండ్రికి కప్పగింతచేసెను. జనకునకు వినమ్రులై రామలక్ష్మణులు నమస్కరించిన వారిని దీవించి యాపుడమిఱేడు గాధేయు ననేక విధంబులఁ బ్రస్తుతించె. అటుమీఁదట పెద్దలచే నిర్ణయింపఁబడిన సుము

—* దశరథాత్మజులకు వివాహము జరుగుట. *—

హూర్తమున మిథిలావిభుండు విద్యుక్తంబుగా వంశ మరియాదల ననుసరించి జరుపవలసిన కార్యములు జరిగించి శుభలగ్నంబున సీత నొసంగి రామునకును, లక్ష్మణున కూర్మిళ నొసంగియు, మాండవీశ్రుతకీర్తులభరతశత్రుఘ్నుల కొసంగియు పెండ్లిగావించి భూసుర బృందములకును యాచకులకును ననేక దానధర్మములు గావించి యల్లుండ్రకును, కుమార్తెలకును నగణిత మణిభూషణాంబర ధనకనక వస్తువాహన, దాస దాసీజనములను బహుమతిగా నొసంగెను. ఇట్టుల మహావిభవంబున వివాహకార్యంబు నెఱవేరుటయు, దశరథుండు జనకుని యనుమతినొంది కోడండ్రనుం గొడుకులనుం దోడ్కొని పూర్వోక్త విధంబున పరిభవ సమన్వి

శ్రీరాములవారికి వివాహము జరుగుట.

తుండై యయోధ్యాపురంబునకు బ్రయాణంబై వచ్చుచుండ మార్గం
బులో గానన మధ్యంబున మహాపరాక్రమశాలియైన పరశురాముఁ డడ్డ
పడి బెదరించి శ్రీరామునిచే భంగమొంది గర్వంబుడిగి యటనుండి వెడలి
పోయెను. క్షత్రియకుల భయంకరుండైన జమదగ్నినందనుం డవ్విధంబున
ముక్తబలుండై యరుగుటయు సంతసించి పంక్తిరథుండు బహువైభవం
బున నయోధ్యఁ జేరి, పౌరుల జయధ్వాన మతిశయింపఁగా పురప్రవే
శము గావించి యెల్లరకును నుచిత క్రమంబున ననేకంబులైన బహుమా
నము లొసంగి సంతృప్తులం గావించె. తదనంతరము కొలది దినంబులకు
తల్లిదండ్రులయొద్దను, రామచంద్ర భూవరాదులయొద్దను సెలవుగైకొని తన
తాతగారైన కేకయరాజును మేనమామల ప్రభృతులజూచి వచ్చు
టకై భరతుండు శత్రుఘ్నునిఁ దోడ్కొని ప్రయాణంబై పోయెను. అటుల
వారలరిగినంతట కొన్నిదినంబులకు దశరథమహారాజు తానువృద్ధుండై
రాజ్యభారంబువహించి నిర్వహించుటకు శక్తిసన్నగిల్లుటయు, ప్రజాపాల
నంబునకు జ్యేష్ఠపుత్రుండైన రామచంద్రుండు సర్వవిధములందగినవాఁడై
యుండుటయు, నదియునుంగాక సకల జనులకు నతనియం దత్యంత ప్రీతి
గలవారై తమ కతండే రాజు గావలయునని కోరికమీరఁగా నప్పుడప్పుడు
ప్రస్తావ వశంబున తమ యభిప్రాయములను సూచించుచుండుటయుం
దలంచి ధరాపాలన భారం బాతనికిచ్చి తాను విశ్రాంతిగైకొనుటకు
నిశ్చయించి వసిష్ఠాదులైన పెద్దలతోడను, మంత్రి సామంత ముఖ్యుల
తోడను తద్విషయంబును బ్రస్తావించి వారలందఱును తమపరి
పూర్ణమైన సమ్మతిని దెలుపుటయు సంతోషితుండై లగ్నమునిశ్చయముఁ
జేయించి పురాలంకారాది కృత్యంబులు చేయించుటకును, వలయు సకల
సంభారంబులును సేకరించి కొఱంతలేని సన్నాహంబంతయు గావించుట
కును దగినవారల నియమించి పట్టణంబునను. తన దేశంబు నడుమను, శ్రీ
రామభద్రుని పట్టాభిషేక మహోత్సవ వృత్తాంతమును చాటఁ బంచెను
మహీపాలుం డేయే పనుల కెవ్వరెవ్వరి నియమించెనో వారువా రాయా
కార్యంబుల నతి చాతుర్యంబున బహుశీఘ్రముగా నొనరించి యా వర్త
మానము రాజున కెఱింగించిరి. సర్వకార్యములును సిద్ధంబయ్యె. అయో
ధ్యానగరం బత్యంత శోభాయమానముగా నలంకరింపఁబడి యమరావతీ
యలకా నగరంబులకంటె నెక్కుడు రమణీయమైనదిగా కనుపట్టుచుం
డెను. పౌరులు తమతమ మందిరంబులు శృంగారముగావించి రఘునందన

—* దశరథుఁడు రామునికి పట్టంబుగట్ట యత్నించుట. *—

నుని పట్టాభిషేక మహోత్సవంబుఁ గాంచి యానందించుట కువ్విళ్లూరు చుండిరి. దశరథా వనితల నాయకుండు మహా సంతోషంబుతో మహర్షి శ్రేష్ఠులను బ్రాహ్మణోత్తములను, సామంత భూకాంతులను, బంధు మిత్రజనంబులను నాహ్వానించి యందఱకును సముచితంబులైన విడుదులిప్పిస్తూవిడియించి శ్రీరామచంద్రునకును, సీతాదేవికిని మంగళస్నానముఁ జేయించి యనర్ఘ భూషణాంబర పుష్పచందనాద్యలంకృతులఁ గావించి మఱునాఁడు సింహాసనాసీనుం జేసి పట్టంబుఁగట్టుటకు సంసిద్ధుండై యుండెను. అసంఖ్య జనంబు లమ్మహోత్సవంబునుజూచుట కరుదెంచిన కారణమున నయోధ్యానగరమున జన బాహుళ్యంబు కతని నెందుజూచినను సందు లేక క్రిక్కిరిసియుండెను. నాఁడా వృత్తాంతమునంతయు బాగుగా దెలిసి కొని రామునకు కలుగఁబోవుచున్న సామ్రాజ్య భోగసిద్ధియు, సకల జనానురాగ పాత్రుఁడై పట్టాభిషేకార్హాలంకారములతోడ నొప్పుచున్న యతని శుభలక్షణములునుం దలంచి యసూయనొంది కైకకు పుట్టించి వారు ప్రీతిపూర్వకముగా నొసంగినదియు, సదా కైకకు ప్రాణతుల్యయై వర్తించుచు, మహా చనువుగలిగి కైకకు ప్రీతి భాజనంబైనదియు నగు మంధర యనెడి పేరుగల పరిచారిక తన యెడల రామచంద్రుండు చిన్న తనమునఁ జేసియుండిన దేదియో యల్పాపరాధంబు మదినిడికొనిపగఁగొని సమయంబున తటస్థించినపుడా పగఁదీర్చుకొన నెంచియుండి యప్పుడా విరోధంబును దలంచి యోగ్యులనైన రాముని పట్టాభిషేకంబు విఘ్నంబు గావింప వలయునని దురుద్దేశముగలదియై నెరవాలోచించి నిశ్చయించి కపట భయశోకంబులు గనఁబడఁజేయుచు దీనవదనంబుతో బిరబిర కేకయ రాజనందన సదనంబున కరిగి తన యెఱింగిన విషయంబుఁ జెప్పి తొల్పూర్వము దశరథుండు వాగ్దానముఁ జేసియున్న వరద్వయంబు నడిగి కైకొని, రామునకు చేయదలంచియున్న రాజ్యాభిషేకమునుమాని భర తునకుఁ జేయవలసినదనియు, రాముఁడు నారచీరలుదాల్చి పదునాలుగేడు లడవులలో వసింపవలసినదనియు నిర్ణయింపుమనియు, నట్లుల చేసితివేని నీకును నీ కుమారునకును సౌఖ్యంబు గలుగును గాని లేకున్న లేదనియు చెప్పి పట్టుపట్టి దుర్బోధగావించి మహా ప్రయాసమున నామెను సమ్మ తించునట్లు చేసెను. కైక యా మాయలాడియైన దుష్టచిత్త మాటలకు లోనై పతి మందిరమునకు రాగానే కపటపుటలుక నభినయించి యతని

చిత్తమును రాదీసి తనకు మంథర బోధించిన ప్రకారముగా జరిగించెను. కైకకుపుట్టిన దుర్బుద్ధికై దశరథుండు మిక్కిలి చింతించి యేమియుం బలుకలేక మూర్ఛాక్రాంతుండయ్యె. అంతట మతిలేని యా కైకయు రాజపుత్రి తానే రామచంద్రునిఁ దన యింటికి బిలిపించి నిజోద్దేశము నెఱింగించి "నీతండ్రి వాక్యముల నసత్యములు గాకుండునట్లు చేయు"మని చెప్పెను. సకల శుభగుణములకును నిక్కమైన రాముండా మెతలంపు నెఱింగి జనకుని వాక్యములు పాలించుట తనకు కర్తవ్యమని తలపోసి కైకయుద్దేశించిన ప్రకారము జరిగించుటకు పరిపూర్ణమైన సమ్మతిని గనపరచెను. అపుడా వార్త నగరంబంతయు వ్యాపించిన కతంబున కైక దురుద్దేశమునకై దుఃఖించి పురజనులు, నాగతులై యున్నవారును నామెను దూషింపఁ దొడగిరి, కౌసల్య సుమిత్ర మొదలుగాఁగల యంతఃపురకాంతలు దుఃఖసాగరమున మునింగి వాపోవుచుండిరి. పరమ పతివ్రతారత్నమైన జనకనందన తానును పతితోడ కాననంబులకుఁబోవుటకు సిద్ధమయ్యెను. రాఘవేశ్వరుని యందు మహా భక్తిగలిగి క్షణమైన నెడబాసి యుండఁజాలని లక్ష్మణుఁడును నతని వెంటఁ బోవుటకు ప్రయాణంబయ్యెను. కైక తానే యా మువ్వురకును నారవస్త్రములు తెప్పించి యిచ్చి వానిని ధరించి పొండని యాజ్ఞాపించెను. సీత దక్క తక్కిన యిరువురును తమ భూషణాదులఁ దీసివైచి యామె యొసంగిన చీరలు కట్టుకొని మునివేషంబులు దాల్చిరి. సీతాదేవియు నారచేలమును గట్టుకొనెను. అంతట రామలక్ష్మణులును, ధరాసుతయు నిష్కళంకచిత్తులై మూర్ఛిల్లియున్న తండ్రికిని కైకకును నమస్కరించి నగరు వెలువడి వచ్చుచుండగా గని పురజనులు వారికా కైకవలన తటస్థించిన కష్టములందలంచియు వారుధరించిన వేషములం గాంచియు నెనలేని దుఃఖమును జెందుచుండిరి. పట్టాభిషేకమహోత్సవాలోకన సంతోషమున నుండిన వారందఱును నపుడు దుఃఖభాజనులై సంతాపించిరి. క్షణమున వారియానందమును శోకముగా మాఱిపోయెను. ప్రజలిట్టుల చింతాక్రాంతులై యట్టె చూచుచుండ సీతారామలక్ష్మణులు కౌసల్యాదులకును, వసిష్ఠాదులకును మ్రొక్కి శోకించుచున్న వారిని శాంతవచనంబుల నూరార్చి యయోధ్యా నగరంబును విడిచి యరణ్యమునకు ప్రయాణమై మంత్రిసత్తముఁడైన సుమంత్రుం డాయితంబుఁ జేయించి తెచ్చిన తేరునెక్కిపోవఁ దొడంగిరి. రామచంద్రునియం దత్యంత ప్రీతులై యతని మేలునే తమ మేలుగా నెంచుచుం

డిన పురజనులు పుత్త్రకళత్రములను భాగ్యసంపదల సహితముగ సకల వైభవంబులువిడిచి మునివేషంబున నరణ్యమునకు కరుగుటఁ జూచి సహింపనోపక తమలో "ఓ! శ్రీరామచంద్రుండు లేకపోయినంతట పాపాత్ములైన యీ కైకేయి ముఖముఁ జూచుచు మన మీపట్టణంబున వసింపరాదు. పరమ దయాకరమూర్తియు భద్రలక్షణాభిరాముండును, ధర్మప్రవర్తకుండును, సత్యప్రవర్తకుండునునైన రఘుకులశేఖరుని వెంట నందఱమును కుటుంబములతోడ నడవుల కేగి యాపుణ్యస్వరూపుల సేవించుచు కాలము గడపుద"మని దృఢనిశ్చయులై గుంపులు గుంపులుగా నగరంబు విడిచి వారివెంటఁ బోవఁదొడంగిరి.

—* శ్రీరాముండు సీతాలక్ష్మణులతోఁ గాన కేగుట. *—

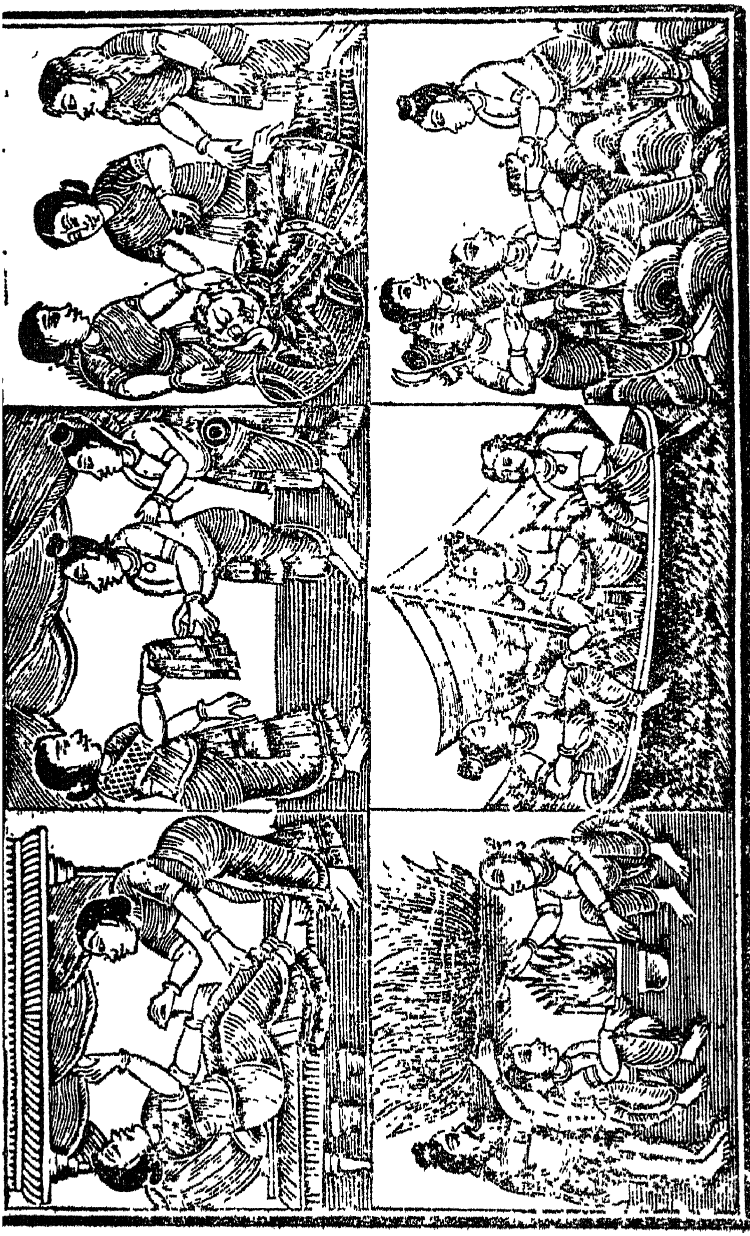
రాఘవేశ్వరుండు వారినందఱను పహువిధంబుల నూరార్చి నిలువరింపఁ బ్రయత్నించెను. కానివారలు "ఓ రఘువీరా! క్షణమైనను మిము విడిచియుండజాలము. మమ్ము బాధింపకు" మని పట్టువీడక వచ్చుచుండిరి. వారు తమవెంట వచ్చుట సమ్మతము గాకున్నను వారినిశ్చయము నెఱింగి చేయునది లేక రామభద్రుం డెట్టులనైనను పురంబున కరుగునట్టుల చేయవలెననెడి యుద్దేశము గలవాఁడై నెరవు నాలోచింపుచుం బోవుచుండెను. ప్రజలునుం బోవుచుండిరి. ఇంతవరకును జరిగిన చరిత్రంబంతయు సంగ్రహముగా పాఠకులు కథాసందర్భంబు తెలియుటకై వ్రాయఁబడినది. ఇంక నిదిమొదలు రామచంద్రుని వనవాస వృత్తాంతంబు విపులముగా వ్రాయుచున్నాఁడ.

శ్రీ రా మ వ న వా స ము

వ చ న కా వ్య ము.

రెండవ ప్రకరణము.

సీతాలక్ష్మణ సహితుండై సుమంత్రుఁడు తెచ్చిన రథంబు నారోహించి యతఁడే తేరు నడుపుచుండగా శ్రీరామచంద్రుండు వనవాసంబున కరుగఁ దొడంగుటయు పురజనులు వారిని విడిచియుండ నొల్లక యరదంబువెంట పయనమై వచ్చుటయు, రాముఁడు వారల మరలింపఁ బ్రయత్నించియు వారు మరలిపోకుండుటయు పూర్వ ప్రకరణమున

శ్రీరాముఁడు గంగను దాఁటుట.

సంగ్రహముగా వ్రాయబడినది. అటుపిమ్మట జరిగిన చరిత్రం బింక వివరించెదను.

—* దశరథుడు మూర్ఛదేరి విలపించుట. *—

శ్రీరామచంద్రుం డయోధ్యవిడచి యరిగినంతట కొంతవడికి దశరథ మహారాజు తెలివినొంది రామభద్రుండు సీతాలక్ష్మణ సహితుండై మునివేషముదాల్చి సుమంత్రుండు తెచ్చిన యరదము నారోహించి వనవాసమున కరిగె ననుటం దెలిసికొని తలపైఁ బిడుగుబడినట్లు తోచిన మొదలు నరికిన వృక్షము తెఱంగున నేలగూలి యత్యంత శోకార్తుండై కన్నుల నీరుకాలువలై పాఱుచుండ పరితాపము మించి గోలుచు లేచి మేను దూలుచుండగా భార్యలునుం దక్కుంగల వారలనుం గూడి రాపురము వెలువడి రామచంద్రుండు పోయిన మార్గమున దృష్టిసారించి చూచుచు, గద్గద స్వరంబొప్ప "హా రామా రామా! రవికులవంశాంబుధిసోమా! జగదభిరామా! సుగుణరామా! నాముద్దుపట్టీ అయ్యయ్యో నిన్నువిడిచి నేనెట్లు జీవింపగలను? నీముఖము నొకనిమిషము చూడకుండిన నెన్నియోదినము లెడబాసియున్న వాని చందమునఁ బరితపించుచుండు వాఁడనైన నే నెవ్విధమున నింక నిర్వహింపుదును. నీవు లేనపుడు యీ రాజ్యమును, సంపదలును, భోగములును నేమిటికి? పుత్రకా! పుణ్యవర్తనా! జగన్నుత నిష్కలంక చరిత్రా! ఎప్పుడు నన్ను విడిచి నీవరిగితివో యప్పుడే నేను ప్రాణరహితంబైన తనువునుం బోలె నిస్తేజుండనైతి, ఇంకనాకీబ్రతుకేల? లోకోత్తర సుగుణాకరుండవై ననీకిట్టు వంటి దుర్దశ నొందుసట్టులవిధించిన విధాతచేత కేమనవచ్చును? కుసుమ సుకుమార గాత్రుండవైన నీవా? వనవాసముఁ జేయవలసిన వాఁడవు. దుర్గ మారణ్య. గమనక్లేశము నెటుల సహింపఁగలవు? మృదువులును కోమలములునునైన నీచరణములు శిలాకంటక మయప్రదేశముల నడుచుటచేత నెంతకందునో యెట్టిబాధ నొందుదువో, ఏయేకష్టముల ననుభవింపగలవో తలంచిన నాగుండెలు నీరగుచున్నవి. ఎంతటి కఠిన హృదయమునకై ననునీకు తొడరిన దుర్దశ వినిన చిత్తమున తత్తర పాటుజనింపకుండునా? నేనింక భవన్ముఖారవిందమున కన్నులార నెపుడుచూడగలను? పదునాలుగేడులు నీవియోగ దుఃఖమునోర్చి యుండిన గదా లభించును. క్షణము యుగిముగా దోఁచుచున్న నేనెంతకాలము జీవించుట యెట్లు అకటా! దైవమా! నేనేమి చేయుదును? నంకభూమహిలం

డైన నాకుమారుని నృపగణ తారకా నికర సుధాకరుని రామచంద్రుని విడిచి బ్రతుకశక్యమా? ఏమిగతి! ఎందుజొత్తును? నాశోకము దీఱు మార్గమెయ్యది" యని యెలుఁగెత్తి పలుకుచు పనవిపనవి కండ్లచీకటులు గ్రమ్మఁగా సత్వంబెడలి, ధైర్యముదూలి, వివశుఁడై మరల మూర్ఛిల్లి నేలఁబడెను. ప్రాణములు తొలంగిన చందమున బడియున్న యమ్మహీ వల్లభుని యున్నవిధము గనుంగొని దిగులొంది కౌసల్యయు కైకయు సుమిత్రయు బహువిధముల నుపచారము లొనరించుచుండఁ గొంతవడికి తెలివినొంది మెల్లఁగఁ గన్నులవిచ్చి రామచంద్ర వియోగ చింతాగ్నిశోక నిమగ్న మానసుండై పరితపించుచు తన కుపచారము లొనరించుచుం చెంతనున్న కైకను గనుంగొని మనంబెరియఁగా "ఓసి పాపాత్మురాలా! ఓకైకా! కఠిన హృదయా! క్రూరచిత్తవును పాపకారిణివియునగు నిన్ను బెండ్లాడిన కారణమున తద్దోషముచే నేనును దోషినగుట తటస్థించి నది. వంశ భూషణుండైన నాముద్దుపట్టికిని నాకును నెడబాటు గలి గించి నన్ను దుఃఖసాగర మగ్నునిఁ గావించి యలయించుటకొఱకే నీవు కేకయ రాజునకు పుత్రివై జన్మించి నాకు భార్యవైతివి కాఁబోలు. ఓ దుశ్శీలా! అయ్యో! నీమూలమున నేను ప్రాణములు కోలుపోవలసిన కాలము తటస్థించినది దుర్గుణ రాశివైన నీముఖము జూడరాదు. వంశ నాశకారిణివగు నిన్ను లోకమున నెవరు మెచ్చెదరు? సూర్యవంశ మునకు నీవలన మహోపద్రవము సంభవించిన"దని నిర్దాక్షిణ్యముగా బలుకుచున్న యతని దుఃఖాలాపములువిని కౌసల్యాదులైన యంతః పుర స్త్రీలును తక్కుంగల యచ్చోట నుండినవారును కైకను బహువి ధముల దూఱనాడఁ దొడఁగిరి. వారి దూషణోక్తులు విని కైక లజ్జా నతముఖియై మాఱు పలుకక తలవాంచి నేలఁజూచుచు మిన్నక నిలిచి యుండెను అంత దశరథుం డింక రఘుకులేశ్వరుండైన రామునిచూచు భాగ్యము తనకు లభింపదని తలంచి వెంట నుండెడివారి బలాత్కరించి తోడ్కొనిరాఁగా పరితపించుచు మరలి పురముఁజొచ్చి కౌసల్య మందిర మున కరిగి వ్యసనాధిక్యమునఁనిలువనేరక తల్పముపై మేనువైచి రామా! రామా! యని రామునిదలంచుచు, కౌసల్యంగాంచి దుఃఖ జలార్ద్ర

—* దశరథుండు కౌసల్యతో రాముని కష్టంబుఁ జెప్పివగచుట. *—

ముఖియై శోకించుచున్న యామెను చేరఁబిలిచి "ప్రేయసీ! చూచితివా దైవతంత్రమును, బళీ! తానొకటి తలంచిన దైవమొకటి తలంచుననుట

తథ్యమైనది. సర్వ సన్నాహములును గావించి పట్టాభిషిక్తుఁడై కన్నుల పండువు, జేయునట్టుల నభిషిక్తు నొనరింప నిశ్చయించి యుండిన నాయ త్నమంతయు వృథయై పోయెనుగదా! క్రూరచిత్తయైన యీకైకవలన నింతదుఃఖ మందఁజేకను సంప్రాప్తమైనది, ఇట్టివంటి పాపాత్మురాలెం దైనఁగలుగునా? అయ్యో తన కుమారునకు పట్టాభిషేకమును జేయఁ దలంచిన యట్టులనేచేసి యానందింపరాదా? సుకుమారమూర్తిని సుగు ణనిధిని, లోకప్రియుని, న్యాయశీలుని, సజ్జనవందితుని, సకల ధర్మజ్ఞుని నాప్రాణతుల్యుండును రఘుకుల శేఖరుండునునైన రామచంద్రుని దయా రహితయై యడవులకు బనుపనేమిటికి? తన యెడల నతఁడేమి యపరాధ మొనరించెను.

దైవమునయితము కైకకేతోడై మదీయసంతోషమునకు సహిం పక యివ్విధమున రామునకును నాకును వియోగము గలిగించెను. దైవ ము పాపాత్ములకే సహాయముగా యుండునని పెద్దలు చెప్పుదురు. అది కల్లయగునా? నాప్రియ నందనుండగు రామచంద్రుం డిప్పటి కెంతదూ రము పోయియుండునో, ఏవృక్షముల నాశ్రయించెనో, కాయగసరులు దిని యెవ్విధమున కాలము గడపునో కోమలమైన దేహమెంత వాడినదో యేకష్టములు తటస్థించెనో గదా! అదుగాక నను నడువఁజాలనిదియు సుకు మార శరీరిణియు నెండ కన్నెఱుగనిదియునై పరిచారకులవలన పనులు గొనుచు హాయిగాతూగుటుయ్యేలపై మృదులమగు తలగడనాని యూఁ గుచుండిన భూపుత్రియెట్టుల క్లేసపడుచున్నది. యోపల్లవ కోమలము లైన యీమె పదము లడవిలోని రాముని ముండ్లును గ్రుచ్చు చు నడు చుటచేత నెట్టుల కందియుండునో యెంత నొచ్చియుండునో, తన యన్న నొక నిమిషమైన యెడబాసియుండనివాఁడైన సౌమిత్రి కైకవలనఁ గలి గిన యీమహాకష్టమును దలంచి యిదియంతయు నావలన గల్గిన నేర ముగానెంచి నన్నెవ్విధమున దూఱెనో, వారిగతి యేమైనదియు, నెచట నుండునదియుం దెలియుట యెట్లు? కోమలాంగియు ప్రియ సతియునైన జనకనందన నడువఁజాలక కష్టపడుటంగాంచి రాముండు తనలో నేలా గున చింతించుచున్నవాఁడో, హా! ఈశ్వరా! నాదుఃఖమునకు మేరయే లేదు. నేనెట్టుల జీవింపగలనో తెలిసినదికాదు. రామచంద్రుండు లేకపో వుటచే నాకన్నుల కీపట్టణము జనకశూన్యంబైన గహనమువలె కనుపట్టు చున్నది" యని చెప్పిచెప్పి పలవించుచునుండగా, కౌసల్యా సుమిత్రాదులు

"పాపజాతినైన కైకవలన పరమయోగ్యుండైన రామచంద్రుడనుజ సతీ సహితుండై యరణ్యమునకు బోవుటయు మన మందఱమును నంతయులేని యిట్టివంటి చింతాసాగరమున మునింగి తల్లడించుటయుం దటస్థించినది. ఈఫలమును కైక యనుభవింపకపోవునా?' యని వ్యసనాధిక్యతి వలన తమకు తోంచిన చందమున బలుకుచు వాపోవుచుండిరి. అయోధ్యానగరము కళాహీనమై శోకదేవతకు నిలయమై పాడుపడినగియుంబోలె కనుపట్టుచుండెను.

-* రామచంద్రుండు సీతాలక్ష్మణులతో తమసా నదీతీరంబుం జేరుట. *-

అయోధ్యాపుర వృత్తాంతంబిట్లుండ నట రామచంద్రుండు సీతాలక్ష్మణ సహితుండై సుమంత్రుండు త్వరితముగా తేరునడుపుచుండగా సూర్యాస్తమయ కాలమునకు తమసా నదీతీరముం జేరి రథము నిలుపుమని డిగ్గి జనకనందననుడించి సౌమిత్రినిం దిగుమని చెప్పి "సుమంత్రా! ఈరాత్రికిచ్చోట విశ్రమించి రేపటి ప్రొద్దుపొడుపున తరంగిణిందాటుదము" మనిన యతండు సమ్మతించె. అంత యానదిలో దిగి సంధ్యాకాల కృత్యంబులుదీర్చి యందలి మధురజలంబులు పానంబుంజేసి యచ్చట నొకచోట దర్భలను బరచుకొని విశ్రమించెను. సీతాలక్ష్మణులును కొలన నాయలనే శయనించిరి.

ఆహా! కాలమహిమ నెవరెఱుంగుదురు? మృదుతర శయ్యాతలంబున హాయిమేఱ శయనించు శ్రీరామభద్రుండు కటికనేల దర్భలు శయ్యగా బవళింపవలసి వచ్చెను గదా విధి చెయిదమునకు విరోధము గలుగునా? అట్టుల వారు విశ్రమించుటయు వెంటవచ్చిన జనులును తమకు రాఘవేశ్వరుని సేవించుచుండుట దక్క మఱియే మియుం గావలసినదియే లేదను నిశ్చయము గలవారై యయోధ్య నూటనే మఱచి తామును నచ్చోట రామాదులకు కొంచెము దూరముగా శయనించి మార్గాయాసము పెంపున గాఢ నిద్ర జెందిరి. తనయందు గల భక్తి ప్రియముల పెంపున పౌరు లాగీతి కష్టము లొందుచు వెంటవచ్చుటయు, వారియుల నటయుం గాంచి వారు తనవెంట వచ్చుటయు నిండ్లు వాకిళ్లువిడిచి యడవులలో వెత లొందుటయును యుక్తముగాదని యెంచి రామచంద్రుం డెవ్విధమున నేనియు మరల వారిని పురముం జేరునట్టులం జేయవలయునని తలంచి వెరవును యోచించి మెల్లగా సుమంత్రునిం బిలిచి యిట్లనియె.

—* శ్రీరాముఁడు పౌరుల గికురించి తమసానది దాఁటిపోవుట. *—

"ఓయి సుమంత్రా ఇటు చూచితివా! ఈ ప్రజలు నాయందుఁ తమకుఁగల ప్రియాతిరేకమున నన్నువిడిచి పురమున నుండనొల్లక నా వెంట ప్రయాణమై వెతలను సయితము లెక్క చేయక గహనమునకు వచ్చుచున్నారు. అయ్యో! నాకొఱకై వీరిట్టుల కష్టము లనుభవించుట న్యాయమగునా! ఎన్నివిధములఁజెప్పినను నామాటలనువినరైరి. పాపము, అపుడేయెట్టుల నలసిపోయి గాఢనిద్రాపరవశులై యుండెదరో కనుము. వీర లిట్టుల ప్రయాస లొందుచుండగా నేను చూచుచుండఁ జాలను. నామనం బొర్వదు. ఏ యుపాయముచేత నేనియు మరల వీరినయోధ్యకుఁ బోవునట్లు చేయవలయును. అట్లుఁ జేయకున్నచో నాచిత్తంబున నుత్తరపాటు తొలంగదు. దీనికి నేనొక విధమైన వెరవుఁదలంచినాను. అలాగు గావించి త్వరితముగా వీరిని విడిచిపోవుట మంచిది. ఎట్లనగా, నీవు సడిలేక రథంబుబూన్చి కొంతదూర మయోధ్యాపుర మార్గముగా బోవనిచ్చి యటుతరువాత, జాడ యేర్పడకుండు చోటనుండి దారిఁ దప్పించి తప్పుదారుల రథమును ద్రిప్పుకొని యతి శీఘ్రముగా వచ్చి మమ్ము తమసానది దాఁటించికొని పొమ్ము.

వీరు మేల్కాంచి రథ సహితముగా మన మిచట లేకుండుటం గని జాడనుబట్టి మరలి మన మయోధ్యకే పోయినారమని యెంచి ముక్తదుఃఖులై తాము నయోధ్య కరుగుదురు. అంతట నావ్యాకుల మడంగును. వీరును సుఖముననుండగలరు, ఇప్పటికి కిదియతగిన యోచన ఒకవేళ నయోధ్యకు పోయినంతట నచట నేను రాకుండుటం దెలిసికొనినను మరల నావెంట రాదలంపరు. ఎందువలననగా, యరణ్యమున నింక నన్ను తాము కనుగొనఁజాలమని నిరాశులై యేమరి వచ్చిన తమ పౌరబాటునకు చింతించి పిమ్మట స్వస్థచిత్తులై యుండగలరు. కర్తవ్యము దీనికిమించి మఱియేదియు దోఁచలే"దని చెప్పెను. బుద్ధిమంతుఁడైన యా సుమంత్రుఁడు రాఘవేశ్వరునకు ప్రజలపైఁగల దయా విశేషమున కెంతయుం బ్రమోదమొంది తనకు రామచంద్రుండు చెప్పిన చొప్పుననే యరదమును కొంతదూర మయోధ్యా పథమున నడిపి తప్పుదారులం ద్రిప్పికొనివచ్చెను. అప్పటి కర్ధరాత్రియయ్యెను. నిద్రించుచున్న పురజనులకు దెలియకుండునట్టుల రామభద్రుండు సీతాలక్ష్మణుల మేలుకొలిపి వారితోడ రథారోహణముచేసి సుమంతుండు రథము నడుపగా తమసా త

గంగకు నుత్తరించి పోవుచున్న సమయమున రఘునాయకుండు తత్తీరభూ
షణ వృక్షములను భూమిజకుం జూపుచు, పటుపటు జనపదములను గురించి
వర్ణించి చెప్పుచు పోయిపోయి సూర్యోదయకాలమునకు వేగవతీనగరి
దాఁటి పిమ్మట సరయూనదిని గడచి సింహవత్ప్రయాణముఁ గావించి
సాయంసమయమునకు గంగానదీ తీరముఁ జేరి యచ్చట గొప్పదిగా
బెరిగియున్న యొక నారిచెట్టుచెంత రథావతరణం బొనరించి విడిసె.

ఇవ్విధంబున రఘువీరుండు పురజనుల నేమరించి పోయినంతట
నట్లు తమసా తరంగిణీ తీరమున నిద్రించుచున్న పౌరులు సూర్యోదయ
సమయమున మేల్కాంచి రామలక్ష్మణులం గానక యాశ్చర్యమున నిశ్చేష్టి
తులై పలుగెలంకులను వెదకి తేరు సాకేతపురి మార్గమున జనియున్న
జాడఁ గనుగొని రామచంద్రుండు నిద్రించుచున్న సమయమున తమ్ము మేలు
కొలుపక మరలి యయోధ్యకే పోయెననెడి తలంపు గలవారలై కదలి
తాము వెంట బోవకుండుటకే చింతించుచు త్వరిత గమనమున
నయోధ్యకేగి యానగరము తమ వచ్చునప్పటి చందముననే రామలక్ష్మ
ణులు లేక యమంగళకరంబై కనుపట్టుటయు, రాము వేళ్వదుం డయో
ధ్యకురాలేదనియు, తమ్మునివిడిచి నిశాసమయమున నేడెక్కడికో పోయె
ననియు, నింక వారిని కనుగొనుట దుర్లభమనియు నెంచినవారై దురంత
చింతాకలిత స్వాంతులై రామచంద్రునిం దలంచుచు చేయునది లేక తమ
తమ గృహములందుఁ జేరి వగచుచుండిరి. అట శ్రీరామచంద్రుండు
సీతాలక్ష్మణ యుతుండై వచ్చియున్నవాడని సేవకులవలన తత్ప్రాంతా
రణ్య ప్రభుండైన గుహుండను పేరుగల బోయరేఁడు విని మహాసంతో
షముతో పెక్కు రత్నాంబర విభూషణాదులను కానుకగాఁ గొని
దర్శనార్థియై చనుదెంచి మహాభక్తితో నమస్కరించి రాజచిహ్నము
లెవ్వియును లేక యవ్విధమున మునివేషములతో నుండెడి వారిరువుం
గని నెఱిఁగంది చేతులు మొగిచి "రఘుకులేశ్వరా! హేరామచంద్రా!
నీయున్న వేషమును జూడఁగా నధిక సందేహమును నాశ్చర్యమునుం బొడ
ముచున్నది. వెంటసైన్యములేక రాజాడంబర మెట్టిదియుంగలుగక తపస్వి
చందమున నారచీరలుదాల్చి యనుజుంచును జనకనందనయు నీచందమున
వల్కలాజినధరులై వెంటరాగా నీవిట్టుల నరణ్యమునకు వచ్చుట కేమి
కారణము? దేవా! నీ కివ్విధమున సంకటమును కలిగించిన దురాత్ముం
డెవ్వఁడు? వాని నెఱిఁగింపుము.

కఠినముగ వారి నిర్బంధించి మదీయతీక్ష్ణ శరజాలములచేత మరణమునకుం బంపి, మీరాజ్యమున్నిప్పుడు మీ సేవకుడనైన నేన నంతఃపురమైనను వారి చేయుటకు సంసిద్ధుడనై యున్నాడ. మీ యనుజ్ఞయైన చాలును. స్వామీ! సేవకున కేమియానతిత్తురో తెలుపుడు'' అని పలికెను. ఆతనిమాటలు విని రామచంద్రుండునను కరుణా కటాక్షము లతనిపై బ్రసరింప విలోకించి యిట్లనియె "నిషాదేశ్వరా! నీకు నాయందు మిక్కుటమైన భక్తి కలుగుట నే నెఱుగుదును. అదియునుగాక నిరంతరమేనికైనం జాలిన శౌర్యవంతుడవు. నాకొఱకై యెంతటి కష్టకార్యమును చేయుటకైనను నేను రాజసేయువాడవు కావున నీవలనం గాని నా కుమారుడవు పొదియుందు ధనమునకు మిగుల సంతుష్టి నొందినాడనుగాని, అయినను నీ వన్నట్లు నా పగవారివలన నేమియు నాకు సంకటముగ కలిగినదిగాని తత్కారణముననే నిట్టివంటి వేషమునుదాల్చి వచ్చినదిగాని లేదు. దీనికి నిమిత్తము వేఱు. చెప్పెదను వినుమ''ని పలికి, తాను ముని వేషముతో వచ్చుటకు కారణమైన వృత్తాంతమును సర్వమును నుడివి యతని యుద్రేకమును వాదించి శాంతచిత్తుని గావించెను.

రామచంద్రుండు చెప్పిన యుదంతం బంతయు శబరనాయకుండు విని కైకచేసిన పాపకృత్యమునకును, నివారించుటకు శక్తుండై యుండియు రాముని యిష్టానుసారముగా జరిగించుటకు సమ్మతించిన దశరథ నృపాలుని యవివేకమునకును, పరమ సాధుశీలుండును, సద్గుణధాముండునునైన రాముని కట్టి దుర్దశ దొఱకిన మరవస్థకును, మహాభోగము లనుభవించుచుండవలసిన వాడైన సార్వభౌముల శేఖరుండు సామాన్యుని చందంబున ననుజునితోడను భార్యతోడను తాపస వేషములు ధరించి యరణ్యముల వసించుటకై పురమువిడిచి వచ్చుటయుం జింతించి మిక్కిలి వ్యసనాక్రాంతుం డయ్యెను. రామచంద్రు డతని దుఃఖము నెఱింగి యనుకూల మాటలు బలికి శాంతచిత్తునిం జేసి సంధ్యాకాల కృత్యములు నిర్వర్తించి శబరపతి తెచ్చియిచ్చిన ఫలము లాహారించి భూమిపై శయనించి నిద్రించె. సీతాదేవియుం గూర్కు జెందియుండె. లక్ష్మణుండయోధ్యనుండి ప్రయాణంబై వచ్చునప్పుడే వనవాసముం జేయవలసినట్లు కైకవలన నిర్ణయింపఁబడిన పదునాలుగు సంవత్సరములును గడచి మరల యయోధ్యకు చేరువరకును, రేయుంబగళ్ళు నిద్రలేకయుండి రామునకెట్టి సంకటమును గలుగనీయక కాచియుండి సేవించుటకు శప

ధమును బూనియున్న కతమునసతఁడు నిదురబోవక ధనుర్ధరుండై మేల్కొని యుండి రఘువల్లభునిమరవసకు దురపిల్లుచు తసనలెసేనిమసి బట్టకచింతా నిమగ్నుఁడై యున్న గుహునింగనిభూశయ్యాతీఁడెప్పుడెలియక నిద్రించుచున్న సీతారాముల నతనికిఁజూపుచు చింతాకుల స్వాంతుండై యిట్లనియె.

శబరవల్లభా! నిరుపమాన సామ్రాజ్య భోగానుభవుండగు యీ నృపకుల శిఖామణియైన రాఘవేశ్వరుండు యువ్విధమున కటికనేలఁ బరుండి భార్యాసహితముగా నిద్రించుచున్నాఁడు చూచితివా! పాపమతియైన కైక నిమిత్తమున నీప్రభుసోత్తమునకు యిట్టివంటి కష్టము సంప్రాప్తించినది ఈపుణ్యకథనునిం గనిన కౌసల్యయు నామెకు తోడుగా సుమిత్రయు ననుభవించుచుండెడి దుఃఖంబింతయని వర్ణించి చెప్పుటకు సాధ్యముకాదు. చూచినవారికే యెఱుక. రాఘవేశ్వరుం డెంతబుద్ధి విశేషము కలవాఁడయ్యు, ఈ విషయంబున తన వివేకము నుపయోగింపక తప్పు నడిచినాఁడు. ఏమనగా, ఆకైక, యాగ్రహవంతురాలగుచుఁ గోరినప్పుడు తానేల సమ్మతింపవలయును? ఆమె మాటల నేల నిరాకరింపకూడదు? తనకు ముప్పు గలుగు పనిని చేయవలసినదని యొకరు మతిహీనుఁడై చెప్పిన పక్షమున యా కార్యమును నిరాకరించుటచే గలిగెడి నేరమేయ్యది? ఇదిగో రామభద్రుండొనరించిన పొరబాటు, కావుననే యిట్టివంటి దుర్దశ సంప్రాప్తించినది ఇంక వగచిన ప్రయోజనములేదుగదా విధి కృతంబు నెవ్వరును దప్పింపజాలరు. వీరి కష్టములను జూచుటకు నామనం బోర్వకున్నది. నేనేమిచేయుదును? అని రాత్రి యంతయు గుద్దప్రసంగముతోడనే వ్యసనచిత్తంబున కడపెను. రామభక్తుండైన యా గుహుండును నట్లనే యుండెను. పిమ్మట ప్రభాతంబయ్యెను.

—* రామాజ్ఞచే సుమంత్రుఁడు రథంబుఁగొని యయోధ్యకేగుట. *—

అంతట రామచంద్రుండు మేల్కాంచి కాలకృత్యంబుల దీర్చి సుమంత్రుం జేరఁబిలిచి, మంత్రిశేఖరా! ఇకమీఁదట మేము రథారోహణంబుచేసి చనుట యుక్తంబుగాదు కావున నీవు మరల తేరుంగొని త్వరితముగా పురంబున కేగి సత్యశీలుండైన మాతండ్రికిని, తల్లులగు కైక, కౌసల్యా సుమిత్రలకును మేము నమస్కరించితిమని చెప్పుము. మేము వనవాసంబునకై వెడలుటచే నాకొఱకు మిక్కిలి శోకించుచుండెడి కౌసల్యాదులకును. మహీనాథునకును దుఃఖోపశమనంబుఁ జేయుచుండుము. ఆలస్యముఁ జేయకుము పొమ్మని చెప్పుచు వానినిఁబిలిచి

పోవుటకు సమ్మతిలేక సుమంత్రుం డత్యంత విషాదపూరిత మనస్కుండై “శ్రీ రామచంద్రా! మిమ్ము విడి యయోధ్యకేగుటకు నామనంబొల్లకున్నది నేను పోజాలను. వట్టిదైన యీ తేరును దోలుకొనిపోయి యచ్చోట మిత్రులకు బంధువులు మొదలుగాఁగల వారిని నే నేమని చెప్పుదును? అయ్యో! మిమ్మరణ్యమున విడిచివచ్చితిని గదా చెప్పవలయును. ఇట్టుల పలుకుటకు తెగింపలేను. నాలోన దుఃఖం బతిశయించుచున్నది. రఘుకులేశ్వరా? అయోధ్యాపుర వాసంబుఁ జేయుట నాకిష్టము లేదు. నేనును మిమ్ముఁ గొలిచి మీ వెంటవచ్చెద నాయందు దయగలవాడవై నాప్రార్థనంబునకు సమ్మతింపు” మని కన్నులను శోకాంబుధారలు గాఱగా బోరున నేడ్చెను. అతనికి తనపైఁగల విశ్వాసప్రియంబుల నెఱింగినవాఁడగు దాశరథి శాంతవచనంబుల నూరార్చుచు నిట్లని చెప్పెను.

“సుమంత్రా! నీవు మాతోడఁ గూడి వచ్చుట యుక్తముగాదు అయోధ్య కేగుటయే మంచిది. ఏలననగా, రిత్త రథంబుఁగొని నీవు పోయినప్పుడుగాని కైక మేము నిజముగా నరిగినారమని నమ్మజాలదు అంతవఱకునాశయ మాకొఱకు నివర్తిఁ జేయవలసినది ముఖ్యము కాన నామాటలను సమ్మతించి నీవరిగి, మేము గంగానదిని దాఁటిపోయినమనియు నీవు దాటించి రథంబుఁ గొనివచ్చితిననియు నామెకు దృఢము చెప్పుము. దీనికొఱకు నీవు పోవలసిన దావశ్యకము. మారాడక శీఘ్రముగాచను”మని గట్టిగా చెప్పుటయు నేమియు బదులు బలుకలేక మహాదుఃఖముతో శలవుఁగైకొని సుమంత్రుండు తేరుంగొని తిరిగితిరిగి చూచుచు చేయునది లేక యయోధ్యకరిగె. పిమ్మట కౌసల్యానందనుఁ గుహునిఁ బిలిచి మమ్ము గంగదాటింపుమని చెప్పెను, విషాదంబుఁ బొందుచు పడవఁదెప్పించి తానే కర్ణధారుండై యుండి. సీతాలక్ష్మణసహితుండైన రఘువరుని గంగానదిని దాఁటించి యావలియొడ్డుం జేర్చె సముచితాలాపంబులం గుహుని దిగులుఁ దీర్చి యంతట రఘుకులపతి వాని వలన మార్గమును దెలిసికొని తమకు నమస్కరించిన సః మన్నించి వీడ్కొని యరణ్యమార్గమును బట్టిపోవఁ దొడంగెను.

—* శ్రీరాముఁడు జనకనందన కష్టమును గని చింతించుట. *—

వనమునపుడు భూపుత్రి యడుగులు తడఁబడుచుండ నడువ మరిచి డనా... లక మిక్కిలి ప్రయాస నొందుచుండుటఁగాంచి యా

లకు తొడరిన యిడుములఁ గెంతయు వగచుచు తమ్ముని జూచి "లక్ష్మణా! మీవదినె పడుచున్న కష్టమును గనుము కఠిన శిలాకంటకమయంబైన యీ యరణ్యమార్గంబున నడుగులిడలేక యెంతయు నాయాసంబు జెందుచుండుటకు నామనంబు సహింపకున్నది. దైవకృతంబునకేమి చేయుదుము? ఎండ కన్నెఱుంగనిదియు నించుక మృదుల ప్రదేశమున విలాసార్థముగా నడిచినను నలసట నొందుచుండునదియు నైన యీసుకుమార గాంత పల్లవ కోమల సదృశంబులైన పదంబులు గందగా యీ తీరున సంకటము లొందవలసి వచ్చెగదా! ఎట్టుల మనవెంట రాగలదు? బింకమునకు పెదవులు తడుపుకొనుచు తన కష్టంబుం జెప్పినదో నేను మనంబున సంతాపంబును బొందుదుననెడి తలంపున నెంతయో స్థైర్యము వచ్చుచున్నది సుమా!" యని చింతాక్రాంతుఁడై పలుకుచు, పచ్చపచ్చట నీడల నిలుచుచు మెల్లగా నడిపించుచు, గమన శ్రమము తోపకుండుటకై యరణ్య విశేషంబులు వర్ణించి చెప్పుచు మహా ప్రయాసముతో నాటి సాయంకాలమునకు మూడు యోజనంబుల దూరంబుచని సుదర్శనంబను పేరుగల సరోవరంబుగాంచి తత్తీరంబునం గడపట మూలంబున విడిచి యక్కాలంబునందలి తామరతూడుల నాహారంబుగాఁ గొని యా రేయి యచ్చోట గడిపిరి.

మఱునాఁడు ప్రభాతకాలంబున లేచి జనకజను శ్రమ నొందకుండునట్టుల నడిపించుచు యోజనత్రయంబరిగి, గంగా యమునా సంగమ ప్రదేశంబుఁజేరి యట ప్రయాగ వటముంగాంచి, యచ్చోట నివసించుచున్న మహా తపోనిధియు ననేక శిష్య గణసమేతుండును, త్రికాల వేదియునైన మహితమూర్తిని భరద్వాజ మహర్షిని సందర్శించి సమస్కరించిన దీవించి, సీతాలక్ష్మణ సహితుండైన యా రాఘవేశ్వరుండున్న ప్రాంతంబు గాంచి నెఱిఁగొని, యోగ విద్యా ప్రభావంబుచేత యతిథ్యాగత వృత్తాంతంబు సర్వంబును దెలిసికొనినవాఁడై నిశ్చయంబగుట నిశ్చయించి వారల కనేకవిధంబుల నతిథి సత్కార్యంబులు గావించిన సంతుష్టులై యా రేయి యచ్చోటనిలిచి వేగుటయు నమ్మునీంద్రునివలన చిత్రకూట పర్వతంబున కరుగుటకు మార్గంబునడిగి తెలిసికొని నమస్కరించి తపోధనునిచే దీవనలొంది వీడ్కొని తత్ప్రకారంబు ననుసరించి పోవఁదొడంగిరి. చనుచున్న సమయంబున సీతకు కష్టంబు తోచకుండుటకును, మనోత్సాహంబు గలుగుటకునై కోదండ గుణధ్వని మ్రోయించి యా శబ్దంబు

చెవి బెదరి పఱచుచున్న మృగావళులంజూపి ప్రీతిఁబొందునట్లు చేయుచు, హోయిహోయి కాళిందీనది దాఁటి సిద్ధవటంబను మహావృక్షంబుఁ బొడగని తదీయోన్నతింగాంచి మెచ్చుచు, ముందట సంబరంబును దాకుచుండెడి శిఖరములు గలదియు, ననేకమహర్షి సత్తముల నునికిపట్టగునదియు, గంధర్వుల మంజుల గానంబువలనను, కిన్నరుల వీణాధ్వనుల వలనను, శుకపిక శారికా ప్రముఖ విహంగ కలరవంబువలనను, హంసకారండవ చక్రవాక బలాకాది జలపక్షి నికర కోలాహలంబులతోఁగూడి, కమల కల్హారశోభాసురంబై యొప్పు సరోవరంబుల వలనను, వర్షాకాల మేఘ సదృశంబైన ధూమంబు గగనంబు నంట హోమక్రియావిధులు జరుపుచున్న మునుల వేదమంత్ర ధ్వనులవలనను, మనోజ్ఞంబుగా మీఁదనుండి జలజలక్రిందికిఁ జాఱుచున్న సెలయేళ్ళ రావంబువలనను, గాలిచే

—* శ్రీరామమూర్తి చిత్రకూటముఁ జేరుట. *—

శబ్దించుచున్న వేణువుల వినాదంబుల వలనను, గైరికాది ధాతువులలో నిండిన చరులవలనను స్ఫటిక శిలా ప్రదేశంబువలనను, పరిపూర్ణపత్ర పుష్ప ఫలభరిత శాఖా సహితములై కన్నుల పండువగా నొప్పుచున్న నానావిధానోకహ ప్రకరణమువలనను మనోహరంబై యద్వితీయ సౌఖ్యకరముగా విలసిల్లుచున్న చిత్రకూట పర్వతమునుజూచి మహా దానందమునుజెంది సమీపించి తదీయ విశేషముల నభివర్ణించుచు లక్ష్మణుండు వెంటరా, ధరాసుత కరముఁ బట్టుకొని మెల్లగా యన్నగేంద్రము నారోహించి తత్ప్రదేశస్థిత వివిధ మృగపక్షి విసరములను, మత్త భృంగ ఝుంకార నినదాభిరామ వికచారవింద సందోహ రాజిత కమలాకరములను సీతకుం జూపుచువచ్చి యచ్చోట నివసించుచున్న మహా మునులం బొడగని భక్తి కలిత చిత్తుండై నమస్కరించి వారిచే దీవనలుకొని, యత్తపోధనులవలన సత్కారముఁబొందినవారికి తమవృత్తాంతము సర్వంబును నివేదించి యనుమతి వడసి యందొక్క రమణీయ ప్రదేశమున పర్ణశాల నొకదానిని మునుల సహాయమున నిర్మించుకొని యందుఁజేరి యనుపమములైన నిజరాజ్యభోగంబులు మఱచి సదా యీ తపోధనులతో సద్గోష్ఠి సలుపుచు వారి ప్రీతికి పాత్రుండై భార్యయుందమ్ముఁడును చితవిధమున సేవింపగా నట వసించియుండెను.

ఒకనాఁడు మధుర ఫలోపహారంబులం బరివేష్టితుండై రామభద్రుండు జనకనందన యంకముపై శిరమునిడి శయనించియుండ యను

రుం డొకఁడు వాయస రూపమున జనుదెంచి ముక్కుతోఁ బొడుచుచు రోజ ప్రదేశముఁ బలుమాఱుఁ బొడుచుచు నెత్తురు స్రవింపఁ జేసెనుం బోరి యుఁ ఱుంచుచుండ పతికి నిద్రాభంగముఁ జేయనొల్లక యోర్చుకొని యా దుష్టకాకము వదలించుచుండెను. శ్రీరాముఁడు మేల్కని స్వప్నావస్థనుండి రుధిరముఁ జాఱి మీఁదఁ బడుటయు రఘువల్లభుండు నిద్దుర మేల్కని యా మెప్పైనుండి స్రవించు రక్తముం గాంచి మహాకోపముఁ జెంది గిరిపుత్రి త నయనుం డై వనితాశిరోమణీ! ఏ దుష్టుండు కాలంబు దీఱి నీయెడల నిట్టి యపరాధము నొనరించెను? ఎవఁడు నిప్పుతోడ చెరలాట మాడను టకు ప్రియ మొందెను? ఎవఁడు మృత్యువదన గహ్వరముఁ జొరఁ దలఁచి ధూర్తుండై యిట్టులగావించెను? ఇట్లు నెత్తురుగారుట కేమి కారణము? శీఘ్రము ము తెలియబలుకుము. ఏ దుర్మార్గుం డిట్టి క్రూరకృత్యముఁ జేయ సాహసించెనో వాని నీక్షణమున యమలోకమున కనిచెద''నని మహో గ్రముగా నడిగెను.

—* రామచంద్రుఁడు కాకంబుపై బ్రహ్మాస్త్రమేయుట. *—

ఆదేవి జరిగిన వృత్తాంతముజెప్పి యప్పటికినిం బోవక యటనిం చుక దూరముననిలిచి కనుచున్న యాకాకమును జూపి, యది యిట్టుల చేసెననిన విని రామచంద్రుం డత్యంతాగ్రహమునుజెంది తటాలున నిషీకము నొకటింగొని యభిమంత్రించి యా దుష్ట వాయసముపై విసరివైచె తత్క్షణంబ యాయిషీకము బ్రహ్మాస్త్రంబై భయంకరముగా మండుచు కాకమును భస్మముఁ జేయునదియై వచ్చుచున్న యమ్మహా సాయకం బడరెంచెడి యుగ్రిముంగాంచి యధికమైన భీతినొంది కాకము పరువఁదొడగె. అయ్యస్త్రము దానిని విడువక వెంటనంటి తరుమఁ జొచ్చుటయు కాకము త్రిలోకములుం గ్రుమ్మరి రక్షించు వారలగానక మహదార్తితో మరలి రాఘవేశ్వరునియొద్ద కరుదెంచి పాదములపైఁబడి స్వామీ! వివేకములేక చేసిన నాయపరాధమును క్షమించి నా ప్రాణ ములు రక్షింపుము నీశరణుజొచ్చితి''నని ప్రార్థించెను. అపుడు కరుణా పరి పూర్ణుండైన రాఘవేశ్వరుండు కోపంబడంచుకొని ''ఓకాకమా! నాశ రంబమోఘంబైనది రిత్తపోవునది కాదు. కావున జీవింపగోరెద వేని ముఖ్యమైన నీయంగములలో నొకదానిని నీవిశిఖంబునకొసంగి బ్రతికిపో'' మ్మని జెప్పెను. వాయసము తన నయనములలో నొకదాని నాసాయ కముస కొసంగి దాశరథికిని నమస్కరించి ప్రాణములు దక్కించుకొని

నిజేర్చఁబోయెను. అని సీత స్వాద్వి మధుర ఫలముల నాహరించుచు మునులంగూడి నిర్వ్యసనమున కౌసల్యానందనుండు కాలము గడపుచుండె.

—* సుమంత్రుండు రామచంద్రుని గమన వృత్తాంతంబు జెప్పుట. *—

సుమంత్రుం డయోధ్యాపురమును జేరి రాజమార్గమున దీనవదనుండై వచ్చుచుండగా పురజనులు తేరు చప్పుడువిని రామచంద్రుండు వచ్చుచున్నాఁడు కాఁబోలునని యెంచి సంతసమును సంభ్రమమును నతిశయింపగా గృహములువీడి పఱతెంచి రామలక్ష్మణ విరహితంబైన రథముతోడ వచ్చుచున్న సుమంత్రునిం జూచి పలుదెఱంగుల నతని దూషింపుచు మిక్కిలి చింతాక్రాంతులై పోవుచుండిరి. వారలిట్టులన్నమాటలాలింపుచు నతం డేమియుఁ బలుకక యరథమును నగరి వాకిటికిఁ దెచ్చి యవరోహించి, యంతఃపురమునకరిగి, కౌసల్యాసుమిత్రులతోడ వగలఁ బొగలుచున్న దశరథేశ్వరుని పొడగని యతని యడుగుల పైఁబడి మ్రొక్కి లేచి శోకబాష్ప పూరిత నయన యుగళుండై గద్గదికగదిరిన యెలుంగుతోడ నిట్లని విన్నవించె. "మహీవల్లభా! కకుత్స్థవంశ సుధా రత్నాకరకౌస్తుభుండైన శ్రీరామచంద్రుండు గంగానదీతటమున, జడలుధరించె రాఘవేశ్వరుండు నీకును తమతల్లులకును మ్రొక్కినట్టుల చెప్పుమని నన్ను వీడుకొలిపి యానదిని దాఁటి చిత్రకూటాద్రికిం బోయెదమని యరిగె" నని యెఱింగించె. అట్టుల నతండు బలుకగానే ధశరథావనీశ్వరుండు వెల్లువొనిన శోకముతో యావాక్యములు విని మైవడంగాలేచి కూర్చుండి "సుమంత్రా రామునివిడిచి నేను జీవింపనోపను. శీఘ్రముగా నన్ను చిత్రకూటమున నుండెడి నాపుత్రరత్నము చెంత కిపుడే ప్రయాణంబై తోడ్కొని పొమ్ము తడవుచేయవల"దని గద్గద స్వరమునఁ బలికి త్వరచేయుటయు వివేకవంతుండైన యామంత్రివరుం డయ్యవనీపతితో "రాజశేఖరా! ఇపుడు నీవు పుత్రమోహముచే పురము విడిచిపోవుట లగ్గుగాదు. ఎందువలన ననిన, నీవు పైనంబై పోవుదువేని పురజనులందఱును నీవెంట బడుదురుగాని యొక్కరును నిలువ నొల్లరు. అదియును గాక యవ్విధమున పౌరులతో గూడి నీవరుగుటంజూచి కైకయొండు విధముఁ భావింపఁగలదు. కాఁబట్టి నీవిపు పోవుట యెంతమాత్రమును యుక్తము కాదు. రామచంద్రుం డీచ్చోటి సుఖములను మఱచి మహాత్ములైన మ నీంద్రుల సన్నిధిని నెమ్మదిని నుండగలండు. కావున నింక నీవతనికై చి

త్రింపక ధైర్యం బవలంబించి శాంతచిత్తుండవై యీయఖిల్లి యుండుట కర్తవ్యము. నా వచనములనుగూర్చి బాగుగా నాలోచించి పరితాపోద్దేశమును వర్జింపు''మని చెప్పెను.

—* కౌసల్య దశరథునితో నిష్ఠురోక్తులు పలుకుట. *—

భూమీశ్వరుడు మంత్రి పలుకులు విని సందర్భం బట్టిదియగుచు యుండుటం దలంచి వేగిరపాటు నడంచుకొని యతనిని వీడ్కొలిపి కౌసల్యను చేరఁబిలిచి, రామచంద్రునకుఁ గలిగిన దుర్దశయును తన దుఃఖమునుం జెప్పి బహు ప్రకారముల శోకించుటయు నమ్మానిని శిరోమణి పతి దుఃఖముగాంచి ''రాజేంద్రా! ఏల వాపోయెదవు? ఇదియంతయు భిన్న త్కృతంబకాని వేఱుకాదు. ఈకపటతంత్రమునుచేసినవాఁడవు నీవుగాక మఱియెవ్వఁడు? నేనేమిగాఁ దలంతునో యని నా మోమోటమిఁకై నీ దుఃఖమును దెచ్చుకొని యివ్విధమున నటించుచుండుట నెఱుంగుదు, ఎంత కపటముగా నటించినను నిజ మొకనాఁటికైనం దెలియరానేవచ్చును. ఆహా! నీవుచేసిన యుక్తి కేమనవచ్చును? పదుగురును మెచ్చుకొనుటకై బహు కాలవ్రతము లాచరించి పడసిన పరమ సద్గుణ విశారదుండైన నందనకు పట్టము గట్టువాని చందమునసెల్ల రాజును వినగా కడుగర్వముగాఁబలికి నిజముగా నట్లులనే చేయువాని రీతిని డంబముగా నేమో గొప్పగా ప్రయత్నము గావించుచున్నట్లుల నభినయించి కైకయింటికరిగి క్రూర చిత్తయైన యామె తోడఁజేరి దురాలోచనఁజేసి కపటమున నక్కుమారు నచ్చోటికిఁ బిలిపించి యడవుల వసింపుమని బంపినాఁడవు. ఇట్టి వంటి పాపచింతలేని పరమ సాహసికుడవైన నీ కా పుత్రునిపై కరుణ యెట్లు కలిగినది? అతనికై యింతగా నీవు చింతించు టేల? నీకు న్యాయంబును, సత్యమును, నెక్కడివి! ఇంతటి నిర్దయుఁ స్వాంతునకు సద్గతి కలుగునా? ధర్మ ప్రవర్తనము విడనాడి చేయవలసి నంతయుంజేసి లోకనిందణను దప్పించుకొనుటకై యీరీతి వగలు జూపుచుండెదవు గాని నిజమైన దుఃఖము నీచిత్తమున గలుగదు. ఇంక నీకెల్ల నిందువులు లేవు నీవును నీప్రియసతియుం దలంచినపని నెఱవేఱినదిగాన యానన్నెలాడితోఁజేరి సంతసింపుము. పుత్ర శోకార్తనై క్రుంగుచుండవలసిన దానను నేనుగాని నీవుగా''వని శోకావేశముచే శోఁచినట్లు కఠినముగా బలికెను.

ఇట్టుల పరుషోక్తులు బలుకుచున్న యామెను చూచి దశరథుండు మించిన సంతాపముతో ''ఓ సాధ్వీ? ఇన్ని తప్పులు నాయందు గలవని నీకు దోఁచినచో యట్లులనే తలంపుము. సత్యమును దైవ మెఱుంగును.

ఈ విషయమున నా యపరాధిం భావంతయుం గలుగను, విధికృతం బీవిధమున జరుగవలసియుండి జరిగినది. నీవు నన్నుగూర్చి యెట్ల నెంచినను, మఱి నేవిధమునఁ దూలనాడినను నేను కాదనజాలను. అయ్యయ్యో? నానోముల పంటయైన రామచంద్రుఁడు లేకుండుటచే నా బుద్ధికి రాత్రియనియు పగలనియు నేర్పఱింపక రాక లోకము మునిం గినట్లు శోకించుచున్నది. ఈప్రాణములును తనువువిడిచి పోకున్నవి. నిలుచునట్లును లేదు. ఏమిచేయుదును? ఇట్టుల దుఃఖసముద్రమునం బడి తల్లడిల్లుచున్న నన్నేల పరుషోక్తులుపలికి మఱియు శోకింపజేసెదవు? నే రీతి దుఃఖము ననుభవించుటకును, కష్టము లివ్విధమున తటస్థించుట కును కారణము లేకపోలేను. కర్మఫలము ననుభవింపకున్న తప్పదుగదా! ఇదియంతయు మదీయ పాపక్రియా ఫలమేకాని యితరముకాదు, ఆనిమి త్తమును నీకెఱింగించెద నాకర్ణింపుము. నాచిన్నతనమున నేనొకనాఁటి రాత్రి ధనుర్బాణములు ధరించి సరయూనదీ తటమున కరిగి యట వృ క్షముల మాటునఁ జేరి పొంచియుండి యానదికి జల పానార్థముగా నేనుంగును నేదుపందులు పులులు నెలుగుబంట్లు నెనుబోతులును వచ్చి నీరుద్రాగుచుండ నా చప్పుడునుబట్టి శబ్దవేధులైన బాణములు ప్రయో గించి వానిని పొరిగొనుచుంటిని ఆ సమయమున నొక మహాత్ముఁ డచ్చోటి కేగుదెంచి భాండముతో నదియందు జలములు ముంచుచుం డెను. ఆ ఘుబఘుబ ధ్వనినివిని యేనుంగు నీరు గ్రోలుచున్నదనెడి భ్రాం తితో వింట శరము సంధించి ప్రయోగించితి, సూటిగా యా ప్రేటు మహాత్మునకుం దగులుటయు, "హా! ఈశ్వరా! ఓం నమశ్శివాయ నమ శ్శివాయ నమశ్శివాయ"యని పలుకుచు భూమిపై నొరిగెను ఆరవమును విని నేను మిక్కిలి వెఱగందుచుండ మరల అయ్యో! ఈ రాత్రివేళ చీకటిలో నొంటరివాడనై నదీ జలములకై వచ్చి యిటు తీవ్రప్రదరాహ తింగూలితి, పాపకృత్యంబని తలంపక యేక్రూరాత్ముఁడో నన్ను నిరపరా ధునిఁ గూలనేసె, ఏమిచేయుదును? హరిహర! నీరు వట్టుకొనియున్న యతి వృద్ధులును, నంధులునైన నా తల్లిదండ్రు లింక నెంత యడలుదురో గదా, నన్ను వారెట్లు వెదుకఁగలరు? నాస్థితి వారెటుల నెరుగుదురు? అడవులలోనుండి కందమూలములును వన్యఫలంబులును భుజింపుచు, నిత్యనైష్ఠిక వృత్తిం దలంగక సదా పితృసేవా పరాయణుండనై వర్తిం చుచుండెడి వాడనైన నేనీరీతి నాయుధముచే మృతినొందుట కేమిపాప మొనర్చినాఁడను? ఒకరికొక కీడుచేసి యెఱుంగని మునికుమారుఁడనైన

నన్ను హింసించు టేల? నన్ను చంపుటచే నీకేమి [illegible]
మేమిగలదని యెంచి యీ మనుష్యవధపాతకమును బ్రయోగించితివి?
నా తల్లిదండ్రులకు దిక్కు లేకపోవుటయు నేను [illegible]
ప్రాణంబులు విడుచుటయు దప్ప నీనివలన నేమి ప్రయోజనము గల్గెను?
నా తల్లిదండ్రు లంధులై యున్నను వారిని [illegible]
గున నేనే కన్నులవలె నుండి, వారికి [illegible] గల్గించి
రక్షించుచుంటిని ఇకమీదట నా గతి యేమి కానున్నది? వారిని
రక్షించువా రెవ్వరున్నారు? నా తల్లిదండ్రులు జలము గోరినందున
బంపగా ఘటముం గొనివచ్చితి, వచ్చినంతనే నీ వేసిన బ్రాణఘాతకబాణ
హతిచే నేలంగూలితి. ఘోరమైన నా మరణవార్త వారెట్లు గాంతురు. ఎట్లు
తెలియును? తెలియక పోవుటచేత నేను శీఘ్రముగా నీళ్లు గొనిపోకయున్న
యెంతకోపమును జెందుదురో, యెట్టుల నిందింతురో, శోక ధృతి దూలి
యేవిధంబున నాకొఱకై దుఃఖింతురో, కటకటా! ఆముసలివాలు దిక్కు-
మాలినవై ఖరిలోనై రిగదా ఇంక వారిని రక్షించుట కెవ్వరున్నారు నీరు
వట్టుంగొని నా కొఱకు నీరు దెచ్చెదనని యాశతో గూర్చుండియున్న వారిక
పానీయంబుం గొనిపోయి యెవ్వ రొసంగుదురు? నేనిట్టుల బడిన వారెను
గొనిరేని యాక్షణంబుననే తమ ప్రాణంబులను విడుతురుగాని బ్రతుక
ననుట నిశ్చయము. హా! దైవమా! ఈయొక బాణఘాతముచే మేము
ముగ్గురము జచ్చునట్టుల నేర్పడినది. ఏమిచేయుదును. హా! తండ్రీ!
హా! తల్లీ! మాకు దాహముదీర్ప జలంబులు దేరవచ్చిన మీరు నమ్మి
యున్న మీకుమారుం డిచ్చోట నిదిగో! ఘోర బాణాహతింగూలి
తపించుచున్నాఁ''డని యడలం దొడంగెను. ఆయార్తరవమును విని యు
తంకు పలుకుచున్న మాటలచే, నా బాణాహతిం గూలినది నేను తలంచి
నట్లు గజంబుగాదనియు నతం డొక్క మునికుమారుండనియు నెఱింగి
వాఁడనై అత్యంతమైన భయంబును, వ్యసనంబు నామనంబును గలుగ
పగా ''అయ్యయ్యో! గొప్ప యపరాధముం గావించి వాఁడనే!
మహాపాతకము నొడిగట్టుకొంటిని. ఈదోషమింక నెట్టుల తీరును?
శీఘ్రముగా నతని యొద్దకరిగి విచారించుటకైనను, నావలననైన
యుపచారంబు నొసరించుటకైనను నీవు అంధకారముచే దారి
సుమితము తెలియు నట్లుండలేదు. ఎవ్విధంబున నవ్విప్రస్తుతం
డున్నచోటు నెఱింగి పోవుదును? హరిహరీ ఇంక నిపుడేమి చే
యుదు''నని వగచుచుండగా నంతలో చంద్రోదయం బైనందున చీకటి

తొలఁగి వెన్నెల కాంతులు వెల్లివిరిసెను. అంతట నేను తడవుఁజేయక బిరబిర నానదిదాఁటి యావలి తీరమున కరిగి యచట విరిసిన జడల తోడను, అతిశయించిన బాణఘాతముచే గలిగిన బాధచే నలసటనొంది దైన్యముతోఁగూడిన మోముతోడను, మేనంతయు నేల బొరలుటచే ధూళి యంటియుండగా క్రింద నేలఁబడవైచి దానిపై నొరిగి శరఘాతమునఁ గాఱుచున్న నెత్తురుచే భూమి దడియగా మహా దుఃఖా క్రాంతుడై పొరలుచున్న యామునినందనునింగాంచి గుండె తల్లడిల్లగా చేరబోయి నాచేగల ధనుర్బాణములు క్రింద బడవైచి త్వరితముగా నీరుదెచ్చి మోముఁగడిగి తుడిచితి. శోషిల్లియున్నయతఁ డపుడు మెల్లగా కన్నుల విచ్చి నావంక కనుఁగొనెను. నాలో నపుడధికమైన భయము గలిగి. "మహాత్మా! నేనే యీబాణమును ప్రయోగించిన వాఁడను. కాని యిది యెఱిఁగి బుద్ధి పూర్వకముగా చేసిన యపరాధము కాదు.

దైవకృతమున నిట్టుల తటస్థించినది. మృగ సంహారార్థమై నేనీ ప్రాంతమున వేచియుండగా నీవు ఘటంబున జలంబులు ముంచుశబ్దమును విని యంధకారంబువలన మనుజుఁడగుట నెఱుంగలేక మత్తగజంబు నీరు గ్రోలుచున్నదనెడి తలంపున జేసినాఁడను అటువంటి ఘోరపాతకమును జెందించుటకే విధి యివ్విధంబున బ్రేరేపించెను. ఇఁక నేమి వగచినను నేమి ప్రయోజనము గలదు? గొప్పనేరముఁ జేసినాఁడ"నని వగచుచుండ నతండు నన్నుజూచి 'ఓయీరాజా! అడవులలో వాసముఁజేయుచు, నెట్టి యపరాధంబునుంజేసి యెఱుంగని వాఁడవగు నన్ను సుంతయైనను యోజింపక పడగూల్చినాఁడవు. ఈ విషయం బెట్టులనుండినను, ఏకపుత్రుండనైన నా మరణంబులు విని నన్నేయాధారముగా నమ్మియున్న నా తలిదండ్రు లశీవృద్ధులును. నందులునునైన వార లిరువురుం దటాలున ప్రాణంబులు దొఱంగుదురు. ఇట్టులచేయుటచే నీకు మూడుపాతకములు సంభవించినవి. దీనిచే నిదియే నీవు సంపాదించిన లాభము. నీమృగయా వినోదమునకు గలిగినది యిది యేఫలము. అయినను నెఱుగఁకచే సిక్షిసని నీతప్పుజెప్పి పశ్చాత్తాపంబుం జెందుచున్నాఁడవు. దైవసంకల్పమిట్టులనుండి జరుగవలసినట్లు జరిగినది. నిన్ను నిందించుట కర్జంబుగాదు తెలియక చేసిన తప్పుగాన యీ పాపంబు నీకు గలుగకుండును గాక" యని చెప్పి మరల నాతో "నరేంద్రా! ఈబాణము గ్రుచ్చుకొని యుండుటచే ప్రాణంబులు పోవకున్నవి. బాధ యధికమైయున్నది. కావున దీనిని తీసివేయుము. మఱియు నీకొక హితంబుఁ జెప్పెదను వినుము.

నాతల్లిదండ్రులు కన్నులు గానరాని ముదుసలులు వారు దప్పిగొని నేను నీరుగొని వచ్చెదనని కాచియుందురు. కాన నీవీ ఘటంబుతో సలిలంబులు గొనిపోయి వారికొసంగి దాహము దీర్చి మదీయ మృతి నెఱింగింపుము. ఇచ్చటనుండి పోయినతోడనే యీవృత్తాంతమును వారితోడ చెప్పితివేని దాహముచే తపించుచున్న యాపుణ్యాత్ములు కడుపురగులుకొని దుఃఖాక్రాంతులై యాకోపముతో నిన్ను దిట్టరేని నిన్ను నీవంశంబును నీరగుట నిశ్చయము. కాఁబట్టి తొలుత వారిదాహముఁ దీర్చి శాంతి నొందఁజేసి యటుమీఁదట నావర్తమానముఁ జెప్పి తెలియక చేసిన యపరాధమనియు క్షమింపుఁడనియుం బ్రార్థింపుము. దైవసంకల్పప్రకారము జరిగినదానికై యింక వగచి ప్రయోజనములే''దనిపలికెను. అంతట శోకమును భీతియు నతిశయింపగా నతని యాజ్ఞప్రకారము మేననాటియున్న యంబలముఁ బెఱుకుటయు నతండు ప్రాణములు విడిచె.

అంతట దుఃఖింపుచు నేనచటయుండిన కుండతో నీళ్ళనుగొని, మునికొడుకు చెప్పిన గురుతుప్రకారముగా తమకుమారుని రాకకై గాచియున్న వృద్ధుల నతని తల్లిదండ్రులంజూచి, దృష్టిలేనివారును, దప్పిచే తాపమొందుచున్నవారును నైన పక్షులు విఱిగిపడియున్న పక్షులుంబోలె గనుపట్టుచుండెడి యామునిదంపతులఁ జేర నరిగితి. నానడక చప్పుడువిని తమ కుమారుఁడే వచ్చెనని తలంచి యందు వృద్ధముని ''కుమారా! సమీపముననేగదా? నదియున్నది. యచట కరిగి జలంబులు దెచ్చుట కింత తడవైనదా? ఏల నీవాలస్యముఁ జేసినాఁడవు. అయ్యో! యరణ్యమునఁబోయి యొంటరివాఁడ నీయర్ధరాత్ర కాలమున నివ్విధమున మసల దగునా? నేనును నీతల్లియు నీవు తడయుటకు కారణ మెఱుంగక, ఎటులబోయినాఁడ వెమోనని మిక్కిలి దిగులొంది యుందుముంటిమి సుమీ! దేవుఁడు సుఖముగా నిన్ను మాయొద్దకు చేర్చెను. ఇప్పటికి మాకు ధైర్యమును సంతోషమును గలిగినది'' యని పలికిన మాట పలుకుటకు నోరురాక మేను తత్తరించుచు మాఱుపలుక నిలచితి. అపుడా తపోధనుఁడు నేను తమ పుత్రుఁడ నేయనెడితలంపున ''తనయా! పలుకకుండెద వేల? నేను నీకు మంచిబుద్ధి మాటలు చెప్పినాఁడను గా(న) నీప్పై నలుక చేతగాదు. దీనికి నీవు మనంబున నొప మొందినాఁడవా? వలదుగాని నాలుకవఱుటుకొనిపోయి పలుకలేకయున్న నీతల్లి శీఘ్రముగా గొలుత గ్రుక్కెడునీళ్ళు పోయు''మనెనో వారికి తమ తనయుని పైఁగల యనురాగ విశేషము నెఱిగినవాఁడనై తద్వృత్తాంతము నెఱింగించు

టకు పూర్వము ఋషిపుత్రుండు కఱపిన చందమున జలములు దాగి
విచ్చి, మహా ప్రయాసతో మనము నొక్కింత ధైర్యమును పాదుకొ
లిపి యతిశయించిన దుఃఖముతో, భయముచే మైచెదరగా "ఓపుణ్యా
త్ములారా! నేను మీ తనయుండనుగాను, మహాపాపకర్ముండను. అయో
ధ్యను పాలించు దశరథుండనెడి పేరుగలవాఁడను లోకముననే క్రూరుఁ
డను, పాతకుండను జేయుటకు సాహసింపజాలని ఘోరకృత్యము నొన
రించి తగుమనని ధైర్యముతో మీయొద్దకు మదీయకృత దుష్కృత్య
మును దెలుపుటకై వచ్చినాఁడ. పలుకుట నోరాడకున్నది.

ఏమనగా, నేటిరాత్రి నేను వని చెంత డాగియుండి యేటిలో నీటి
కై వచ్చి త్రాగుచుండు మృగములను నీరుగ్రోలు చప్పుడునుబట్టి శరప్ర
యోగము గావించి చంపుచుంటిని. ఆసమయమున మీకుమారుండు
జలముకై యరుదెంచెను దట్టమైన చీకటియై యుండుటచే యతని
రాకను నేనెఱుంగజాలనైతి. అప్పుణ్యాధనుండు ఘటమును నదీ జలము
లలో ముంచుటయు తద్గుభగుభ ధ్వానమును విని కుంజరము నీరుగ్రోలు
చున్న వని భావించి వింట బాణము సంధించి యేసినాఁడను హరిహరీ!
ఇంక నేనేమని పలుకుదును? ఆశరము దాకుటయు మీ కుమారుండు
నేలఁగూలి ప్రాణములు విడిచె" నని చెప్పితి. నానోట క్రూరమైన యీ
మాట వెడలగానే "హా! కుమారా! హా! ప్రియనందనా" యని యడలి
యావృద్ధు లిరువురును ప్రాణములు లేని బొందులవలె మూర్ఛిల్లి నేల
వ్రాలిరి. అంతట భయశోక విహ్వలాత్ముండనై యుపచరించి మహాప్ర
యాసతో యెట్టకేలకు నేను తేర్చుటయు వారలు తెలివొందిరి, యెనలేని
దుఃఖమున వారు కడుదీనములైన తమ ముఖములను నావంకకుఁ ద్రిప్పి
తలయెత్తి నోళ్లు తెఱచుచు, బెదవులు దడుపుచు డగ్గుత్తికలు పెట్టుచు,
నెలుంగులు రాల్పడగా నన్నుగూర్చి "ఓ యయ్యా! ఇంతటి ఘోరకృ
త్యము నెవ్వరైనం జేయుదురా? మాకుమారుం డేయపరాధ మొన
ర్చెను. సకలధర్మముల నెఱింగిన రాజవై యుండియు తపసులమై యడవుల
లోనుండి కాలము గడపెడి వారమగు మాబోంట్ల నిట్లు వెతల పాలొన
రించుట యుక్తమగునా? అయ్యో మేము చీకులము అందులము. ఆధా
రమని నమ్మి పట్టియున్న మాచేతికఱ్ఱను పడఁగొట్టినాఁడవు. న్యాయ
మా? ఇంక మేమెచటికి బోవుదుము? మాకు దిక్కెయ్యది? నీకు పుణ్య
ముగలుగ నాశీర్వదించెదముగాని మాయందు కనికరించి యేబాణముచే
మా పుత్రునిఁ గూల వేసినాఁడవో దానివలననే మమ్మును వధించి మా

దుఃఖమును జల్లార్చుము. నీబాణాహతింగూలిన మా ముద్దుపట్టి ప్రాణములు విడుచునపుడు తల్లిదండ్రులమైన మమ్ముఁ దలంచి యేమిచెప్పెనో, ఎట్టుల నడలెనో యతనిమాటలం జెప్పుము. మాతృ పితృభక్తిగలవాఁడును, నిత్య ధర్మాచార నిష్ఠాపరుండును, సకల సద్గుణ గణగరిష్ఠుండును తపస్వియుండును, పుణ్యప్రియుండును పరమ శాంతుండునునైన యమ్మహాభాగున కిట్టువంటిగతి సంభవించెనుగదా! ఇట్టువంటి చావు జచ్చుట కా పరమ యోగ్యుం డర్హుండగునా? ఇతని కీ ఘోర మరణమేల కలిగెను? ఇంక మేము దీనికై యేమని దుఃఖింపుదుము? ఆహా! దైవ మీ తీరున సంకల్పించెగదా! ఎప్పటికైనను లోకమున జనించినవాఁడు చావవలసియే యుండును.

చచ్చినవానికై వగచియుం బ్రయోజనములేదు కాని, అయినను? ఆ చావునకు మఱియొకచొప్పు గలుగకుండదా? కటా! యతి తుండైన వానికి ఘోరసాయక ఘుతచే చావవలసినట్లు లిఖించిన విధి చెయిదిని గురించి మేమి దుఃఖింపవలసి యున్నది. ఇది యన్యాయము గాదా?" యని చెప్పుచు పనవిపనవి యతని గుణములు వర్ణింపుచు శోకించుచుండి వారిలో మృతకుమారుని తండ్రి నన్ను నుద్దేశించి "ఓయి దశరథుఁడా! వానప్రస్థులం జంపినవో దేవేంద్రు నంతటివాడైనను తత్క్షణమే నాశంబగును. ఇంక నీవంటి రాజగువాఁ డెంతటివాఁడు? ఒక లెక్కయగునా? నీ వెంతటివాడవై యున్నను నీవు చేసిన కార్యమునకు ఫలముగా నీశిరము వేయిప్రక్కలై యుండునుగాని తప్పినది ఏలనన,గా నీవు తెలియక ఈ మహాపరాధముం జేసినట్లు పలుకుచున్నావు. దీనికై విచార భయము లతిశయింపగా పశ్చాత్తాపముఁజెంది క్షమింపఁ వేడుచున్నాఁడవు కావున యీదుష్కృత్యముచే గలిగెడి ఫలము నీకు గలుగదయ్యె. ఇంక నీతోడ నేమిజెప్పియుం బ్రయోజనములేదు. సర్వమును భగవత్సంకల్ప ప్రకారము జరుగుచుండును. కాని, ఓయి దశరథుఁడా! మాకొక యుపకార మొనరించి పొమ్ము. ఏమనగా, నీ యంబకముచే మా పుత్రుండెచ్చట నేలఁ గూలియున్నాఁడో యచ్చోటికి త్వరితముగా నంధులమైన మమ్ము దోడ్కొని చని విడువుము, ఇదియ మేము కోరునది" యని పలికిరి. ఆమునిదంపతులిట్లు వేడుకొనుటయు, వారి దుఃఖముఁజూచి మిక్కిలి పరితాపమును బొంది వారి నిరువురం దోడుకోని మునికుమారుని మృత కళేబరము నొద్దకుఁబోయి విడిచి, "పుణ్యాత్ములారా! మృతుండైన మీకుమారుండు వీఁడే, మీముందట భూమిపైఁ

బడియున్నాఁడు చూడుఁ"డని చెప్పితి. అంతట వారు చేతులతో తడవి కొడుకు తనువుఁ గనుంగొని విరాఁదఁబడి మూర్ఛిల్లి యుల్లంబెఱియఁగా "హా! యజ్ఞదత్తా! ప్రియనందనా!" యని యెలుంగెత్తి పేర్కొని యేడ్చుచు నిట్లనియె.

"నాయనా! అయ్యో! ఇది యేమి? ఎన్నిమారులు దగ్గఱఁజేరి పిలుచుచుండినను బలుకకవైతివి. నాకు ప్రాణము నీవకదా! తనయా! అంధులమైన ముసలివారిని మమ్ము దిక్కులేనివారిఁ జేసి శరీరము విడిచినాఁడవే? ఇట్టి స్థితియందున్న నీతనువుఁ జూచినంతట తొలంగిపోవక నామేనజీవము లింకను నిలిచియున్నవి. ఇది యాశ్చర్యము కాదా? హా! మా ముద్దుపట్టి కన్నులులేని మాకాధారమవై యుండిన వానిని నిన్ను రాజు నిష్కారణముగా జంపనేమిటికి? నీ వతనికిఁ జేసిన యపకారమెయ్యది? దైవమునకు మే మింతమాత్ర మాధారముఁ గలిగియుండు టుచితము సమ్మతము గాకుండెను. కాబోలు తండ్రీ! నీసద్గుణములును, వినయ వివేకములును, సదాచార సంపదయును, మాయందుగల భక్తి శ్రద్ధలును, మే మెట్లు మఱచి యుండఁగలము? ఇంకపై మాగతి యెట్లు కావలయును? బాలకా! నీమేన బాణమునాటిన దెచ్చోట" యని పలుకుచు కుమారుని శరీరముఁ దడవి రక్తము గాఱుచున్న బాణక్షతము నామె యెఱింగి "అయ్యయ్యో! హరిహరీ ఇంతటి గాయముతగిలిన నీవెటుల జీవింతువు? నాప్రాణము లింక నిలువవు. చచ్చితి చచ్చితి" నని మరల మూర్ఛిల్లి యొఱిగి కొంత తడవు చేష్టలు దక్కిపడియుండి విధివశమునఁ దెలివినొంది యేడ్చుచుండె.

తత్సమయమున యాతపోధనుండును గొడుకు గుణములం బేర్కొని వర్ణించుచు మహత్తర శోకసాగర మగ్నుండై పలవించి పలవించి యక్కుమారు నుద్దేశించి "తనయా! నీవు పుణ్యశీలుండ వగుటఁ జేసి, వేదవేదాంగ పారగులు, నశ్వమేధాది సమస్తాధ్వర కర్తలును, నానా ధర్మకర్మ నిరతులు నైన యుత్తములకే లోకము గలుగునో యట్టి యుత్తమోత్తమ లోకము నీకుఁ గలుగునుగాక" యని పలికి విధివిహితాగ్ని సంస్కార తిలోదక దానము నొనరించుటయు, నయ్యజ్ఞదత్తుం డొక దివ్య విమానరూఢుండై యంబరమున దివ్యదేహప్రభ లతిశయింపఁగాఁ బొలిచి తలిదండ్రులఁ బేర్కొని యుచ్చైస్స్వనమున "ఓ తల్లిదండ్రులారా! మీకు పరిచర్య జేయుటంజేసి నాకు బుణ్యలోకము గలిగె. మీరింక నన్నుఁ దలంచి వగలం బొగలవలదు. కానుండునది

యవశ్యంబగునుగాని కాక మానదు. ఎట్టుల జరుగవలసి యుండెనో యట్టుల జరిగినది ఇది భగవత్సంకల్పముగాని యొరులచే గాదు. ఈ రాజు వలన దోషములేదు. మీరీతని గదుణింపు"డని చెప్పి దివమున కేగెను.

అంతట సమ్మునీశ్వరుండు నదియున్న దిక్కు మొగంబై నన్ను నుద్దేశించి "ఓయినృపాలా! మా దేహమున నింక ప్రాణములు నిలువవు. మా పుత్రుండు పోయినమార్గమునం బోయెదము మాకింతటి పుత్రశోకముఁ దెచ్చి పెట్టినాఁడవు కావున నీవును పుత్రవియోగముచే దుఃఖితుఁడవై మృతిఁబొందఁ గలవాఁడ"వని శాపంబొసంగి పత్నీ సమేతుండై ప్రాణములువిడిచె. నేనాతపస్సులకు సంస్కారముగావించి చింతాక్రాంతుడనై యయోధ్య కేతెంచితి ఓకౌసల్యా! తత్ఫలం బిపుడాసన్నంబైనది. ఇంక నేను జీవించుట దుర్లభము. ఎట్లంటివేని యంత్యకాల లక్షణములు పొడముచున్నవి. నేత్రదృష్టి సన్నగిల్లి చీకటులు గ్రమ్ముచున్నవి. యితరులు పలుకుమాటలు వినవచ్చుటలేదు. గుండెలదరుచున్నవి. దేహము వివశమగుచున్నది. కంఠస్వరము హీనమగుచున్నది. అప్పటప్పటికి జ్ఞానము లయమగుచున్నది. ప్రాణములు తిరుగుడు వడుచున్నవి. కావున మేను నిలువదనుట సత్యము, శ్రీరామచంద్రుని లీలాదరహాస వికాస శ్రీకర ముఖా రవిందముం జూచుటకు ప్రాప్తము గలుగదయ్యెగదా! ఏమి చేయఁగలను"? అని పలికి రఘుకులేశ్వరుం దలంచి యిట్లని దుఃఖింపఁ దొడంగెను.

* దశరథుఁడు పరలోక గతుండగుట. *

"హా! కులవర్ధనా! హా! కరుణాకరా! హా! ధర్మవిలోల! హా శ్రీకరా! విజయలక్ష్మీకరా! హా! రామరామా!"యని పేర్కొని యతిశయించిన వ్యాకులము చేవాపోయి తుదకు ప్రాణములువిడిచె. అతని మరణము నెఱుంగఁజాలక కౌసల్యాదేవి నిదురించుచున్నవాఁడని యెంచి పలుకరింపకను కను మొగిచియుండె అంత ప్రభాతంబగుటయు వందిమాగధులును దాసదాసీ జనములును వాడుకపద్ధతినివచ్చి ప్రాతఃపాఠములు గావించి సందడింపఁ దొడంగిరి. మంగళ తూర్యరవము లొసంగెను. అప్పటికిని దశరథుండు మేల్కొనకుండుటయు లర్థాంగాంత లంతఃపురమున కరుదెంచి యా మహీపాలుం డున్నతీరు నుపలక్షించి భయాశ్చర్యములు గలవారై డాయంజని యంటిచూచి యూర్పుల రసిగతప్రాణుండగుట నిశ్చయించి మహా దుఃఖముతో మొగము లడచుకొనుచు రోద

వము కేయుటయు నిగులొంది కౌసల్యా సుమిత్రలు నిద్రదేఱి పతి యున్న చందమునుఁగాంచి "హా! రాజకుంజరా! హా నాథా!" యని యార్త నాదము మున్నుముట్ట నాక్రందనం బొనరింపఁ దొడంగిరి. అది యెఱింగి వ్యసనాక్రాంతయై కైకేయి యచ్చోటి కరుదెంచుటయు కౌసల్యాదుల య్యవస్థఁగాంచి శోకం బతిశయింపఁగా నామెమీఁదఁబడి "ఓ కైకా! నీ కోరిక సఫలంబయ్యె, శ్రీరామచంద్రుని నడవులకు బనిచితివి. మగనిఁజంపి తివి. ఇంక నీకేదురులేదు, కోరినట్లు సమస్త భోగములు ననుభవిం చుచు సంతోషమున నుండు"మని పలుకుచుండ, నామె వారి పలుకు లకు మాఱాడ వెఱచి తలవాంచి పశ్చాత్తాపంబడి విలపించుచుండె. నాసమ యమున కౌసల్య నిజవల్లభు నుద్దేశించి ఓ క్షితీతలేశ్వరా! మహా! సు కృతవంతుఁడవైన నీకిట్టివంటి మరణము గలిగెనుగదా! ఆహా! దైవ సంకల్పమున కేమనవచ్చును? నాముద్దుపట్టియైన శ్రీరామచంద్రుని బాసి దుఃఖ సముద్రంబున మునింగియున్న నేను, భవత్సేవసేయుచునైన కొంత యూఱటఁ జెందవచ్చునుగదా యని తలంచితిని. అదియును వ్యర్థ మయ్యెను. నేనేమి చేయుదును? అయ్యో! నేనెంతటి పాపాత్మురాలనో గాని నీపుత్రశోకంబు నెఱుంగఁజాలక కపట దుఃఖమును నాముందు కన బఱచుచున్న వాఁడవని తూలనాడితి రవికులశశాంకుండైన రామభద్రు నెడబాసిన దుఃఖము చాలక నిన్ను సయితము గోలుపడితిని వనమున కరిగిన రామచంద్రుండు పితృవాక్య పరిపాలనముఁ జేసినవాఁడ నెడి కీర్తి నార్జించెను. నీవన్ననో, భార్యకు చెప్పిన పలుకులు దప్పక వరంబు నొ సంగినావనిన మాట రక్షించుకొనిన సత్యసంధుండవనెడి కీర్తినొందిన వాఁ డవు, ఇపుడు నేను జెందిన ఫలమెయ్యది! వివేకహీననై యనుచిత వా క్యంబులు పలికిన నీ మనంబును నొప్పించుటచే పొడమిన పాపము నొడి గట్టుకొనవలసిన దాననైతి, ఇంక మాకు గతియెయ్యది?" బహుప్ర కారంబుల శోకించుచుండ సుమిత్రాదులు నేడ్చుచుండిరి. అంతట తద్వార్తనువిని వసిష్ఠ వామదేవ ప్రభృతులైన పురోహితులును, సుమం త్రాది మంత్రులును, తక్కుంగల గొప్పవారలును వేగిరపాటు గదుర, జనుదెంచి చూచి యా నృపాలుని మరణంబునకు మిక్కిలి దుఃఖించిరి. పిమ్మట గురుశ్రేష్ఠుండైన వసిష్ఠుండు కాలోచిత క్రియావిధానంబుఁజింతిం చి యంతఃపుర కాంతల నుపచార వాక్యంబులచే నూరార్చి దశరథుని దేహంబు చెడకుండునట్లు తైలపక్వంబు గావించి వస్త్రాభరణంబు లలం కరించి సింహాసనంబుపైఁ గూర్చుండబెట్టించి జయంత ప్రభృతులైన

మంత్రులంబిలిచి, ఈమహారాజున కగ్ని సంస్కారాది క్రియలు చేయుటకుగా గిరివ్రజ పురంబునకుఁ బోయియున్న భరతునిఁ దోడ్కొని శీఘ్రముగా రండు తగిన సన్నాహంబుతో త్వరిత గమనంబున నరుగుఁ'' డని నియమించెను, వారును నమ్మహాత్ముని యానతిం బ్రయాణంబై చనుచుండ వారింజూచి "భరతున కచ్చోట పితృ మరణవార్తఁ జెప్పవల'' దని దిట్టము గావించెను.

అయోధ్యా పురంబువిడిచి మంత్రులు బహువేగముగా ప్రయాణముఁగావించి యేడవనాఁడు కేకయ రాజపురంబుఁజేరిరి. అంతకుమున్న సముద్ర మింకిపోయినట్లును, చంద్రబింబము భూమిపైఁ బడినట్లును కలగని యది దుస్స్వప్నంబుగా భావించి యేమి యడరుపుట్టునో యనెడి చింతగలవాఁడై భరతుండు తన స్వప్న వృత్తాంతము నచ్చోట మిత్రులతో చెప్పుచుండెను.

—* భరతశత్రుఘ్ను లయోధ్యాపురంబునకు వచ్చుట. *—

ఆ సమయముననే యయోధ్యనుండి పోయిన మంత్రు లతనిదగ్గఱ కరిగి నమస్కరించి తమతెచ్చిన యుపాయనంబులు సమర్పించి "స్వామీ కులగురుండైన వసిష్ఠమహర్షి మిక్కిలి ముక్కఱయైన పని గలుగుటచే మిమ్ముదోడ్కొని రమ్మని పుత్తెంచి వచ్చినారము. క్షణమైనం దడవుఁజేయక ప్రయాణంబై యయోధ్యకు రావలసిన''దని విన్నవించిరి. కారణంబు దెలుపక వారటుల బలుకుటచే భరతుండు కళవళమును బొందియప్పుడ కేకయాధీశ్వరునియొద్ద కరిగి వృత్తాంతంబుఁజెప్పి యనుజ్ఞఁగైకొని వీడ్కొని శత్రుఘ్ను ద్వితీయుండై రథంబెక్కి కదలి యేడవనాఁడయోధ్యానగరంబునుజేరి తల్లియున్న యంతఃపురంబుఁ జొచ్చి వచ్చుచున్న, తనకుమారుని రాక నెఱింగి, కైక మిక్కిలి యుబ్బున నెదురుగా చనుదెంచి పుత్రునాలింగనంబుఁ గావించెను.

భరతుండు తల్లికి నమస్కరించి కేకయావనీపతి పుత్తెంచినయనర్ఘ రత్నాభరణాదు లామె కర్పించి యచ్చటివారి క్షేమము నెఱింగించి యామెనుగని "జననీ! ఈనగరంబు పూర్వమువలెగాక కళాహీనమై వీథులు పాడుపడినట్లు చూపట్టుచున్నవి. నగరులు సౌఖ్యమందిరముల చందముగా తోఁచెడివి సంతోష నిదానంబులుగాని వినోదంబులుగాని గానరాకున్నవి. నామనంబున కేదియు విపరీతముగా దోఁచుచున్నది. హృదయంబు కలంగుచున్నది. ఇట్లుండుట కేమి కారణము? సర్వవిధంబుల నందఱును క్షేమముగా నున్నారా! ఉపద్రవము లెవ్వియుం గలు

సద్గుణా! ఈపురికార మలంకారసహితమై యుండుటేలనో త్వరితముగాఁ జెప్పి నాకలఁత నివారింపు" మని యడిగెను.

కుమారుం డీవిధముగా నడుగుటయు, కైకేయి తనిం గాంచి "పుత్రకా! ఇచ్చోట నొక విశేషము జరిగినది. ఏమనగా, మీతండ్రి రామచంద్రునకుఁ బట్టంబుగట్టఁ బ్రయత్నించెను. అది నే నెఱింగి, తత్పూర్వము మీజనకుఁడు నాకొసంగినట్టి వాగ్దానముఁ జేసియుండిన రెండువరములనుం గోరి, ఒకటి రామునికిఁ జేయఁ దలంచిన పట్టాభిషేకంబు నీకుఁ జేయుటయును రెండవది రాముఁడు పదునాలుగేండ్లు వనవాసము జేయుటకును, నడిగి కైకొంటిని. సంతోషముతో నాతలంపు నెఱింగి తండ్రివాక్యములు సత్యము జేయుటకై రామచంద్రుండు సీతాలక్ష్మణ సహితుండై యరణ్యంబున కేగెను అతం డరిగిన పిమ్మట పుత్రవియోగ దుఃఖమున సహింపనోపక నీజనకుండు మృతినొందెను. తనయా! నీక్షేమార్థముగా పాటుపడి నేను నిష్ఠురములపాలై యిట్లా కార్యంబు సాధించినాను. ఇంక నీకెవ్వరును నడ్డుపడువారు లేరు సంతోషముతో పట్టాభిషిక్తుండవై రాజ్యభోగంబుల ననుభవింపుము, ఇచ్చటగల విశేషం బిదియ" యని తానొనర్చిన మహాకార్యంబును నెఱింగించెను.

రెండవ ప్రకరణము ముగిసెను.

శ్రీ రా మ వ న వా స ము

వ చ న కా వ్య ము.

మూడవ ప్రకరణము.

భరతశత్రుఘ్నులు రామచంద్రుండు వనంబున కరుగుట విని దుఃఖించుట.

తల్లియైన కేకయాత్మజ యిట్టిపలుకుల బలుకగానే, రామచంద్రునియం దత్యంతమైన భక్తియుం బ్రియంబునుం గలిగియుండెడువాఁడైన భరతునకుఁ గలిగిన వ్యసనం బింతయని చెప్పశక్యముగాదు. అమ్మహాభాగుఁ డామాటలువిని తటాలున "హా! రాఘవేశ్వరా! సుగుణ రత్నాకరా!" యని పేర్కొని పలుకుచు మూర్ఛాక్రాంతుఁడై యొరగెను, శత్రుఘ్నుండును తన యన్నవలెనే యయ్యెను. అయ్యో! పాపము కైక చిత్తం బెపుడు కలతనొంది, తానొనరించిన కార్యమునకు సంతోషించి తన కుమారుండును మెచ్చుగలండని సామె తలంచియుండెను. కాని యిపుడ

ఱులగాక విరోధముగా నేర్పడినది. రామచంద్రుం డరణ్యమునకుఁబోవుటను వినినంతట సంతోషించుటకు మాఱుగా, భరతుండు దుఃఖాక్రాంతుఁడై మూర్ఛిల్లుట. జూడగా కైకకు భయముగలిగెను. ధర్మశీలుండగు భరతుం డవ్విధంబున మూర్ఛనొంది కొంతవడికిఁ దెలిసి యత్యుగ్రముఁ గలవాఁడై కన్నులు నిప్పులు రాలుచుండగా కడునుగ్రముగా తల్లివంకఁ జూచి "ఓపాపాత్మురాలా! పరమ పుణ్యలక్షణ పూర్ణుండును, సమస్త కల్యాణ గుణగణ శోభితుండును, నిష్కళంక మానసుండును. ధర్మస్వరూపుఁడునునైన రఘుకులనాయకుని నరణ్యమునకుఁ బొమ్మనుటకు నీనాలుక యెట్లాడినది? నిరుపమాన సుకుమార సుందర శరీరుండును సకలజన వంద్యుఁడునై నిశ్చింత నెల్లభోగములు ననుభవించు చుండఁదగిన యాపురుషోత్తముఁ డడవులలో భార్యయు ననుజుండు నందనవెంట దిరుగగా కష్టము లొందుచుండుట కష్టుండగునని నీబుద్ధికిఁ దోచెనా! ఆహా! నీవివేకంబునుగూర్చి యేమనదగును? మహాపరాధం బొనరించిన క్రూరమతివి గదా? అయ్యో! ఓ ఘోరరాక్షసీ! ఎంతపనిఁ జేసితివి? హరిహరీ! ఇటువంటి యకృత్యము మఱియొకటికలదా! మాయన్నయైన రామచంద్రుండు భార్యతోడను, తమ్మునితోడనుం గూడి జటావల్కలములు ధరించి యడవులలో మునులం జేరి యిడుములు గుడుచుచుండగా, నే నిచ్చోట రాజ్యభారము వహించి సంతోషముతో భోగము లనుభవించుటకు సమ్మతింపుదునని తలంచితివా? నీ కెటుల తోచినది? ఈదుర్బుద్ధి యెట్లు కలిగినది? ఇటువంటి ఘోరకృత్యముఁ జేయుటకు నీవుగాక మఱియెవ్వరైన తెగింపుదురా? పాపచిత్తవైన నీగర్భంబునఁ బుట్టినందుచే యాపాపము నన్నునుం బొందినది, ఇట్లు నీవు చేసినంతట శ్రీరామచంద్రుని ముఖంబును నేనెట్లు చూడఁగలను? ఆ రాజశేఖరుండు నన్నుఁ గని యేమని తలచును? నేను రామభక్తుండ నగుట నెఱింగియుండియు నిట్టి యక్రమకృత్యముఁ జేయఁజెల్లునా! ఓకైకా! అకటా! భవత్కృత్యమువలన రాఘవేశ్వరుని మనంబెంత నొచ్చినదో కదా దీనిక సుమిత్రానందనుండు నాపై నెంతకోపమును జెందునో, తెలిసినది కాదు. నీనిమిత్తమున నిన్నివిధముల చేటులు పుట్టినవి. నీవు కేకేయ రాజునకు కూతురవై యెటుల జన్మించితివో గాని యాలోచింపగా. యతనికి బుట్టఁదగిన దానవు కావు. నిజము కేకయరాజ బీజమునకే జన్మించి యుండినచో నీ కీటువంటి క్రూరగుణము గలుగఁబోదు. భవత్స్వభావము జూడగా రాక్షసులకు బుట్టవలసిన దానవని చెప్పదగును. యేలనో మనుష్యరూప

మునఁ బుట్టితివి. నీయందు దైత్యగుణములు గలవు. లేదేని యంతటి యకార్యముం జేయఁదలంపుఁగొన నొల్లవు. నీవలననే మాతండ్రి మరణమునకు కాల మేర్పడినది. పాపజాతివియు, పతి హంత్రివియునగు నీతోడ మాటలాడ కూడ"దని పలుకుచుండ, శత్రుఘ్నుండునుం దెలివి నొంది కైక చేసిన దోషమున కాగ్రహము నొందియుండెను.

ఆసమయమున నిన్ని యుపద్రవములు గలుగుటకును నిమిత్తమైన కుబ్జురాలు మందర వాకిటనుండి భరతుని ప్రసంగమును వినుచుండెను. దాని దుర్మంత్రమువలన సర్వ కష్టములును తటస్థించుట నెఱింగియున్న యచ్చోటి పరిచారకాజను లామాయలాఁడి యపుడు పొంచుండి వినుచుండుటంగాంచి దానికిఁ దగిన దండనఁ జేయింపఁ దలంచి శత్రుఘ్నునియొద్ద కరిగి జరిగిన విషయంబంతయుం జెప్పి "స్వామీ! ఇదిగో పరమ దుష్టశీల యీమంథర మూలముననే యిన్ని చెడుగులును సంభవించినవి. ఇదియే యంతటికిని కారణమైనది. తానొనరించిన కపటతంత్రము ఫలించుటకు సంతసించి ఇపుడు జరుగుచున్న ప్రసంగమును వినుచు, యెట్టుల జరుగునో చూడవలయుననెడి యుద్దేశముతో వాకిట నిలిచియున్న"దని వక్కాణించిరి.

ఆమాటలు విని శత్రుఘ్నుండు దానిం జూచి యత్యంత కోపావిష్టుండై పండ్లు పటపటంగొఱుకుచు, తటాలున లేచి యద్దురాత్మురాలిని పడఁ దన్ని కడ కాళ్ళుగట్టి గిరగిరఁ ద్రిప్పి నేలమోది చంపి, ఇనుమడించిన కోపముతో కాలాగ్నిరుద్రాకారుండై వరనుండి ఖడ్గంబు దూసిపట్టుకొని జళిపించి "యడ్డు తొలంగుడు, పాపచిత్తమైన యీకైక శిరము ద్రుంచెద"నని వచ్చుచున్న యామె భయమునొంది గడగడ వడంకుచుండ పరిచారికలు దిగులొంది పఱచి కౌసల్యాదేవి మఱుఁగుజొచ్చిరి.

అపుడు భరతుండు తమ్ముని యుగ్రమునుజూచి, "శత్రుఘ్నా! తమ్ముఁడా! వేగిరపడకు శాంతింపుము. మన మీపాపజాతిం జంపినయెడల మాతృహంతకుల మని యెంచి రాఘవేశ్వరుండు మనమొగములు జూడనొల్లఁడు. దీననయ్యెడి దేమిగలదు? ఈకైక తానొనరించిన పాపమున తానే పోవునుగాక" యని వారించి యనుజసహితుండై కౌసల్యాదేవి పాదములపైఁబడి మ్రొక్కి మించిన దుఃఖమున రోదనముఁ గావించెను.

—* కౌసల్య భరతునితో నిష్ఠురముగాఁ బలుకుట. *—

"భరతా! కైకజా! నీతల్లి పతిని వేధించి నీకు పట్టంబుఁ గట్టుట

కును రామచంద్రుని నరణ్యమునకు బంపుటకును వరమువేడి తన పట్టిన
పట్టువీడక కార్యమును సాధించెను. రాముఁ డడవుల కరుగుటయు తద్వి-
యోగమున దుఃఖితాత్ముఁడై మహీనాథుండు ప్రాణములువిడిచె. ఇంక
నీవు నిర్భయముగా నెమ్మదిని రాజ్యాభిషిక్తుండవై భోగము లనుభవిం
పుము. నీక్షేమమునకై నీతల్లిపాటుపడి కృతార్థురాలగుటం దలంచి
యామెను సంతుష్టిని గలిగింపు''మని పలికెను.

నిరపరాధుఁడైన భరతుండు కర్ణకఠోరములుగా కౌసల్యాదేవి
పలికిన యాపలుకులువిని మహా దుఃఖమునుఁజెంది కన్నుల శోకబాష్ప
ములు తొరఁగుచుండగా దీనవదనుండై ''జననీ! ఈవిషయమున నా
యందు లేశమైన దప్పులుగలుగదు. ఇందొక్కటియును నే నెఱింగి
యున్నవాఁడను కాను. మా యన్నయైన రఘుకులనాథుని పితృసమునిగా
భావించి యతని నెంతయు భక్తితో సేవించువాఁడను. నేనా మహాత్ము
నకు ద్రోహమును కలలో సయిత మెంచువాఁడనుగాను మదీయ చిత్త
వృత్తి యా రామచంద్రుం డెఱుంగును. నేనుకైకచేసిన దుష్కార్య
మునకు సంతృప్తిఁ బొందినట్టును, రాజ్యాభిషిక్తుండనై పుడమి నేలఁదలం
చితిననియు నెంచి నీవిట్టుల బలికెదవని నే నెఱుంగుదును. సందర్భమును
బట్టి యటుల తోఁచినను, నాకీ విషయమున నెట్టి సంబంధమును లేదు.
ఈ జరిగినవానిలో నేవిషయంబైనను నే నెఱింగియుండుదునేని, లోక
స్తుతుఁడైన రామచంద్రున కపకారము నెంచియుంటినేని, యమ్మహాత్ము
నరణ్యమునకు పనిచి రాజ్యపాలనముఁ జేయుట కానఁజేసి యుండినవాఁ
డనేని వినుము. లోకమున, బ్రాహ్మణునిఁ జంపినవాఁడును గురుపత్నిం
గలసినవాఁడును, సురాపానం బొనరించినవాఁడును బంగారు దొంగిలిన
వాఁడును యుద్ధమున శత్రువులకు వెన్నిచ్చి యోడి పరుగెత్తినవాఁడు
ను, నెట్టి దుర్గతికిఁ బోవుదురో, యాపాపఫలము ననుభవింపగలవాఁ
డను, సూర్యచంద్రగ్రహ తారకములును భూమ్యాకాశములును
సాక్షిగా నాయందు తప్పులు గలుగదు. తల్లి! నాయందు కృపాదృష్టులఁ
బరగఁజేయుము నీపాదములాన నేనేమియు నెఱుంగ''నని గద్గద స్వర
మునఁ బలుకుచున్న యవసరమున ''ఓయమ్మా, కౌసల్యా! ఇతనియం
దపరాధము లేదు. నిష్కల్మచిత్తుండు. రామభక్తుడైన యీభరతుని
వాక్యములు సత్యము''లని యాకాశవాణి పలికినమాటలు వినవచ్చెను.
అంతట కౌసల్యా సుమిత్ర లక్కుమారునియందు తమకు బొడమియున్న
దురభిప్రాయము విడిచి పుత్రవాత్సల్యంబున కౌగలించి రోదనము గా

వింపఁ దొడంగెది. అపు డంతఃపురమున సంకులాక్రందన ధ్వను లతిశ యించుటయు, వసిష్టు డరుదెంచి శాంతవచనముల నూరార్చి దుఃఖము నివారించి దశరథుని దేహము కొద్దకుఁ దోడ్కొనిపోయెను.

భరతశత్రుఘ్నులు తండ్రి కళేబరముంగాంచి శోకాతిరేకమున మూర్ఛిల్లిభూమిపై కొరిగికొంతవడికి తెలివిగొందిరంత భరతుండు యెలుం గెత్తి "ఓతండ్రీ! దశరథేశ్వరా! పుణ్యావర్తనా! రాజకుల శిఖామణీ! భవన్నందనులమైన మేమరుదెంచి వేడుచుండ కన్నులువిచ్చి మావంక చూడవేల? మన్నింపవేల? కేకయావనీనాథుఁడు నీకై పుత్తెంచినబహు మతులివె యున్నవి వీని నంగీకరింపుము నాతోడ సంభాషింపుము కైక కడుపున బుట్టినవాఁడగుటచే భాషింప నర్హుండనుగానని యెంచినాఁడ వా? ఇదే కన్నులువిచ్చి దుఃఖముచే నేలఁబడి పొరలుచు, శోకించుచుం డెడి శత్రుఘ్నునిం జూడుము. ధూళి ధూసరి తాంగుఁడైన యతని నాలిం గన మొనరించి యాదరించి వ్యసనము నివారింపుము, మేము రాము నకు ద్రోహముఁజేసిన పాపాత్ములము కాము అనాదరణీయుల మగుట కేమికారణము?" అని పలుకుచు పనవిపనవి హాహా కారము లోసంగ రోదనముఁ గావింపఁ దొడంగెను.

వసిష్ఠుం డపు డతనికి తగినభంగిని బోధించి శోకము నివారించి "భరతా! నీవు బుద్ధిమంతుఁడవై యుండియు, పామరుని చందమున వ్య సనమునొందుట పాడిగాదు, శాస్త్ర క్రమమున నీవింక తండ్రి కగ్ని సం స్కారాది క్రియలు గావించుటఁ గడంగు" మని చెప్పెను. భరతుం డమ్మహాత్ముని యాజ్ఞానుసారముగా జరిగించువాఁడై సకల రాజులను రప్పించి వసిష్ఠుఁ బురస్కరించుకొని దశరథుని కళేబరము నలంకరించి సువర్ణ విమానమునఁ బెట్టుకొనిపోయి కౌసల్యాదులు వెంట వచ్చుచుం డగా ప్రేతభూమిం జేరి చితిపై నిడి విక్రమంబున నగ్నిసంస్కారమును గా వించి వేదోక్తమార్గమున తిలోదక దానముఁ జేసి మందిరమున కరు దెంచి జరుగవలసిన కృత్యములు నిర్వర్తించి వసిష్ఠాదుల యాశీర్వాదం బులుపొంది కృతకృత్యుండయ్యె. అంతట వసిష్ఠుండు సకల రాజన్యమం త్రి పురోహిత పౌరజన సమక్షమున భరతునిజూచి "లక్ష్మణాగ్రజా! రాజ్యమరాజకమైయున్నది. కావుననీవింక పట్టాభిషిక్తుండవై ప్రజాపాల నముఁజేయుట కర్తవ్యము, సందేహింపక రాజ్య పట్టంబు గట్టుకొను" మని పలుకుటయు, యా మాటలు శూల ప్రాయములై తోఁచుటయు, మనంబోర్వక మునివరునిగాంచి స్వామీ! సామాన్యులు పలికెడి చం

దమున మా కులధర్మము నెఱింగియు నెఱుంగనట్లు పలుకుచున్నాఁడవు. ఇట్టివంటి పలుకులు మీబోంట్లు పలుకవచ్చునా? నేనీమాటలు వినజాల అట్టివంటి కోరిక నా మనమునఁ గలదని మీరు తలపకుఁడు. కైక కడు కొడుకనై పుట్టుట తప్ప నాయందు మఱి యేతప్పునులేదు. కల[illegible]ని వచింపుఁడు. మహాత్మా! జగదేక పుణ్యమూర్తియైన యీరామచంద్రు[illegible]ను దక్క రాజ్యాధిపత్యమునకు మరియొకఁ డర్హుఁడగునే? నేను ప్రయాణంబై చని వెదకి కనుఁగొని పావన గుణాభిరాముఁడైన రాఘవేశ్వరుని ప్రార్థించి తోడ్తెచ్చి సింహాసనాసీనుం జేసి యభిషిక్తునిఁ గావించెదను. నా ప్రార్థన నంగీకరించి రఘూత్తముఁడు రాఁడయ్యేనేని, నేనును మా యన్నవలె తపోవేషముఁ దాల్చి యన్న పాదపద్మములు సేవించుచు వనముననే యుండెద. సత్యమైన నానిశ్చయం బిదియ" యని దృఢముగాఁ బలికెను.

భరతుని నిష్కళంక భావము నెఱింగి యతని ధర్మయుక్తములైన మాటలువిని సభాసదులు శిరః కంపంబొనరించి రామచంద్రుని యందతనికిఁ గల భక్తిగౌరవముల నెంతయుం గొనియాడుచుండిరి. అంతట

—* భరతుండు రాముని దోడ్కొని వచ్చుటకై పోవచ్చుట. *—

కైకేయీ నందనుండు నిజ ప్రయాణ వృత్తాంతమును చాటించి సన్నాహంబుఁ జేయించి ముగ్గురు తల్లులును, రాజులును, మంత్రులును, పురోహితులును, వసిష్ఠమునీంద్రుండును, తమ్ముఁడైన శత్రుఘ్నుఁడును వెంట వచ్చుచుండగా సైన్యయుతుండై ప్రయాణంబై పురమువిడిచి చని గంగాతీరముఁజేరి యచ్చోట విడసెను. సేనలతో భరతుండువచ్చి యట విడిసి యున్న వృత్తాంతమును గుహుఁడు చారులవలన నెఱింగివచ్చి కనుంగొని మహాగ్రహమునుజెంది తనలో "ఔరా! ఎంతటి యక్రమము? ఎంతటి క్రూరచిత్తుం డనవలయును? ఈదుష్టుండు తన తల్లి చేసిన యకృత్యము నెరవేరుటయు రాజ్యములభించుటతో తృప్తినొందక మత్సరము వహించి! రాజపరమేశ్వరుండైన రామచంద్రుని హింసించుటకై యమ్మహాత్ముం డరణ్యముల నుండుటకు సయితము సహింపక సైన్యముతో యతనిమీఁదికెత్తి వచ్చుచున్నాఁడు. ఇటువంటి పాపశీలుండు గలడా? కానిమ్ము. నేనితని గర్వమడంచి మరలించి రామచంద్రునకు గలుగఁ బోయెడి సంకటమును నివారించెదఁగాక" యని నిశ్చయించి భరతుని సైన్యమును గంగానదిని దాటింప వలదనియు నోడలనుగట్టి యుంచుఁ డనియు నోడ నడపువారలకు కట్టుదిట్టముఁ జేసి తన బలముల నాయత్త

మహా రోషించుకొని కొంత మహాగ్రహ చిత్తుండై భరతునియొద్ద కరిగి యతనితో నిట్లనియె.

కైకేయీనందనా! ఇట్టి దుష్కార్యమునకుఁ గడంగుట నీకు తగునా? అయ్యో! పాపము! నీతల్లి చేసిన ద్రోహమునకు గుఱియై తండ్రి పలుకులు సత్యముఁ జేయఁదలంచి తమ్ముఁడును భార్యయుఁగూడి సకల భోగములను విడనాడి మునివేషములు ధరించి యరణ్యవాసముఁ జేయువాఁడై పోయిన ధర్మవర్తనుఁడగు రాఘవేశ్వరు నంతటివాని విడువనొల్లక యతనిఁబట్టి వధింపఁదలంచి సైన్యయుతుండవై పోవుచున్నాఁడవు. న్యాయమని నీబుద్ధికిఁ దోచెనా? ఆ రాజకులమౌళి నీకు గావించిన యపకృతియేది? నిష్కారణముగా నతనియందింత మత్సరము వహించుట యాశ్చర్యముగా గనుపట్టుచున్నది. ఏమి చేయదలంచితివి? ఆ క్రూరాత్మురాలైన కైక గర్భమునఁ బుట్టినవాఁడవుగాన, తద్గుణములు నీకునుం గలిగియుండును. తప్పిపోవునా? ఎంతటి గొప్పసైన్యముతో నుండినను రామభక్తుండనైన నేనచటనుండి యొక యడుగైనను దాఁటిపో విడువనని యెఱింగికొనుము. ఈగుహుం డంతటి దుర్బలుండుగాఁడు సుమా! మదీయ ఘోర నారాచ పరంపరలచే నీసేనల నుఱుమాడి నెత్తురు వెల్లువలు పాఱునట్టుల గావింపక విడువను. ఇటనుండి నీవేల దాఁటిపోవఁ దలంచినచో జయించి యుద్ధమున నన్నువధియించి కానిపోఁజాలవు. అట్టుల చేయఁగలిగినచో గావించి చనుము. సాధ్యము కాదని తోఁచిన దురుద్దేశమును మాని యయోధ్యకు మరలిపొ"మ్మని రోష తామ్రాక్షుండై సేన నుగ్రుండై పలికెను.

గుహుఁడు చెప్పిన మాటలు విని భరతుం డలుకమాని సస్మితాస్యుఁడై "కిరాతవల్లభా! నేను కైక సుతుండనైనను, ద్రోహబుద్ధిఁగలవాఁడనుగాను. రాముని కెప్పుడును నెట్టికీడును దలంచి యెఱుంగను. నే నమ్మహాత్ముల గురు సదృశునిగా నెంచి సేవించువాఁడను. ఇపుడు నేనరుగుట రామచంద్రున కపకృతిఁ జేయుటకాదు. వెదకి కనుఁగొని ప్రార్థించి తోడ్కొనివచ్చి పట్టాభిషిక్తునిం జేయుటకై నిశ్చయించి పోవుచున్నాను. ఇది సత్యము నాయందు నీకు గలిగిన దురభిప్రాయము వీడి త్వరితముగా సైన్యమును దాఁటింపు"మని చెప్పిన గుహుండు సంతోషచిత్తుండై దశరథకుమారా! నీతలంపు నెఱుంగలేక నాలోన నన్యథా భావించినాఁడను. నాయపరాధము క్షమింపు"మని ప్రార్థించి శ్రీరామచంద్రుండు విడిసియుండినచోటును అతండు శయనించిన గారచెట్టు మూలప్రదేశమును

పర్ణశయ్యయు, జడలు ధరించిన చోటునుం జూపి చెప్పుటయు భరతుండా ప్రదేశమును గాంచి పట్టరానిదుఃఖముం జెంది విలపించెను. అపుడు శత్రుఘ్న సహితుండై యచ్చోట తానును జటావల్కలములు దాల్చి గుహునిసహాయమున గంగానది నుత్తరించి యాకిరాతపతిచేఁ ద్రోవ చూపించుకొని యతని వీడ్కొని యటనుండి కదలి భరద్వాజాశ్రమమునకుం జని యమ్మునీంద్రుని సందర్శించి నమస్కరించుటయు, తపోధనుండు భరతునిం జూచి కోపముఁ గదిరె.

—* భరద్వాజుండు భరతునిపై కోపమొందుట. *—

“ఓయి కైకేయా! రాజ్యమును నీకొసంగి మునివేషము దాల్చి కారడవులలో పత్నీయనుజ సహితుండై వసించు రామచంద్రుని యెడ మత్సరించి యాపుణ్యాత్మునకు కీడుఁ జేయువాఁడవై సేనాసహితముగా బోవుచున్నావు. ఆహా! నీదుశ్శీలమున కేమనవచ్చును? కైకకు సంగడవుగదా? నీవు లోకనిందకు వెఱఁగు నొందుదువా? ఆ దురాత్మురాలి గుణములే కాదా నీకు పట్టుపడినవి అయిన? నీకాసుగుణాభరణుడు లోబడునట్టి వాఁడగునా? నీకతండు భయము జెంది శరణాగతుండగునా? అంతటి యల్పుఁడా? రాఘవేశ్వరుండు, వేడగా ఇటువంటి ద్రోహమునకుఁ గడంగిన నీవు మఱి యేకార్యమునైనను చేయ సంశయించు వాఁడవు కావు. ఇట్టి యక్రమ కృత్యమునకుఁ గడంగిన నీవు తత్ఫలము ననుభవింపక పోవుదువా?” యని కన్ను లెఱ్ఱజేసి యుగ్రుండై పలికెను.

మునీంద్రుని కోప లక్షణములు గాంచి మిక్కిలి భయముఁ జెంది భరతుండా తాపసోత్తముని పాదములకు పునః ప్రణామం బొనరించి “మహాత్మా! కోపము నుపసంహరింపుడు. నేనిపుడు రామచంద్రునకు కీడుఁ జేయనెంచి ద్రోహబుద్ధి గలవాఁడనై పోవుచున్నాఁడనని తలంపకుఁడు. మనోవాక్కాయ కర్మములయందు కౌసల్యానందనుని దైవముగను, తండ్రిగను, భావించుచుందునుగాని కలనైనను నాలో ద్రోహచింత గలుగదు. మీ పాదమీఁద ఇది సత్యము. రవికులచంద్రుని ప్రార్థించి తోడ్కొనివచ్చి పట్టాభిషిక్తునిఁ జేసి యా రాజశేఖరుని సేవించుచుండఁ దలంచియే నేను పోవుచున్నాను. మీరు వేఱువిధముగాఁ దలంపక కృపాదృష్టులం గాంచి మార్గం బెఱింగింపుఁ”డని వినమ్రము వేడెను.

భరద్వాజ మునిశేఖరుం డవ్విధమునఁ జెప్పిన భరతుని వాక్యములు వినినంతట కోపముడిగి సంతోషభరితుండై యతనిని నాఁటిరాత్రి తనయాశ్రమమున నుండఁజేసి యతనికిని సైన్యమునకును విందుఁ

గావించి సంతుష్టి నొందించెను. ఆరేయి మునివరుని మాతిథ్యముచే భరత శత్రుఘ్నులు సంతుష్టులై కాలముగడపి, ప్రభాత సమయమున మేల్కాంచి నిత్య కృత్యములు నిర్వర్తించి ప్రయాణంబై తపోధనుని యనుజ్ఞ గైకొని యతం డెఱింగించిన దారింబట్టి చిత్రకూటాచలమునకుఁ బోయెను. సేనాసమేతుండై భరతుండు వచ్చుచుండగా, నట చిత్రకూటమున, లక్ష్మణుండు వెంటరాగా, రాఘవేశ్వరుండు సీతాసహితముగా విహరించుచుండి, తత్సేనా కలకలమును విని. భీతిల్లి పలుగెలంకులకుం బాఱుచున్న మృగపక్షి సముదయములం గని యాదిక్కు మొగంబై దట్టముగా ధూళిరేగి యాకాశము నావరించుచుండుట కచ్చెరువొంది తమ్మునితో తమ్ముఁడా, లక్ష్మణా! ఇటుచూడుము. ఏలనోగాని పెందూళి యెగయుచున్నది మృగములు కలంతనొంది యార్తధ్వనులు సేయుచు పఱువిడుచున్నవి. కారణంబెద్దియో తెలియకున్నది కనుగొను"మని చెప్పిన సౌమిత్రి వడివడిగా నొకపొడవైన మ్రాని కొట్టకొననెక్కి నలుగడలం బరికించి యుత్తరపు దిశనుండి వచ్చుచున్న చతురంగ బలములతోడి మహాసైన్యముఁగాంచి బాగుగా తత్ప్రకారము విమర్శించి, తమవంశజులకు చిహ్నములైన ధ్వజ పతాకములు మెఱయుచుండుటంగని "ఓహో! భరతుండు పగఁబూని మముఁబట్టుకొని వధించుటకై యివ్విధమున దళములతోఁగూడి వచ్చుచున్నాఁడని తనలోఁ దలంచి మహా కోపముతో చెట్టుపైనుండి దిగ్గున క్రిందఁదూకి యన్నయొద్ద కరుదెంచి 'రఘుకులేశ్వరా! సేనాసమేతుండై పాపబుద్ధియగు భరతుండు మనపై వచ్చుచున్నాఁడు. మన మరణ్యముల నుండుటకు సయితమతఁడు సమ్మతింపకున్నట్టుల తోచుచున్నది. తడవుఁజేయక నీవు కవచము ధరించి బాణాసన సన్నద్ధుండవు గమ్ము. కాదేని జనకనందనం దోడ్కొని కొండగుహాలోని కరిగియుండుము. ఓ యన్నా నీ శాంతగుణమువలననే యిన్ని విధముల విక్కట్టులుపుట్టుట తటస్థించెను. ఇంక నేను శాంతచిత్తుఁడనై యుండఁజాల. నే నీ క్షణంబ మదీయ ప్రతాపం బేర్పడగా నెదిరించి యతని ప్రాణంబులం గొనియెదగాక" యని మహోగ్రుండై పలికెను.

భరతుండు వచ్చుట తెలిసినంతట రామచంద్రుండు సుమిత్రాసుతుని కతనిపై గలిగిన యాగ్రహమునుజూచి యదల్చి లక్ష్మణా! ఇది వివేకి లక్షణమని తలంచితివా? నా తమ్ముడవై యుండియు, నింత యజ్ఞానపు మాటలు పలుకుటయు, నీచోక్తులు బలుకుటయు నుచితములగునా? భరతు నెట్టివాఁడని తలంచితివి. మహాగుణవంతుఁడు న్యాయ

శీలుఁడు. నీకంటె నెక్కుడుగా నాయందు భక్తియుం బ్రియమునుం గల వాఁడు. అటువంటి పరమ యోగ్యునింగూర్చి దురభిప్రాయముతో నీ విధముల బలుకరాదు. అతని చిత్తవృత్తి నీవెఱుంగవు. మరల నయోధ్యకుఁ దోడ్కొని పోవుటకే యాయుత్తమవర్తనుం డరుదెంచుచున్నాఁడుగాని మఱియొక విధముగాదు. వేగిరపాటు వీడి శాంతచిత్తుండవై యుండు"మనినపుడు నమ్మాటలకు భీతిల్లి సుమిత్రాపుత్రుండు లజ్జావనిత వదనుండై మాటాడక మిన్నకుండెను.

—* భరతుండు చిత్రకూటంబున నుండు రామునియొద్దకు బోవుట. *—

అంతఁ గొంతవడి కాప్రదేశమును సమీపించి సేనలనడ గలుగ నిలిపి భరతుండు శత్రుఘ్నునితోఁగూడి పాదచారియై వచ్చుచు నెదుట రాఘవేశ్వరుండు నివసించు పర్ణశాలనుజూచి యధికమైన దుఃఖముచే మనం బెరియుచుండ తమ్మునితో "అనుజ్ఞా! శత్రుఘ్నా! విధి చెయిదమున కేమనవచ్చును? రమణీయ రత్న సౌధములలో నివసింప వలసినవాఁడును రమ్య వస్త్రభూషణాంగ రాగాలంకృతుండై యొప్పుచుండ వలసినవాఁడును, సకల జనులచేతను సేవింపఁబడుచు నిరంతరభోగంబు లనుభవింప వలసినవాఁడును, నైన రాజన్య శిఖామణి రాఘవేశ్వరుండు పర్ణశాల యందు జేర్చి దర్భశయ్యపై శయనించుచు, జటావల్కములు దాల్చి యడవి మృగముతోఁగూడి మునివృత్తిఁ గైకొనియున్నాఁడు. అయ్యో! పరమ సుకుమారమూర్తి కెంతటి దురవస్థ వచ్చినది? క్రూర మానస యైన కైక కడుపునఁ బుట్టిన కారణముచే పుణ్యస్వరూపుఁడైన రవికుల నాయకుఁ డిట్టుల కష్టములు పొందుచుండగా చూడవలసినవాఁడ నైతిని ఈ నా హృదయము వేదన యెట్టుల తొలంగునో తెలిసినది కా"దని పలుకుచు దీనవదనంబుతో పర్ణశాలఁ జేరవచ్చి యట రామచంద్రుం గాంచి యనుజ సమేతుండై పాదపద్మంబులపై సాగిలంబడి దండప్రణామంబులు గావించెను.

రాఘవుండు మిక్కిలి ప్రీతితో భరత శత్రుఘ్నుల గ్రుచ్చి యెత్తి యాలింగనంబుఁ గావించుటయుం బిదంబడి సీతాలక్ష్మణుల కుచితభంగిఁ బ్రణామిల్లి యంత దర్భాసనములపై నాసీనులై యుండ రామచంద్రుండు తమ్ములనుజూచి "తండ్రీ! క్షేమముగా యున్నాఁము?" యని యడిగెను. అపుడు భరతుండు దుఃఖముతో డగ్గుత్తిక యడరుగగా "దేవా! మీరు పురంబువిడిచి వచ్చిన యేడవనాఁడు భవద్వియోగ దుఃఖముచే మన జనకుండు లోకాంతరంబు నొందె"నని పలికి కన్నుల నీరు గార్చెను. శూల

ప్రాయంబులైన యీపలుకులు సెవులం జొరగానే రాఘవేశ్వరుండు శో కాతిరేకంబున మూర్ఛాపరవశుండయ్యె సీతాలక్ష్మణులు మృతినొందిన వానిచందంబునం బడియుండిరి. కొంతవడికి కౌసల్యానందనుండు తెలివి నొంది తండ్రిందలంచి హాహాప్రభుండ భరతుం డమ్మానవ కులశేఖరునిం గని. సర్వేశ్వరా! ప్రాకృతుని చందమున శోకించుట నీవంటి పరమవివేక పూర్ణునకుం దగునా? శాంతినొందుము. కడచినదానికై వగచుట ప్రయోజనము లేదనుట నీ వెఱుంగని విషయము కాదు. దుఃఖించిన కలుగు ఫలమెయ్యది! శోకంబుమాని శాస్త్ర ధర్మాను సారముగా పితృ ఋణమును దీర్పు''మని బోధించుటయు తెలిసి యది యట్ల కాక యని సీతాలక్ష్మణ సహితుండై పోయి మందాకిని జలంబులందు స్నానం బాచరించి తిలోదకంబు లొసంగి విధి విహిత కృత్యంబులు నడిపి, రేగు బండ్లతో కలిపిన యింగుళీయ వపిణ్యాకంబులు పిండంబులుపెట్టి కృతకృత్యుండై పర్ణశాల కేతెంచి తమ్ములంబట్టుకొని రోదనంబుం జేయుచుం డుటయు, చిత్రకూట వాసులైన మును లరుదెంచి వృత్తాంతంబు నెఱింగి యుచితవాక్యంబుల నూరడించి దుఃఖంబు నివారించిరి. అంతట వసిష్ఠుండు కౌసల్యాదులం గొనివచ్చుటయు రఘుకులేశ్వరుండు సతీసమేతుండై ముగ్వురు తల్లులకును మ్రొక్కి వారితోడ గూడి ఘోరమున రోదనంబుం జేయందొడంగెను. ఆ యార్త ధ్వనివిని యచ్చోటి మునులు భయంబు నొందిరి. ఆ పర్వతమున విహరించు దేవతలు నయితము చింతాక్రాంతులైరి. ఆ దేవకాంత లధిక వ్యసనంబుచేం బొగడుచున్న జగదీశ నందనంజూచి సకరుణంబుగా, "ఆహా! ధర్మనిరతుండైన జనకమహారాజునకు నందనయు, జగద్విఖ్యాతుండైన దశరథావనిపతి కోడలును, పరమసద్గుణాభి రాముండైన రామచంద్రుని దేవియునగు సీతాదేవి యీ రీతిగా కానన వాసముం జేయుచు నానా కష్టములు ననుభవించుటకుం బాల్పడెనదిగదా! దైవగతి కసాధ్య మెయ్యదిగలదు?'' అని పలుకుచు, కైకను వీక్షించి "ఇదె. పాపజాతియైన క్రూరాత్మురాలు, ఈ దుశ్శీల మూలముననే వీరికిన్ని పాట్లు తటస్థించిన'' వని పలుకుచుండిరి. వసిష్ఠుండు శాంతవచనంబుల నూరార్చి కొంతవడికి శాంతిపొందం జేయుటయు, నచ్చటి మునులు మొదలగువారును, తమ్ములును బరివేష్టించి యాసీనులై యుండ రాఘవేశ్వరుండు కొలువుండగా సభామధ్యంబునం గూర్చుండియున్న యన్న నవలోకించి, భరతుం డంతయు వినయ విధేయత లెసంగ నందఱును వినగా నిట్లనియె.

"మహాత్మా! రాఘవేశ్వరా! కోసలదేశంబున, నరాజకత వలనం గలిగెడి యుపద్రవము గలుగకుండునట్లు చేయఁదలంపుము దేవా! నీవు సర్వజ్ఞుండవయ్యు వివేకహీనుఁడాలును పాపవర్తనుఁడునైన నన్నొక చెప్పినంత మాత్రమున వెంటపడి నీవు పతీసోదర సహితుండవై యరణ్యములకే గొన్నావా? కాని! యోజింపవలదా? నీవు పాలింపవలసిన రాజ్యమున కన్నదెవఁడు కలఁడని యోచించి విడిచి వచ్చినాఁడవు? ఎవరికి సాధ్యము గలదు? నన్నును రాజ్యమునువిడిచి వచ్చుటయే నీకు ధర్మమగునా? ఇట్టుల సెలవుచేయుట పాడిగాదు. నావిన్నపము పాలించి యయోధ్యకు విచ్చేసి ప్రజాపాలన భారంబును వహింపుము. నీవు పాలింపఁదగిన రాజ్యమును పాలించుటకు నాపంటి యల్పునకు శక్యముగాదు. ఆ భారమును నేను మోయఁజాల. ఈ మహారాజ్యమును నీవలన గాక యన్యులచే నిర్వహింప సాధ్యమా? నమ్ము రాజ్యమునఁ జేర్చి మమ్ముఁ బాలింపుము. నా మనవి నంగీకరించక యయోధ్యకు వచ్చుటకు నిరాకరించెదవేని, ఇంక నేనును నయోధ్యకుఁ బోవువాఁడనుగాను ఇది నా నిశ్చయము. ఇచటనే ప్రాయోపవిష్టుండనై మిమ్ముఁబోలె యుండెదను" అని పలికి దర్భాస్తరణ శయనుండయ్యెను. అపుడు రామచంద్రుం డతనినెత్తి కౌగలించి "భరతా! ఇదియేమి? నీవు బుద్ధిమంతుండవై యుండియు మన కులాచార ధర్మములను దలంపక యిట్టుల బలుకుట వింతగా తోఁచుచున్నది. దశరథ చక్రవర్తునకు నాయట్టి కొడుకు గలిగియుండి తండ్రిమాట సత్యముఁ జేయవలదా? చెప్పుము! పితృవాక్య పరిపాలనముఁ జేయవలసినది కుమారులకు ధర్మంబను విషయము నీవెఱుంగనిది కాదు. మనము న్యాయవిరుద్ధులమై ప్రవర్తించితిమేని లోకులు మనలఁగూర్చి యెట్టుల బలుకుదురో ఆలోచింపుము. బాగుగా యోజించితివో నేను వచ్చినాఁడను గాని తొందరపడి యడవికి రాలేను సుమీ! ఇపుడు చెడిన దేమి గలదు? నా వ్రతంబు సమాప్తముకాగానే యయోధ్యకు వచ్చెద. మూర్ఖపు పట్టును విడువుము. నేనును రాజైతిననెడి చింతను మనంబున వధంబును గోరుచుండిన యచ్చట దేవతాముని గణమును రావణ వధంబును గోరుచుండినవారగుటచే రామచంద్రుని పలుకులు తమకు సంతసము గలిగించుటయు, నాగతానాగత వృత్తాంతము లెఱింగినవారలై కౌసల్యాతనయుండు చెప్పినమాట లెంతయు సమంజసములై యున్నవని పలికిరి. భరతుం డేమియుం బలుకఁజాలక చింతాక్రాంతుండై మొగమువాంచి నేలఁజూచుచుండ యతనితీరు నెఱింగి వసిష్ఠుండు రామచంద్రునిఁగాంచి యిట్లనియె.

—* భరతుండు రామ పాదుకలం గొనుట. *—

"రాఘవేశ్వరా! ఈ భరతుఁడు నీకు ప్రియభక్తుఁడు. సదా నిన్ను సేవింప దలచుచున్నవాఁడు? ఇతని చిత్తవృత్తి నీ వెఱుంగనిది కాదు నీవన్ననో భక్తవత్సలుండవు. కావున భవదాగమనముఁగోరి యింత దూరము నిన్నుఁ దోడ్కొని పోవుటకై వచ్చి నీవు రాననుటచే దుఃఖాక్రాంతుఁడై యయోధ్య కరుగుట కిచ్చలేకయున్న యీ సుశీలునకు నీవు ధరించు పాదుకలనైన నొసంగుము. వాని నితండు సేవించుచు నీవు మరల యయోధ్యకు వచ్చునంతవరకు నీ కాలము గడపుచుండ గలం"డని చెప్పెను. గుహుం డటుల బలుకుటయు సమ్మతించి రామచంద్రుండు తన పాదుకలను భరతున కొసంగి యతనిజూచి తమ్ముఁడా! నీవు కోరినట్లు నచ్చుటకు నేను సమ్మతింప నైతినని వగవకుము. వ్రతమునుదీర్చి మన తండ్రివాక్యమును సత్యముగావించి యయోధ్యకువచ్చెద. ఊఱటనొంది శాంతచిత్తుండవై యుండుము సౌమ్యా బుద్ధిమంతుఁడవుగాన నీకు విశేషించి చెప్పవలసినది లేద"ని పలుకుటయు చేయునది లేక భరతుండు మఱి యేమైనం బలికినచో యన్న మనము నొచ్చుననెడి భయము గలిగినవాఁడై తదాజ్ఞానువర్తనము శ్రేయంబనియెంచి శత్రుఘ్న సహితముగా రఘూద్వహునకు ప్రదక్షిణ నమస్కారము లొనరించి యనుజ్ఞఁ గైకొని యన్నపాదుకలను తలపైఁబెట్టుకొని వెడలి శత్రుంజయంబనెడి యేనుఁగుపై నప్పావలనునిచి తానును శత్రుఘ్నుండును వానికిరుగెలంకుల నుండి ఛత్రచామర హస్తులై సేవింపుచు, సకల సైన్య పరివార సమేతముగా చిత్రకూటమును విడిచి చనిచని భరద్వాజాశ్రమముజేరి యమ్మునీంద్రునకు జరిగిన వృత్తాంతమునుచెప్పి నమస్కరించుటయు నతడు సంతోషించి యాశీర్వదించి వీడ్కొలిపెను. అటనుండి కదలి గంగానది యొడ్డుం జేరెను.

గుహుండు భరతుని రాక నెఱిఁగి సపరివారుండై వచ్చి మ్రొక్కిన యతనితోడ తానుచనుటయు రామచంద్రు డాజ్ఞాపించిన విధమునుం దెలియ పలికి యతని సహాయముచే యీ తరంగిణిదాఁటి యయోధ్యా నగరమున కరుదెంచి. తల్లుల నంతఃపురమున కనిచి నగరమునకు సైన్యమును కావలిఁబెట్టి రామచంద్రుండులేని యా పట్టణమున నుండనొల్లక సకల జనులకును నిజాభిమతమును దెలిపి వారియనుమతిఁ గైకొని నందిగ్రామమున కరిగి, పరిశుద్ధ స్థలమున నచ్చోట సింహాసనముపై తాను గొనివచ్చిన రామ పాదుకల నిడి పూజింపుచు, రామచంద్రుండే

రాజ్యభారము వహించి యున్నట్లు భావించి యచ్చోటనే యనుజ సహితుండై వసించియుండి యాపాదుకాముఖమున రాజ్యకార్యములు జరిగింపుచు సేవించుచుండెను.

రామభక్తుండగు భరతుని సత్ప్రవర్తనమునుంగాంచి రాజులును, ప్రజలును, సద్గుణ గణనిధియు, పుణ్యశీలుండును, ధర్మజ్ఞుండును నైన యతని ననేకవిధముల స్తోత్రము జేయుచు, తదాజ్ఞాన బద్ధులై రామాగమనమును గోరుచు, కాలము గడపుచుండిరి.

మూడవ ప్రకరణము ముగిసెను.

శ్రీ రామ వన వాస ము

వచనకావ్యము.

నాల్గవ ప్రకరణము.

—* మునులు రామచంద్రునితో తమకుంగల భయంబు జెప్పుట. *—

అట చిత్రకూటాచలమున రామచంద్రుండును మునులును భరతుండు చనినంతట నానావిషయములం గూర్చియుం బ్రసంగించుచుండిరి. ఆసమయమున తపోధనులు రామచంద్రునకుం దెలియకుండునట్టుల హస్తనేత్ర సంజ్ఞ లొనరింపుచు, రహస్యముగా నొండొరు లేదియో విశేషమునుగూర్చి మాటలాడుకొనుచుండు నపుడు వారి చందముంగాంచి దశరథనందను డాగ్రసుండు వారొండొరుల సంజ్ఞలచే నొకరి యభిప్రాయ మొకరు దెలుపుకొనుచుండుటకు కారణం బెఱుంగఁజాలక మునివరులం గని "మహాత్ములారా! మీర లెద్దియో విషయమునుగూర్చి విచారించుచున్నట్టుల మీసంభ్రమ చేష్టితమువలన దెలియవచ్చుచున్నది. ఏమి కారణము? దేనిదగూర్చి యాలోచించెదరు? నావలనగాని, నాతమ్ముని వలనఁగాని జనకనందన వలనగాని మీకు మేము చేయు సపర్యలం దేమేనియు లోపము వాటిల్లెనా? మాయందు మఱియేదైనం దప్పుగలిగెనా? కరుణించి వచింపుఁడని వినయమున నడిగెను.

రామచంద్రుం డట్టుల నడుగుటయు, తాపసోత్తము లొకరి మొగము నొకరు చూచుకొనుచు మిన్నకున్నవారిలో వృద్ధుండైనవాఁడు దాశరథింజూచి "కౌసల్యానందనా! మేము రహస్యముగా మాటలాడుకొనుచుండినది నిజమేకాని అది మీకు సంబంధించినది కాదు, ఆవిష

యము వేయు. ఓవలఁ నపరాధము గలిగెనని మేము తెలంచుచున్న వారముగాము. సకల కల్యాణ గుణాభిరాముఁడవైన నీయందుగాని, సీతాలక్ష్మణులందుగాని యించుకంతయుఁ దప్పులు గలుగదు. కలుగదా? ఆ సందేహమును నీవు చెందవలదు. మఱి మా తొందరపాటునకును, నాలోచనకును గారణమేమనగా చెప్పెద వినుము. ఈ యరణ్యమున రాక్షసు లెక్కుడుగాగలరు. వారెప్పుడును నలుగడల దిరుగుచు, మునుల గష్టములపాలు చేయుచుందురు. ఈమునీశ్వరులా క్రూర రాక్షస బాధలం దప్పించుకొనుటకై యుపాయమును విచారించుచున్నారు, ఓయి రామా! రావణుని తమ్ముఁడు ఖరుండనెడి వాఁడొకడున్నాఁడు. వాఁడు కడుబలవంతుడు పరాక్రమమున నద్వితీయుఁడు మాయావి. దుశ్శీలుండు బహుళ రాక్షస బలముతోడ నద్దురాత్ముండు జనస్థానంబను ప్రదేశమున నసించుచున్నాఁడు వాని యాజ్ఞావర్తులై దుష్టరాక్షసులు సదా మునుల బాధింపుచు, సత్క్రియావిధులు జరుగనీయక నే భంగముల విఘ్నములాపాదిల్లఁజేయుచు, హోమాగ్నుల జల్లార్చుచు సుస్త్రీ వారలం బాఱవైచుచు, ఘోరరూపములుసూపి వెఱపించుచు ప్రాణుల హింసింపుచు, హవిర్భాగముల శోణితంబు గలుపుచు, మఱియుం దోఁచిన చందమున నేగుచుందురు, ఇది కారణముగా నివ్వోటును విడిచి యుండెడ కరుగుటకై వీరిపుడు నాతోడ నాలోచించుచున్నారు. ఇదియు మేము సంభాషించుకొనిన విషయము. ఓరామా! ఇచ్చోటికి కొంతదూరమున నొక పురాతనంబైన తపోవనముగలదు. అది కందమూల ఫల సమిత్కుసుమ సమృద్ధంబై నివసించుట కెంతయుఁ దగి యుండును. మేమచ్చోటికిఁ బోవుటకు నిశ్చయించితిమి. ఇది దుష్టరాక్షస సంచార యుక్తంబగుటచే భార్యతోడను తమ్మునితోడనుం గూడి నీవిం దొంటరిగా వసించుట మంచిదికాదు. నామాటవిని నీవును మే మరిగెడిచోటునకు మా వెంటరమ్ము'' అని పలికెను. మునుల భీతినెఱింగి రాఘవేశ్వరుండు ధైర్యమునుబూని వారిని పోనీక నిలువరింప వలయునని ప్రయత్నించినను వారు రాముని మాటలు వినక తగు సమాధానముఁజెప్పి యతనిచేఁ డఁబలచి యచ్చోటనుండి వెడలిపోయిరి. అంతట రామచంద్రుడును నచట నివసించుట కష్టములేనివాఁడై తనలో "ముని వరులందఱును నీ వనమునువీడి దవ్వు దవ్వులంబోయిరి. వేడుకగా మరగి తిరుగుచున్న జింకలల్లలు మొదలైనవియుం గనుపట్టుటలేదు. భరతుండు వచ్చి తండ్రి లోకాంతర గతుండగుట చెప్పినదిమొదలు నాచిత్తంబ

పరిమిత వ్యాకులాయత్తంబై కళవళించుచున్నది. ఇట్లు కలతనొందిన నేనుమాటలాడుటకు సయితమెవ్వరును లేక యుండగా యీ శూన్య వనములలో నుండుట సమ్మతముగా నుండకున్నది. సీతా లక్ష్మణులకును నాకు వలెనే యిచ్చోటనుండుట యిష్టము లేనట్లున్నది భరతుండు సైన్యముతో వచ్చినప్పు డేనుఁగులు గుఱ్ఱములు వేసిన లద్దిచేతను, త్రొక్కుడు చెత్తి కప్పలచేతను నిది యసహ్యమైన స్థలముగా నేర్పడినది.

—* రామచంద్రుం డత్రిమహాముని యాశ్రమంబుఁ జేరుట. *—

ఇపుడు నేనును నిచ్చోటువిడిచి, మఱి యెచ్చటికైనం బోవుటయ కర్తవ్యముగాఁ దోచుచున్నది" యని విచారించి చిత్రకూట శైలమును విడిచి సీతాలక్ష్మణ సహితుండై యత్రి మహాముని యాశ్రమంబున కరిగి యమ్మునీశ్వరునకు నమస్కరించెను, తపోధనుండు రామచంద్రుని వృత్తాంతంబు దెలిసికొని యతనికి నానావిధంబుల నుపచారము లొనరించి యాతిథ్యంబొసంగి మిక్కిలి యాదరించి, రఘుకుల శేఖరునింగాంచి "ఓయిరామా! అదె, వృద్ధురాలైన మదీయపత్ని యనసూయ యున్నది. భవదీయ సతియగు జనకనందనను యీ పూజ్యవర్తన నారాధింపఁ బంపుము. అనసూయ యసామాన్య మహిమాన్విత సుమీ! అనసూయయుం బనెడి వ్రతంబు నాచరించుటచే యదియ నామధేయంబుగా నేర్పడినది మఱియు నీసాధ్వి యొనర్చిన యద్భుత కార్యము లనంతములు, [illegible] జగత్ప్రసిద్ధములై యుండును. ఇట్టివంటి యుత్తమురాలిని సేవించి యాశీర్వాదముఁబొందుట భూపుత్రికెంతయు నావశ్యకమై యుండు" నని చెప్పెను రాఘవుండు మునిమాటలు విని జానకీదేవినిజూచి "సీతా! వింటివిగదా మునీంద్రుని మాటలు, మహాత్మురాలైన యనసూయాదేవిని సేవించి యామె కరుణవడయు"మని చెప్పెను. సీతాదేవి యధికసంతోషమును భక్తియు నతిశయింపఁగా యామెయొద్ద కరిగి నమస్కరించి, అమ్మా! నేను జనకరాజనందన" నని పలికి తన వృత్తాంతంబు సర్వమునుం దెలిపి "తల్లీ! నీకు క్షేమంబకదా"! యని యడిగిన యామెసంతసంబున సీతతో "జనకరాజపుత్రీ మాకు కుశలంబకాని నీతండ్రి మొదలగు వారలకును మామవంక వారలకును క్షేమంబేగదా! నీవు పరమ పతివ్రతా శిరోరత్నంబవు, సూర్యుని ఛాయయుంబోలె పతినీడక యనుసరించి వర్తించుచుందువు నీయట్టి యుత్తమురాలగు నీ లోకమున మఱియొకర్తు కలుగదు. ఏకాంత నిజనివాసంబే కైవంబని యెంచి సదా పతిని సేవించుచు నతనితో డిదియ లోకంబని దృఢ నిశ్చయముగలదై సత్కార్యము లొ

సాగించుచుందురనో యట్టి పాపాత్మురాలికి యిరువదియొక్క తరములం బునీతము చేసి, యుత్తమగతియుం బడయును.

—* అనసూయ సీతకు పతివ్రతల ధర్మంబు చెప్పుట. *—

అమ్మా నీకు తత్ప్రకారము చెప్పెదను వినుము. పతివ్రతయైన యువతి తన వల్లభుండు తనయందు ప్రీతిగలవాడైయున్నను, కాకపోయినను, నతనియందు దృఢభక్తికలిగి యనుకూలవతియై యుండవలయును. చెడు నడవడి కలవాడైయున్నను, నిర్ధనుండై యున్నను, నతనియందు దోషమును గణనఁ జేయకూడదు. బంధుండును, గతియు, దైవమును నతండేనియని భావింపవలయును. ఏకాంతిలు ప్రపంచమున తమ పతులకు వ్యతిరేకముగా ప్రవర్తించుచు వారిదోషములఁ దలంచి రోతఁ జెంది యప్రియ మానసలై యుండుదురు. యట్టి యువిదలు శాశ్వతముగా నధోగతిని బొంది నరకబాధల ననుభవింపు చుందురు. అమ్మా! మానవతులు నీవలె పతినే నమ్మి కొలుచుచు యిహపరముల యందు సమస్త సౌఖ్యములు ననుభవింపుదురు. సుమీ!'' యని పలుకుటయు సీత యామెకు మ్రొక్కి "జననీ! మాతల్లివలన మున్ను పతివ్రతా ధర్మములు వినియుంటి పదంపడి మాయత్త కౌసల్యాదేవియుం దద్విధుల నెఱింగించె. ఇపుడు నీవునుం జెప్పితివి. ఇట్టి పద్ధతులకు వీడక వరదైవముగా భావించి కలలోనైనను నేమరక యుత్తమ గుణాకరుండైన రాఘువేశ్వరుని సేవించుచుందును. తదన్యం బెద్దియు నామనసునకు నింపుగా''దని పలుకుటయు యామె సుగుణ సంపద కనసూయ మిక్కిలి సంతుష్టినొంది "అరుంధతి సావిత్రి రోహిణీ ప్రభృతులైన పుణ్యాంగనలు తమ పాతివ్రత్య మహిమచేతనే జగత్ప్రసిద్ధినొంది సకలజన మాననీయలైరి. నీవును వారితోడ సరిచేయఁదగిన దానవేయని తలంచుచున్నాను. సాధ్వీ! నీప్రవర్తనమునకు నేను మిక్కిలి సంతోషమును జెందితి, నీకెయ్యది ప్రియంబగునో యావరము నొసంగెద నడుగు''మని రెను. అంతట సీత మహాభక్తితో లేచి హస్తములు ముకుళించి నిలిచి యుండఁగా అనసూయ యిట్లనియె.

"పుత్రిన్వీ! ఇదిగో! యొక కుంకుమము నిచ్చెదఁ గొనుము. ఇది ధరియించిననో సకలకల్మషములుం దొలంగిపోవు''నని చెప్పి వెలలేనిసొమ్ములునువస్త్రములును పావనంబైన యాకుంకుమమును మహాప్రీతితో జనకనందన కొసంగెను. వాని నామె కైకొనిపంతట కూర్చుండ నియోగించి "కోమలీ! రాజశేఖరుండైన రామచంద్రుండు నిన్ను పెండ్లాడ

వృత్తాంతమును సూచాయగా వినియున్నాను గాని వివరముగా నెఱుంగను. తద్వర్తమానమంతయుఁ జెప్పవలసినదిగా గోరుచున్నా"నని యడుగుటయు సీత సంతసించి రామచంద్రుండు విశ్వామిత్రునివెంట మిథిలానగరమునకు వచ్చి తన తండ్రి మెచ్చునటుల హరుని విల్లును విఱుచుట యాదిగా సకల వృత్తాంతములును దెలియపలికెను. సీత చెప్పినదంతయును విని సంతోషించి "అమ్మా! నీవు మిక్కిలి పుణ్యవతివి నీకును నీపతికిని సకల శుభములును గలుగునుగాక సూర్యాస్తమాన సమయంబగుచున్నది. నేనొసంగిన కుంకుమమును ధరించి నీవింక నీపతియొద్దకరుగు"మని యానతిచ్చుటయు జానకి యామెను నమస్కరించి కుంకుమము ధరించి దానివలన నవశోభ యొసంగగా రామచంద్రునియొద్దకు వచ్చి యనసూయ దేవియొద్ద జరిగిన వృత్తాంతంబంతయుం జెప్పుటయు రామభద్రుండు సంతోషచిత్తుండయ్యె. నాఁటిరేయి వారచ్చోట గడపి సూర్యోదయంబగుటయు నృపశిఖామణి ప్రయాణోన్ముఖుండై యత్రిమహర్షి చరణములకు మ్రొక్కి యనుజ్ఞ వేడుటయు తపోధనుండు రామచంద్రుని దీవించి "హేరామా! ఈ వనమున దుష్టరాక్షసులు విశేషముగా సంచరించుచుందురు. కావున జాగరూకుఁడవై చనవలయును. ఇచ్చటి మునులు ఫలకుసుమములకై పోయెడి మార్గమున నీయడవిదాఁటి యన్యమునకుఁ బొమ్ము జాగ్రతసుమీ!" యని యానతిచ్చి యనిపెను.

—* రామచంద్రుండు దండకారణ్యము ప్రవేశించుట. *—

రఘుకుల నాయకుండు పూర్వోక్త ప్రకారమున నత్రిముని యాశ్రమము విడిచి సీతాలక్ష్మణ సహితుండై యచ్చటచ్చటం గల విశేషములను సీతకుంజూపి చెప్పుచు చనిచని ముందట సిద్ధులు మునీంద్రులును వసించు తపోవనములు, నిర్మలాంబు పూరితములైన పెక్కు తటాకములు గలిగినదియు దట్టముగా వృక్షలతా గుల్మములు గలిగినదియు పుష్పఫలములు సమృద్ధముగా గలిగియుండునదియునైన దండకారణ్యముఁగాంచి యందు ప్రవేశించెను. అచ్చోట వసించు మునులు వారిరాక నెఱింగి చనుదెంచి తమకు నమస్కరించిన రాఘవేశ్వరు నాశీర్వదించి "మీర ఈదినమిచ్చోట నిలిచి మావలన నాతిథ్యము గైకొనవలసిన"దని బహువిధములఁ బ్రార్థించిరి. వారి వేడికోలు నంగీకరించి రఘుపుంగవుండు వారివెంట జనుటయు మునీశ్వరులు మహాసంతోషముతో యథోచిత సత్కారములం బరితృప్తులం జేసి రామచంద్రునింగాంచి మిక్కిలి వినయముతో నిట్లనిరి.

దశరథనందనా! ప్రజలకు రాజుగా నుండువాఁడు పూజనీయుండును మాన్యుఁడును, శిక్షించువాఁడును, గురుండును, శరణ్యుండును శాసించువాఁడును, ధర్మవేత్తయునగునని శాస్త్రజ్ఞులు పలుకుదురు. రాజు దేవేంద్రునియందు నాలవభాగము మహిమను పొంది భూపతియై ప్రజాపాలనం బొనరించును. తత్కాలమున సకల భోగములు ననుభవించుచు, నృపతి తన పురమున నుండినను లేక యరణ్యమున నుండినను నొక్కటియే! ఎచటనుండినను నతని యధికారము తన యేలుబడికి లోఁబడిన ప్రజలపైఁ జెల్లుచునుండును గాని లోపము గలుగదు. తనరాజ్యమందలి జనులను రక్షించుటకును శిక్షించుటకును, రాజునకు సర్వాధికారములును గలిగియుండును కావున, నీవిపు డయోధ్యయందు లేక యుండినను నీయధికారమున కేలోటుంతయును లేదు మే మందరము నీ పాలనకు లోఁబడి యుండువారము. మమ్ము కృపాదృష్టులంగని సంరక్షించు భారము నీపై నుండుట నిశ్చయము. మాకు కష్టములు గలుగకుండులాగునఁ జేసి పాలింపు”మని యభినందించి పలుకుటయు, వారి నాదరించి రాఘవేశ్వరుండా రాత్రి యచట నిలిచి మఱునాఁడు వారివలన మార్గమును దెలిసికొని ప్రయాణంబై బహుతర మృగపక్షి సంకులంబై దుర్గమంబుగా నుండు మహాదరణ్యముఁ జొచ్చిపోవుచు, నటనటంగల మునుల యాశ్రమములుగాంచి యచ్చోటికిపోయి, మ్రొక్కి వారిచే యతిథి సత్కార్యములు బొంది, యందందు నొక్కొక్క రాత్రినిలిచి కడవుచు, చనుచుండి యిసుకచల్లిన రాలని మఱియు దట్టమును భయంకరమునై యడవిం జొచ్చి మార్గము వెనరసికొని సీతయు లక్ష్మణుండు దన యడుగుల నాశ్రయించి వచ్చుచుండగా నరుగుచుండెను.

—* శ్రీరాముఁడు విరాధుని జంపుట. *—

నిర్భయుండై రాఘవుఁడు డివ్విధమునఁ బోవుచున్న సమయమున నరణ్యమధ్యమం దొకచోట ముందట పర్వతమువంటి గొప్పదేహమును భయంకరములైన గోళ్ళకన్నులను. నిడుదలైన కోఱపండ్లును, విశాలమైన నోరునుం కలవాఁడునుం, శూలాయుధము చేతబట్టుకొని యున్నవాఁడును, నగు విరాధుండనెడి ఘోరరాక్షసుం డొకం డెదురై వచ్చుటఁగాంచెను. సీతా రామ లక్ష్మణులఁ జూచి యా నిశాటుండు కఠోరకంఠస్వరముతో గర్జించెను.

ఆ రాక్షసుండు తత్పూర్వము తాను చంపిన మృగములను గుదులుగట్టి తన శూలాయుధమునకుఁ దగిలించి బుజముపైఁ బెట్టుకొని, ఇరు

వంకల దవుడలనుండి వెలికి దోచు కోఱలు మెఱయుచుండగా, నుగ్రదృష్టులు గలిగి గుండ్రముగానుండు ప్రచండ సూర్యబింబ సదృశములైన కన్నులను గిరగిరం ద్రిప్పుచు, గర్వాతిరేకమున కహకహార్భటుల లొలరించుచు, బిరభిర డాయంజనుదెంచి తటాలున జానకీదేవినిం బట్టుకొని వేగిర పాటుతో పద ఘట్టనముల భూమి యదుకుచుండగా రామచంద్రుని ముందువచ్చి బిగ్గరగా నార్చి మహోగ్రథ తామ్రాక్షుండై యదలించి భయంకరముగా నిట్లనియె.

"ఓరీ! మనుజాధమా! మీరెవ్వరు? అస్త్ర శస్త్రములు దాల్చియున్న మిమ్ముంజూచి నేను భయమొందెడివాడను కాను. నాపేరును మీరు వినినదిలేదు కాబోలు, ఇపుడు తెలిసికొనుడు. నేను విరాధుం డనువాడను. నన్ను మార్కొనం గలవాడు లోకమున నొక్కండును లేడు నిరంకుశముగా నేనీయరణ్యమున సంచరింపుచు, నేను సంతతము నిష్ఠాగరిష్ఠు మునుల హింసించి భుజించి సంతుష్టి నొందుచుండువాండను, మీరును మునునివలె గనుపట్టుచున్నారు. ఈక్షణంబ మిమ్ముం జంపి మీనెత్తురు గ్రోల్చెదను విడువను. మీచందమును చూచిన నిజమైన మునులని తోంచకున్నది మీకీ స్త్రీరత్నం బేమిటికి? కానిండు నా చేత చిక్కినపిమ్మట తప్పించుకొనుటకు మీకు సాధ్యముగాదు. ఇంక మీచావు నిశ్చయము" బని పలికి మఱియుం గర్జించెను.

ఆ దుష్ట రాక్షసునిచే పట్టుపడి గడగడ వడంకుచు భయాకుల మానసయై వాపోవుచున్న జనకనందనను కనుంగొని వాని యార్భాటమునకు కలంగి రామచంద్రుండు దీనాననుండై సుమిత్రా నందనునిం జూచి "తమ్ముండా దుష్కాలముగదా యిది; చూడుము! ఆహా! శత్రుభయంకరంబైన బాణమును, విల్లును నాహస్తమునం గలిగి, నామేనం బ్రాణములుండగానే నాకన్నులయెదుటనే జనకరాజ నందన కిటువంటి దుర్దశసంఘటిల్లెగదా! అయ్యో! పరమసాధ్వియు, సుగుణ రాశియు, పుణ్యశీలయు, ధర్మాత్ముండైన జనకరాజునకు పుత్రియు, జగత్ప్రసిద్ధుండైన దశరథావనీశ్వరుని కోడలునైన సీత కిటువంటి కష్టము వాటిల్ల వలసినదేనా? కటకటా! దనుజునిచేబట్టుపడి, యబలయుం గోమలియు నైన జానకి యెట్టుల భయభ్రాంతయై దుఃఖించుచున్నదో గంటివా? నేనీకాంత శోకమును జూచుచుండంజాలను. ఇంతకంటె మించిన వ్యాకులమేది? ఈఅన్యాయ మన్యాయము. ఇపుడే నేను ప్రాణములు విడిచెద. రాజ్యత్యాగము, తండ్రిచచ్చుట, బంధువియోగము దుష్టాసుర వాసంబైన

యరణ్య ప్రవేశము నొక్కట కూడి యలంచినది చాలక దైవము వైదేహిని సయిత మెడబాయునట్లు చేసెను. ఈ మహాదుఃఖమును నేనెట్లు భరింపఁగలను? చీ! ఈజన్మమేమిటికి?'' యనిపలికి కన్నులనీరుగాఱ వగచుచున్న యన్న వాక్యములు విని సౌమిత్రి మహాక్రోధరుణిత లోచనుఁడై, 'వేడి నిట్టూర్పు లడరగా నుగ్రరూపముఁదాల్చి అన్నా! ఏల శోకించెదవు'' నాత్రాణింగనుము. ఇప్పుడనే నీదుష్టాసురునిం ద్రుంచెద, ఆనాఁడు భరతునిపై నామనంబునఁ బొడమిన కోపము నీవడంచుటంజేసి నాలోనఁ గుములుచున్నది. ఆయాగ్రహఫలము, నిపుడీ క్రూరుండనుభవించునుగాక. నిరుపమాన శరలాఘవ పరాక్రమ శోభితుఁడవైన నీకీ యత్యంత తాల్పుఁడైన రాక్షసుం డెంతటివాఁడవని యెంచి వీనింగని సామాన్యుఁడైన మనుజుని చందంబున వగచెదవు? నాపరాక్రమంబుఁ జూడు''మని పలికి వింట శరంబు సంధించియత్యుగ్రముగాఁ బ్రయోగించిన యాభయంకరాశుగం బాక్షణంబ సప్తసాయకములై తటాలున వాని పక్షముదూఱి గుండెలు జీల్చుకొనుచు వీఁపున వెడలెను.

అంత విరాధుఁ డమితాగ్రహము నొంది భయంకరముగా నార్చుచు, కన్నులఁ బెనుమంటలెగయుచుండఁగా పండ్లుపటపటం గొఱుకుచు తనచేఁగలయుగ్రశూలమును గిరగిరఁ ద్రిప్పి "ఓరీనీప్రాణము లింకదీయక విడువనని విసరివైచెను, ఆశూలాయుధం బధికరయమున సౌమిత్రి కభిముఖముగా వచ్చుటంగాంచి రాఘవేశ్వరుండు త్వరితముగా వింట బాణమును సంధించి యాశూలమును మూఁడు తునకలగునట్లు ఖండించె, అంతమానక, కఠోరంబైన మఱియొకసాయకమును వానిపక్షము గాఁడునట్లు నడరించె, అందువలన విరాధుండు మిక్కిలి నొచ్చి నోరుఁ దెఱచి యార్చుచు పైకేతెంచుటయు రఘువీరుండు నిజ భుజాబలం బేర్పడ దివ్యాస్త్రము లైదు వెండియు వాని యురము నగులవేసెను. ఆశరములవలన జలించియు జంకక విరాధుం డుద్ధతుండై చంకఁబెట్టుకొని యున్న వైదేహిని భూమి పైడించి యార్భటింపుచు దీర్ఘములును బలీయములునునగు బాహువులంజూచి రాజనందనులఁబొదివిపట్టుటకడరుటయు రామలక్ష్మణులు తప్పించుకొనుటకునువలనుగాక వలలో దగుల్కొనిన సింహముల క్రియ వాని బాహువుల నడుమ జిక్కువడి నిలిచిరి. అపుడా దుష్టుండు గర్జిల్లుచు యిరుచంకలనిరువురను నిరికికొని పోవఁదొడంగెను. రామచంద్రుం డేమిచేయుటకుం దోచక తనలో "కానిమ్ము వీఁడు మమ్మెచోటికిఁ గొనిపోవునో యది తెలియును గాక'' యని తలంచి మిన్న

కుంటుటయు, ! దైత్యుచేఁ జిక్కి కొని పోబడుచున్న రామ లక్ష్మణులం గాంచి సీత యత్యంత శోకముఁ జెంది మూర్ఛిల్లి నేలవ్రాలెను. ఆమె నుస్థితిం జూచినంతట రఘునాయకుండు మహా కోపమును జెంది మిక్కిలి వాడిమిగల ఖడ్గమున వానిఁ భుజము దెగ వేయుటయు రెండవ బాహువును సౌమిత్రి ఖండించె. అంతవాఁడు తద్బాధకోర్వజాలక మహోన్నతంబైన నాలవృక్షము కరణి నేలఁగూలెను. కూలియును వాఁడు భయంకరముగా నఱచుచు నట వృక్ష మృగ సముదయములు చదియ బొరలి పొరలి వచ్చుచున్న ఖడ్గప్రహారముల దశరథాత్మజులు వానిని ఖండించి యింక వీఁడు పొలియఁగాక యని వెడుచుటయు, ప్రాణాపాన సమయమున విరాధుండు రఘునందనుంగాంచి "వీరాగ్రేసరులారా! మీర లెవ్వరు? ఎచ్చటికి కేగెదరు? ఈ యరణ్యమున కేలవచ్చితిరి?" యని ప్రశ్నించెను. రామచంద్రుండు కనికరించి తమ వృత్తాంతము సర్వమునుం జెప్పి "ఓయీ! నీ వెవ్వండవు! భవచ్చరిత్రంబు జెప్పుమని యడిగినవాఁ డిట్లనియె.

—* విరాధుండు తన వృత్తాంతమును రామునితో చెప్పుట. *—

"దశరథనందనా! నేను కుబేరుని సేవించుచుండిన వాఁడను. గంధర్వుఁడను, తుంబురుండ నెడి పేరుగలవాఁడను. రంభయం దత్యంత మైన యనురాగముఁ గలవాఁడనై యాలతాంగిఁగూడి క్రీడించుచు తనుఁ గొలుచుట మఱచుటయు ధనదుం డలిగి శపించెను తత్కారణమున నిట్టిఘోరాకృతివిఁ గలవాఁడనైతిని. నేను ప్రార్థింపగాఁ కరుణించి "ఎవని శరాహతిచేద నీవు నేలఁగూలుదువో, యా నాఁడు శాపంబు నీకు" నని యక్షేశుం డనుగ్రహించెను. అట్టిసమయం బిపుడుసిద్ధించె. నీవల నా శాపము తొలంగినది. ఇంక నేను నా తొంటి గంధరత్వ మును పొందెదను. రాఘవా! ఇచ్చోటికి కర్ధ యోజనము దూరములో శరభంగుడను మహాముని యాశ్రమము గలదు. ఆ మహాత్ముఁ డచట తపో విభూతిఁగలవాఁడు. అతఁడు మిమ్ము సర్వవిధముల నాదరించును. అచ్చోట మీకు సకల సౌఖ్యములు నొనఁగూడఁగలవు. కావున యచ్చోటికరుగుట క్షేమకరము, మీరు ప్రయాణంబగుటకు పూర్వము నాకొక యుపకృతిఁ గావించి పోవలయునని కోరుచున్నాను. ఏమనగాఁ నా దేహ మొకచోట భద్రముగా పూడ్చి మీ రరుగవలయుడు. అటుల చేసితి రేని నాకు గంధర్వత్వము సిద్ధించును. కరుణించి యటుల గావింపుఁ" డని చెప్పి ప్రాణంబులు విడిచెను.

ఇట్లు నిశాచరుండగు విరాధుని రామచంద్రుండు విరాధుని చరిత్రిం ంగని యాశ్చర్యంబుఁ జెంది వాని దేహమును బూడ్చుటకు లక్ష్మణుని నియోగించిన నాతండొక గుణ్ణముఁద్రవ్వి యందాకళేబరమును బడవైచి పూడ్చెను. నక్క జంబుకాదులు మొదలగు జంతువులు పెకలించుటకు సాధ్యము గాకుండునట్లుగ నా గుంటను రాలచే దిట్టముగాఁబూడ్చి యన్నయొద్ద కరుదెంచె. పిమ్మట వారిరువురును సీతయొద్ద కరుదెంచి యాక్రోశించి యున్న సమయమును తేర్చియున్నంత రామభద్రుండు అనుజా! ఈ యరణ్యమున మిక్కిలి రాక్షస సంచార యుక్తంబై యుండునదిగా కనుపట్టుచున్నది. మన మిచట వసించియుండుట క్షేమము కాదు. కాఁబట్టి తాపసులు చెప్పిన యా శరభంగముని యాశ్రమంబునకుఁబోయి నేఁడచట గడపి పిదప కర్తవ్యమునుగూర్చి యాలోచింతముగాక" యని పలికి జనకపుత్రిని సంతోషమును బొందించి కదలి యమ్మహాముని, చంద్రునిం జూచు కోరిక యతిశయింపగా చని తదాశ్రమంబు జేరి యచట, రంభాద్యప్సరలు వింజామరలు వీచుచుండగా నాహ్లాద మొందుచున్న వారును వేయి తెల్లని గుఱ్ఱములుగట్టిన రథము నెక్కి యిరువదియైదు వత్సరముల ప్రాయ మొప్పఁ దేవతలు గొలుచుచుండ, ధవళాతపత్ర చామరము లుల్లసిల్లగా వేయిగన్నులు మెఱయ శరభంగుని స్వర్గమునకుఁ దోడ్కొని

—* రామలక్ష్మణులు శరభంగాశ్రమంబున కరుగుట. *—

పోవుటకై దేవేంద్రుండచ్చోటికి వచ్చియుండ రామచంద్రుని యాగమనంబును నెన్నికలను నెఱింగిన యమ్ముని యింద్రునివెంట నరుగుటకొల్లక నిలిచియుండగా, యట్టి మహాత్ముని గానిపోవక రామచంద్రుండును సమీపించుటయు, నింద్రుండును తన లోకంబునకరిగె.

రామలక్ష్మణులు శరభంగ మహామునికిఁ బ్రణమిల్లుటయు తపోధనుండును సంతసంబున వారి కతిథి సత్కారంబులు గావించి సుఖాసీనులం జేసి 'రామచంద్రా! సురేశ్వరుండు నన్ను పరమ తపోలబ్ధంబైన యుత్తమలోకంబునకుఁ దోడ్కొని పోవుటకై వచ్చిన నేను భవదాగమనం బెఱింగి యాతిథ్యం బొసంగి నిన్ను సత్కరించు కోరికచే నరుగక నిలిచితి. అఖిల లోక పూజ్యుండవైన నిన్ను పూజించుటకంటె గర్తవ్యం బెయ్యదిగలదు? రఘుకులవల్లభా! నీవేది కోరినను మదీయ తపో మహిమచేఁ గల్పించి నీకు సమర్పించెద. వాంఛితంబుఁ దెలుపు" మని కడుప్రియంబు గదురఁబలికెను, రామచంద్రుం డామాటలకలరి మునిశేఖరా! మీదయ మాయందు గలుగుటయ చాలును. దానికంటె మించిన దేమి

గలదు? ఎప్పుడు మాయందు దయ మీకుఁ గలిగెనో సకల శుభములును మీకు గలిగినట్లే యగును. ఏదియుం గొఱతయుండదు. మహాత్మా! ఈ యరణ్యమున మేము నివసించుట కష్టమైన స్థలమయ్యెడియో యెఱింగించినయెడల మేమచ్చోట నిలిచి యటనుండు మునుల సేవింపుచుండెదము. అనువైన చోటుం జెప్పుఁ"డని యడిగిన ముని యిట్లనియె,

"ఈయరణ్యంబున మహాత్ముండగు సుతీక్ష్ణుండను మునియున్నవాఁడు. మీ రతనియొద్ద కరిగితిరేని మీకుఁ దగిన నివాసస్థలం బతండు చెప్పును, ఇదిగో! ఈ సమీపముననుండెడి నదినిదాఁటి కొంతదూరము పోయినయెడల మీకతని యాశ్రమము గోచరించును. అటకుఁజనుఁ"డని పలికి వీడ్కొలిపి శరభంగుఁ డగ్ని ముఖంబున నింద్ర సదనమునకుఁ కరిగె, రఘువంశజుఁడు మునివరుండు చెప్పిన ప్రకారము వాహినిని దాఁటి నానావిధ పుష్ప సౌరభంబులతోఁ గూడినదియు, సమస్త మధుర ఫల భరితానోకహయుక్తమును మనోజ్ఞమునునై విరాజిల్లుచున్న యత్తపోవనంబుఁ బొడగని దరియంబోవుటయు, రామచంద్రుల రాక నెఱింగి యచ్చోట నివసించు తపస్వులు పరమ హర్షముజెంది యెదురుగాఁ జనుదెంచి సీతాలక్ష్మణ సహితుఁడై తమకు మ్రొక్కిన కౌసల్యానందనుని దీవించి కొనియాడి "ఓరఘుకులేశ్వరా! ఈయరణ్యమున క్రూరులైన రాక్షసులు ఎప్పుడును మమ్ము నానావిధముల బాధించుచుండఁగా నుపేక్షించి యూరకుండుట నీకు ధర్మమగునా? మమ్ము సంరక్షింపవలదా? అయ్యో! వారివలన మేము పడుచున్న కష్టములు లెక్కించుటకు శక్యముగాదు. దీనులమైన మాయిడుములఁ దీర్పు"మని వినయముతో ప్రార్థింప వారి దైన్యమును జూచి చెప్పినమాటలు విని శ్రీరామచంద్రుండా సాధుజనులకుఁ గలుగుచున్న కష్టమునదలంచి మిక్కిలి దుఃఖించి వారినిఁజూచి "మునీంద్రులారా! చింతింపక యూరడిల్లి యుండుఁడు దైత్యులెచటనుండురో యాప్రదేశముల కరిగి వారిని శిక్షించి మీ బాధలు దీర్చి సంతోషచిత్తులం గావించెద. పరమ పుణ్యులరైన మీకు మేలుచేయుటకంటె మించిన యావశ్యకంబైన కార్యము నాకు వేఱొకటి గలుగ"దని పలికిన రామచంద్రుని మాటలకు మునులు సమ్మతము నొంది ధైర్యమును జెందిరప్పుడు భూపుత్త్రి వారి ప్రసంగము ముగిసిన పిమ్మట పతిని సమీపించి రహస్య భాషణముల విషయమున నిట్లనియె.

ప్రాణేశ్వరా! నీవీ మునుల కొసంగిన వాగ్దానమువలన నామనమున భయము గలుగుచున్నది. అకారణముగా దుష్టరాక్షసులతోడ

వైరమునకుఁ గడంగుట యుక్తమగునా? విరోధమువలన నెట్టివారికిని దుఃఖము సంభవించును వలనని వైరమును దెచ్చుకొని పోరుటవలన లాభము కాదుకదా! అదియునుగాక హింసాకృతము ధర్మ విరుద్ధమ గుట నెఱింగియు దానికి బూన నేమిటికిని? ఏమిన్యాయము? హింసవలన పాపము సిద్ధించునని పెద్దలు పలుకుదురు. దీనికి దృష్టాంతముగా నేను

—* సీతా రాక్షస వైరంబువలదని రామునితో చెప్పుట, *—

వినియున్న యితిహాసం బొండుగలదు. దాని నాకర్ణింపుము. మున్నొక మునివరుండు ఘోరతపముఁ గావించుచుండఁగాఁ దేవేంద్రుడు విఘ్నముఁ జేయఁదలంచి రాజాకృతిందాల్చి యమ్మునీంద్రునియొద్ద కరుదెంచి “స్వామీ! యొక కార్యార్థమై నేనొక చోటికి కరిగివచ్చెద. అంతవరకును ఇదే; యీనాఖండమును మీయొద్దనుండనిండు మరలివచ్చి గైకొనెద” నని ప్రార్థించి యావాలును తాపసోత్తమునిచే నొసంగెను. పరోపకార చింతగల యమ్ముని యొల్ల ననఁజాలక పట్టణముం గైకొనుటయు కపట ధరావరుం డచ్చోటువిడిచి చనియె. అతఁడు పోయినంతట మునివరుం డూరకుండఁజాలక యాకత్తివాడిమి నరయుటకై తీగెలును, చెట్లరెమ్మ లునుం ద్రెంచుట కారంభించెను. క్రమమున నట్లే చేయుచుండ నతని కాదుర్వ్యసన మధికమైన నానాఁటికి తపశ్చింత సయితమువీడి జీవహింస కారంభించి దుర్దశను బొందెను. ఇట్లని యొక వృద్ధ విప్రుండు చెప్పగా వినియున్నాను. వైరమువలన కోపమును కోపముచే హింసయు దాని కతమున దుఃఖమును సంభవించుట సిద్ధము. ఇందు నీవెఱుంగని విష యం బొకటియునులేదు, నీవు ధర్మజ్ఞుండవు! దయాపరుండవు. ఈవన ము దపము గావించుకొనుచు కాలము గడపనెంచి వచ్చినవాఁడవు. వృథా పరులతోడ విరోధమేల? దానవులు నీకేమి కీడు గావించిరి? వారిజోలిఁబోవుట యుక్తముగాదని నాబుద్ధిఁ దోచుచున్నది నీకుచెప్పగల దాననుగాను. అయినను తోచినట్లు పలికితి ”నని రామచంద్రుండామె చెప్పిన హితమునకును. తనయందుగల భక్తికిని, ప్రియమునకుఁ సంత సించి యాదరమున తన్వీ! నీవాక్యములు న్యాయములైనవియ కాని ధర్మపద్ధతిని బాగుగా నెఱింగిన దానవై యుండియు నివ్విధమున బలు కుటం దలంచిన నామనమున నాశ్చర్యము బొడముచున్నది. దుష్టులను శిక్షించుటయు శిష్టులను రక్షించుటయు రాజులకు పరమ ధర్మముగాదా! అట్టుల నైనను ఈపరమ సాధువులైన మునులను నానా బాధలునొందిం చుచున్న క్రూరులైన నిశాచరులంద్రుంచి నేనీ మునులను రక్షింపకుండిన

యెడల నారాజత్వ మేమిటికి? ఈకార్యమును చేయుట ధర్మము కాదని యెవఁడు చెప్పఁగలఁడు? ఇందువలన మన కేమియుఁ గీడుకాని పాపముగాని పొసంగదు. దీనినిగురించి నీవు చింతింపవల"దని యొడంబడఁ బలికియా ముని బృందముతోఁగూడి సుతీక్ష్ణముని పాలికరిగి మ్రొక్కిన యాతపోధనుండు వికసిత ముఖుండై రాఘవేశ్వరుని దీవించి ప్రీతిమెయిం గౌఁగిటఁ చేర్చి యతిథి పూజల సంతుష్టిని గావించెను.

రఘువరుండు మునివలన నాదరింపఁబడి నాఁటిరాత్రి యతని తపోవనమున నుండెను. మఱునాఁడు సూర్యోదయం బైనంతట మునులందఱు రామచంద్రునియొద్ద కరుదెంచి స్తోత్రము గావించి తమతమ యాశ్రమములకు నొక్కొక్కనాఁడు విలువఁ బ్రార్థించి తోడ్కొని పోయిరి. వారి యిష్టానువర్తియై సతీసోదర సహితుండై కౌసల్యా నందనుండును నట్లన గావించి వారి మనంబులు సంతుష్టి నొందించెను. కొన్ని దినములీప్రకారముగా ముని జనాశ్రమంబులనుండి వారిని సేవించుచు, పెక్కండ్రు దుర్మార్గులైన రాక్షసుల వధించి తపస్సులకు సంతోషముఁ గలిగించుచుండెను,

—* మందికర్ణిక మహాముని చరిత్రము. *—

రామచంద్రుం డిత్తెఱంగున మునులంగూడి సంచరించుచుండి యొకచోట యాకాననమున నొకనాఁ డొక యోజనము వెడల్పును పొడవునుంగలిగిన కొలంకునుగాంచి చేరవకేగి, యందుండి మనోజ్ఞమంజుల సింజితములును వీణావేణు నిస్వనములును వినవచ్చుచుండుటయు విస్మితుండై తత్ప్రభావము నెఱుంగఁజాలక యటకు చేరువంగలుగు ధర్మభృత్యుండను ముని యాశ్రమమున కరిగి యా మహాత్మునకు నమస్కరించి యతనివలన సత్కృతుండై "మునీంద్రా! ఈవనమున వచ్చునప్పుడొక యద్భుతము గంటిని. సమీప స్థలంబైన యావిశాల జలాశయమునుండి తూర్య గీత నిస్వనమును వినఁబడుచుండ వింటిని. అందు మనుష్యు లెవ్వరును గానఁబడరైరి, అట్టుల మంజుల స్వనము లందుండి వినవచ్చుచుండుట కేమికారణము? ఏదియో గొప్ప విశేషము గలిగియుండవలయునని తోఁచుచున్నది కరుణించి యావృత్తాంతమును నెఱిఁగింపుఁ"డని ప్రార్థించెను ధర్మభృత్యుండు రామునిఁజూచి. "దశరథరాజనందనా అందెల్లప్పుడును నటువంటి ధ్వనులు వినవచ్చుచుండును సుమా! అది యాశ్చర్యదరమును విశేషమునైన విషయమే! దానిం జెప్పెదనువినుము. మాండకర్ణియను మునీశ్వర శేఖరుండు తన "తపో" మహిమచే జలాంత

న్యాసిన్నమున దివ్య భవనమును గల్పించి యందు సదా వినోదమున వచ్చరలంగూడి క్రీడావిహారములను సలుపుచుండును. ఆ కాంతామణుల కంఠనాదములును, గీతములును వారివలన ప్రయోగింపఁబడు వాద్యరవములును నెల్లప్పుడును మనోహరధ్వని వినవచ్చుచుండును. అమ్మునీంద్రుని తపోవర్తిప్రభావ మెంతలని తెలిసినదియు నెఱింగించెద నాకర్ణింపు'' మని యిట్లని చెప్పందొడంగె.

''ఓ రాఘవా! ఇట్లనుటకుఁ గారణమేమనఁగా, ఇమ్మునీంద్రుండు వాయుభోజనుండును, శిలాశయనుండునునై పదివేల సంవత్సరము లత్యుగ్రముగా తపముం గావించె. అప్పుడగ్ని దేవుండాదిగాఁగల దేవ ప్రముఖులుగూడి ''ఇతడు మనలోన నెవ్వనిదైన లోకని పదవిని గైకొనఁగలండు. ఇప్పుడే దీని కుపాయముం జింతింపవలయుట మే''లనియోచించి యైదుగు రచ్చరల తపోవిఘ్నమునకుఁ బనిచిరి. ఆ రమణీమణులు తమ చాతుర్యము పెంపున మునివరుని మదన తంత్ర వినోదముల కెలయించిన వారల తోడాటపాటల నానందించుచు నిజ ప్రభావ నిర్మితంబైన యీసరోవరమున నున్నవాఁడు. ఈకొలనికిఁ బంచాప్సరసంబను పేరు పరగుచున్నది. అవనితల వీణాగాన ధ్వనులెల్లప్పుడు నిందుల వినవచ్చుచుండును సుమీ!'' యని చెప్పిన రఘుకుల వల్లభుండు సంతోషించి మ్రొక్కియత్తపోధనుని వీడ్కొని యరిగెను. పిమ్మట సీతాలక్ష్మణ సహితుండై వనంబున నచ్చటచ్చటనుండియు మునుల యాశ్రమములకు క్రమక్రమముగాఁబోయిపదునైదు దినములు, నొకమాసము, రెండునెలలు, మూడుమాసములును. నాలుగునెలలును, నొక్కొక్కచోటనిలిచి, మహాత్ములైన తపోధనుల సేవింపుచు, వారివలన ననేకములైన పుణ్యపురుషుల చరిత్రములను వినుచు, దుష్టులను రాక్షసులంజంపి మునిసముదాయము సత్త్వములకు భయమును నివారించుచు, నదులు కొలంకులుంగల చోటులను, కొండలయందును, బహుమృగకుల సంకులంబైన యరణ్యప్రదేశములందును, విహరించుచు, సకల విధములను మునులను సంతోషింపంగావించుటకు. నటనట, పర్ణగృహముల నిర్మించి నివసించుచు, మధుర ఫలాదులం దెచ్చి ఋషి కుమారులకుఁ బెట్టి తృప్తి గావించుచు, నిట్లు వనవాసకాలమునందు పదిసంవత్సరములు గడపెను.

పిమ్మట జానకీపతి రెండవయు సుతీక్ష్ణ మహాముని యాశ్రమమున కరిగి యతనిచే సెలవుపొంది తాను క్రమముగ నమ్మహాత్ముని యాదరణకుఁ బాత్రుండై కొన్నినాళ్లుండి, ఒకనాఁడు తపోధనునిఁ గాంచి ''మునిప

ల్లఘా! స్వామీ! పరమేష్ఠికి సమానుండును, నగధృతి మహిమాధిక్యుం డును, లోకస్తుత పవిత్ర చరిత్రుండునునైన యగస్త్య మునివరుని సందర్శింపం గోరిక కలిగినది. ఆ పుణ్యాత్ముఁ డెచ్చట తపముఁ జేయుచున్నాఁడు? అతని యాశ్రమం బిచ్చోటునకు నెంతదూరమున నుండును? దయన్నాకుఁ దెలియ బలుకుఁడని యడిగెను.

సుతీక్ష్ణుండు సంతసించి "రామచంద్రా! కల్యాణ గుణధాముండవైన నిన్ను మునిశ్రేష్ఠుండగు కుంభసంభవుని యొద్దకుఁ బనుపవలయునని నాలో తలంచుచుంటిని, అమ్మునీంద్రుని నవశ్యము నీవు దర్శింపవలయుం జుమీ! నాతలంపు ప్రకారముగానే నీవును గోరియున్నావు. రాఘు వేశ్వరా! పరమ తపః ప్రభావ శోభితుండగు వినుతికెక్కిన యామునిని దలంచినను, సంస్తుతించినను, చూచినను సకల పాతకములును, జంఝా నిలముచే మేఘ పుంజమునుంబోలె పటాపంచలై పోవును సముద్ర జలమునంతయు నరచేతఁ గొని పానముఁ జేసినవాఁడును, మిన్ను ముట్టఁ బెరిగిన వింధ్య పర్వతమును నేల మట్టమగునట్లు గర్వమడంచినవాఁడును దేవేంద్ర పదవిఁ గొని నిరంకుశముగా నెంతయుఁ బ్రవర్తించిన నహుషుని సర్పమగునట్లు శపించినవాఁడును, మునులను మోసగించి తినుచున్న యిల్వల వాతాపులను రాక్షసులమిఁగిని భస్మమగునట్లు చేసినవాఁడును, దక్షిణపుదిక్కున సకల దేవతలకును తానొక్కండె తులయై నిలిచినవాఁడును, నైన యా కుంభజుని మహిమను వర్ణించుట కెవ్వనికి సాధ్యము కాదు." అని వినుతించి "రామా! ఈయరణ్యమున క్రూరులైన రాక్షసులు సంచరించుచు సదా మమ్ము బాధించుచున్నారు. ఆ దుష్టులను సంహరించి మాకష్టములను నివారింపుము. ఇదిగో! దివ్యములైన బాణములును, విల్లును, ఖడ్గమును నొసంగుచున్నాను, కైకొను"మని పలికి వానిని ప్రియంబెసంగ, నిచ్చి యగస్త్యాశ్రమమునకుఁ జను మార్గమును దెలియఁజెప్పి వీడ్కొలిపెను.

నాల్గవ ప్రకరణము ముగిసెను.

శ్రీ రా మ వ న వా స ము

వ చ న కా వ్య ము.

ఐదవ ప్రకరణము.

పూర్వోక్త క్రమమున సీతాలక్ష్మణ సహితుండై నరఘుకుల శేఖరుండు సుతీక్ష్ణుండు చెప్పిన చొప్పున ప్రయాణంబై పోయి నాలుగు యోజనముల దూర మరిగినంతట ముందట నొకవనమునుంగాంచి సౌమిత్రిం జూచి "లక్ష్మణా! అదిగో! మన కెదుట గోచరించు వనమును జూచితివా? అదియ సుతీక్ష్ణ మునివరుండు చెప్పిన యగస్త్యాశ్రమ మందున్న యతని తమ్ముని మాశ్రమము దాపున కరుదెంచితిమి. మహానుభావుండైన ఘటసంభవుని తమ్ముని సందర్శించి ధన్యులమగుదుము. తపోధనశ్రేష్ఠుండైన యగస్త్యుని ప్రభావం బద్వితీయమైనది. ఇచ్చోట మున్ను జరిగిన వృత్తాంతమును విను" మని యిట్లనియె.

మున్ను ఇల్వలుండు వాతాపియనెడి పేరులు గలిగిన యన్నదమ్ము లిరువురు క్రూర నిశాటు లీవనమున సంచరింపుచు పాపబద్ధులై బ్రాహ్మణహింసఁ గావించుచు చిత్రమైన కపటతంత్ర మొనరించుచుండిరి. ఎట్లనగా. వారిలో పెద్దవాఁడైన యిల్వలుఁడు వాతాపినితనతమ్ముని మేకరూపముఁ దాల్చునట్లుచేసి తాను బ్రాహ్మణవేషముధరించి, విప్రులను భోజనార్థ మా మంత్రణముసేసి కపట వేషమునఁజంపి దాని మాంసమును వడ్డించివచ్చిన మహీసురులకు వడ్డించి వారు భుజించిరైనంతట భుక్తశేషమును దినుటకై పిలిచినట్లు 'వాతాపీ శీఘ్రముగా ర'మ్మని పిలుచును. ఇల్వలుండిట్లు పిలువగనే బ్రాహ్మణుల యుదరముల మాంసరూపమునఁ జొచ్చియున్న వాతాపి నిజాకృతిఁదాల్చి వారి పొట్టలుజించి వెలువడి వచ్చును మహీదేవులు మృతులగుటయు యధేష్టముగా నన్నదమ్ము లిరువురు వారి. మాంసములను భుజించి సంతుష్టినొందుచుండుదురు, ప్రతిదినమును నయ్యిరువురు నిట్లే చేయుచుండిరి. వారి కపటమును నెఱుంగఁజాలక విప్రులు బెక్కండ్రా దుర్మార్గుల కెరయగుచుండిరి. ఈవృత్తాంతమును మహాత్ముండైన యగస్త్యుండు విని దైత్యుల దారుణ మాయాకృత్యము నెఱింగి వారున్న యాశ్రమమున కేదియుం దెలియని వాని చందమునఁ జనుదెంచె. ఇల్వలుం డతనిఁ బూజించి, భోజనమునకు నిలిపి, వాడుక ప్రకారము కపటవేషమును

వధించి యాగాఫలముఁ బెట్టెను, దానిని కుంభజుండు భుజించి హస్తపాగ్రప్రక్షాళనం బాచరించి వచ్చినంతట, ఇల్వలుడు తమ్ముని నెప్పటిరీతిగాఁ బిలుచుటయు మునివరుండు తమచేతితో పొట్టఁదడవుచు, జీర్ణించిపొమ్మని పలుకుటయు, వాఁడు వెలువడి రాఁజాలక జీర్ణించె. అంతకుంభజుండిల్వలునిఁజూచి "ఓరి దుష్టాత్మా! మీరు చేయుచున్న మాయను నేనెఱుంగుదుంజుమీ? ఏల పిలచెదవు? నీతమ్ముఁడు జీర్ణంబయ్యె. నింక వచ్చుటయెట్లు? ఈలాగు సాధుజనుల హింసించుచుండిన మీకు తగిన శిక్షఁ గావించుట యావశ్యకంబగును, నీసోదరుండు నశించె, ఇంక నీవును నాశమగుదువుగాక" యని పలికి యత్యుగ్రదృష్టులు వానిపైఁ బరగించిన తత్క్షణంబ యిల్వలుండు భస్మంబయ్యె ఇటుల నయ్యిరువురు రాక్షసులను బొలియించిన ఘటోద్భవుని తమ్మునిఁ జూచుట మన కభ్యుదయ హేతువగు"నని తద్వృత్తాంతమును ప్రసంగింపుచు తదాశ్రమముఁ జొచ్చి యగస్త్యాజునిఁ గని ప్రణమిల్లిన యమ్మునీంద్రుండు బహువిధముల వారలసత్కరించె. ధరాసుతా లక్ష్మణులతోడ దాశరధి నాఁటిరేయి యచ్చోట గడపి, మఱునాఁటి ప్రొద్దుపొడుపున, యా తాపసోత్తముని యనుమతిఁగొనిపైనంబై కదలి యగస్త్యాశ్రమముఁగదియ నేతెంచి యవ్వనమునందలి కుసుమ పరిమళ మిళితంబైన వాయువులు పైనొలయుచుండగా నానందముఁజెంది లక్ష్మణునితో "తమ్ముడా! కుంభసంభవుని యాశ్రమముఁ జేరితిమి. ఆహా! ఎంత రమణీయముగాఁ గనుపట్టుచున్నదో గనుము. ఇచ్చోట జాతి వైరములేక సకల జంతువులును గలిసి మెలంగుచుండుట యత్యద్భుతము ఈ వనముననుండి తపమాచరించుచు మనుజులు, యక్షగంధర్వసిద్ధ విద్యాధర గరుడకిన్నర ప్రముఖ దేవ శరీరధారులై విమానములపై స్వర్గమునకుఁ బోవుచుండుదురు. ఇమ్మునిశేఖరునిఁ గొలుచుటకొరకై సంతతమును దేవగనము లరుదెంచుచుండుదురు. ఇట్టి విశేషము లన్నియు నసామాన్యమైన యగస్త్యుని ప్రభావముచే గలిగి, యద్భుతంబై గనుపట్టుచుండును, ఇమ్మునీంద్రుని సామర్థ్యముం జెప్పెదను వినుము. వింధ్యపర్వతము మేరువుతో పగబూని సూర్యమండలము పొడవునఁ బెరిగి రవి మహస్సునకు నిరోధము గలిగించుటయు దేవతలవలన ప్రార్థితుండై యమ్మునివరుండు లోకహితార్థముగా తాను దక్షిణ దిక్కునకు వచ్చుచు తత్పర్వతమును భూమిమట్టమునకు సరిగా క్రుంగులాగున చరణాంగుష్ఠముచే నదిమెను. అది మొదలు వింధ్యము పెఱుగ వెఱచియుండు, మనకెంతయు క్షేమకరము,

వనవాస శేషమును జేసి మునివరుని సేవించుచు నిచ్చటనే యుండి కడపటకుఁ దలంచినాఁడను. లక్ష్మణా! త్వరితముగా నీవుముందు చని మన రాకను తపోధనున కెఱిఁగింపు మా''మ్మని పలుకుటయు సౌమిత్రి రయమున నడిచి యాశ్రమ ద్వారమున కరిగి యటఁ దోఁచిన మునికుమారు నొక్కనిం బిలిచి తమ నామములును. నాగమనమునుం జెప్పి మునికులేశ్వరున కెఱిఁగింపు మనియెను.

ఆ మునికుమారుండు త్వరితముగా చని యగ్నిహోత్ర గృహమునందుండు తపస్విలు న త్తపోధనుంగాంచి "స్వామీ! దశరథ రాజనందనుండైన రాఘవేశ్వరుండు భార్యయు ననుజుండును వెంటరా నరుదెంచియున్నాఁడు. ఆశ్రమద్వారమున నిలిచి తమ రాక నెఱిఁగింపుమని పంచినాఁ"డని విన్నవించెను. అగస్త్యుండు శిష్యునితో "రామచంద్రుం డచట నిలువనేల? వచ్చుట కతని కాటంకమెయ్యది. శీఘ్రముగాఁబోయి తోడ్కొని ర''మ్మని పనిచెను. ఆ శిష్యుండును నిరబిరంజని లక్ష్మణునిం దోడ్కొని రామచంద్రునిఁ జేరఁబోయి, "రఘుకులనాయకా! రమ్ము మునివరుండు మిమ్ము శీఘ్రముగా దోడ్కొని రమ్మని చెప్పినాఁ" డని పలికి వారల వెంటబెట్టుకొని పోయెను.

రామచంద్రుం డాశ్రమముఁ బ్రవేశించి మునీంద్రునియొద్ద కరిగి యనుజ సహితుఁడై నమస్కరించెను సీతాదేవియు మ్రొక్కెను. అపుడు మునిశ్రేష్ఠుడు రామలక్ష్మణులను మహా సంతోషమున నాలింగనముఁ జేసి జనకజ నాదరించి యుచితభంగి మర్యాద లొనరించి యుపవిష్టులం జేసి కుశలంబడిగి శిష్యునింగాంచి "ఓరీ! ఈరామచంద్రుఁడు దేవతల కంటె నధికుండు. ఇతనిఁ బూజించుట వేల్పుల బూజించుటకన్న నధికమగు కార్యము నీవు త్వరితముగా చెరువునందు మిగిలియున్న హోమశేషమునుదెచ్చి యీ పురుషోత్తమునకుఁ బెట్టు'' మని యాజ్ఞాపించిన వాఁడట్లేగావించె. తపస్వి రామునిఁగని "దశరథనందనా! అతిథియింటికి వచ్చునపుడు శక్తివంచనలేక కలిగినవట్టుం బెట్టని పాపచిత్తుండునరకమున తన మాంసమును తాను భుజించుచు ఘోరదుఃఖము లనుభవించునని పెద్దలు చెప్పుదురు, కావున నిన్ను సంతుష్టునిఁ జేయుట యావశ్యకము. ఈ హోమ శేషముఁగొను''మని చెప్పి యుక్తవిధిం బూజించి, యమోఘుంబైన ఖడ్గమును, విష్ణు సంబంధమైన శరాసనమును, నక్షయ తూణయుగమును, నొసంగిన పిమ్మట" రాఘవేశ్వరా! మఱియు నీకుకావలసిన వానిని గోరుమిచ్చెద'' నని చెప్పెను.

జనకజాప్రియుండు సంతసించి "దేవా! భవత్కృపా సమృద్ధివలన నన్నియుం గొదువలేక యుండగా కోరవలసిన దేద్దికలదు? ఏదియును లేదు. కాని మాయందు కృపాదృష్టులు నెఱయఁజేసి, మేము నివసించుటకు యుక్తమైన స్థలమును జెప్పుడు చాలును. నేను మీచెంతనే నివసింపఁ గోరియున్నవాఁడ" నని వేడుటయు, కుంభజుండు సంతోషించి "రామచంద్రా! ఇచటికి కొంతదూరమున గౌతమీతీరమున పంచవటంబను పేరుగల వనంబొకటియున్నది. ఐదు గొప్ప మఱ్ఱిమ్రాఁకు లుండు చోటు గావున యావనమున కట్లు నామము కలిగెను. మీరు నివసించుట కది యెంతయుం దగినచోటు అచ్చోటికేగి యవ్వనము వసింపుఁడు పొం"డని దీవించి మార్గముఁ జెప్పి వీడ్కొలిపెను.

—* జటాయు దర్శనము. *—

అంతట రామలక్ష్మణులు సీతాసహితులై యవ్వనమువిడిచి పంచవటమున కరుగుచుండు సమయమున నెదుట మార్గమున, పర్వతము వంటి గొప్ప శరీరమును, గండభేరుండాది పక్షులను సయితము చీల్చి కబళింపఁజాలిన ముక్కును బాల సూర్యబింబమునుం బోలిన గుండ్రని యెఱ్ఱ కన్నులును, వజ్రాయుధమునకు తుల్యములై గోళ్ళనుం గలిగి యత్యాశ్చర్య కరముగా గనుపట్టుచున్న పక్షి నొకదానిని చూచిరి. మిక్కిలి పెద్దదైన యాపులుగు రామచంద్రుని, తనదాపునకు వచ్చుచున్న వానినిజూచి "ఓరఘునందనా! నేను మీతండ్రికి సఖుఁడను అరుణ పుత్రుండ. నాపేరు జటాయువు. నామిత్రుని పుత్రులగైన మిమ్ము జూచుటఁజేసి యెంతయు సంతోషంబుఁ గలిగె" ననియెను.

ఇట్లు పలికిన యాపక్షిశ్రేష్ఠుని మాటలు విని యలరి రామలక్ష్మణులు దగ్గఱి సముచితాలాపంబుల నప్పతంగపుంగవునిం గొనియాడిరి. జటాయువు ప్రియంబు మీఱగా దాశరథింజూచి "రామా! సద్గుణధామా! అరువది వేలేండ్లు నిరంకుశుండై భూమిఁ బాలించిన మీతండ్రి నెనరలేని మిత్రుండనగుదును. అమ్మహా నాయకాగ్రణి నందనులరైన మిమ్ము తత్సమానులుగాఁ దలంపక నేను మరువంగలనా? ఎప్పుడుగాని యేకార్యమును, నాకుదెలియక దశరథావనీశుండుచేసి యెఱుంగఁడు. నాతోడ నాలోచించి నా సమ్మతమునుగైకొని నాయోజనప్రకారముగా సతం తేమిచేసినం జేయుచుండెను. ఇపుడు మిమ్ముచూడగానే ప్రాణతుల్యుండైన నాసఖుని దశరథాత్మపతిని దలంపు జేయుఁ సమయము తటస్థించినది. పరమపుణ్యులైన మీ దర్శనముచే నాకెంతయు క్షేమవచ్చుచు

న్నాఁడు. ఓరామా! మీరిటకు విచ్చేయుట మదీయ భాగ్యవిశేషమని భావించెదను. ఏమి కావలయునో యేమిచేయవలయునో తెలియఁ జెప్పుము. దుర్గమంబులైన కొండ శిఖరములనెక్కి చూడఁగోరియున్న నిమిషమున మిమ్ముఁదజం గొనిపోయెద. లేక జానకీదేవి కావలిగా యుండుటకు నిలిపి మీరెట కేనియుం బోయినను, జాగ్రతగాఁగాచియుండెదను, మఱి యేమిచెప్పినం జేసెదను ఆజ్ఞాపింపుము. మీకు వలయు కృత్యంబులు జేయుటకంటె మించినపని వేఱొండు లే''దని పలికెను.

కౌసల్యాసుతుండు సంతుష్టుండై యావిహంగవరునకు తనయందు గలిగియున్న భక్తికిని ప్రియంబునకును సంతోషించి, జనక సఖుండైన యా జటాయువును పూజించి తదీయ జన్మప్రకారము నెఱుంగఁదలంచి యడుగుటయు. నప్పక్షి రఘువీరునకు తన వృత్తాంతంబుఁ దలంచి యిట్లని చెప్పఁదొడంగెను.

—* జటాయువు తన జన్మప్రకారము రామునితో చెప్పుట. *—

''దశరథాత్మజా! మదీయ జన్మప్రకారము వినఁగోరి యడిగితివి గాన చెప్పెదను వినుము. సృష్ట్యాదియందు మదునెనమండుగురు ప్రజాపతు లుదయించిరి, వార లెవ్వరనగా, కర్దముఁడును, విక్రీతుఁడును, శేషుండును, సంశ్రయుండును, బహుపుత్రుండును, స్థాణుండును, మరీచియు, నత్రియు, క్రతువును మహాబలుండును, బులస్త్యుండును, బులహుండును, ప్రచేతనుండును, దక్షుండును, నాంగిరసుండును, వివస్వతుండును నరిష్టనేమియుఁ గశ్యపుండును, ననువారలు వరుసగా జన్మించిరి. అంత దక్షున కఱువండ్రు మహితలు జన్మించుటయు వారిలో పదమువ్వురు కన్యలను గస్యపుఁడు పరిగ్రహించె. తక్కనవారలతో కొందఱును, ధర్ముండును, కొందఱుకు సోముఁడును నను మహాపురుషులు వరించిరి, కశ్యప పత్నులైన పద ముగ్గురికిను గ్రమంబుగా, నదితియు, దితియు, దనువును, గాళియు, నరిష్టయు, గషయు, సురసయు, సురభియు, వినతయుఁ, గద్రువయు. వ్యాఘ్రయు, క్రోధవశయు, దామ్రయు, ననునామంబులు గలిగియుండెను; వారలలో న దితికాదిత్యులును, రుద్రులును, దితికి దైత్యులును, దనువున కశ్వగ్రీవుండును, గాళికి నరక కాలకులును. గంధర్వలకు నప్సరసలును, నరిష్టకు సిద్ధులును, గషకు రక్షకులును, ననంబులు లుదయించిరి. సురభికి రోహిణియు గంధర్వియు, క్రోధవశకు మృగమదయు, హరియు, భద్రదయు, మనుప్రను, భూతయుఁగిరియు, దంష్ట్రియు,

శ్వేతయు, సురసికురనియు, వనస్పతియు, వనస్పతికి, వృక్షలతా వీరున్మా
తలు ముప్వురును, తామ్రకు శ్యేనియు భాసయు, క్రౌంచియు, ధృతరా
ష్ట్రియు, శుకియున నెడి కూతులునుం బుట్టిరి. కద్రువకు నాగసహస్రంబు
లుదయించె సురసకు నేకశిరంబులగు సర్పంబులు నూఱుకలిగె వినత
కరుణుండును, గరుడుండును నను విహంగప్రముఖు లుదయించిరి. అందు
శ్యేనికి నరుణునకును, సంపాతియనువాఁడును, నేనును గలిగితిమి.
నేనును గనిష్ఠుండ. నానామంబు జటాయువని మున్న చెప్పితి. కకుత్స
వంశాగ్రణీ! ఇది మదీయ జన్మప్రకార''మ్మని వివరంబుగాఁ జెప్పిన
రాముండు సంతుష్టినొంది యాపక్షిపతిని ప్రియోక్తుల సమ్మానం వెలర్పఁ
బొగడి వీడుకొని కదలి దట్టమైన చెట్లును లయ గుల్మాదులునుం గలిగి
వినోదంబుగా నొప్పుచు కన్నుల పండువుఁ గావించుచున్న పంచవట
స్థలంబునకుం బోయెను.

ఇట్లుచేరి యట నొక రమ్యప్రదేశంబుఁ జూచి తమ్మునితో "ఓ
లక్ష్మణా! ఇచ్చోట ననుకూలంబై యున్నది. కావున త్వరితంబుగా పర్ణ
శాల నొకదాని నిర్మింపుము. వనవాస శేషంబు నిచ్చోటనుండి గడ
పుద''మని చెప్పిన సౌమిత్రియు సమ్మతించి యనువగు తరుశాఖలు ఖం
డించి, లతలు రజ్జువులుగాఁ బెనచి చాతుర్యం బెలర్ప రమ్యంబుగా శాల
నిర్మించి, యాకులను పై కప్పు గావించి చూపిన రామభద్రుం డానంద
ముఁజెంది తమ్మునిఁ గౌఁగలించి, సీతాసహితుండై యా పర్ణశాలయం
దు వసించె. తత్సమీపమున తనకుగా వేఱొక్క శాలఁగట్టి యందు
లక్ష్మణుండు తానుండి సదా సీతారాముల నేమఱక సేవించుచుండెను.

ప్రతిదివసంబును,సుమిత్రాసుతుండు మంచి[illegible], మేలైన
ఫలంబులును, జనకనందన కోరిన పుష్ప లయచయంబులునుం దెచ్చి
యొసంగి యన్నకును, వదినెకును సంతోషంబు గలిగించుచుండ, తత్కా
లము రామచంద్రునకు మనంబున వనవాస క్లేశ మావంతయు లేక,
సీతా సహితుండై విలాసంబున కాలంబుఁ బుచ్చుచుండె.

ఈప్రకారము కొన్నిదినంబులు జరుగుటయు, నొక్కనాఁడు రాఘ
వేశ్వరుండు లక్ష్మణునిఁబిలిచి "తమ్ముఁడా! మీవదినెకు నేఁడు త్వరితం
బున మంచి ఫలంబు లారగింపఁ దెచ్చియిమ్మ''ని చెప్పిన యతం డన్నకు
మ్రొక్కి కదలిపోయి యటనట ఫలార్థంబు సంచరించుచుండె. అందు
తత్పూర్వం బొకచోట విద్యుజ్జిహ్వుండను రాక్షసుని కొడుకు జంబుకు
మారుఁడనువాఁ డొక వెదురుగుబురు మధ్యంబుననుండి ఘోర తపంబుఁ

జేయుచున్న యెఱింగి దేవేంద్రాదులు వానికి ప్రియంబుఁ జేయువారై భయంకర చంద్రహాసంబు నొకదానిని బుత్తెంచిన దానిని వాఁడు గైకొనకొల్లక యచ్చోఁ బడవైచి యుండుటయు నవ్వాలు లక్ష్మణుండు గాంచి కైకొని దాని వాఁడిమి నరయుటకై యచ్చోట లతావృక్ష సముదయంబు ద్రెంచుచుండె.

తత్సమయమున నవ్వనవాసులైన మునులు కొందఱా విధంబుఁ జూచి ప్రసన్నముఖులై సౌమిత్రియొద్దకుఁ జేరవచ్చి "ఓయన్నా! ఫలయుతంబులును, కుసుమ భరితంబులు నైన యీవృక్షలతాదులఁ ద్రుంచుట యుక్తంబుగాదు. వాఁడిఁ బరీక్షింప వలసియున్న యదిగో? ఎదుట నుండెడి వెదురుపొద నొక్కవ్రేటునఁ దెగి కూలునట్లు వేయుము. అందువలన దానిరీతి తెలియు"నని మునీంద్రులు చెప్పిన వల్లెయని లక్ష్మ

—* లక్ష్మణుండు జంబుకుమారునిఁ జంపుట. *—

ణుండు తన కరంబునందు నూతన చంద్రహాసంబులు జరిపించి, ప్రచండబాహుదండం బెత్తి యవ్వెదురు పొద నొక్కవ్రేటునం బడ నఱికిన, యాతపోధనులు మెచ్చి యతనిం గొనియాడిరి. సౌమిత్రి తాను నఱికిన వెదురుపొద నడుమనుండి తెగిపడిన రాక్షసునిం గని మునీశ్వరుండని తలంచి దిగులొంది "అకటా! పుణ్యశీలుండైన తాపసోత్తముని జంపి, పాపంబుఁ గట్టుకొంటి. ఏమిచేయుదును? ఈ వృత్తాంతంబు వినియన్న నాపై నెంతకోపమును జెందునో కదా?" యని దుఃఖాక్రాంతుఁడై యేమియు దోఁచక ఫలంబులుకొని రఘునాయకునియొద్ద కరిగి మ్రొక్కి దీనాననుండై యున్న యతని తీరుంగాంచి రామచంద్రుం డాలింగనము గావించి "తమ్ముఁడా! నీవు నేఁడు ఖిన్నుడవై విన్నఁ బోయియుండుట కేమి కారణము? చెప్పి నాసంశయమును నివారింపు"మని యడిగిన యతండు జరిగిన తెఱంగు విన్నవించెను.

ఆవృత్తాంతమును విని రామచంద్రుండు కటకటంబడి "లక్ష్మణా! అయ్యో! ఘోరపాతకంబు సిద్ధించెనే! ఇది బాయు విధంబెట్లు? ఏమిచేయుద"మని మిక్కిలి విచారమును బొందుచున్న సమయంబున వారియొద్దకు మునులు కొందఱు వచ్చి రామచంద్రుం డనుజ సహితంబుగా మ్రొక్కిన వారి నాశీర్వదించి వారిచే పూజింపఁబడి యాసీనులగుటయు, దాశరథి యమ్మహాత్ములంగాంచి. మునివరులారా! నాతమ్ముఁ డెఱుంగక ప్రమాద వశంబున నొక తపోధనుని వధించె. మీర లనుగ్రహించి తత్పాతకం బితని బొందకుండునట్లు చేసి మృత్యుండైన తపస్వి జీవించు

నట్లు ప్రాణంబు లొసంగు''డని ప్రార్థించెనుఁ అన్నృపకుల శిఖా[illegible]
వచనంబులు విని యమ్మునులు మందస్మిత వదనులై రఘునందనుని [illegible]
నిరి. ''మహీరకుల వల్లభా! దీనికై మీరు విచారము నొందవలదు.
సౌమిత్రిచే దునిసినవాఁడు తాపసేంద్రుఁడుగాఁడు. వాఁడు క్రూరుండగు
రాక్షసుండు, వాని వృత్తాంతమును జెప్పెదను విను''మని యిట్లనిచెప్పం
దొడంగిరి.

—* మునులు రామునకు జంబుకుమారుని తెఱంగుఁ జెప్పుట. *—

''రాఘవేశ్వరా! విద్యుజ్జిహ్వుం డనువాని కుమారుండు జంబు
కుమా రాభిధానుండు మహాక్రూరుండు. తన తండ్రి పగదీర్చుటకై
దేవేంద్రుని గూర్చి యఖండిత తపంబును సలుపఁదొడంగె. అత్తపంబున
కింద్రుండు మెచ్చి సాంద్రద్యుతీ భాసురంబగు చంద్రహాసంబును బనిచిన
గైకొల్లక ''మదీయ తపంబున కిదియో? యొసంగుట. ఈ పట్టంబేమి
టికి?'' యని వాఁడు దానిని నిరాకరించె. యదిగాంచి ఈ లక్ష్మణుండు
దానింగొన ఫలవృక్షంబుల దునుముచుండుటయు మేము చూచి యా
రాక్షసుండున్న వెదురు గుమింజూపి వానిని చంపిచువారమై యగ్గుమిం
ద్రెంపుమని పురికొల్పితమి. ఇతండు మాచెప్పిన చొప్పున నఱికి యా
వెదురులతోడ తెగిన ముని వేషధారియైన యా దనుజునిఁగని తపస్వి యని
యెంచి భయదుఃఖంబు లతిశయింపగా వేగంబున సీతయొద్దకువచ్చి తద్వృ
త్తాంతంబు దెలియఁ బలికె. ఈమహాకార్యంబుఁ జేయుటవలన నిత
నికి మిక్కిలి పుణ్యంబు సంభవించె. అవంతయుఁ బాపంబుఁలేదు. మీ
రింక వగవకు''డని దెప్పి దుఃఖమును తొలంచి నిజాశ్రమంబులకేగిరి.

అంతట జంబుకుమారుని తల్లియు, ఘోరరూపిణియు క్రూరచిత్త
యునైన శూర్పణఖ యనునది వాఁడుక ప్రకారంబునభోజనంబుఁగొని వై
శంబ చనుదెంచి నెదురు పొదతోడ తెగిపడియున్న కొడుకుంజూచి, సువ
ర్ణముఖియై మహా దుఃఖముతో ''హా! నాముద్దుపట్టీ హా! జంబుకు
మారా! కటకటా? నిన్ను నిష్కారణంబుగా ఖండించిన దుండగుఁ డెవ్వఁ
డోకదా! మౌనవ్రతంబుఁబూని. తండ్రినిఁజంపిన వారిపై పగఁదీర్చుకొను
టకై దృఢనిష్ఠం దప మాచరించుచున్న నీ విటుల దెగిపడి యుండుటం
జూచి నంతట నామనం బెటులనోర్చును? ఈపుత్రశోకంబు నెటుల భరిం
పఁగలను? ఇటువంటి క్రూరకృత్యంబున కొడిగట్టిన దుష్టాత్ముని ప్రాణం
బులను గొనినంగాని నా హృదయాంతర తాపంబు శాంతింప''దని యేడ్చి
యార్భటింపుచు మునిజను లున్నచోటి కరుదెంచి, కన్నుల నిప్పులురు

లఁగా మహా కోపదృష్టుల వారలంగని పండ్లు గొఱుకుచు "ఓదుష్టులారా! అక్రమంబనక నాకుమారునిఁ జంపినవాఁ డెవ్వఁడో నిజముఁబల్కుఁడు! చెప్పకుండినచో మిమ్ముందఱ నొక్కసారిగ నీ క్షణంబున వధించెద విడువ"ని బెదరించుచు సమీపించుటయు భీతినొంది మునులు గడగడ వడంకుచుండ, వారిలో నొక్కఁడు ధైర్యంబు నవలంబించి దానికిట్లనియె.

ఓ శూర్పణఖా! మేమెవ్వరమును నీకుమారున కేకీడును జేసిన వారముగాము. మాపైఁ గనలెంద నేమిటికి? నిరపరాధులమగు మము జంపవచ్చుట న్యాయమగునా? ఎవఁడో బలాఢ్యుండును శూరుండునునైన రాజకుమారుఁ డొక డీవనంబున కరుదెంచి సంచరించుచుండిన నీకుమారుని ఖండించి పోయెను. వారించుటకు శక్తులము గామిచే తద్వృత్తాంతమును చూచుచుండి నీతోడ బలుకఁదలంచి యుంటిమి. అతని గాని యతఁడు పోయినచోటునుగాని మే మెఱుంగము. ఇంకను నమ్మహావీరుం డిందే యెటనైన నుండనోఁపు"నని చెప్పెను. అతఁ డవ్విధమున బలుకుటయు నాగ్రహావేశంబున యాశూర్పణఖ "యా రాజనందనుం డెవండో కనుగొని వానిని వధించెదఁగాక" యని యెంచి గహనంబంతటం దిరిగి వెదకుట కారంభించెను.

ఈరీతిగా వెదకుచు రామచంద్రుఁడున్న పర్ణశాలను సమీపించి వచ్చి తత్పూర్వము లేని పర్ణశాల యచ్చోట క్రొత్తగా నిర్మింపఁబడి యుండుట గని యాశ్చర్యమొంది చేర నరిగి యందు సీతాదేవితో సరస సల్లాపంబు లాడుచున్న రామచంద్రునిఁజూచి, తామర రేకులం బోలు విశాల నేత్రములును. వెడద యురంబును, దీర్ఘములైన బాహువులును

—* శ్రీరామలక్ష్మణులు కడకు శూర్పణఖ వచ్చుట.*—

చంద్రబింబ సదృశంబైన ముఖంబును నీలమేఘమువంటి దేహచ్ఛాయయుం, గోమలాంగకంబులునుం గలిగి, చిత్తజ సన్నిభుఁడై యొప్పుచున్న రాఘవేశ్వరు రూపంబునకు మెచ్చి, యెంత తడవు చూచుచున్నను తనివి గలుగకున్న, విస్మయావహచిత్తయై తనలో "మాయురే! ఇదిగదా చక్కదనము. ఇతనికి సమానుండైన పురుషుండు ముల్లోకముల వెదకినను మఱియొకఁడు గలుగఁడు. బాగుబాగు! చక్కగా వికసించిన తామరపూవు రేకులవలె కన్నులును, రేయింబగలును కళాహీనంబుగాక ప్రకాశించు చంద్రబింబమునకు సాటిఁజేయఁదగిన నెమ్మోమును, నును పారి నిగ్గారి తనకు దిక్కరుల తుండములవంటి బాహువులును, నిండి నీలమణుల కాంతిని ధిక్కరింపఁబోలిన తను కాంతియుం గలిగి నయనాభి

రాముఁడై యొప్పుచున్న యీపురుషోత్తముని సొబగు వర్ణించుట కెవరికి సాధ్యమగును?" అని పొగడి డగ్గఱి వినయంబుతో "ఓయి సుకుమార శరీరా! నీవెవ్వఁడవు? నీపేరును కులంబును వినుటకు ప్రియంబు గదిరఁ గావున వచింపు"మని ప్రార్థించె. జానకీప్రియుండా రక్కసింజూచి తన వృత్తాంతమంతయు వివరముగాఁ జెప్పెను.

ఆ సమాచారంబును విన్నంతట యది రామునితో 'రాజనందనా! నీ యుదంతంబును జెప్పినాఁడవుగదా! ఇంక మద్వృత్తాంతంబు చెప్పెదను విను"మని యాపురుషశ్రేష్ఠుని గాంచుటచేతను, మాటలాడుటచేతను, మనంబున కామం బంకురింపగా గొప్పతనంబును జెప్పి యతని లోఁగొను తలంపున నిట్లనియె.

"భుజా! బలపరాక్రమ సామర్థ్యంబులచే శత్రు భయంకరుఁడై ముల్లోకములను జయించి దేవతలచే వెట్టిఁగొనుచు సకల భోగములును ననుభవించు చుండువాఁడును, మహాప్రతాపవంతుఁడును, లంకాపురాధినాథుఁడును, నైన పంక్తివతనునకు నేను సోదరిని. నాపేరు శూర్పణఖ ఓ రామచంద్రా! స్త్రీలచిత్తములు చంచలములుగదా; ఇటవచ్చి నీసౌందర్యమును చూడగనే నామనంబున నెనలేని మోహము జనించినది దాపనేల? కలిగిన మాటను చెప్పెదను. నీపై వలపుఁగొంటిని. కావున మదీయ ప్రియుండవై నాకోరికఁ దీర్పుము. నన్ను గూడితివేని నీకు మిక్కిలి మేలగును. ఈ వనంబున జనస్థానమనుచోట నా యన్న ఖరుండను వాఁడొకఁడు నివసించుచున్నాఁడు, అతఁడు మహా పరాక్రమవంతుఁడు, బహుళ సేనాసమేతుఁడు ఆదైత్య శేఖరుండు నన్ను చేపట్టిన నిన్ను గని మరదివని యెంచి చాల నీకు సహాయముఁ జేయును. నీవిచట నిర్భయంబుగా సంచరింపవచ్చును నీ భార్యయైన దీనిని విడువుము. ఛీ! ఇది నీకు తగినదికాదు? కుమాపియుం జెడి పయునై దీని సంబంధము నదలి యన్ని శుభలక్షణంబులం దనరిన నన్నుగూడుము. నీవంటివాని కింవంటి కొఱమాలిన దుర్లక్షణములు గలది యేలగుట కేవలముహీన తగాయున్నది. నేను దీనినిజంపి భక్షించెద. నేనన్ననో, నీమనంబున కేమాపు ప్రియముగా నుండునో యట్టి యాకృతిఁదాల్చి నిన్నే సంతోషమొందుదట్లు చేయుచుండుదును. నాతోడ మదనకేళిఁ గూడినప్పుడు నీకుం గలిగించెడి యానందం బెట్టిదియో యెరుంగుదువుగాక ఇచ్చట మన మిరువురమును సురతకేళిని దేలవలయుచనినచో యే కాంతస్థలమత్యావసరముగదా! ఇపుడన్ననో, నీ తమ్ముఁడొకడు మనకు దాపురించియున్నాఁడు

వీనిని సోదరుండని జూచి కరుణచూపవలదు. నేను వీనిని సత్వరము వధించెదను. అంతట మనతొడుసు తీఱును, స్వేచ్ఛా విహారంబున కనువగును. నాకనాఁటి కష్టపలుకకి మోహావేశమత్తచిత్తనై ప్రార్థించుచున్న నన్ను మన్నించి మదీయ వ్యామోహంబు నడంచి నీవును ననుపమాన సుఖంబు ననుభవింపు''మని వలపుతోడి చూపులొప్పఁ బలుకుచున్న యాదనుజాత్మ మాటలువిని, రఘువరుం డల్లగిల్లి దానితో ''ఓ మగువా! నేను భార్యనుగలవాఁడను. ఇదె చూచుచున్నావుగదా! ఒకతెయుండగా వేఱొకతెం గోరుట న్యాయముగాదు. ఈ సుందరాంగిం జంపుటయు నక్రమము. మిమ్మిరువురనుం గూడి యుండినచో యెట్లును మీకిరువురకును మత్సరము కలుగక తప్పదు. నీవంటి మంచివానికి సవతిపోరు గలిగించుట సమ్మతము గాకున్నది. కార్యవిధానముఁ జెప్పెదను వినుము. నీవు మిక్కిలి మోహముగొని వచ్చినప్పుడు నిన్నుఁ నిరాకరింపరాదుగాన, మత్సదృశుండును, చతురుండును, యౌవనవంతుఁడును నైన నాతమ్ముఁడు భార్యలేనివాఁడై యున్నాఁడునివతలనీయొద్ద కేగికోరికఁ దీర్చుకొనుము పొమ్మని చెప్పెను.

రామచంద్రుం డటుల బలుకుటయు నవి పరిహాసోక్తులని యెఱుంగలేక యాచేడియ సత్యంబయని నమ్మి బిరబిర లక్ష్మణునియొద్ద కరిగి తన యభిప్రాయంబును, రాఘవేశ్వరుండు చెప్పినమాటలుం దెలియబలికి ''ఓ సుకుమార సుందరాకారా! వలచివచ్చిన యాఁడుదాని కోరికం దీర్పక నిరాకరింపకూడదు. మిక్కుటమైన మోహంబనెడి యురిలోఁ దగులువడి తత్తఱించుచున్న నాపరితాపంబు దొలంగులాగున నాతోడఁ గూడి మదనకేళిం దేలించి యానంద మొందింపుము. క్షణము తడవొనరించినను, నేనింక నోర్వఁజాల''నని బతిమాలుచున్న దాని పలుకులు విని లక్ష్మణ తలయూఁచి తనకు పట్టరాని నగవును ప్రయత్నంబున నడంచుకొని ''ఓ సుందరాంగీ! ఇది యెంతటి వెఱ్ఱితన మనవలయును? లోకంబునం గల పురుషులలో శ్రేష్ఠుండును, రూపమందును, జాణత్వమందును, నధికుఁడునునైన రామచంద్రుం డుండగా, నీ వతనివిడిచి నాయొద్ద కరుదెంచుట యొప్పునా? నే నమ్మహాత్ముని సేవకుఁడను. ఇటువంటినన్నుఁ గూడినచో నీవును నతనికి దాసివై యుండవలయును గాని, ఇసుమంతయు నీకు గౌరవము కలుగబోదు. నీయంతటి యుత్తమ కాంత యగౌరవస్థితిని జెందుట యనిన నగుబాటు గదా! ఇసీ! తగిన చందముగాదు. రామునకు నీపై ననురాగము లేదని తలంచితివి గాఁబోలు. అతఁడు నిన్ను నాయొద్దకు

బనుచుటకు కారణము నీవు గ్రహింపఁజాలవైతివి. నేను తెలిసికొంటిని. ఏలననగా, నిన్ను తా నటునిటుం ద్రిప్పి నీ నడుమును, కులుకులును, తళుకు బెళుకులునుం జూచి సంతసించుటకొఱకై యిట్లు ప్రవర్తించెను. ఈము క్కుతీఱును. ఈ కన్నులయందమును, ముఖ విలాసమును, మేని కాంతియు, లోకంబున మఱి యే యువతిగలదు? ఇటువంటి లావణ్య నిధివైన నిన్ను రామచంద్రుండు విడుచునా? నిన్ను చూచినది మొదలు నీ వలపునఁజిక్కి రామభద్రుండు తపించుచుండును సుమీ! వైళంబ నీవతనియొద్ద కరుగుము. నీవింక నాకు వదినెవైతివి, తడవు జేయక పోయి యా గుణరత్నాకరుంగూడి నీకోరికం దీర్చుకొను''మని నమ్మబలికెను.

లక్ష్మణుని మాటలు నిజములుగాఁదలంచి శూర్పణఖ యత్యానందమునుబొంది కులుకుచు మరలి రామచంద్రునియొద్ద కరుదెంచె. అటులవచ్చిన యావికృతాంగిం జూచి జనకరాజనందన పకపకనవ్వె. తన వంకఁజూచి యామె నగుటకు శూర్పణఖ మిక్కిలి కోపమునుజెంది రామచంద్రునితో ''సుందరాంగా! చూచితివా! ఈ దుస్స్వభావ యులంత్రి గానెంచి నన్నుచూచి నవ్వుచున్నది. అపుడే దీని సవతి మత్సరమును జూపుట కారంభించినది. భళీ? ఇటువంటిది మనకేమిటికి? దీనినిపుడేచంపి బక్షించెదను. పిమ్మట మన కేకష్టమును నుండదు. ఇరువురమును నిష్ట వినోదములం దేలుచుండ వచ్చును. నీవింక నేమియు నడ్డుమాట పలుక వలవ'' దనిచెప్పి, కొఱవులభంగి మండుచున్న కన్నులనుండి నిప్పులు రాలుచుండగా నోరుందెఱచుకొని చూచుటకు భయంకరముగా సీతను

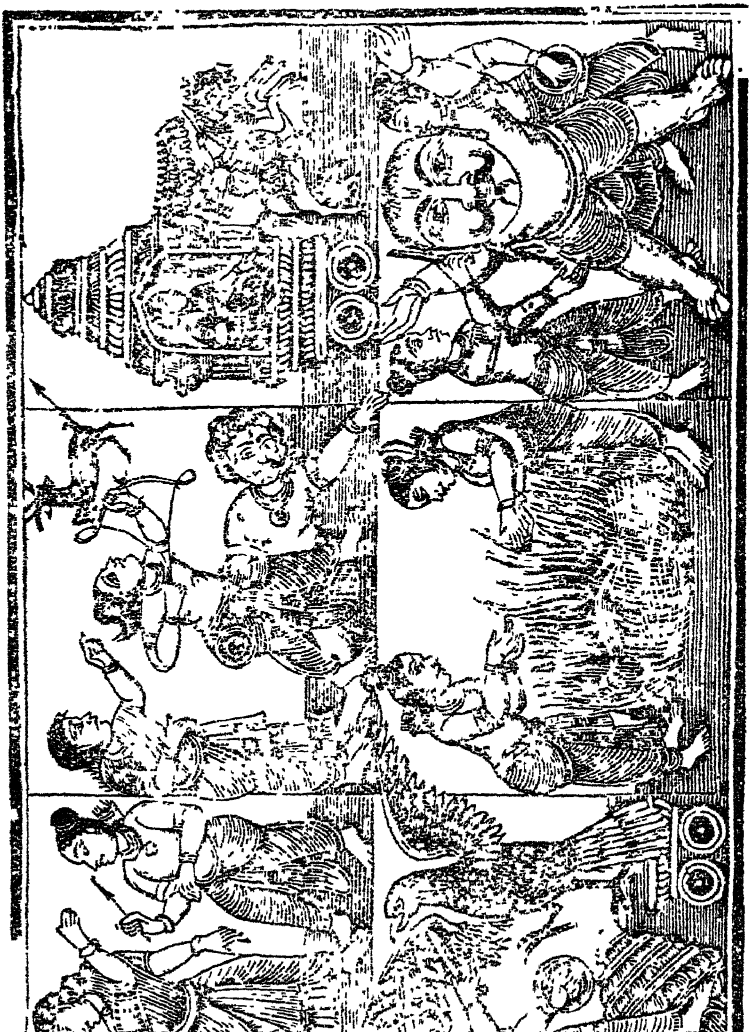
—* లక్ష్మణుండు శూర్పణఖ ముక్కు చెవులం గోయుట. *—

మ్రింగుటకై డాయఁ జనుదెంచె. దాని యుగ్రాకృతింగని భూపుత్రి భయమున మైవడంకుచుండ పతి మఱుఁగుఁజొచ్చిన, యొయ్యన రామచంద్రుం డొక్కచేతితో యామె రెట్టంబట్టుకొని రెండవకరముతో యా రాక్షసిని చెంతకుఁ జేరనీక పట్టుకొనియె. ఆలాగు పట్టినను నిలువక యది మహాక్రోధముతో జూచుచు గ్రుడ్లు గిరగిరం ద్రిప్పుచు సీతను మ్రింగ నుంకించుచున్న. దాని దుశ్చేష్టితము నెఱింగి రామభద్రుండు సౌమిత్రిం బిలిచి ''తమ్ముఁడ! క్రూరులును దుర్మార్గులునునైన వారలతో పరిహాసములాడు టెంతయుం జేటును దెచ్చుననుట నిశ్చయము. చూచితివా! ఈ నేరము మనయందే యున్నది. ఎగతాళికై మనము పలికిన పలుకులవలన నిపుడు జనక తనయకుఁ గీడుమూడున ట్లేర్పడె శీఘ్రముగా నిష్ఠురమ్ము. ఈ [illegible] ప్రాయశ్చిత్తము చేసినంగాని -

యిది శాంతినొందదు. దీని నింక విరూపింజేసి యనుపు" మని యాజ్ఞాపించెను.

సౌమిత్రి త్వరితముగావచ్చి మిక్కిలి కోపముతో శూర్పణఖను బట్టుకొని తన చేతివాలుతో, బిరబిర దానిముక్కును చెవులనుంగోసి "దురాత్మురాలా! నీయందము ముందటికన్న నిపు డెక్కువ యైనది. ఇంక నిట నిలువక పొ"మ్మని పలుకుటయు, దుష్టచారిణియైన శూర్పణఖ యవ్విధమున భయమునొంది యరణ్యమున ప్రతిధ్వని జనించులాగున నేడ్చుచు, నోజను, కాలమేఘము చాడ్పున మీఁదికెగసి, రయమునబోయి, జన స్థానముఁ జేరి, యట పెక్కండ్రు దనుజులు గొలువఁగా నిండుకొలువున్న తన యన్నయగు ఖరాసురుని ముందట నేలపైఁబడి పొరలుచు కడు దీనముగా రోదనముఁ గావింప దొడంగె. అతండు చెల్లెలి తీరుంజూచి యచ్చెరువునొంది, క్రోధ తామ్రాక్షుండై "సోదరీ! ఇట్టి దుస్థితి నీకేల కలిగినది? ఇటువంటి పాటు నొనరించినవాఁడెవ్వఁడు? నీవు నాచెల్లెలవనుట నెంచక, మదీయ ప్రతాపము నెఱుంగక, లయకాలుని కోఱలు మీటినట్లును, పురాంతకుని మూడవకన్ను నఱకాలన్నినట్లును నీకిట్టి, యపకృతిఁ గావించి మదీయంబైన యాగ్రహమున కెవ్వండు పాత్రుం డయ్యెను? ఆదుష్టాత్ముఁ డెవ్వండో త్వరితముగా నెఱింగింపు. సపుత్ర మిత్రముగా వాని నిప్పుడ పొరిగొని నీసూడు నివారించెద తడవుఁ జేయక వానిపేరుం జెప్పుము. పిమ్మట వాని దుర్గతిం జూతువుగాక" యని యడిగెను.

దుశ్శీలయైన శూర్పణఖ కన్నులనుండి జాఱుచున్ననీఱును నాసాకర్ణములనుండి కాఱుచున్న నెత్తురునుం గాలువను గట్టుచుండగా నేలఁబడి పొరలుటచే మేనుధూళిఁ బ్రుంగియుండగా, తన యన్న చెప్పినమాటలువిని రోదనము విడి దుఃఖం బడంచుకొని కూర్చుండి, గద్గద కంఠరవముతో జరిగిన వర్తమానమును విశదీకరించి, సీతా రామలక్ష్మణులు పంచవటమున నుండుటం జెప్పిన విని ఖరుండు మండిపడి, యంత కాకాసురులైన పదునల్వుర భయంకర రాక్షస వీరులం బిలిచి "పంచవట స్థలమున నిరువురు రాఘవులు నొక్క యువతియును వచ్చి నివసించి యున్నవారఁట మీరచ్చోటికరిగి నాచెల్లెలి కంతటి భంగపాటుఁ గావించిన యాదుష్టులను వధించి మీ రిమెకు ప్రియం బొనరింపుఁడు. శీఘ్రముగా జనుం"డని యాజ్ఞాపించుటయు దానవ వీరులు పదునల్వురును

శూర్పణఖ ముక్కు చెవులు గోయుట.

గదలి శూర్పణఖ దారిఁజూపునదియై ముందు జనుచుండ, దాని పిఱుం దన నడచి రామలక్ష్మణు లున్నచోటి కరుదెంచిరి.

కొంతదూరమున వచ్చునప్పుడే రఘువల్లభుండు శూర్పణఖ వెంట వచ్చుచున్న దైత్యులంజూచి సౌమిత్రిం బిలిచి వారినతనికిఁజూపి లక్ష్మణా! కంటివా? మనచే పరిభవింపఁబడి యిచ్చోటనుండి పోయిన పాపాత్మురాలైన రక్కసి తనవారియొద్ద కరిగి వారిని మనపైకిఁ దోడ్కొనివచ్చుచున్నది సుమా! మనమింక నూరకుండఁ గూడదు రమ్మని విశిఖములును, చాపమునుం బుచ్చుకొని, సీత వెఱఁగొందునని తలంచి యాదైత్యులు పర్ణశాలయొద్దకు వచ్చుటకు మున్నగానే కొంతదూరము వారి కెదురుగాఁ జని "ఓ రాక్షసులారా! మీరిచ్చోటి కేల వచ్చితిరి? మీకు ప్రాణాపేక్ష గలిగియున్నచో మరలి మీయున్నచోటునకు శీఘ్రముగా నరుగుఁడు. నా పలుకులు వినక యుద్ధమునకు బూనుదురేని మీరింక బ్రతికి పోవఁజాలరు. మొదట జెప్పితిని, మీ యిష్టం" బని చెప్పెను.

—* రాముఁడు ఖరుండు పుత్తెంచిన దైత్యుల జంపుట. *—

ఆ రాక్షసుండు రామచంద్రుని పలుకులను లెక్కసేయక మహోగ్రముగా నార్చి యదలించి "ఓరి నరాధమా! రామా! నీవెంతటివాఁడవు? లోక భయంకరుండైన ఖరాసురుని పలుపోరులు జయమొందఁజేసి యతని మన్ననకు పాత్రులమై విఖ్యాతినిఁ జెందియున్న మీకు నీవు లెక్కింపఁ దగినవాఁడవా? దేవతలు సయితము మమ్ముఁ జూచిన భయమొంది గడగడ వడంకుదురు. నీసామర్థ్యమును పరాక్రమమును నెట్టిదియో చూచెదము గాక"యని బింకపు మాటలు బలుకుచు డాయ నరుదెంచి యట్టహాసములును, పెడబొబ్బలును, సల్పిశయింపగా తమ చేతులం బట్టియున్న శూలములం ద్రిప్పి బ్రయోగించిరి.

ఇవ్విధమున పదునలువురును నొక్కసారి పదునాలుగు శూలములు నైచుటయు, దాశరథి పదునాలుగు కత్తివాతి యమ్ములఁ నిగిడించి యా శూలముల నన్నింటిని ఖండములుఁజేసి నేలఁబడునట్లు గావించెను. తమ యాయుధములు తునియుటయు, వార లాగ్రహామునొంచి, వెండియుం జండకాండములను బ్రయోగించుచున్న చూచి వానినెల్లందునిమి యతిశయించిన కోపమున జానకీపతి యత్యుగ్రములగు పదునాల్గు బాణము లేక కాలమున యా దనుజులపైఁ బఱపిన వానిచే తూలి వార ల్లొక్క మాఱుగా, దేవేంద్రుని వజ్రాయుధముచే ఱెక్కలు తెగి నేలఁ

కూలిన పర్వతముల చందమునఁబడి నోళ్ళనుండి నెత్తురులు గాఱుచుం డగా ప్రాణములు విడచిరి.

అంతట శూర్పణఖ తన యన్నచేఁ జంపఁబడిన రాక్షసవీరులు నేల కూలుటంగాంచి భయమునొంది యార్చుచు బిగ్గఱ రోదనముఁ జేయుచు ప్రచండ వేగమునఁ బఱచిపోయి ఖరుని ముందరనిలిచి వెక్కివెక్కి యేడ్చుచున్న చెల్లెలింగాంచి యతం డాశ్చర్యమంది పడతీ''! ఇది యేమి? మరల నిట్టుల నేడ్చుచు వచ్చితివేల? నీకు పరిభవము గలిగించిన వారిగర్వము నడంచుటకై మిక్కిలి బలీయులం బంపినాఁడనుగదా! వారు నేను చెప్పినట్లు చేయలేదా? ఇచటనుండి పోయినంతట నచ్చోట నెట్లు జరిగినదియుం దెలియకున్నది వారలేమైరి? ఏమిచేసిరి? ఊఱట నొంది శోకము నడంచుకొని జరిగిన వర్తమానము నెఱింగింపు'' మని యడిగిన యా దుష్టచిత్త యన్నంజూచి ''అయ్యో! ఏమిచెప్పుదును? నీవు పనిచిన పదునలువురు శూరులను నొక్కసారిగా యా రాజన్యుండు వాడి తూపులఁ బ్రయోగించి నిమిషకాలమున నేలఁబడఁ గూల్చెను. ఇంక నీ వెందఱను బనిచినను ప్రయోజనములేదు. కార్చిచ్చుపైఁ బడిన మిడుతల పగిది నమ్మనుజేంద్రుని బాణార్చులచే మ్రగ్గుదురుగాని బ్రతుకఁజాలరు. ఓ అన్నా! అతఁ డద్వితీయ పరాక్రమవంతుఁడు. సామాన్యులతని నెదిరించుట కష్టము. త్వరితముగా నీవే కదలి చని శక్తిగలదేని యా రాజనందనులఁ బరిమార్చి, నాకు గలిగిన పరిభవ దుఃఖమును మాన్పుము. చాలవైతివేని యింక నీ వీ జనస్థానమున నుండక మఱి యెటకేనియుం బొమ్ము. ఉండినందున కలిగెడి లాభమెయ్యది? అదియును గాక నేను నూతనమైన వృత్తాంతముం దెలిసికొంటిని. ఏమనగా, అయోధ్యాపతియైన దశరథుండను రాజునకు వారు నందనులఁట. రామ లక్ష్మణులనెడి యభిధానములు గలవార లిరువురును రాక్షస పరిహారముగావచ్చి యున్నారట. ఆ రాజపుత్రులు సామాన్యులుగారు.

నీప్రాపు తమకు గలదనెడి ధైర్యముతో దైత్య వీరులు గర్వమున బోయిమ్రగ్గిరి. నేనన్ననో యిట్టుల నవమానితనై దుఃఖించుచున్నాను తోడఁబుట్టిన దాననైన నాయందుగలప్రీతిచేతనైనను నీవు వారిని మార్కొనవలదా? ఊరక నిరుపయోగ ప్రసంగముఁ జేయుచుండిన గలిగెడి దేమియున్నది? ఇంతవరకును నీవు మహాశూరుండవని యెంచుచుంటినిగాని నీ శక్తి యత్యల్పమగుట నిపుడు తెలిసికొంటిని. కాదేని యిరువురు మనుష్యులకు వెఱచి వారిని సంహరింప లేక నీవిట్టూరకుం

డుమువా? దానవుల వధించుటకొఱకే వచ్చిన యారాజపుత్రులు తాము వచ్చిన పనిని చేయక మిన్నకుందురా? పేద మునులపై చెలరేగి వారివి నానాబాధలను బెట్టుట యొకటియకాని నీవలన మఱియెయ్యెడి దొక్కటియును లేదు. లోకనయని జడదారుల నలంచు నీప్రతాపము మహాశూరులైన దశరథనందనుల ముందుచెల్లునా? అది వట్టితలంపు నీశక్తియు సాహస విక్రమములును నిపుడు స్పష్టమయ్యె. సర్వమునుం దెలిసికొంటిని. ఇంక వేయి మాటలాడినను నేమిలాభము? అయ్యో? నేనవ్విధమున దిక్కులేనిదాననై తిరిగదా నాగతియేమి కావలయును? ఇట్లు దుఃఖించి యవమానమునకు లోనై చావవలసిన దానినేగాని వేఱు మార్గము లేదయ్యె. ఏమి చేయుదును? ఆడుదానిని తోడబుట్టిన దానిని యీతీరున భంగపరచిన మనుజునకు వెఱచి వానికిందగిన శిక్ష జేయ జాలనివాఁడు లోకమున నీవుదక్క మఱి యొకాంత సహోదరుండు మిన్నకయుండునే? ఎవ్వనిమనం బెరియకుండును? కటా! ఇట్లైతిగదా! ఈస్థితిలోనుండు దుఃఖాక్రాంతను నన్నుచూచుచున్న నీశౌర్యము? నీ బల మెంతమాత్ర మనవలయును?" అని శోఁచిన ట్లంతయుం దనయన్నకు రోషము బుట్టునట్లు పలికి గట్టిగా రోదనముం జేయుచు నేలంబడి పొరలుచున్న, చెల్లెలింజూచి మహా కోపమునుఁబొంది కన్నుల నిప్పులొలుకగా బొమలు ముడిపడుచుండగా క్రోధాధిక్యమున మైజుమర్పగా, పండ్లు పటపట గొఱుకుచు కాలావసరాంత కాకారుండై ఖరుండు శూర్పణఖ కిట్లనియె.

"ఏమీ! అక్కవా! ఇట్లు శోకింపనేమిటికి? నీకు దిక్కులేక పోయినదా? ఎంతమాట బలికితివి? నీయన్నయైన నాముందట యారాముఁడు నిలువగలఁడా? వాడెంతటివాఁడు. వాఁడెవ్వఁడు! ఇంద్రాది దిక్పాలకులలోనను గరుడ గంధర్వ విద్యాధర ప్రముఖులైన వారిలోనను, నెవ్వనికి సాటియైనవాఁడని తలంచితివి? అట్టివంటివారలు నయితము మదీయ నామస్మరణ మాత్రమున వెఱచి పాదాక్రాంతులగుచుండుట నెఱుంగవా? చూడలేదా? ఇంక నీశోకముఁ జాలింపుము, త్వరితముగాఁబోయి యా మనుష్యాధములం ద్రుంచి నీకు సంతోషముఁ గలిగించెదను లెమ్ములె"మ్మని చెప్పిన యాచెడిపెరక్కసి యా పలుకుల కలరి ఖరునితో అన్నా! త్రిగజ ద్విఖ్యాత పరాక్రమో పేతుఁడైన పంక్తి పదనుండు భవత్సహాయముఁ గలుగుటచేగదా? సకల దేవతలను నిర్జించి దిగ్విజయముచేసి కీర్తి ప్రతిష్ఠలు గడించె. తలంచిన యెడల నసాధ్య

మైన కార్యము. నీకేదియును లేదు. ఎదురులేని కడిమి మెఱసి యెంతటి మహత్కార్యమైనం జేయగలవాఁడ వనుట నే నెఱుంగనే? వైళమున యా మనుజాధిప సూనుల గర్వమునడంచి విజయమును బొందు"మని యుల్లసించి పలికెను.

అంతట ఖరుండు తన తమ్ముఁడును సేనాపతియును నగు దూషణుఁ డను వానిఁ బిలిచి "ఇప్పుడతని మాయావర్తనులును, కాలమేఘా కారులును. ధైర్య శౌర్య బల సాహస విక్రమములఁ బేరుఁబొందినవారును నైన మొనగాండ్ర బదునాలుగువేల సంఖ్యగల రాక్షసులకు సకలవిధా యుధాది సాధనములతోడ సిద్ధము గావించి యొక రథమును పన్నించి సైన్యయుతముగాఁ గొనిరమ్మని యాజ్ఞాపించిన వాఁడు నిజాగ్రజుని మాటచొప్పున సర్వ సన్నాహములును గావించి వచ్చి తద్వర్తమాన మెఱిగించె,

ఖరుం డంత సమర సన్నద్ధుండై చనుదెంచి, సువర్ణమయమును, రత్న ఖచితమును, రమణీయ పతాక శోభితమును, బహుతర నానావిధా యుధ యుక్తమునగు రథం బారోహించి, తమ్ములైన దూషణ త్రిశిరులును తమ తమ తేరులెక్కి యక్కజముగా బలములంగూడి యత్యుత్సాహమున వెడలుటయు, మేటిరక్కసులు దనకు చుట్టునుం గావుగా వచ్చుచుండ, సేనకు ముందు శూర్పణఖయుం బోవఁదొడంగె.

—* ఖరాది రాక్షసులు రామునితో యుద్ధమునకై వచ్చుట. *—

ఆ సమయమున భూమి కంపించె ఖరుని బలముల కెదుట గుడ్లగూబ లఱచుట కారంబించె. రక్తవర్ణము గురిసె, పిడుగులు పడఁజొచ్చె చుక్కలురాలె, సూర్యునకు చుట్టును పరివేషం బేర్పడియె. పట్టపగలు నక్షత్రములు గనుపట్టఁ దొడంగె. ఱెక్కముపై గద్దగూర్చుండె. ఉన్నట్లుండి ధ్వజము విఱిగికూలె, రథమునకుఁ గట్టిన గుఱ్ఱములు మ్రొగ్గె, నలుదిక్కుల నెఱ్ఱగాపు గ్రమ్మె. ఆకాశమున చిత్రరూపములతో మేఘ సముదయము తోఁచె. ఎదురుగాలి వీవసాగె, వఱదులు వాపోవుచుండె. చీకటులు గ్రమ్ముకొనియె. ఖరుని యెడమకన్నును నెడమభుజమును నదరఁజొచ్చె. నతని కన్నులనుండి నిష్కారణముగా నీరు గాఱఁ దొడంగె. మఱియు నిట్లు మహోత్పాతములు దోఁచుచున్న గాంచుచు, జడియక నవ్వుచు, వీరాగ్రేసరుండైన యతండు వానిని గణింపక రాక్షసులతో యిట్లనియె.

"దైత్యులారా! ఈదుర్నిమిత్తము లెన్నిదోఁచిననేమి? వీనినిగని వెఱచి నేను మరలిపోవుదునా? క్రూరములైన నా బాణము లాదశరథుని కొడుకులపైఁ బ్రయోగించినపు డిఁకులనే చుక్కలు పడగలవు. మృత్యువునకు సయితము మచ్ఛరములు మృతిని గలుగఁజేయును. ఐరావతమునెక్కి దేవగణములతోఁగూడి యింద్రుండు వజ్రాయుధమును బూనివచ్చినను, యుద్ధమున నాచే జచ్చును, ఇఁటువంటి ప్రతాపవంతుఁడనైన నాముందట నరు లెంతటివారు?" అని వీరాలాపములు సెలంగ ఖరుండు సమరకేళీ కుతూహలమున, శ్యేనగామియు, పృథుగ్రీవుండును, యజ్ఞశత్రుండును విహంగముండును, దుర్జయుండును, గర వీరాక్షుంగును, బరుషుండును, గాల కార్ముకుండును, మేఘమాలియు, మహామాలియుఁ సర్పాస్యుండును, రుధిరాశనుండును, ననెడి పన్నిద్దరు మేటిరక్కసులు కెలంకులను, త్రిశిరుండు ముందటను, వెనుక దూషణ పురస్సరముగా, స్థూలాక్షుండును, మహా కపాలుండును, ప్రమాథియు, ననువారును జనుదేరగా నడచి పంచవటికి వచ్చుటయు, తత్సైన్యములను దవ్వులంగాంచి రామచంద్రుండు సౌమిత్రింబిలిచి "లక్ష్మణా! చుప్పనాతి ప్రబల సైన్యముం దెచ్చుచున్నది. ఘోర సంగ్రామము ప్రవర్తిల్లంగలదు. జనకనందన యుద్ధమునుగాంచిన వెఱగుపడును. కావున నీవు సీతం దోడ్కొనిపోయి సమీప పర్వతగుహలో యుండుము నేను వీరిని నాశముఁ గావించెద. సంగరాపేక్షతో మఱి రేమియు నడ్డము పలుక వలదు పో"మ్మని చెప్పిన సౌమిత్రి భూపుత్రినిఁ దోడ్కొనిపోయి పర్వత గుహలోన నామె నుండఁ జేసి తాను ధనుర్ధరుండై రక్షించుచుండె.

ఐదవ ప్రకరణము ముగిసెను.

శ్రీ రా మ వ న వా స ము

వ చ న కా వ్య ము.

ఆఱవ ప్రకరణము.

ఖరాసురుండు ప్రబల సైన్య సహితుండై యివ్విధమున వచ్చుటయు రాఘువేశ్వరుండు ధనుర్బాణములు ధరించి మార్కొని రాక్షస దళముపై నడరె కొండలంబోలు గజ సమూహములను, మేఘ పటలి

—* శ్రీరాముఁడు రాక్షస సైన్యంబుల నుఱుమాడుట. *—

వంటి తేరులును, సముద్ర తరంగముల కెనయైన తురంగములను, మదించిన దంతావళముల వంటి వీరభటులనుం బిలిచి చెండాడుటయు దైత్యులు వివిధాస్త్రములును కుంత, తోమర, పాశ, ఖడ్గాది సాధనములనుం బ్రయోగించుచుండ వానినెల్లం దుత్తునియలు గావించి, మఱి ప్రాలుసించియు, మర్మములంగాడ్చియు, శిరములు ద్రుంచియు నంగములు ఖండించియు, బడల వడంజేయుచున్న దాశరథి ముందు నిలువంజాలక రాక్షసులు చెదరి నలువంకలకుం బోవుచుండ, దద్విధముంజూచి ఖరుండు ముందువచ్చి రఘునాయకు నెదిరించి పోవందొడంగె,

అప్పుడు రామచంద్రుండు విజృంభించి నిజప్రతాపం బేర్పడ ప్రచండ మార్తాండుని కైవడి వెలుంగుచు, రయము మెఱయ, మేటి రక్కసుల నుక్కడంగించి. పోరమున నెదిరించిన. త్రిశిరుజంపి, దూషణుని రూపడంచి, ససైన్యముగా ఖరుని సంహరించి వృత్రాసురుని చంచిన పురందరుని చందమున జయముతోనుచున్న తేజరిల్లు దేవ ముని గణములు దుష్టాత్ముండైన ఖరుండును వాని యనుచరులు మడియుటకు కెంతయుం బ్రమోదమునుజెంది ర[illegible]గడి యాశీర్వదించిరి. పిమ్మట సీత లక్ష్మణులు నతనిం జేరవచ్చిన వారలతోడ గూడి పర్ణశాల కరుదెంచి యిష్ట వినోదములనుండె.

కౌసల్యా నందనునిచే పూర్వోక్త ప్రకారమున రాక్షసబలములు మడియుటయు, హతశేషులు దిక్కుఱి నలుదిక్కులకుం బాఱిపోవుటయు నందు చావక తప్పించుకొనిన యకంపనుం డనువాఁడు భయాకులమానసుండై శీఘ్ర గమనముల లంకాపురమునకుం బోయి దశాననుం

—* అకంపనుండు రావణునకు ఖరాదుల వృత్తాంతంబుఁ జెప్పుట. *—

జూచి మ్రొక్కి యిట్లనియె. "లంకేశ్వరా! దశరథుండను వానికొడుకులు రామలక్ష్మణు లనువారు తండ్రి పంపున నయోధ్యనుండి వచ్చి దండకాటవిఁజొచ్చి పంచవటమున పర్ణశాల గట్టుకొని వసించుచు, శూర్పణఖను ముక్కు సెవులంగోసి, సకల సైన్య యుతముగా ఖరదూషణ త్రిశిరుల సంహరించిరి, మునులకు, బ్రియం బొనరించువారై రాక్షస సంహారమునకుం గడంగ యెదురులేని కడిమిమెఱసి వర్తించుచున్నారు. వారిలో పెద్దవాఁడైన రాముఁడనువాఁడు నిరుపమాన పరాక్రమవంతుఁడు. బహు శాస్త్రవేది, యతని నెదిరించుటకు పురహరాదులకైనను శక్యముగాదు జనిన పది యతిశయోక్తి కానేరదు. నిరుపమాన శౌర్య సాహసులైన

మన ఖరదూషణ త్రిశిరులను పదునాలుగువేల రాక్షస వీరభటులను, రథ గజ తురంగములతోడ నతం డొక్కండె రూపుమాపెను. నీ వారింజంపి యపకృతిం గావించిన యా రామునిపై పగదీర్చుకొనం దలంచువేని యతని నెదిరించి యుద్ధముం జేసి జయించుట కష్టముగాని యొక యుపాయమునం బొలియింపవచ్చును. ఎట్లనగా, రాముని వెంట వచ్చి యున్న యతనిభార్య మిక్కిలి చక్కనిది. ఆ సుందరాంగి నెట్లైనను మోసపుచ్చి నీవు హరించినయెడల, భార్యను గోలుపోయిన దుఃఖమున రాముండు పొలియంగలండు. అతని తమ్ముండును తన యన్నవలె తానునుం జచ్చును. ఇదియె తగిన యుపాయము. ఇటులచేసి నీ యనుజుల జంపిన విరోధమును వారియాత్మలకు శాంతిగలుగం దీర్పు''మని చెప్పెను ఖరాదుల మరణ వృత్తాంతమును విని రావణుండు దుఃఖించి రామునిపై మహాగ్రహమును బొంది ''బళీ! ఆరాముం డెంతటివాఁడు? మదీయ పరాక్రమ సామర్థ్యముల నెఱుంగఁడు గాంబోలు. మంచిది వానికి దగిన ప్రాయశ్చిత్తముం జేసినంగాని మదీయ చిత్తమునకు శాంతి గలుగదు. అకంపనా! నీవు చెప్పిన యుపాయము కడు మేలైనది. యుద్ధముం జేసి గానిం జెందుటకన్న నిది సులభమైన మార్గము. నీవునాయందు మిక్కిలి భక్తిగల మిత్రుండవగాన, ఇట్టి మంచి నెరవుం బలికితివి. ఇపుడె యా రాముని దేవిం దెచ్చుటకు తగిన యత్నముం గావించెద''నని యతని పొమ్మని తాను తన మిత్రుండును, మాయావర్తనుండునునైన మారీచుని యింటికరిగి యతనిచే సత్కృతుండై, ఖరదూషణ త్రిశిరులు మడియుటయు, తత్ప్రతిక్రియగా రాముని దేవిం దేం దలంచుటయుం జెప్పి తత్కార్యమునకు సహాయముగా తనవెంట రావలసినదిగ కోరెను.

తద్వృత్తాంతమును విని మారీచుండు వెఱపునుబొంది ''రావణా! నీ యత్నమును విరమింపుము. ఆ రాముని నే నెఱుంగుదును. అతని సామర్థ్య మద్వితీయమైనది. ఇంద్రాది దేవతలు సయిత మతనికి సమానులు గారు. వృథాప్రయాసమేగాని నీకిటుల జేయుటవలన లాభము గలుగదు. ఖరాదుల నొక్కండె నిర్జించుటవలననే యద్వీరుని పరాక్రమము నెఱుంగవచ్చును. [illegible] లేని విరోధమును దెచ్చి పెట్టుకొననేమి [illegible]? నా మాటలు విని కోపము నుపసంహరించి స్వస్థచిత్తుండవై యుండుము. ఈపని నీకు క్షేమకరమగునది కా''దని పలుతెఱంగుల హితము చెప్పి, రామచంద్రుని దివ్యాస్త్ర పాండిత్యమును మహిమయు, ప్రతాపమునువర్ణించి, కొనియాడి శాంతచిత్తుని గావించుటయు, దశముఖుం డ

తని వాక్యమువలన కోపమువీడి తన యత్నమును మాని మందిరమున కరిగి నెమ్మది నుండెను.

అట్టి సమయమున మహా బలవంతులైన ఖరదూషణాదులు బలములతోడ సంగర భూమిం గూలుటంగాంచి శూర్పణఖ యత్యంత భయ విషాదముల మనము గలంప తల్లడిల్ల, చేయునదిలేక తద్వృత్తాంతమును లోక విద్రావణుండైన రావణున కెఱింగింపనెంచి మహా నాదమున రోదనముం జేయుచు పాఱతెంచి లంకాపురముసొచ్చి, మంత్రులును, రాక్షస వీరులును గొలువ బేరోలగముననున్న పంక్తి ముఖుని గొలువునకుంబోయి తన వికృత రూపమునుగని రాక్షసులెల్లరు నాశ్చర్యమును బొందుచుండగా నేడ్చుచు రావణునింజూచి పరుష భాషణముల నిట్లనియె.

“రావణా! నీవు నిప్రియ మంత్రులతోఁగూడి యివ్విధమున సంతోషమున నుండిన యంతియ చాలును, తక్కిన నీవారెవ రెటులబోయినను విచారింపవుగదా! వారెటులబోయినను యాజోలి నీకేమిటికి! భోగ ప్రియుఁడు స్వజనుల కష్టసుఖములను విచారింపుదుడు? అయ్యో! మాబోంట్లకు దిక్కెవ్వరున్నారు? కైలాసము నెత్తిన నీ భుజాబలము పెంపును, ముల్లోకములందునుం జెల్లుచుండు నీ యాజ్ఞయును, దిక్కులెల్లను గెలిచిన నీవిఖ్యాతియు, సంతతటను నిండియున్న నీపేరు ప్రతిష్టలును, వమ్మైపోవగా, నీసోదరినైన నన్ను మనుజుఁ డొక్కఁడివ్విధమున పరిభవించి దుఃఖ మొందించినది చూచుచు, వాని నామ మడఁగింపక యున్నకున్న వాఁడవు, నీ పరితాప మేమిచేయుటకు? నీకు చెల్లెలనని చెప్పుకొనుట కే నాకు లజ్జగాయున్నది. అకటా? ఎక్కడియున్న, యెక్కడి తోడబుట్టువు రెవ్వరి కెవ్వరు గలరు? ఇందుండియు నాగతి యిట్లైనదిగదా!” యని యేడ్చెను.

వికారరూపమునున్న సోదరింగాంచి రావణుం డధికమైన కోపమును వ్యసనము జెంది “చెల్లెలా! దుఃఖము నడంచుకొనుము. ఎవఁడు నిన్ను పరిభవించి యిటుల జేసెనో వానిం జెప్పుము. ఆ దుర్మార్గుని గర్వము నడంచి వానిరూపు మాయఁ జేసి నీకు సంతుష్టిఁ గలిగించెద” నని యడిగెను. అప్పు డది యన్నతో, “లంకేశ్వరా! సదా భోగముల నెలవాఁబడి తగినవారల బనిచి వేగు లరయకున్న కారణమున నిట్టి దుఃఖములెల్ల గలుగుచున్నవి సుమా! విను”మని, రామచంద్రుండు సీతా

లక్ష్మణసహితుండై దండకారణ్యమున కరుదెంచి పంచవటియందు నివాసం బేర్పరచుకొని, మునిజనులకు ప్రియము జేయువాఁడై దైత్యసంహారముఁ జేయుచుండుటయు, తానచటికిఁబోయిన తన ముక్కు చెవులు గోసి విరూపఁ జేయుటయు, తద్వృత్తాంతము నెఱింగి వారల సంహరించుటకు ఖరాదులుపోయి బల సహితముగా మడియుటయుం జెప్పి "రావణా! ఆఁడుదాననని శ్రీరాముఁడు కరుణించి నన్ను చంపక విడిచిపెట్టినకతన బ్రతికివచ్చి వృత్తాంతమును నీకుఁ జెప్పఁగల్గితిం జుమీ? అతని ప్రతాపమును, నస్త్ర ప్రయోగ కౌశలమును నత్యధికమైనది. ఎదిరించి యుద్ధముఁ జేయుటకు సాధ్యముకాదు. ఆరాముఁ డొనరించిన యక్రమమునకు ప్రతిక్రియఁ జేయఁ దలంతువేని యతని భార్యను త్రిలోక సుందరియైన సీతనుదెచ్చి యిష్టభోగముల ననుభవింపుము, ఆ దుఃఖముచే నతండును వాని తమ్ముఁడును ప్రాణములు విడువఁగలరు. నా మనమునకు సంతుష్టి గలుగుట మాత్రమేగాక, నీకును నిదియొక మేలుకార్యముగా గలదు" అని బోధించెను.

తన చెల్లెలు చెప్పిన యుపాయమున రావణుండు మిక్కిలి సంతోషించి మోహవశుండై యట్లే చేసెదనని శూర్పణఖకు తృప్తి గలుగం బలికి, మంత్రులతో యోజించి, విక్రమించి రామునితో పోరు సల్పుటకంటె వంచనోపాయమున సీతం దెచ్చుటయు కార్యంబని నిశ్చయించి కొలువువిడిచి రథ మాయత్తముఁజేసి తెమ్మని సూతున కాజ్ఞాపించి,

—* రావణుండు సీతను దెచ్చుటకై పోవుట. *—

వాఁడటుల గావించుటయు, సకలాయుధ భరితంబైన యాకాంచన రథం బారోహించి, ప్రచ్ఛన్న మార్గమున వెడలి వియన్మార్గమునఁ బోవుచు, సముద్ర మధ్యమునం దచ్చటచ్చటంగల యనేకద్వీపములు గనుంగొనుచు నొక్కచోట బహు విహంగకుల సంకులమును, విటప పాళికాక్రాంతనభోంతరాళమును నగు నొక్క పురాణ వటోత్తమము సూతునకుం జూపి "సారథీ! తొల్లి గరుడుఁ డమృతమునకుఁ బోవుచుండ గజకచ్ఛపముల భక్షించుటకు శతయోజన విశాలంబైన దీని శాఖపై వాని నిడుటయు భారమున కాకొమ్మ విఱిగె. అంత నక్కొమ్మయందు తల క్రిందుగా వ్రేలుచు తపముఁ జేయుచున్న వాలఖిల్యాది మునులు క్రోశించుటయు విని తచ్ఛాఖను క్రిందఁ బడనీయక పైనతే యుండు గజకచ్ఛప సహితముగా చరణములతో దృఢముగా బట్టుకొని, జవమున తండ్రియైన కశ్యపుని పాలి కరిగి యా వృత్తాంతముఁ జెప్పిన యమ్మహాత్ముండు

తచ్ఛాకనుండి దిగునట్లు వాల ఖిల్యాదులఁ బ్రార్థించిన వారట్లచేసిరి. అంత సువర్ణుండు జనకుని పనుపున యా శాఖను నిషాద మండలమున నైచి, హిమాచల తటమున గజ కచ్ఛపములం బెట్టుకొని రక్షించి చనియె. ఈమహా వృక్షమునకు పేరు సుభద్రము"అని చెప్పుచు పోయి పోయి మారీచుని యాశ్రమము సొచ్చి రథముడిగ్గి జటావల్కల ధారి యైయున్న యతని యొద్దకుఁబోయెను. మారీచుండా రాక్షసేశ్వరుని తగిన భంగి మర్యాద లొనరించి సుఖోపవిష్టునిఁ జేసి "లంకేశ్వరా! ఇంతలో క్రమ్మఱ వచ్చిన కార్యమెయ్యది? యేమి విశేషమో యెఱిగింపు" మని యడిగిన రావణుండు శూర్పణఖ చెప్పిన వృత్తాంతం బతనికి సవిస్తరంబుగా దలంచి యంతయుఁజెప్పి నిజోద్దేశము నెఱిగించి" మిత్రమా! ఆ రాముఁడు నా చెల్లెలిని పరిభవించి ఖరదూషణ ప్రముఖుల నిరవశేషముగాఁ జంపి, నిఖిలలోక జయుండనైన నా కింతటి యెగ్గు గావించినాఁడు. కాఁబట్టి యా క్షత్రియాధముని భార్య నపహరించి యా దుఃఖముచే యతండు కృశించి చచ్చునట్లు చేయఁదలంచితి. దీనికి నీవుసహాయుఁడవు గావలయును మాయా విద్యలయందు నిన్ను మించగలవాఁడు లోకమున నింక లేఁడు నీవు కడుసమర్థుఁడవు. ఏలాగున యారాముని వంచించి యతనిభార్యను గొనిపోదగునో దానిని యోజించి తగనయుపాయము చింతించి మదీయ యత్నము సఫలము గావింపు"మని పలుకుటయు, మారీచుం డతని పలుకులువిని మేను వడంకగా, గుండెలు తల్లడిల్లుచుండ నాలుక తడియాఱ మైజమటలూర, మించిన భయమున నోట మాట వెడలక కొంతవడి పెదవులు దడపుచు నట్టెయుండి ప్రయత్నమున తొట్రుపాటు నొక్కింత యడంచుకొని దీనాననుండై యిట్లనియె.

—* మారీచుండు రావణునకు హితంబుఁ జెప్పుట. *—

"ఓయిరావణా! ఇంతకుమున్ను నేను చెప్పిన మాటలను మఱచి నీవు మరల వచ్చుటఁ దలంపగా మిక్కిలి యాశ్చర్యముగా యున్నది. ఆ రాముండు సామాన్యుండని భావించి యిట్టి తలంపుఁ గొంటివని తోఁచుచున్నది. అతఁ డద్వితీయ పురుషుండు. అసదృశ పరాక్రమవంతుఁడు, బహు శాస్త్రవేది, యా మహాత్ముని శక్తి నేను బాగుగా యెఱింగియున్నాను. విశ్వామిత్రుఁడు యాగముఁజేయు కాలమున నేనును సుబాహుండును విఘ్నం బొనరింపఁ బూనుటయు. నొక్కకోలన సుబాహుంద్రుంచి మఱియొక్క శరమున నన్ను సముద్ర మధ్యమునం బడునట్లు చేసెను. ఇది యతని పిన్ననాఁటి కార్యము, ఇపుడన్ననో లా

వును నేవునుం గలిసియున్నాఁడు. అతనిం జెనకఁగాని, యేదేనియు నపకృతిం జేసికొని బ్రతికివచ్చుట దుర్లభ కార్యము. ప్రభువులుగాయుండు వారియొద్ద దుష్టులచేరి సమయోచితములైన మాటలుచెప్పి వారి తలంపును మార్చుచుందురు. అట్లే యెవ్వఁడో యనుకూల శత్రుండు నీకిటువంటి బుద్ధి గలుగునట్లు చేసెనని తోఁచుచున్నది. కామవశుండవై నీవును హానివృద్ధుల నెంచనైతివి. ఇది లగ్గుగాదు దేవతలు వెట్టిచేయుచుండగా సకల భోగములును ననుభవించుచు, రాజ్యమును నెమ్మదిని పాలనముఁ జేయుచుండ లేక దురాలోచనఁ గావించి, రాముని సత్వము మానుష సత్వముగానెంచి యతని దేవిం జేకొనఁదలంచి వచ్చినాఁడవు, అయ్యో! రాక్షసకుల వినాశకాలము సమీపించినది కాఁబోలు. దేవ ప్రార్థితుఁడై శ్రీమన్నారయణుండు దశరథుని సుతుండై జనియించి కైకేయి వరము నెపముగా రక్షోవధార్థం బరణ్యమునకు వచ్చియున్నాఁడు. ఇది నీవెఱుంగకున్నాఁడవు. లోకమంతయు గబళింపఁగల ఖరాదుల నొక్కఁడ చంపుట నెఱింగియు, నతనితోఁడ పగసేయ దొడరుటకంటె యవివేకముగలదా? కాలము దీఱిన రోగి కౌషధము లెవ్వియుం బ్రయోజనముగా నట్లు నాబుద్ధి నీకు హితముగాఁ దోచకున్నది. ఇందువలన నీకు మేలు గలుగనేరదు. కార్చిచ్చుపైఁ బడఁబోవు మిడుతల చందమున మన మా రాముని కెగ్గుచేయఁ బోవుటయని తలంపుము. సౌఖ్యమున నుండఁ గోరితివేని మిన్నక లంకాపురమున కరిగి యెప్పటి చందమున నెమ్మదినుండుము. దురాలోచన చేయవల''దని పలికిన దశకంఠున కతని మాటలు రుచింపక మహాదాగ్రహమునుజెంది యుగ్రముగా నిట్లనియె.

''ఆహా! మారీచా! హితుండవని సహాయము గోరివచ్చిన, నన్ను సంతసింపఁ జేయుటకు మాఱుగా నరాధముండైన యారాముని పెద్దఁ జేసి త్రిలోక భయంకరుండగు నాప్రోల నీలీల నిర్భయముగా బలుకక సాహసించి హితోపదేశము నొనరింపఁ దొడరితివి. భళీ! నిన్నేమన వచ్చును! ఖరాదులజంపి, శూర్పణఖ నవ్విధమున పరిభవించిన యా దురాత్మునికి ప్రతిచేయక నేను దుర్బలుని చందమున నూరకుందునా! మారీచా! నీ హితోక్తులను నేను విననొల్లను. నాయిష్టానువర్తివై నాకు సహాయము జేసితివేని నిన్నెంతయు సమ్మానముఁ గావించి మన్నించెద. అటులగాక నీతు లాడుచుంటివేని మదీయ ఖడ్గధారచే నీ ప్రాణములు గొనియెదను. ఇంతియకాని యారాముని భార్యం దెచ్చు తలంపు విడువఁజాల''నని తెంపున బలికిన విని మారీచుండు తనలో ''ఇసీ! వీడు

మహాత్ముండవు! వీనికి చేటుకాలము సమీపించినది. కావున హితోక్తులు చెలవు కింపుగావు. ఇట్టివానిచేఁ జావనేమిటికి? ఈ రామునివలనఁ జచ్చిన పుణ్యలోకము గలుగు''నని యెంచి మాఱుమాటాడక బయలుదేర ప్రయాణమయ్యె.

అంత వారిద్దఱును రామాశ్రమమునకుఁ బోవుచుండగ మార్గమున రావణుండు మారీచునితో "నీవు మదీయ ప్రియమిత్రుండవు, మహామాహాత్మ్యుఁడవు. ఈ కార్యము సిద్ధింపఁజేసితివేని నీకు నారాజ్యంబున నర్ధభాగము నిచ్చెదను''నని చెప్పి రాముని గికరించుటకును సీతం దెచ్చుటకును ననేక విధములైన మాయోపాయముల నుపన్యసించుచు పెక్కు దేశములు గడచి చని దండకాటవింజొచ్చి నానాతరు శోభితమైన పంచవటీతీరమున రథావతరణము జేసి "మిత్రమా! ఇంక నీవు మన వచ్చిన కార్యమును దీర్చి తగునెఱుంగున యుక్తిగావించి కార్యసిద్ధి నొందింపు''మని మారీచుని నియోగించెను.

-*మారీచుండు మాయాకురంగంబై రామాశ్రమంబునకుఁవచ్చుట. *-

అపుడు మారీచుఁడు వైడూర్యమువంటి మోమును తామర రేకులం బోలు చెవులును మణిశిలాకలం బురణించు కొమ్ములును, ఇంద్రనీలముల కెనయైన గొరిజలను, చంద్రబింబ కాంతి దనరు పొట్టయు, బంగారపు కేసరమువలె నొప్పురోమరాజియు, గలిగి చూచుటకు మిగుల వింతగానుండు మాయలేడి యాకృతిందాల్చి సీతారాములున్న పర్ణశాల ముందుజని, యట సంచరించుచుండెను. ఆ సమయమున పూవులుగోయుచు నచ్చోట దిరుగుచున్న సీతాదేవి యామృగమునుజూచి యాశ్చర్యమునుబొంది దాని యందము నెంతయు మెచ్చి రామలక్ష్మణులం బిలిచి వారికా మృగమును జూపుటయు కాంచి వారును నత్యాశ్చర్యమును బొందిరి.

సౌమిత్రి దాని చందముఁ గనినంతట తనలో సంశయ మొంది "ఔరా! ఇటువంటి వింతమైన లేడిలోకమున నెందైన నుండునా? ఇది రాక్షస మాయగా నోపు నిజమైన లేడిగా''దని యెంచి యన్నతో "రాఘువేశ్వరా! ఇచ్చోట దైత్యులు పెక్కువిధముల మాయలు జేయుచుందురు. దీనింగనగా నిజమైన లేడియని తోచకున్నది దుష్టాత్ముఁడైన రాక్షసుం డెవ్వఁడో మనల నేమరించి చిక్కులఁబెట్టుటకై యీరూపమునుదాల్చి వచ్చినట్లున్నది. వేగిరపడి దీనిని బట్టదలంపకు''మని చెప్పెను. ఇట్లు లక్ష్మణుండు బలుకుచుండగా జానకీదేవి పతిగొద్ద కరుదెంచి యిట్ల

నిమె. "ప్రాణేశ్వరా! ఈమృగం బెంత సుందరముగా యున్నదో గనుము. దీనిని చూచినప్పటినుండి నా మనమున దీనిపై నధికమైన కోరిక పుట్టు చున్నది. నిన్ను నియమింపగల దాననుగాకున్నను, నాకీ సారంగము పైం నొడరిన ప్రియమాత్రరేకముచే యడుగుచున్నాను. ఎట్లయిననుదీనినిం బట్టి తెచ్చి నాకొసంగు,, మని మిక్కిలి యాసక్తయై వేడుటయు, నామె యందుంగల యనురాగ విశేషముచే నెల్ల సమయముల రామచంద్రుడు డిట్టి యాటకు దనకు సంతోషము గలిగించెడి "కాంతామణీ యిది యెంతటిపని' యొక్కింత తడవు సైరించి యుండుము. పట్టియిచ్చెదనని దాని వెంట జని జూచుటయు, జనకనందన నాథునితో" హృదయేశ్వరా! ఈలేడి ప్రాణముతో చిక్కక గుండుబెట్టి పట్టువడకున్నచో బాణాహతింగూల్చి యైనం గొనిరమ్ము దానిచర్మంబైనను నందముగా నుండుటచే యుపయోగించు" నని చెప్పెను.

అయ్యవసరమున సౌమిత్రి విన్నంబోయి తనలో "అయ్యో! ఇంతటి వెఱ్ఱితనముగలదా? ఇది యసురమాయగా నుండునని తలంపక మాయన్న కీసారంగమును పట్టుకొనుతలంపు జనించె, నామాటలు లెక్క సేయక జనకజకు ప్రియముం జేయువాండై యికార్యమునకుంబూను చున్నాండని వగచి రామచంద్రుండు తలంచిన కార్యమునకుం విఘ్నముగాం బలుకనోడి మిన్నకుండె. అపుడు రఘువరుండు తమ్మునిం బిలిచి "లక్ష్మణా! మీావదినెమిక్కిలి యపేక్షతో తనకీమృగమునుబట్టి యిమ్మనుచున్నది. విల్లు నమ్ములు దెచ్చియిమ్ము. నేను మరలివచ్చువరకును భూపుత్రి నేమరక చూచుచుండు,, మనిన లక్ష్మణుం డన్నతో రామ చంద్రా! ఇది రాక్షస మాయయేగాని మృగముకాదు. ఇటువంటిది భూలోకమున నుండంబోదు. ఇంతకు పూర్వము బంగారు లేడి నెచ్చటనైన నంగంటిరా? ఆడువారలు చపలమతులు, వారి పలుకులు విని మంచి చెడుగుల నెంచక నీ కార్యమునకు బూనరాదు. ఇపు డీపనికి పోవల వ"దని పలికెను,

—*శ్రీరాముండు మాయలేడినిం బట్టబోవుట. *—

అని యిట్లు సౌమిత్రి చెప్పుటయు, రామమూర్తి యతనింజూచి "తమ్ముడా! భూపుత్రి యేదికోరిన నది తెచ్చి యిచ్చుచుంటిని, దాని వలన నయోధ్య లోవలెనే సంతోష చిత్తయై వరించుచున్నది. ఆపు డాసం గొని యామృగమును దెచ్చి తన కిమ్మనిన, నిరాకరించుటయెట్లు? అది నిజముగా సారంగమే యైనచో యెట్లునుం బోనీయక తెచ్చి జనకజ

కొనంగి సంతుష్టి నొందించెద. అటులగాక నీవుచెప్పిన చందమున రాక్షసుఁడే యీ రూపము ధరించి వచ్చి యున్నయడల వానిఁగొని మునులకు సంతోషమును గలిగించెద. ఎట్లను లాభమేయగును. నీవు జాగ్రతగా యుండుము,, మని చెప్పి విల్లును నమ్ములుం బుచ్చుకొని కురంగమును సమీపించి పోయిన, యది నిలువక దాఁటునువేయుచు, చిక్కినట్లుండి తప్పించుకొని పోవుచు పొదలు దూఱుచు, పిల్లుమేయుచు; కుప్పించి యెగిరి దుముకుచు, తలయెత్తి బెదరుచూపులు జూచుచు, చాలదూరం బెలయించి కొనిపోవుటయు రామచంద్రుండు దానిచేష్టల కాశ్చర్యమును బొందిి యది ప్రాణముతోడఁ జిక్కదని నిశ్చయించి వధించు తలంపుల బాణములు వింట సంధించి బాగుగి గుఱిచూచి ప్రయోగించెను.

—*శ్రీరాముఁడు మాయామృగకురంగమును వధించుట.*—

అట్లవేయు తగులుటయు నక్కురంగము ప్రాణము భరింపనోపక బిగ్గఱ హా! సీతా! హా! లక్ష్మణా! యని యఱచి రాక్షసరూపమును బొందినేలంగూలి ప్రాణములను విడిచెను. నేలకూలి చచ్చిన మారీచుని ఘోరాకారమును జూచి రఘువంశుఁడు విస్మయించి తనలో "నా తమ్ముఁడు చెప్పినది తాత్కాలమముగా నేర్పడినది. ఈదురాత్ముండఱచిన ధ్వనినివిని, సీతాలక్ష్మణులెట్టుల భయమును బొందిరో, ఏమిగాఁ దలంచిరో తెలిసికొనదికాదు. మాయామృగ రూపముధరించి యీరక్కసుం డింత దూరము నన్నుఁ గొనివచ్చినాఁడు. ఇక్కడ నేను వచ్చినంతట దైత్యులు నాతమ్ముని నెవ్విధమున మోసగింతురో, ఏమిచేసిరో,, యని వగచి త్వరితగమనమున పర్ణశాలకు ప్రయాణాంబై పోవఁదొడంగె.

అట పర్ణశాల యందున్న సీతాదేవి తమ్ముఁ బేర్కొని యఱచిన యార్తనాదమును విని కలతనొందిన, చిత్తముతో సౌమిత్రింబిలిచి దీనవదనయై " మఱది! అయ్యార్తధ్వనిని వింటివిగదా! అది శ్రీరామచంద్రుని నాదముగా దోఁచుచున్నది. ఒంటరియై కురంగమును వెంటఁ దగిలిపోయెను. ఏమియుపద్రవము సంఘటిల్లెనో తెలియలేను. హాలక్ష్మణా! హా లక్ష్మణా! యను శబ్దము స్పష్టముగా వినవచ్చినది. ఇంక క్షణమైనను తడవు చేయరాదు. శీఘ్రముగాఁబోయి మీయన్నను దోడ్కొనిరమ్ము. లక్ష్మణా! నాహృదయము భయముచే తల్లడిల్లుచున్నది,, యని తొందఱపెట్టెను. ఇటుల కన్నుల నశ్రువులు గ్రమ్మగా దీనివాక్యమున మాటిమాటికిని వేగిరించుటయు, వివేక ధనుండైన రామానుజుండు చెదరని ధైర్యము గలవాఁడై! నా తల్లీ! " వదినా! నేల భయమును బొందెదవు

మా యన్న కేకీడును గలుగదు? హరిహరాదులు సయితము మా మహా త్ముని నెదిరింపజాలరు. అతని కేభయమును గలుగునట్లు చేయువాడు లోకమున లేడు. ఆధ్వని యెవ్వఁడో రక్కసుండు చొక్కఁ దరచుటయ కాని వేఱుకాదుఁ దీనికై నీవు మనమున చింతింపవలదు. ధైర్యమున నుండుము. ఇంకఁ గొంతసేపునకు రామచంద్రుండు డిచ్చటికి రాగలం'' డనియెను.

సీత కతని మాటలచే ధైర్యమును కలిగినదికాదు. ఆమె మిక్కిలి దిగులుతో'' లక్ష్మణా! ఇపుడు నీవాలస్యము చేయకుము. రామచంద్రున కేద్దియో సంకటము కలిగియుండునని తోఁచుచున్నది. నాయెడమక న్నులును యెడమభుజమును నదరుచున్నవి. శీఘ్రముగాపోయి యావిషయ మేద్దియో కనుఁగొనుము. ఎంతయో కష్టము కలిగినగాని యూరక రఘుకులుఁ డిట్టుల పిలువఁడు, నా మనమున తల్లడిల్లుచున్నది సుమా?'' యనుటయు నిబ్బరుండు చలింపక ''అమ్మా! ఏల తొందరపడెదవు. నిప్పునకు చెదలంటని విధమున మా యన్నకే సంకటమునుం దొడరదు? తాలిమి వహింపుము. అమ్మహాత్ముండు సామాన్యుండుగాఁడు. వేగిర పడి నేను నిన్ను విడిచిపోవుట న్యాయముకాదు. తాను వచ్చునంత వర కును జాగ్రతగాఁ గాచియుండ వలయునని నన్ను నీకు గావలి యుంచి పోయెను. ఒంటరిగా నిన్ను విడచిపోయినచో రామచంద్రుండు నాపై కినుక బొందును. ఇంచుతడవు శాంతచిత్తవై తల్లడముడిగి యుండినచోఁ రాఁ గలఁడు. రామచంద్రున కేదేనికీడు దొడరనేని ముల్లోకములుం దలక్రిందులగును. సూర్యచంద్రులు గతితప్పుదురు అగ్నిచల్లఁబడును గలు గనేరదు. ఆధ్వని రాక్షస మాయవలన గలిగినదిగాని వేఱుకాదు. మిన్నకుండుము,, మని చెప్పెను.

—*సీత లక్ష్మణుని నిందించి పలుకుట.*—

సౌమిత్రి పలికిన మాటలువిని యతని స్థిరచిత్తమును గని యమితమైన దుఃఖమును దిగులును చిత్తముఁ గలఁపగా సీత కోపముఁజెంది స్త్రీస్వభావమునకు తార్కాణముగా యుక్తాయుక్తములం దలంపక గద్గద కంఠవముతో'' ఓయి లక్ష్మణా! నేను మించిన దిగులు గలిగి చెప్పిన, నామాటలం ద్రోసి యసుగ బొల్లకున్నాఁడవు. శాంత వచనములు పలికి నన్ను నీవిట్లూరడించుటకు గడంగినాఁడవు. ఇది యోగ్యలక్షణం బగునా? సవతికొడుకుల కెంతైనం గరుణకలుగునా? విరోధమునే తలం తురుగాని మేలుసెంచరు. సవతి పుత్రునకంటె మించిన పగవాఁడు గలు

గడని నీతిమంతులు చెప్పుచుందురు. అది యిపుడు నీయందు తథ్యమైనది. కాదేని యన్నకు సంకటము గలుగు టెఱింగియు నీవంటి ధైర్యముతో నిట్లుండుదువా? దాయాదులకు మంచిబుద్ధులేల గలుగును? నేను ప్రియముగల తమ్ముడనని పలుకుచు కపట వినయములు చూపుచుండి యొకడు రాజ్యంబంతయును గైకొని యీరీతి వడవులలో నల్లాడునట్లు చేసెను. నీ వన్ననో నాప్రియవల్లభుని చావును గోరుచున్నాడవు. ఆలోచింపగా రామచంద్రుండు మరణింపవలయు, పిమ్మట నీవు నన్ను చేపట్టవలయుననియుం దలంచియున్న రీతిగా దోచుచున్నది. పాపాత్మకా! అట్టుల నెప్పుడును జరుగదని తలంపుము. జగద్విఖ్యాతచరిత్రుండైన నా నాథుండు వోలిసె నేని యప్పుడ నేను నిలుపున నీరైపోవుదునే గాని నీముఖమునైనం జూచుదాననుగాను. ఇది సత్యము నీ దురపేక్షను విడువుము" అనియెను.

కర్ణకఠోరములైనట్టి సీత పలుకులు విని సౌమిత్రి హరిహరీ! శివశివా!" యని రెండుచేతులతో చెవులను మూసికొని యామె మాటలచే మిక్కిలి దుఃఖమును బొందినవాడై, మేను వడంకుచుండ దీనవదనంబుతో కొంచెము తడవు యోచించి యామెను మ్రొక్కి చేతులు మోడ్చి నిలబడి" జననీ! నా చిత్తవృత్తి నెఱుంగలేక తోచినట్లు పలుకుచున్నావు. నీవు పరదేవతవనియు, తల్లివనియు, గురుపత్నివనియు నీ పాదంబులు సేవించు సేవకు నివ్విధంబున కఠోర వాక్యంబులు బలికి నొప్పించుట న్యాయమగునా? ఇట్టి వంటి మాట లనినంతట నేను తృణమైన నిచట నిలువతగునా? ఇంక నేను పోయెదను. ఘోరరాక్షస మృగసంకులమైన యీ యరణ్యము భయంకరమైన దగుట నీ వెఱింగినదానవే కదా! జాగ్రతగాయుండుము. ఇచ్చోట నీకు పంచభూతములే కాపగును. తల్లీ! నేను పోవుచున్నా" నని చెప్పి మ్రొక్కి కదలి దృష్టియందిన వరకును మాటిమాటికి పర్ణశాల దిక్కునకు మరలి చూచుచు రామచంద్రుం డరిగిన మార్గంబు ననుసరించిపోయెను.

లక్ష్మణుం డరిగినంతట జనకసుత పర్ణశాలకు వచ్చి రఘువల్లభున, కెట్టి కీడును గాకుండుటకై దేవతలను ప్రార్థించుచు, రాకా గమనంబునకు నిరీక్షించుచుండెను.

ఆఱవ ప్రకరణము ముగిసెను.

శ్రీ రా మ వ న వా స ము

వ చ న కా వ్య ము.

పదవ ప్రకరణము.

భూపుత్త్రి పర్ణశాలయం దొంటరియైయున్న సమయంబున, ముఖంబున విభూతిరేఖలును, శిరమున జడముడియు, హస్తంబుల దండకమండలువును కావివస్త్రములును, మెడయందు తులసిపూసల దండయుండఁగా, సమయము వేచియున్న దశాననుండు సన్యాసి రూపమునుదాల్చి పర్ణశాలవాకిట కడదెంచి 'హరిహరీ' యని పలుకుచు, భిక్షార్థియై వచ్చిన వాని చందమున నోపనిలిచి యటునిటుం దొంగిలించి చూచి,

—* రావణుండు సన్యాసివేషంబున సీతకడకు వచ్చుట. *—

పర్ణశాలలోపలిభాగంబునఁ గూర్చుండి "అయ్యో! యీకురంగం బిచ్చోటికేల వచ్చెను? వచ్చెనుబో, దానినిపట్టి యిమ్మని నేను నా నాథుని నడుగుటకు బుద్ధి పుట్టనేల? నాకు ప్రియంబు చేయువాఁడై శ్రీరాముఁడను నావిభుం డేలపోయెనుఁ బోయెనుబో, త్వరితముగా మరలి రాక తడయు నేమిటికి? ఆ యార్తనాదంబేల గలుగవలయును? గుణవంతుఁడైన మఱది నవ్విధంబున నొవ్వరాని యాపాపంబు నొడిగట్టుకొని యతని నేల పొమ్మని త్వరచేసితిని? అకటా! ఏమిగా నున్నదియో కదా!" యని చెక్కిట చేయుంజేర్చి కన్నులఁ గాఱుచున్న దుఃఖ బాష్పములఁ బైఁట చెఱఁగున నొత్తుకొనుచు దీనవదనయైయున్న సీత సౌందర్యమును గనుకొని యత్యంతాశ్చర్యంబుఁజెంది మోహాక్రాంతుఁడై పంచశర కుసుమబాణంబులు హృదయంబు గలంప తత్తరింపుచు, ధైర్యంబు డింది యసదృశ లావణ్యాతిరేకంబున నొప్పుచున్న రామమోహనాంగిని వర్ణించుచుండ, సీత యటుమరలి వాకిట నిలిచియున్న కపట సన్యాసినిఁ గాంచి "ఎవ్వరో, పెద్ద లరుదెంచి వాకిట నిలిచియున్నవా"రని యెంచి కంగారుపడుచుకొని దిగ్గనలేచి, భయభక్తివినయంబు లెసంగ బిరబిర పూజా ద్రవ్యంబులు గొనివచ్చి తృణావృత కూపసన్నిభుండైన యా మాయా సన్యాసి కర్ఘ్యపాద్యము లొసంగి పూజ గావించెను.

ఆ కపట వర్తనుండైన రావణుండు తెలియనివాని చందంబున నామెనుగని "ఓ కాంతామణీ! ఎవ్వరిదానవు? పూర్వ మెచ్చటనుంటివి?

నీ శరీరం బీవనవాస క్లేశంబుచే గృశఁ జేయుటేల? ఇప్పుడిట్టుల చింతాకుల మానసవై యేల కలఁగి యున్నదానవు? నీవృత్తాంతంబును జెప్పు"మని యడిగెను.

ఆ మాయకాని కపట ప్రవర్తనము నెఱుంగని యా సాధ్వీమణి నిజమైన సన్యాసియే యను తలంపుతో, తన వృత్తాంతమును దెలుప నెంచి భక్తివినయంబులు తోప్ప, సర్వంబును దెలియఁబలికి "మహాత్మా! నా విభుండును మఱఁదియు నొక కనకమృగంబును దఱుముకొని పోయి యున్నారు. కొంచెము తడవు విశ్రమింపుఁడు. వారు రాఁగలరు. నా విభుండు మీకు సత్కారంబు గావించును. ఇప్పటికి వచ్చుచుండుదురు పోయి చాలసేపు కడచినది. నన్నిచ్చోట నొంటరిగా విడిచి, యాలస్యముగా వార లెచ్చోట నుండువారు కా"రని ప్రార్థించెను.

అంతట రావణుం డామెనుజూచి నిజవృత్తాంతముఁ దెలుప నెంచి యిట్లనియె.

—* రావణుండు సీతతో తన వృత్తాంతముఁ జెప్పుట. *—

వనితాశిరోమణీ! నీయొక్కయు, నీపతియొక్కయు, తెఱంగు నెఱుఁగ జెప్పితివి. సంతోషము గలిగినది. నీయందు గలిగిన ప్రియాధిక్యతవలన నీకు మదీయ వృత్తాంతము నింకఁ దెలియఁబలుకఁ దలంచి నానే, నే నెవ్వండనో, నా బలంబును శక్తియు, నెట్టివియో వినుపించెద నాకర్ణింపుము కోమలాంగీ! నన్ను సామాన్యునిగా నెంచవలదు. సుర జ్యేష్ఠుండైన బ్రహ్మకు నేను మనుమడను, నాతండ్రి మహానుభావుం డగు విశ్రవసుండను, బంగరముతోడను, రత్న సముదయములతోడను నిర్మింపఁబడిన చిత్ర విచిత్ర కల్పనా విశేషములతోఁ గూడిన మహోన్నత హర్మ్య గోపుర ప్రాకారాదులుగలిగి, యమరావతికిని సయిత మలఁతి యనిపింపఁ జాలిన మహా దలంకార యుక్తమై యొప్పునదియు, సముద్ర మధ్యంబున విలసిల్లుచుండునదియు నగు లంకాపురంబు నా నివాసస్థానము, నేను తత్పురాధీశ్వరుండను, త్రైలోక్య భయంకర పరితాప తేజో బల సహితుండను, నన్ను గనిన దేవేంద్ర ప్రముఖులు భయభ్రాంతులై డాగుచుందురు. నాపేరు రావణుఁడు.

ఒకింత నాప్రతాపం బెట్టిదియైనదియు, నీకు సంతోషము గలుగుటకై జెప్పెదను వినుము. సుందరాంగీ! నేను, కోపించితినేని మృత్యువునకు మృత్యువును గలిగింపుదును. అగ్నిహోత్రునకు వేడిమిచూపి తపింపఁ జేయుదును. యమునకు యముడనై శాసింపుదును. సూర్యుని

కంటె తేజముగలవాఁడనై యతని తేజంబును మాయింపుచును ఇంక కుబేరునకును, పురందరునకును' పవనునకు మొదలుగాఁగలవారల నెల్లరను మించి భరింపుచును. నన్ను నెదిరింపఁ జాలినవాఁడు ముల్లోకముల లోనను నొక్కఁడైనను లేఁడు. నేను నిరంతరానంత భోగంబుల ననుభవింపుచు, ఎన్నోటనుండియును, కోరిన సుందరాంగులం దెచ్చి వారిఁగూడి భోగించుచుండువాఁడను. వివిధవిగ్రహా! మదీయ గౌరవ పరాక్రమములను. ఇంతటివాఁడనైన దేవుని కిన్నోటి కటుల వచ్చుటకు కారణమెయ్యది యని యెదనేమో, నీవిలాసంబును. సౌందర్యంబును, లక్షణంబుబును, నత్యాశయములుగా విని, నీపై మోహముఁగాని, మనోభవుని పూవుటమ్ములకు గురియై నలఁగి విలువ తరముగాక నీయొద్ద కరుదెంచినాఁడ. నాయందు నీకటాక్ష దృష్టులను బర్వఁజేయుము. ఓవనితా! యెందరో యువతులు నాశ్రియంబునకు పాత్రులైనవారు కలరు. కాని, నీ రూప లావణ్యములను వినినంతట వారిపైగల ప్రీతి తొలఁగినది. కావున యా యువతుల నొల్లక నీయొద్దకు వచ్చినాఁడను. నా ధైర్యమును చూడుము. భవత్సంబంధమైన మోహము నన్నీదశకుఁ దెచ్చినది. వేయి మాటలేమిటికి? కాముని బాణములకు గుఱియైన నేనింక నిన్ను గూడక వుండిన-చో జీవింపఁజాలను. కరుణించి నన్నుదక్క నేలుకొనుము. ధన్యునిఁ జేయుము.

జనకపుత్రీ! దడవుఁజేయక నాతోడ నడుగుదెమ్ము. వచ్చి రమణీయోద్యాన వనాంతర నికుంజములందును, వికసిత నివారవింద కల్హార శోభిత మద మధుకర నికర ఝంకార కలితంబులైన కొలంకులందును, అత్యంత శృంగార విలసితోత్తుంగ కృత్రిమాచల సానుప్రదేశములందును బహుతర ప్రకాశమాన, సువర్ణ మణిగణ నిర్మిత నానావిధాలంకార రాజిత హర్మ్యములయందును, విహరింపుచు, ననుఁగూడి లంకాపురంబున సకలంక భోగంబులు స్వేచ్ఛగా ననుభవింపుము. సౌఖ్యానుభవ పాత్రమైన భవచ్ఛరీరం భిక్షుకంబైన కష్టములొంది కృశించుటకు కర్హమైన దగునా? అయోగ్యుఁడైన వానితోఁగూడి యీరీతి క్లేశములు నొందుచుండ నేమిటికి? ఇంక నీవా రాముని జోలివీడి నా వెంటరమ్ము. అన్యమైన యాలోచనఁ జేయకు'' మని మోహావేశచిత్తుండై మఱియుం దన గొప్పతనమును గూర్చియు. నైశ్వర్య భోగంబులను గూర్చియు, పరితాపంబును గూర్చియు వర్ణించి యా సాధ్వీరత్నమును లోఁగొనుటకు ప్రయత్నించి పలికెను.

ఇవ్విధమున చెప్పిన రావణునిఁజూచి జనకసుత కోపమును భయమును నతిశయించి మేనుపదురుచుండగా, కలంగిన చిత్తంబుతో "ఓయి రావణా! నీచూటలుపఁగా గొప్ప వంశమునఁ బుట్టినవాఁడవుగా నెఱుంగవచ్చెను. బ్రహ్మకు మనుమఁడవైతివి. దేవతా శ్రేష్ఠుండైన యగ్నికములసంభవుని వంశంబున జనించిన వాఁడ వయ్యుధరబధింబుఁ దలంపక పరాఁగననైన నన్నుఁగని యిట్లు బలుకజెల్లునా? తలంపగా నీకు వివేకము లేనట్లున్నది. రామచంద్రుని వయోగ్యుఁడనియు, అల్పుఁడనియుం జెప్పితివిగాని యా మహాత్ముని శక్తి నించుకయైనను నీ వెఱుంగవు. తెలిసియుండిన యిట్లు పలుకుదువా? రఘుకుల వర్యునకును నీకును, హస్తికిని మశకమునకును, నెంత యంతరమో, యంతటి వ్యత్యాసము గలదని తలంపుము. రావణా ప్రచండ ప్రతాప కలితుండైన రఘువీరుని కరకార్ముక నిర్ముక్త క్రూర నారాచంబులచేఁ బొలియుటకే యిట్టి బుద్ధి నీకు గలిగినది కాఁబోలు. ఓరీ! రావణా! ఆహా! ఎంత మోసముఁ జేసినావఁడవు? నీ మాయాకృతింజూచి భ్రమసి నిజమైన సన్న్యాసియని తలంచి నిన్ను పూజించితి. ఇటుల చేసినదే గొప్ప నేరమైనది. నాయొనరించిన యీ పాపకార్యంబు కతన నీవిటువంటి యనర్హ వాక్యంబులను బలుకఁ దొడంగితివి. ఇట్లాడుటఁ దలంపగా, రామచంద్రుని దారుణ కార్ముక నిర్ముక్త క్రూరాస్త్రిహతిం గూలుటకే యీ దుర్బుద్ధి నీకుఁ గలిగెనని తోఁచుచున్నది. వివేకహీనుఁడా! రాఘవేశ్వరుని నెవనిగాఁ దలంచితివి? బ్రహ్మరుద్రేంద్రాదులను సయితము మతిక్రమింపఁజాలిన తేజో బలపరాక్రమములు గలవాఁడని యెఱుంగుము. మహాబలియులైన ఖరాదుల గతి యెట్టులైనదియు వినలేదా" అటువంటి విక్రమాఢ్యుఁడును, లోక పూజ్యుఁడునునైన మహామహుని సతిని నన్నీరీతిగా బలుకుటయు నీకు చెరుకాలము సమీపించుటచే కలిగిన దుర్గుణము కాని యన్యము కాదు. ఖరముఖ్యుల రీతిగానే, నీవును భస్మీకృతుఁడవగుట నిశ్చయము. నిశాటాధమా! చేఁజేత విషంబుఁ గొనిఁ క్రోలఁ దలంచుచున్నావు. ఇది నీకు మేలు కాదు. బ్రతుక దలంచితివేని యచ్చోటువిడిచి రాఘవేశ్వరుని కంటఁబడక శీఘ్రముగాఁబొమ్ము. ఇంక నిచ్చోట ప్రేలుచు నిలువవలదు. రిత్తగా చావనేమిటికి? ప్రాణంబులు దక్కించుకొను"మని క్రోధావిష్టయై తిరస్కరించి పలికెను.

ఇటుల సీతాదేవి చెప్పుటయు దశవదనుండు సక్రోధంబుగా నవ్వుచు నామెనుచూచి "సీతా! నీపలుకులు వినగా నెంతయు నవ్వువచ్చుచున్నది. నే నెట్టివాఁడనని యెంచి యివ్విధమున పలికెదవో దెలియ

లేను. ఆరాముండే గొప్పవాఁడని యెంచియుండెదవు కాఁబోలు అతఁడు
నాకు మశక తుల్యుండు సుమీ! నా ప్రతాపంబు నెఱుంగవుగావున నీవీ
విధముగాఁ బలికెదవు. ఆదిశేషుని కోరలనైనఁ బెఱికి వైచుటకును,
గగనంబు నఱచేత ద్రోయుటకును, దిగ్గజంబుల దంతములు విఱచుట
కును, కులపర్వతముల గోటనెగుర మీటుటకును, సముద్ర జలంబుల
పుడిసిలించుటకును, లోకంబుల చేతిలోనికిఁ దెచ్చుట కునంజాలిన
త్రైలోక భయంకరుఁడైన పంక్తి ముఖుని మూఁడటనా? ఇట్టి పలుకు
పలుకుట, ఛీ! ఏంతటి వెఱ్ఱిదాన వలయును? రాముఁడనియు [illegible]యు
యుం జెప్పి నన్ను వెఱపింపఁ దలంచితివి కాఁబోలు. వానికా? నేను
వెఱచుట, చాలుచాలు ఇంక నీమాటలు వినవుము. దేవేంద్ర ముఖ్యు
లచే వెట్టిగొనుచుండెడి నాయెదుట నల్పుఁడైన నీ మగని యా నూన
వాధముని నాగక సర్దింపవలదు. ఆ హీనపరాక్రముఁ డెంతమాత్రమని
యెంచితివి? ఇట్లు నన్నుచూచి నాశక్తి యెట్టిదై యుండునో గ్రహింపు"
మని చెప్పి, పదితలలును, నిరువదిచేతులును నొప్పగా సర్వతోపమానం
బైన నిజ స్వరూపమునుదాల్చి నిలిచెను. ఈ ప్రకారము తోఁచినవాని
భయంకరాకృతిగాంచి మైథిలి మూర్ఛాక్రాంతయై ధరణిపైఁ బడియెను.

—* రావణుండు సీతను దొంగిలించుకొని పోవుట. *—

అపుడు రావణుండామెను పొదివిపట్టి తన రథంబుపై నిడుకొని గగన పథంబున లంకాభిముఖుండై పోవుచున్న, కొంతతడవున కయ్యిందు ముఖి తెలివినొంది, దిక్కులు గలయఁ గనుంగొని, దనుజుండు కొనిపోవు చుండుట నెఱింగి, భయంబును శోకంబును నతిశయింపఁగా, "ఓ ప్రాణ వల్లభా! రాఘవేశ్వరా! ఇదే రాక్షసుండొకఁడు పదితలలును నిరువదిచేతు లును గలిగినవాఁడు భయంకరాకారుండు నన్నుఁబట్టి చెఱఁగొని పోవు చున్నాఁడు. వీఁడు రావణుడట. ఓ రాజ కులశేఖరా! త్వరితముగా వచ్చి నన్ను విడిపింపుము. తమ్ముఁడా! లక్ష్మణా! తేరు వేగముగాఁబోవు చున్నది. శీఘ్రముగా జనుదెంచి నన్నువిడిపింపుము. బుద్ధిలేనిదాననై నిన్ను దారుణమైన మాటలాడి నొవ్వఁజేసి తత్ఫలంబు ననుభవించుటకు పాలైతిని రామచంద్రా! వీఁడు నన్నెచటి గొనిపోవునో తెలియలేదు. అబలనగు నేను దిక్కులేని దాననై చిక్కువడి వాపోవుచున్నాను ఆల స్యముఁజేయుటకు సమయముగాదు. నన్ను రక్షింపుము అయ్యో! ఇది యేమిపాపము! ఆర్తనైన నన్ను రక్షించుటకెవ్వరును రారైరి. నామొర నాలింపకున్నారు. ఓ దిక్పతులారా! మీరైన నడ్డపడి వీని గర్వము

నడంపరాదా? ఇంక నేనేమి చేయుదును? ఓ రఘువంశ సాగర సుధాకరా! నృపాలచంద్రా! రామచంద్రా! సూర్యాస్తమయము నీవు లేని సమయమున వచ్చి నన్ను గొనిపోవుచున్నాఁడు. ఈక్రూరుని భవదుగ్ర శిలీముఖంబులఁద్రుంచి, వీని బారినుండి తప్పింపుము. లక్ష్మణా! నీవు సద్గుణనిధివి. నిన్నుఁ బలుకరాని మాటలనిన కారణమున మహాపాపము నన్ను చుట్టుకొనునది, అవివేకినైన నాపలుకులను మదినుంచక, మీయన్ననుం గొనివచ్చి యీ యసురుని పోతరంబు నడంపుము. ఓదైవమా! ఇపుడు నాసంకటమును నివారించువా రెవ్వరును గానరాకున్నారు. "ఓరీ దుష్టాత్మా! పుణ్యశీలుండైన రాఘవేశ్వరుని దేవినిఁ గొనిపోవుట యుక్తమా!" యని నోరెత్తి యొక్కరుం బలుకకున్నారు. మదీయ వృత్తాంతమునైనను బోయి నాపతి కెఱింగింపరాదా ఎవ్వరికిని నాపైనికనికరము గలుగదయ్యెనా? ఓమేఘములారా! మీరైన బోయి నాప్రాణవల్లభునకు మదీయ దుర్గతి జెప్పుఁడు. ఊరక చూచుచుండెద రేమి? కటకటా! నేనేమి చేయుదాన"నని బహుప్రకారముల నాక్రందనముఁ జేయుచు, నాలుగు దిక్కులుం జూచి "ఓపావన గోదావరీ! ఈ నిశాచరుండు నన్నుఁగొనిపోవుటను నీవైనను, రఘుకులనాథున కెఱిగింపుము. ఓగిరిశ్రేష్ఠుఁడ! మాల్యవంతా! రాజసింహుండైన రామచంద్రునకీ వృత్తాంతమును నీవైన దెలుపుము, ఓ జనస్థాన మహీజములారా! మీరైనను మదీయ వల్లభునకుఁ దెలుపుఁడు. ఓ దండకారణ్యవాసులైన మునులారా! నా పాటును దశరథరాజ నందనాగ్రేసరునకు మీ రేవేనియు నెఱిగింపుఁడు. ఓసురులారా! యక్షులారా! గంధర్వులారా! సిద్ధులారా! పుణ్యాత్ముండైన రామభద్రుని దేవినైన నన్ను విడిపించి పుణ్యముఁ గట్టుకొనుం"డని పెల్లుగా నాక్రందనముఁ జేయుచుండెను.

ఆరోదన ధ్వనిని విని జటాయువనెడి పక్షిశ్రేష్ఠుండు మహాగ్రహమునుజెంది "ఓ సాధ్వీమణీ వెఱవకు, నేనున్నాఁడ నిన్నుఁగొనిపోవుచున్న దురాత్మునిచించి చెండాడి నిన్ను విడిపించెద"నని పలుకుచు, రెక్కల యుఱువడిచే ప్రచండమారుతము వీచుచుండ, భయంకరములైన కోపముతోఁ గూడిన యెఱ్ఱని కనులును, మృగంబులను వచ్చి భక్షించుటచే రక్తసిక్తంబులైయున్న క్రూరనఖంబులును, పర్వతోపమాకారములు, కఠోరమైన ముక్కునుం దనరగా ఆవ్వాన నెగసివచ్చి యతిత్వరితముగాఁ బోవుచున్న దశవదనుని నడ్డగించెను.

—* జటాయువు రావణునితోఁ బోరి నేలఁగూలుట. *—

మహా బలవంతుడగుట జటాయు నివ్విధమున నడ్డపడి "ఓరి రావణా! నేనుండగా రామచంద్రుని దేవి నక్రమముఁ గొనిపోవుట నీకు సాధ్యమగునా? ఎచ్చటికి కేగెదవు? బ్రతుకవలయునేని యీపుణ్యవతిని డించి ప్రాణములు రక్షించుకొనుము. కాదేని నీమేని కండలు చించి నిన్ను యమ సదనంబున కనుపక విడువను. ఇంక నొక యడుగుదూరమైనం గదలనివ్వను. పాపాత్మకా! త్రిభువన పీడండగు రామచంద్రుని పడతి నపహరించుట నీకు న్యాయమా! ఎటుల బ్రతుకఁగలవు? చీ బుద్ధిహీనుఁడా! ఆమెను విడిచిపెట్టుము. కాలకూటమును మ్రింగినవాఁడెవఁడు జీవించును! ఓరీ! ఉక్కుగుండును మ్రింగిన చో యది జీర్ణమగునా! సూది త్రేటునకు మెరుపర్వతము విఱుగునా? ఆటుల నా రాఘవుని దేవుని హరించిన చో పరమ పతివ్రతా శిరోరత్నమైన యీయామె నీకుదక్కునా! దుష్టమతీ! ఇది యేమి యుక్తకార్యమని చేయఁ దలంచినాఁడవు? ఇసీ నాశమగుటకే యిటువంటి దుర్బుద్ధి నీకు కలిగినది కాఁబోలు. తడవుఁజేయక జనక నందనను విడిచిపొమ్ము, నీ హితము నెంచి చెప్పిన నామాటలు వినక నిరాకరించితివేని పిమ్మట నీవు చచ్చుట నిశ్చయము. నిన్ను నేను విడువను"

అని పలికిన యా మాటలకు సరకుజేయక పంక్తి ముఖుండు తేరు తోలఁగం దోలుకొని పోవుచున్న కినుకమించి జటాయువు వానిపైగవిసి క్రూరములైన తన వాడిగోళ్ళతో వాని శరీరమును వ్రచ్చియు, ముక్కునం బొడిచియు ఱెక్కలతో మోదియు రక్తధారలు నాడునట్లుచేసి మిక్కిలి నొప్పించుచు, రథమును గదలనివ్వకున్న దశాననుం డాగ్రహించి తీక్ష్ణములైన బాణములం బ్రయోగించి జటాయువును బహుగతుల నలంచెను. ఇట్లు పక్షీంద్రుండును, దానవేంద్రుండును నొండొరులపై ఘోరముగాఁ బోరుచుండ యాసమర ప్రకారముగాంచి మింట వేలుపులు జటాయువు పరాక్రమము మెచ్చి యంతయుం గొనియాడుచుండిరి. తత్సమయమున రావణుం డాగ్రహముమించి మహోగ్రములైన శర పరంపరలను విరామము లేకుండ భంగిఁ బరగించి పక్షి శ్రేష్ఠుని బడలుపడఁజేసి మఱియు నొక్క దివ్యాస్త్రమున పక్షంబులు త్రెంచి మైనుండి నెత్తురులు ప్రసవించుచుండ కండలు వెలికురుకం గొట్టుటయుఁ జటాయువు సత్త్వంబుడింది ఱెక్కలుడిగి ధరణిగూలె, అతని తెఱంగు జూచి జనకతనయ బెగ్గడిల్లి "పక్షీంద్రుఁడా! అయ్యో! నా నిమిత్తమున

నిష్ఠురవిగ్రహా! ఇంక గతి యేమియున్నది" యని పలుకుచు శోకించుచుండ బ్రయామెంగొని దశాస్యుండు తన విజయమునకు సంతోషించి సింహనాదం బొనరించుచుం బోవ దొడంగెను.

పుణ్యవతియైన సీత వాని నుద్దేశించి "ఓరి రావణా పాపాత్మా! మృత్యువుతో చెరలాట మాడినట్లు, రామచంద్రుని దేవినైన నన్నుం గొనిపోవుచున్నాఁడవు. ఇది నీకు శ్రేయస్కరముకాదు. నీకు చావు సిద్ధము. దుర్బుద్ధివీడి నన్ను విడిచిపో"మ్మని చెప్పుచున్న యామె వాక్యము లాలింప కరుగుచున్న వానింజూచి భూపుత్రికి సొడరిన కష్టంబును దలంచి వనదేవతలును, మునులును, తాము విడిపించుటకు శక్తిలేనివారలై మిక్కిలి దుఃఖించుచుండిరి. దిశలందగా, హా రామా! రామా యని పలుకుచు జనకజ యాక్రందించుటం దద్వన మృగములును విని దుఃఖమును బొంది పైనరుగుచున్న రథము నీడ ననుసరించి పోవుచుండెను. అఖిల భూత చయములును నాక్రోశమును జెందెను. బ్రహ్మదేవుం డావృత్తాంతము నెఱింగి, ఇంక దశముఖునకు వినాశకాలం బరుదెంచెనని నిశ్చయించెను. ఎంతచెప్పినను, తన వాక్యములు లెక్కచేయక గొని పోవుచున్న దైత్యపతింజూచి, సీత మహాక్రోధముతో తనలో "అయ్యో! ఈ పాపవర్తనుండు నన్ను విడువక కొనిపోవుచున్నాఁడు. వీనికి నాశకాలము సమీపించినది. మదీయవృత్తాంతము, రామచంద్రుండును, సౌమిత్రియు నెట్లు నెఱుంగుదురు? వారి కెవ్వరు జెప్పెదరు? ఏమిగానున్నదియోగదా!" యని చింతిల్లి, "ఓరి రాక్షసాధమా! మాయ పన్ని, నాపతి నేమరించి ప్రచ్ఛన్నముగ నన్ను గొనిపోవుచున్నాఁడవు, ఛీ! ఇది యేమి పౌరుషము? ఏమి గౌరవము? శౌర్యవంతుఁడవై యున్న మత్పతి వచ్చువరకు నుండి యమ్మహాత్మునితోఁ బోరం జయించుకొని రాకూడదా? అధమాధముండవు గావున నీవిట్టుల చేసినాఁడవు. నీకు శౌర్యమెక్కడిది? సత్యమెక్కడిది? అచటనే యుండినచో యిప్పటికి రఘువీరు శరానలమున కాహుతియై పోయెడివాఁడవే. పిరికి పందవుగానగాన నన్ను దొంగిలి తెచ్చినాఁడవు. దుర్మతీ! నీకు కాలము సమీపించినది. కావున దుర్బుద్ధి యిట్లు కలిగినది. ఖరదూషణ ప్రముఖుల పదునాలుగువేల రాక్షసుల బ్రమందించుటవలననైనను రామచంద్రుని శక్తి నీకు గోచరింపలేదా? ఆ రాజశేఖరుని బాణాహతిం గూలునపుడుగాని యతని పరాక్రమము నీ వెఱుంగఁజాలవు. కపటవర్తనా! అనతికాలముననే నీవు నీల్గి పోగల"వని బహువిధముల నిందించుచుండ నా పాతక ఘాతం.

కొనిపోవుచుండెను. నదులు, వనములు, దుర్గములు, పట్టణములు గడచిపోవు చున్న సమయమున నొకచోట యరణ్య మధ్యమునం గల యున్నత మహీధరముపై నైదుగురు వానరులు నిలిచి చూచుచుండుటం గని సీత యాభూషణములలో గొన్నిటిని తన మైనుండి యూడదీసి, పైట చెఱంగును జించి యందు వానిని ముడిచి తనవంకకు గనుచూడిన యా వానరుల ముందు పడునట్లుగ నా మూటను పడవైచి, తన కొఱకై వెదకుచువచ్చిన రామ లక్ష్మణుల కొకవేళ వారలు నిజ వృత్తాంతము జెప్పుదురని నిశ్చయించెను. సీతచే నైవఁబడిన యామూటను తనముందు పడుటయు, నటనుండి వానరులు సుగ్రీవుడనెడి కపివరుండు దానినిఁ గైకొని, దాచియుంచు నట్లు చెప్పి తక్కువ వారిచే నొసంగెను.

—* రావణుఁడు సీతను లంకయందుంచుట. *—

రావణుండు సీతతోడ సముద్రముఁగడచి లంకాపురమునొచ్చి నివసువారై యున్న భూపుత్రిని డించి త్రిజట యనుదానిని రావించి, దా నితో నిట్లనియె. “ఓ త్రిజటా! మేలైన సొమ్ములును, వస్త్రములును, పుష్ప చందనాదులును, మఱియు నెవ్వి గోరినను యీ తరుణీమణి కొసంగుము. తెలివిలేనివార లెవ్వరును జేరి మాటలాడనీయకుము. ఎప్పుడుగాని మీరీ కాంతామణితో పురుషవాక్యము పలుకవలదు, అప్రియములు చెప్పకూడదు మిక్కిలి భక్తితో సేవింపుచుండుడు. జాగ్రతగా రక్షింపు”డని యాజ్ఞాపించిన యది యామెను దోడ్కొని యంతఃపురంలున కరిగె. అంతట దశనదనుండు యోజించి మిక్కిలి పరాక్రమవంతులైన రాక్షసుల నెనమండుగురంబిలచి “శూరాగ్రేసరులారా! మనుష్యుఁ డొకఁడు జనస్థానమునకు వచ్చి ఖరదూషణాది రాక్షసులనుంచి యా ప్రదేశము నరాక్షసము చావించెను. అది యెఱింగినది మొదలు నా చిత్తి వ్యాకులపూరితమై వానిని వధించినంగాని మఱియొక తెఱంగున మది కుదురుపడదని, మఱియు చింతింగలవాఁడనై యున్నాను. పరాక్రమ కలితులలైన మీరే, యా నరాధముని వధించి, నాకు సంతోషమును గలుగఁజేసి మీరు జనస్థానమందే యుండుము. జాగ్రతనుం!” యని చెప్పినవారలు దండ ప్రణామము లాచరించి యతని సెలవొంది దర్పము లెసంగ జనస్థానమున కరిగిరి.

అంతట రాక్షసేశ్వరుండు మహా సంతోషముతో, సీతను దలంచి మదనబాణ పీడిత మనస్కుండై యలంకరించుకొని వేగిరపాటు గటురిగా మున్ను నామెను నుంచునట్లుచేసిన రమణీయ మందిరమునకేగి, యందు

పులుల గుంపులో చుట్టఁబడిన లేడి పగిది రాక్షసస్త్రీ పరివేష్టితయై మహా దుఃఖముతో కన్నులనీరు కాలువలుగట్ట నేడ్చుచు చెక్కిట చేయిఁజేర్చి, దీనవదనయు, నధోముఖియు, కళాహీనయు నగు రాముని దలంచి పరితపించుచున్న యాలతాంగిఁజూచి, తమక మగ్గలింపగా, కుండికోనక నీర్చుకొనెడి యుద్రేకంబుతో చేరనరిగి, పలుకరించి మోహంపుమాటల నిట్లనియె.

రమణీమణి! ఏల చింతిల్లుచున్నావు? నా దివ్య భవనములును, నాకుంగల ధర, ధాన్య రత్న, కాంచన, పనస, వస్తువాహనంబులును, దాసదాసీ ప్రముఖ జనంబులును, మహత్తరమైన మదీయ యైశ్వర్యమును, సొమ్ములును, సర్వంబునుంజూడుము. ఇచట నేదేనియుం గొఱంత యుండునేమో విమర్శింపుము. కమలలోచనా! ఈకలిమి కెల్లను నీవేయధీశ్వరివి, ఇవి యన్నియు, నీయవియ యంతమాత్రమే కాదు! ఎందఱో కాంతలు మదీయ ప్రియంబునకు పాత్రులై యున్నవారు. వారందరును నీకు దాసీజనంబుగా నుండగలరు. నేనును నీ దాసుఁడననియే తలంపుము. ఇందొకటియు నసత్యము కాదు. నీకు నాపై ప్రియము గలిగెనేని యంతియచాలును. మఱి యెంతటి సౌఖ్యముగాని నేను లక్ష్యముఁ జేయకొల్లును, నీతోడిదియ లోకము, నీవే నాప్రాణధనము ఇందుముఖి మన మిరువురమును విలాసముమీరగా, ఇసుక నేలలయందును, వనాంతరములందును, పొదరిండ్లయందును, గిరిసానువులందును, గుహలయందును, పూఁపుఁదోఁటలయందును, విహరింపుచు, రత్న సౌధములలో హంసతూలికలపైఁ జేరి సల్లాపము లాడుచు, కమలాకరముల జలకేళి సలుపుచు. ఇచ్ఛావినోదంబులంగూడి మదనతంత్ర కుతూహలం బలిశయుంపగా బెనంగుచు నానందంబున సుఖంబులనుభవింపుదము. ఈయౌవనము స్థిరముగాదు. దీనిని వ్యర్థముగాఁ బోఁగొట్టుకొన నేమిటికి? ఇపు డనుభవింపవలసిన సౌఖ్యమును పోఁగొట్టుకొని పిమ్మట చింతించిన ఫలము గలుగునా? కాఁబట్టి నన్నుఁగూడి కామకేళీ సుఖములు లనుభవింపుము. ఇంక నీవా రామునిపై దలంపుఁ బెట్టుకొనవలదు. గాలిని బట్టుకొనుటయు, నిప్పు మ్రింగుటయు, కాలాంతకుని గెలుచుటయు, నెటుల సాధ్యముకాని కార్యములో యట్లే యీ లంకాపురంబుఁ బ్రవేశించుట కెవ్వరికిని తరముగాదు. ఇంక నిచ్చోటికి రాముఁ డెట్లు రాగలఁడు? నీవు పూర్వజన్మకృత దుష్కృతమునకు ఫలముగా నింతవరకును వనవాసముఁజేసి నానా కష్టములును బొందితివి, ఇంక సుకృత ఫలముగా

నన్నుఁగూడి యిచ్ఛాభోగంబుల ననుభవింపుము. ఇచ్చోటనీకు గావల సినవన్నియు సిద్ధముగా సమృద్ధిగా యున్నవి. భూషణాంబరాదులను వల సినట్లు గైకొని ధరించి యలంకరించుకొనుము దేవతలుగాని, యక్షులు గాని, రాక్షసులుగాని, నను నెదురింపఁజాలరు. ఇంక రాముఁడెంతవాఁడు మనుష్య మాత్రుఁడును, దుర్బలుఁడును, రాజ్యహీనుఁడును నగువాఁడా? లంకాపురమునకు వచ్చి నన్ను జయించి నిన్నుఁదోడ్కొనిపోవును, వ్యర్థ మైన నీయడవియాసలువీడి నాతోఁడగూడి భోగింపుము. కలికీ! వేయి మాటలేమిటికిగాని, పూర్ణముగా నేను నీకువశ్యుఁడనైతిని. ఇది సత్య ము. నీకు మ్రొక్కెద గరుణింపుము నీ పాదములు నాతలపై బెట్టి నను సమ్మతమే మోచుటకు సంసిద్ధుఁడనై యున్నాను. తడవుఁజేయక మిక్కిలి వలపుఁగొని యలయుచున్న నన్ను చేపట్టి నాతాపము నివారిం పు''మని బతిమాలుదొడంగె.

—* సీత రావణుని తిరస్కరించి పలుకుట. *—

ఆమె ''ఓరిమదోదగ్రమానసా! రావణా! పుణ్యాత్ముఁడైనదశరథ రాజన్యుని పుత్రుండును ధర్మ నిరతుఁడును నిరుతమాన శౌర్య, ధైర్య పరాక్రమ యుక్తుండును, లోక పూజ్యుండునునైన రామచంద్రుని ధర్మ పత్నినగు నన్ను పతివ్రతను మోసమునఁ దెచ్చినోటికి వచ్చినమాటలు వదరుచున్నావు. ఇది నీకు క్షేమకరము కానేరదు! నీలంకయు, నీవును నేలఁ గలసిపోవు కాల మాసన్నమైనది. నీవు నశింపఁగలవు. ఇంతలో నిక్లేల తుఱింగెదవు ''పాపాత్మా! నన్నుగొనివచ్చు సమయమున నాపతి యుండియున్నచో ఖరాదులం ద్రుంచిన వాఁడి శరముచే నీతలఁగు జక్కాడి నేయుండును. అప్పు డది తప్పినది. ఓరీ! దేవసురులచే చావు గలుగ నట్లు వరంబుఁ గొంటినని గర్వపడుచున్నాఁడవు, అది వ్యర్థము ఎట్టి వరము పొందియున్నను నిన్ను రఘువేశ్వరుఁడు చంపుట నిశ్చయము ఇంక నీవు బ్రతుకఁజాలవు. త్వరితముగా తమ్మునితోడ గూడివచ్చును. నిన్ను వధించును. సుహాసుడు లక్ష్మైనను నీవు జీవించుటకల్ల. ఆ రామ చంద్రుం డలిగనేని విశలాక్షుండైన నెదుర నిలువ సాధ్యముగాదు. అల్పుండవగు నీబలమును, శౌర్యమును నమ్మహాత్మునకు లెక్కయగునా? రాక్షసాధమా! ఛీ! నీముఖమును చూడకూడదు. నీభయంకరా కార మునుచూచి వెఱచి మూర్ఛిల్లియున్న నన్ను స్మృతిలేనిదానింబట్టి తెచ్చి నాఁడవు. దుర్వృత్తా! మంత్రపూరితంబైన యజ్ఞవేది దండాల వాకిటి యందుండుట యెట్లో యతులు నీచుండవైన నీయొద్ద రథముపై నుంటిని

ఇది నేను పూర్వజన్మమునఁ జేసిన దోషమో తెలియదు. ఇటువంటి మోసకారినైన నీతోఁడ పెక్కుమాటలు పలుకుచుండుట సాధ్వినైన నాకర్హంబుగాదు. నాయెదుట నిలువకుము. ఇపుడే నేను ప్రాణములు విడుచుటకు నిశ్చయించితిని. సీమంతినీ! నీవు చెడఁగల వింక నావలికి బో''మ్మని వాని కష్టముగా చేత నొక తృణమును బట్టుకొని మహాకోపంబును దుఃఖమునుం గలదియై పరుషముగా బలికిన, విని, తనకోరిక నెరవేఱునని యెంచుచున్న రావణుండు నిరాశుడై యనుగ్రహించి రాక్షసస్త్రీలంజూచి "ఓ దనుజాంగనలారా! మీరలీ సీతం గొనిపోయి యశోకవనమున కరిగి యందు బెట్టుకొని, సామ వచనములచేతను, తర్జన భర్జనోక్తులచేతను, బోధించియు, బెదరించియు, నాశలుచూపియు, మీమీ సామర్థ్యములు తేటపడ నన్ను వరించునట్లు చేయుఁడు దీనికై మీకు పండ్రెండు నెలలు గడువ నొసంగియున్నాను. ఈసంవత్సర కాలములోపల మీరు చెప్పినట్లు వినక నన్ను నిరాకరించెనేని, నిర్దయగా మీరు వధించి భాగించుకొని భక్షింపుఁడు. సంశయింప వలసిన కారణ మేమియు నిమ్మట మీకుఁ గలుగదు. గొనిపొం''డని యాజ్ఞాపించి యచ్చోటువిడిచి పోయెను. అంతట భయంకర రూపిణులైన నిశాట స్త్రీలు జనకనందన నశోకవనమునకుఁ గొనిపోయి, యనువైన చోటఁ జేర్చి, రావణుం డాజ్ఞ చేసిన చొప్పున బోధించుచుండిరి. సీత వారి పలుకులు చెవుల నిడి యాదరింపక, నిద్రాహారములు లేక రామచంద్రుని మనమున ధ్యానించుచు, కృశీభూతాంగియై వగచుచుండెను.

—* రామచంద్రునియొద్దకు సౌమిత్రి వచ్చుట. *—

ఇక్కడి వృత్తాంత మిటులనుండగా. యచట నరణ్యమున దాశరథి మారీచుని వధించి. రాక్షసుం డొనరించి మాయాకృత్యమున కచ్చెరువొంది జనకనందన జూచు తలంపున వచ్చుచుండ, నక్కలు మార్గమున కష్టమై కూయుచుండఁగ అది గని యటుల నమంగళకరముగా నవి యఱచుటం దలంచి, తనలో "అయ్యో! దుశ్శకునములగుచున్నవి. కారణము తెలియలేదు, దురాత్ముండైన రాక్షసుండు కూలునపుడు బిగ్గఱగా పేర్కొని యరచిన కూతను విని సీత యెంతభయముఁ జెందెనో, లక్ష్మణుం డేలాగు దిగులొందెనో, వారి కెట్టికీడు మూడెనో, వారి కేసంకటమును గలుగకుండవలయు''నని తలంచుచు త్వరిత గమనమున పర్ణశాలకు వచ్చుచుండెను. అపుడు పెండియు ననేకములైన దుర్నిమిత్తములు పొడకట్టుచుండుటయు సంశయాకుల మానసుండై కలంగి

లింతదూరము వచ్చినంతట, మిక్కిలి ఖిన్నుండై యెదురుగా వచ్చుచున్న సౌమిత్రిం గాంచెను.

ముఖమున దైన్యము తాండవింపగా నడచెంచిన తమ్మునిఁ గౌగలించు రామభద్రుఁ డతనితోఁ "తమ్ముఁడా! నేను తరుముకొని వచ్చినది మాయకాఁడైన మారీచుఁడుగాని నిజమైన మృగముకాదు. అయినను కురంగము నన్ను చాలదూర మెలయించిన వలగ బాణింగూల్చితి. అంతమాయ తొలంగ దనుజుండు ప్రాణములువిడిచె. అది చూచి నేను మరలి వచ్చుచుండఁగా పెక్కు దుశ్శకునములు కనుపట్టెను. నీకును సీతకు నేమి యుపద్రవము కలిగెనో యనెడి చింతతో బిరబిర వచ్చుచున్నాను. ఇంతలో నీవు యెదురైతివి. అయ్యో! ఒంటరిగా జానకిని డించి రాదగునా? ఏల వచ్చితివి? ఆ కోమలికే యాపదలు గలుగునో కదా! దిగులు బుట్టుచున్నది. లక్ష్మణా! ఏదో విపరీత మేర్పడునట్లు తోఁచుచున్నది. ఇది చూడుము నీవు భూపుత్రిని విడిచివచ్చితివి. ఇపుడు నా యెడమకన్నును యెడమభుజమును నదరుచున్నవి. హృదయమున నేమో సంకటము కలుగుచున్నది. ఇంకనెట్లు పుష్టిమృగ దుష్టరాక్షస సమృద్ధంబైన యీ యరణ్యమున నయ్యబల నేమి చేయగలదు? ఏ క్రూరజంతువైనం జంపియుండునో, లేక రాక్షసుం డెవ్వండైనం గొనిపోయి యుండునో, యెట్లయ్యెనో, ఏదియునుం దోఁచలేదు. భయ మంకురించుచున్నది, నేను రాజ్యమునువీడి యరణ్యములకు వచ్చుచుండగా, నన్ను విడిచి యుండలేక కష్టములను లెక్కింపక నా వెంట వచ్చినది.

— * లక్ష్మణుండు సీతను విడిచి వచ్చుటకు రాముఁడు చింతించుట. * —

అటువంటి ప్రియముగలప్రియగు జనకనందన కడకు గలుగుటకు బాసనం బోర్వను. తమ్ముఁడా! భూమిజ క్షేమమునుం జెప్పుము. ఆ సాధ్వికిని నాకును, నే కారణమునైనను నొక్కింత యెడబాటు గలిగెనేని ప్రాణములు పోయినట్లె తలంపుము జుమీ! ప్రాణతుల్యయైన సీత లేకున్నచో రాజ్యమును, భోగభాగ్యములును నాకేమి జేయుటకు చెప్పుము? మదీయ సంతోషముల కెల్లను మైథిలియే యాధారము. అటువంటి యాచాన కేమైన నడకు గలిగినచో నేను నిర్వహింపజాలను. నేను ఖరాదులను సంహరించి నంతట చెడిపోయిన శూర్పణఖ తనయన్నయైన దశాననునొద్ద కరిగి యేమేమియుం గుట్రచేసినో యుండునుగాని, యది యూరకుండునది కాదు. అటుల నయ్యెనేని రావణుండు దుష్టులైన రాక్షసులను బంపక మానఁడు. దానిచే వనుపబడి దైత్యు లరు

డెంచి యేమైన నుపద్రవముఁ గలిగించి యుండుదు రేమో యనెడి సందేహము నామనమున నంకురించుచున్నది. నేను వచ్చునంతవరకును మీ వదినెను జాగరూకత గలిగి రక్షించుచుండుమని చెప్పి వచ్చితినిగదా! ఇంచుకైనను నీవు వెఱువక యీ యుగ్రాటవిలో నొంటరిగా నుండఁజేసి యిట రావలసిన నిమిత్తమెయ్యది? ఆలస్యముజేయక వచ్చినవిధమెట్టిదియో వచియింపు" మని తొట్రుపాటుతోడ నడిగెను.

—* లక్ష్మణుం డన్నతో తన రాకకు కారణంబుఁ జెప్పుట. *—

ఈ ప్రకారముగా కౌసల్యా నందనుండు సీత విషయమునుదలంచి దిగులొంది యడుగుటయు, లక్ష్మణుం డన్ననుజూచి "రామచంద్రా! వినుము నీచేఁగూలిన మృగాకారుఁడైన రాక్షసుం డవిధమున బిగ్గఱగా నఱచుటయు, యారావంబును విని జనకనందన బెగ్గలమంది నన్నుబిలిచి "లక్ష్మణా! రాఘవేశ్వరుం డీ మృగము నెన్నంటిపోయి తడవైనది యెప్పు డున్నడో, హా! లక్ష్మణా! హాసీతా! యని మనల శబ్దించి పిలిచెను. ఆనృపశేఖరునకు నేమేమియో సంకటము సంఘటిల్లియుండును. కానిచో నట్లేల పిలుచును? ఇంక నీవు తడవుచేయరాదు. త్వరితముగాఁబోయి భ్రాతృవాత్సల్య మేర్పడ నీయన్నకు సాయముఁ జేయుము. అకుంఠిత విషాద మొదలు నామనంబు తల్లడిల్లుచున్నది. రామచంద్రమూర్తిం జూచునంతవరకును, నేను ధైర్యమువహింపఁజాల. పొమ్ము పొమ్మని త్వరపెట్టసాగెంగె. ఆమె మాటలకు నేను చలింపక "అమ్మా! దేవతలకంటె నధికుఁడైన కకుత్స్థకులవర్యున కెట్టి యాపదయుం గలుగదు. ఆమహానుభావుఁ డెవ్వరికి నజేయుండు. అట్టివంటి ప్రతాపవంతుఁడు తానొకనివలన నొకయాపదఁజెంది యత్యల్పుఁడనైన నన్ను తనకు రక్షణముగా రమ్మని పిలుచునా? ఇవి యేమిమాటలు? మూఁడు లోకములలోను, రామచంద్రుని నెదురింపగలవాఁడు లేడు. అతని కెట్టి కీడునుం గలుగదనుట నేనెఱింగుదు నీమనమున దీనికై దిగులుఁ జెందవలదు. ఆరావము దుష్టుండైన రాక్షసుండెవనివలననో గలిగినదియె కాని రామచంద్రుండు పిలుచుటగాదు. ఇంచుకతడవు ధైర్యమును బూనితేని మీ యన్న రాఁగలం" డని చెప్పి మఱియుం బలుతెఱంగుల నామెకు బోధించితి, నాపలుకులకు శాంతి నొందియుండవలసిన దానికి మాఱుగా, యామె మిక్కిలి శోకాక్రాంతయై, నేను తడయుట కోర్వక నొచ్చుచు పొమ్మని నన్ను మఱి మఱియుం ద్వరచేయ నారంభించెను. అంత నేనామెతో "తల్లీ! ఇటుల దుఃఖించెదవేల? ఇపుడేది చెడినది? శాంతచిత్తవై యుండుము మా-

యన్న పోవునపు డచ్చోట నిన్ను జాగ్రతగా రక్షించుచుండుటకై నన్ను నియమించి చనియె. ఇట్టితెఱిని యువతినైన నిన్ను ఘోరాటవిలో నొంటిగా విడిచిపోయిన వో? నాపై కోపము నొందకుండుమా. భీతిమాను" మని పలికిన, యామె నామీఁద నదికమైన యాగ్రహమును బూని, "ఓయి సుమిత్రానందనా! అన్న చేటు నెఱింగియు, నేను పొమ్మనినఁ బోవక దైర్యముచ నున్నవాఁడవు దాయాదులకు కరుణయుండునా? అన్న లేకున్న యెడల నన్ను చేపట్టవలెనని దలంపుగొని యున్నవాఁడవు కాఁబోలు. నను గవయుటకు నీకు సాధ్యమగునా?" యని మఱియుం జెప్పరాని కఠోరవాక్యములు బలికెను. ఆమాటలు విన్నంతట నచ్చోట నిలుచుటకు మనంబొల్లక, దైవంబుపై భారమువైచి నిన్నుఁగానవచ్చితిని ఇది జరిగిన వృత్తాంతం"బని విన్నవించెను.

సౌమిత్రి ఈప్రకారము చెప్పినవిని రఘుకుల వల్లభుం డతనిగాంచి "తమ్ముఁడా! నీవు గొప్పతప్పుఁ జేసినాఁడవు. నాశక్తి యెట్టిదియో బాగుగా యెఱింగియుండు వాఁడవయ్యు, స్త్రీయగుటచే యోచనాశక్తిరహితయై మీవదినె నిన్ను నిందింపగానే, నాపైకి కోపమొంది యొక్కరితెను డించి రావచ్చునా? సీత మాటలతోడ సంబంధము నీ కేమిటికి? చెప్పుము. నాయాజ్ఞ ప్రకారము నీ వచటనుండక వచ్చినది నేరము కాదా? ఒకవేళ యా మాటలువినుట నీకు కష్టముగాఁ దోచినచో యచ్చోటు వీడి యంతలంతల నైన యుండి రక్షింపవలయునుగాని యిటుల రాఁదగునా? మనలనే యిట్టి మాయలు వన్ని మోసగించుచున్న రాక్షసు లింక నయ్యబలను గికురింపక పోవుదురా? ఇప్పటికి క్రూరులు భూమికను కొని పోవకుండుదురా? అయ్యో! బలు సంకటము తటస్థించినదిసుమీ? మాయా మృగాకృతి ధరించిన యాపాపాత్ముఁడైన దనుజుండు ప్రాణము విడుచునపుడు సయితము తన దుర్గుణము వీడక యటుల మిమ్ము పేర్కొని యఱచిచచ్చెను. ఆహా! వాని చాతుర్యము నేమని చెప్పవచ్చును? అటుల కూతపెట్టి యెన్నికష్టములు గలుగజేసెనో చూచితివా! ఇంక క్షణమైనందడయరాదు. శీఘ్రముగాఁబోయి జానకిని శుభస్థితనుండు దానిగాఁ గన్నుల జూచినగాని నా మానసము నిలువదు" రమ్మని పలుకుచు, మిక్కిలి విచారముతో కదలిపోవుచుండ దున్నిమిత్తము లనేకములు దోఁచుచుండుటయు గాంచి తమ్ముఁడా! ఈ దుశ్శకునములు చూడఁగా, నాలోన సందేహమును, భయమును గలుగుచున్నది. [illegible] పల్లవు కీడు

మూఁడునో, తెలియకున్నది" యని యతి రయముతో జనస్థానమున కేఁగి పర్ణశాలఁ జొచ్చిచూచెను.

—* రాముఁడు పర్ణశాలయందు సీతం గానక విలపించుట. *—

సీతాదేవి లేమివే,యా పత్రకుటీరము కళాహీనమై, చంద్రుఁడు లేని రాత్రివలెను, శారిక లేని పంజరమువలెను కమలములు లేని కొలంకు వలెను, దీపము లేని మందిరమువలెను, పూఁదీవియలు లేని వనమువలెను ముక్కు లేని మొకమువలెను కోకిలము లేని మానివలెను, సూర్యుఁడు లేని పగలువలెను, వాడువాఱి యుండెను. అట్టి యాపర్ణశాలంజూడ గానే రామచంద్రుని యుల్లము జల్లుమని, ఒడలు వడంకగా దిగులును వ్యసనమును నగ్గలింపగా, నలుగెలంకులుంజూచి యామె జాడ, గానక, వెలుగడి, తిరుగడి చోటులన్నియుం గలయ వెడవెడ యూర్చుచు వెదక నారంభించెను. ఆమె జాడయో గానబడకుండుటయు మఱియు దిగులొంది తనలో "ఇది యేమివింత? సీత యడుగుల జాడయే కనఁబడకున్నదీ. ఎందరిగినది? నాకొఱకై తానును వెదకుచుం బోయియుండునా? లేక భయమున బ్రమందిన, మృగములు భక్షించియుండునా? కాదేని యెవఁడైనం గొనిపోయి యుండునా? ఏమైనది" యని తలంచి శోకభాష్పములు కన్నుల జాఱుచుండగా, నందందుం జని చూచుచు పిలుచుచు, గానరాకున్న వివశుండై ప్రలాపించుచు, వనమునందలి వృక్షలతా గుల్మములను, మృగపక్షి చయములను నడుగుచు భ్రమా కులచిత్తుండై జనకజ తన ముందటనుండిన చందమునఁ దోఁచిన సంతసింపుచు, ప్రేమాధిక్యతచే, బయలు కౌఁగలించి, సీత లేమికిఁ గుందుచు, బహువిధములం దలంచి యడలుచున్న యన్న రీతి జూచి సౌమిత్రి దుఃఖాక్రాంతుఁడై యిట్లనియె.

"అన్నయ్యా! ధైర్యమువీడి యిటుల చింతాసాగర మగ్నుండవై పరితపించుటచే లాభ మేమిగలదు? శోకమువలన దుడుగుము. జనకరాజనందన యెందైనం గొలనికిఁ బోయినదియో, పూవులుగోయుటకై పోయెనో, లేక మన మానసము లరయుటకై యెచ్చోట నేనియు దాగి యున్నదో గాక, మనము నలుకెలంకులను వెదకి, కానరాదయ్యేనని నిరాశఁ జెందఁదగునా? ఇంకను నియ్యరణ్యముఁ గలయ వెదకుము. మనల నొకపరించి పరిహాసమునకై చాటుమాటుల నెటనేని యుండిన నుండవచ్చునని తోఁచుచున్నది" యని చెప్ప యతని దోడ్కొని కాననమున వెదకుచు కొంత దవ్వేఁగి చని చూచి యొకచో నామె పాదగాన

రాకుండుటయు శాంతవచనములు పలుకుచుం జనుచున్న సమయమున జానకి వానితమ్మునితో, లక్ష్మణా! మందాకినీ, జనస్థానములం, ప్రసవణగిరిగాను ప్రదేశములను వెదకితిమి. ఎందును గానరాకున్నది. ఇంకఁ గొంతతడవు సీత కనబడకుండెనేని మదీయ శరాగ్ని నీ యరణ్యంబంతయు భస్మీకరించెద''నని పలుకుచు, మఱియుం గొంతదవ్వు చని యొక్క చోట జానకీదేవి ధరించియున్న పుష్పదామము బడియుండఁ "కాంచితివా! ఇది యిచ్చోటికి కెట్లుల వచ్చినది? సీత యిందే యేవంకనో యుండవలయుంజుమీ!'' యని చెప్పి యాతురతతో నలుదిక్కులం గనుంగొనుచు నడుగుచు, ముందట నొక్కెడ సీత యడుగులును, రావణుని యడుగులును నుండుటం జూచి యవి సౌమిత్రికిం జూచి "చూడుము! లక్ష్మణా! ఇవి భూపుత్త్రి పాదచిహ్నములు ఇవి దనుజుని యడుగుల జాడగా దోఁచుచున్నది. కాఁబట్టి రాక్షసుం డెవ్వఁడో సీతను గొనిపోయి యుండును ఇదియే నిశ్చయము. నాయొద్ద జానకి యుండగా కన్నెత్తిచూచుటకైనను యముఁడు సయితము సాహసింపఁజాలఁడు. ఇప్పుడు నేనులేని కారణమున నిట్లు తటస్థించినది ఈయడుగుల జాడ యిచ్చట మాత్రమే కనబడుచున్నది. మఱి కానవచ్చుటలేదు. దనుజుం డేదిక్కునకేగెనో యెటుల గొంపోయెనో యది తెలియకున్నది, మన మింక యారక్కసుండు పోయిన దిశను తెలిసికొని యావంక నడుగవలయు''నని దుఃఖించుచు గద్గద రవమున, బలికి యా పాదముల గురుతును లక్ష్మణుండు జూచి, యన్న చెప్పినట్లు యుండుటయు దిగులుఁ బొంది తత్తరిల్లుచు, కార్యము తెఱంగు పూహించి శోకాకులుండై తల్లడపాటునుం జెంది తపించుచున్న రామచంద్రు నూరార్చుటకు, దలంచి యతనికి ధైర్యమును గలిగించుటకుం దగిన మాటలు పలుక దొడంగెను,

ఏడవ ప్రకరణము ముగిసెను.

శ్రీ రా మ వ న వా స ము

వ చ న కా వ్య ము.

ఎనిమిదవ ప్రకరణము.

సీతాదేవి నన్వేషించుచు, రామ లక్ష్మణులు వనాంతరములం జొచ్చి నొవ్వుచుండగా, రఘుకులేశ్వరుండు నా యిందువదన వియోగము చేతం గ

గిన యుపాయకరమైన వ్యసనమును సహింపలేక యామె గుణములును, చేష్టలును, పలుకుచు, తనయందు గలిగియుండిన ప్రీతియుందలంచి, యంతంతకు నెక్కుడగుచున్న చింతచే వెతనొందుచుండుటంగాంచి, సౌమిత్రి యాపుణ్యశీలునకుం గొండన మహాదుఃఖమున కెంతయు మనమున నొచ్చి "రాఘవేశ్వరా! ఈ వలెనీవు చింతాసాగర మగ్నుండవై యుండగా నేనుజూచి సహింపం జాలకున్నాను. ధైర్యవంతుండవై యుండియు నజ్ఞుని చందమున చరించుట యుక్తమగునా! కార్యము తప్పి వచ్చినపుడు దానికిం దగిన వెరవు నరసికొనవలయును గాని చింతించినచో ప్రయోజన మేమియున్నది. శోకింపకుము, ఎట్లయినను ప్రయత్నించి జానకి పోయిన తెఱంగు దెలిసికొని యామెను గనుంగొనుటకు తెరవు నూహించుట కర్తవ్యముగాని, ఇది శోకించుటకు సమయము గా"దని చెప్పిన విని రామచంద్రుం డతని కిట్లనియె.

"లక్ష్మణా! నీవు చెప్పెడి పలుకులు నిజములేయైనను, యెంతదిక్కు బట్టినను నాహృదయ పరితాపం బించుకయు నడంగకున్నది. జానకిపైన నాకుంగల ప్రేమపాశము నన్ను పలువిధముల నలంచి శోకసాగర మగ్నునిం గాంచినది. ఏమిచేయుదును? నాదుఃఖము నూచిక కవికరించియే వేల్పులుగాని మునులు గాని మరి యెవ్వరుగాని మదీయ మనోహరిణియగు మిథిలేశ సుతందెచ్చి యివ్వకున్నారు. పోయిన తెఱఁగైనం జెప్పకున్నాడు. అహా! ఏమిచిత్రము నాప్రియ సమాదయగా భూపుత్రి లేకుండినచో, నేనీ లోకముల నవించియుండియుం బ్రయోజనములేదని తలంచుచున్నాను. ఆ సుందరాంగి యరిగిన చోప్పును దెలుపుట కొల్లని యీ ప్రపంచమందలి భూతకోటిని నిర్మూలించి మదీయ మహోద్రేక రాగ్నిచే త్రిలోకములును నాశ మొనరించి పిమ్మట ప్రాణములుతొలంగెదను" అని యుగ్రుండై పలికి వింట బాణము సందించి లోకములేర్చి భస్మీకరించుటకు యత్నించినం జూచి వారించుచు సౌమిత్రి యమ్మహాత్మునితో యిట్లనియె,

—* సౌమిత్రి రాముని కోపంబును శాంతిం నొందం జేయుట. *—

"రాఘవేశ్వరా! శాంత స్వరూపుండవైన నీవింతటి కోపోద్రేకమును వహించినాడంవేల? అకటా! నీవు కోపించినచో లోకము లెట్లు మనగలవు? లోక శరణ్యుండవును, లోక త్రాణుండవును, లోకేశ్వరుండవునునై చ లోక హితార్థముగా దుష్టరాక్షస భంజనమునకుం గడంగి యవతరించిన పరమపురుషుండవు వీటుల నలుకంబొందినచో నివారించ

గలవా రెవ్వరున్నారు? స్వామీ! లోకము రక్షించుటకు బదులుగా సంహరింపఁబూనుట న్యాయమగునా? అదియునుఁగాక, తప్పు జేసినవానిని దండింపవలయునుగాని నిరాపరాధులను నీవంటి ధర్మవర్తనులు శిక్షింపఁ దలంపుదురా! సీత నెవ్వఁడో రక్కసుండు గొనిపోయెనని వానిపైఁ బొడమిన కోపమున ప్రపంచమును దహింపఁదగునా? నిర్దోష జీవ తతిని నిర్మూలముఁ జేయుట ధర్మమగునా! ఎవఁడపకృతిఁ గావించెనో, వానిని వెదకి గనుంగొని శిక్షించుట కర్తవ్యముగాని, ఇట్టుల చేయుటకాదు. నా విన్నపము నాలకించి యీ యుద్రేకమును జాలింపుము, దేవా! మనము ప్రయత్నము విడువక, గిరులు, వనములు, నదులు, బిలములు, సముద్రములాదిగా, వెదకి, సీతను హరించినవానిని గానకపోయినను, దేవముఖ్యులు వాని తెఱంగు దెలుపకుండనను, నటుపిమ్మట భవదీయ నిశ్శాత సమాన బాణానలార్చుల లోకములు దహింపుదువుగాక. మొదటనే యిట్టుల చేయుట యోగపద్ధతి గానేరదు. విజ్ఞుండగువాఁడు కార్యాకార్యముల తెఱంగునెంచి యర్హపథము ననుసరించిన శుభంబగునని పెద్దలు పలుకుదురు. ఎవఁడు పొడమిన తన తీవ్రకోపంబు నడంచి ధర్మయుక్తంబులుగాని పనులకుఁ దొడరుటను వీడి వర్తించునో యతం డెంతయు నుత్తమపురుషుండని యభిజ్ఞుల మతము. కావున నీ యాగ్రహంబు
నుత్తమపురుషుండని యభిజ్ఞుల మతము. కావున నీ యాగ్రహంబు నుపశమించి కార్యంబు తెఱంగు నాలోచింపుము. సీతానిమిత్తమున నజ్ఞుని భంగి దుఃఖించుట యుచితంబుగాదు. మన మెవ్విధముననైనను, సీతాపహరునిం గనుంగొని పరిమార్చి పుణ్యగుణోపేతయగు సీతం గొనివత్తము. మఱియొక విధమున నేదియుం దలంప వల”దని చెప్పెను. రాఘవేశ్వరుఁడుతమ్ముని పలుకులు విని యతని సమంజసవర్తనోద్దేశము నకలరి, యుద్రేకంబు నడంచి లోక సంహారోపక్రమణ భావంబునువీడి విల్లెక్కుడించి యతనితో యిట్లనియె.

“ఓయి లక్ష్మణా! నీవు మిక్కిలి బుద్ధిమంతుఁడవు. నీ పలుకులు నామనంబున కెంతయుం దృప్తికరములై యుండును. కాఁబట్టి యెట్టుల చేయఁదగునని నీవు చెప్పెదవో యట్టులనే చేసెదను. ఇపుడు మన మొనరింపవలసిన దెయ్యది? ఎక్కడికి పోవుదము? ఎచ్చోట వెదకుదము? జనకజను గనుంగొనుటకు మనము చేయదగిన యుపాయం బెయ్యది? తత్ప్రకారంబు నెఱిఁగింపు”మనుఁడు, వివేక ధనుండైన లక్ష్మణుండు యోజించి “రఘుకులేశ్వరా! ఇంకను మన మీ జన స్థానారణ్యంబునంగల గిరి

సుగ్రవన భీకరాకులం గని వెదకుట మంచి"దని చెప్పిన నట్లెయని యనుజ సహితుండై యుండుచు నేయుచు పోవుచున్న తఱిఁ జెక్కుచోట రావ ణ ఖడ్గాహతిచే ఱెక్కలు దెగి, దారుణతర గాత్రుండై కదలలేక క న్నాశ్చర్యంబుతో బడియున్న జటాయువుం గాంచి, పర్వతోపమాన దేహుఁ డై న యప్పక్షీంద్రుని రాక్షసుఁ డనుకొని యాపుచు, వింటశరంబు సంధించి యత్యుగ్ర కోపానల దీప్తలోచనుండై రామచంద్రుఁ డిట్లనియె లక్ష్మణా! చూచి తివా! వీఁడొక రక్షసుఁడుగా నుండునని తోఁచుచున్నది. మహీసుత నపహరించినవాఁడు వీఁడుగానే యుండవోపును. ఆ యబలం దెచ్చి మ్రింగి, మన రాకనుచూచి యివ్విధంబున ఖగవిహంగ రూపమును దాల్చియున్న వాఁడుగా కనుపట్టుచున్నది. తీక్ష్ణములైన శరంబులచే వీని ప్రాణంబులఁ గొనియెదను" అని పలికి శర ప్రయోగంబున కుపక్ర మించుటయు నెఱింగి జటాయువు హీనస్వరంబుతో, డాయవచ్చిన రాము చంద్రునకు వినవచ్చునట్టి కంఠరవంబున "ఓ రామా! రామా! ఆర్త శరణ్యా! పుణ్యస్వరూపా! నేను జటాయువును. మీతండ్రియగు దశర థేశ్వరునకు ప్రాణ సఖుండను, నాపై భవత్కృపాదృష్టులు ప్రసరింపఁ జేయుఁడు నాస్థితి యిట్టుల నగుటకు కారణంబుఁ జెప్పెదవినుము" మీరు లేని సమయంబున, లంకాపురాధిపతియగు దశాననుం డరుదెంచి మహీ నందనను చెఱగొని పోవుచుండగాఁ జూచి నేను వాని నరుగనీక రథం బున కడ్డంబుచని. వాని రథంబును విఱిచి కవచంబుఁ జించి మేనుచిల్లులు పడంబొడచి నఖంబుల వ్రచ్చి బాధించుటయు, వాఁడు భూపుత్రిని డించి నాతోడ పోరొనరించి, నేను నుంత బడలుటయు ఖడ్గంబుచే నా పక్షం బులు దెగవ్రేసి రయంబున జానకిని నెత్తికొని గగన పథంబున లంకకుం బోయె."

అని చెప్పుటయు, నప్పులుఁగులఱేని పలుకులు విని రామ విభుండు సౌమిత్రితో "వింటివా! తమ్ముఁడా! ఆహా! ఎంతటి కష్టకాలము వచ్చి నది? దైవతంత్రమున కన్యథా జరుగదుగదా! రాజ్యము తొలంగుట, తండ్రి మృతుండగుట, గహనవాసము సంప్రాప్తమగుట, జనకజ నెడ బాయుట, మొదలగు దుఃఖములన్నియు నొండొంటి ననుసరించి తటస్థిం చుటయు నది చాలక, అయ్యో! మన తండ్రికి ప్రాణసఖుండైన యీ పక్షివరుండు నాపక్షమున దుష్ట రాక్షసునితో పోరి ఱెక్కలు తెగిపడి యుండుటంగననగా, మఱియొక వ్యసనమున్ను ముంచివేసినదిగదా! ఏమి చేయుదును?! అని వగచి ధనుర్బాణంబులు క్రిందబడవైచి జటాయు

వుంజూచి "విహంగోత్తమా! నాకొఱకై నీవిట్టి యాపదను బొంద వలసిన వాఁడవైతివి. ఆ పాపాత్ముండైన దైత్యాధముఁడు సీతంగొని యేదిక్కున కరిగెను?" యని యడిగిన నాపక్షిశ్రేష్ఠుఁడు పుడమి పై బడియె. లక్ష్మణుండును నట్లన పడి కొంతవడికి తెలిసి శోకంబు నడంచుకొని రోదనంబుఁ జేయుచున్న యన్నం గని యతని పాదములకు మ్రొక్కి "రాజశేఖరా! శాంతింపుము. భవద్వియోగంబున [illegible] మనతండ్రి లోకాంతరగతుండయ్యె భరతుండు రాజ్యభారము వహింపుమని ప్రార్థించిన, జనకుని వాక్యంబులు సత్యంబులగునట్లు వనవాసంబును విడచి యయోధ్యకరిగి రాజ్యపాలనంబును గావింపఁ బూనునట్లు వాగ్దానంబును జేసి యుంటివిగదా! సీతం బడసి మరలి పురంబున కరిగి భవదాగమనంబును గోరుచున్న పౌరులు, సుమిత్రాదులు, తల్లులు, సోదరులు మొదలుగాఁగల వారికి సంతోషముఁ గలిగించుటకు యత్నింపుము విరక్తినొంది యివ్విధంబున దుఃఖించుట నీవంటి యుత్తమపురుషునకుఁ దగని పద్ధతిగా" దని పెక్కువిధంబుల బోధించిన దెలివినొంది రామచంద్రుండు జటాయువుం గనుంగొని, "పక్షివల్లభా! ఆరాక్షసుని వృత్తాంతమును వానిచేఁ బట్టఁబడిన సీత నన్నుఁ గూర్చి పలికిన పలుకులను సవిస్తరముగాఁ దెలియఁజేయుము" మని యడుగుటయు, జటాయువు హీనస్వరంబున, కన్నుల నీరుగార్చుచు నిట్లనియె.

"సముద్రమధ్యంబున లంకాపురంబను మహాపురంబు గలదు. దానిని పాలించువాఁడను, మహాబలవంతుఁడునునైన రావణుండనెడి రాక్షసనాథుండు చనుదెంచి జానకిం గొనిపోయె. ఆలంకాపురము దక్షిణము దిశయందుండును. కాబట్టి మీరు యామ్యసముద్రమందలి యవ్వారంబున కరిగి యాఖలుని సంహరించి భూసుతంగొని రావలయును. రామచంద్రా! నీవు దుఃఖపడవలదు. అనతికాలంబున నీకు సీత లభింపఁగలదు. ఆ సాధ్వితోఁగూడి యయోధ్యకరిగి పట్టాభిషిక్తుండవై సకల విధంబుల రాజ్యభోగంబులు ననుభవించెదవు. ఇది సత్యము నేనింక ప్రాణంబులు భరింపనోప మీ దర్శనంబు గలుగుటచే ధన్యుండనైతి"

—* శ్రీరాముఁడు జటాయువున కగ్ని సంస్కారంబుఁ జేయుట. *—

నని పలికి ప్రాణంబులు విడిచెను. అదిఁజూచి రామచంద్రుండు తమ్మునితో "లక్ష్మణా ఈ పక్షీంద్రుం డుపకారముఁ జేయుటకు వచ్చి రావణునితో ఘోరయుద్ధం బొనరించి నేలఁగూలి మృతినొందె. ఇవ్విధంబును జూచిన నామనంబున సీత పోవుటకంటె నధికంబైన దుఃఖముపొడ

ముచున్నది. ఈ విహంగేంద్రుఁడు దశరథునివలెనే మనకుఁ పూజ్యుఁడును మన్ననీయుఁడును గదా. కావున నితనికి అగ్ని సంస్కార మొనర్చుట మనకు కర్తవ్యము. చితి సిద్ధముఁ జేయు"మనఁగ, సౌమిత్రి యగ్నిమథించి తెచ్చిన నయ్యెరువులు బెట్టి యెత్తి జటాయువు శరీరము చితిపై నిడెను. అపుడు రామచంద్రుండు వహ్నినిడి, "నాకొఱకై ప్రాణములు విడిచి, నాచే దహింపఁబడిన యీ పక్షీంద్రుండు నా యనుజ్ఞ నుత్తమలోకములు బొందునుగాక" యని పలికి దహించి, యనంతరమున గోదావరికిఁ జని, తదీయ మాంసఖండంబులఁ బచ్చని కడిమి పట్టున, జటాయువును దలంచి దర్భపూతముగా బిండములఁబెట్టి విధ్యుక్త క్రమమున బ్రేతకార్యముఁ దీరలఁజేసి, గోదావరీ నదిఁ గృతస్నానులై మహాపుణ్యాత్ములైన బలముల కుదకంబిచ్చిన, మహాపుణ్యాత్ములైన రఘువీశ్వరులవలన సత్కృతుఁడైనందునను, రణమున నొవ్వఁగుటచేతను, జటాయువు, పుణ్యగతినందుచు, యత్యుత్తమమైన పుణ్యలోకము గనెను.

అంత రామలక్ష్మణులు సూర్యాస్తమయమునను ఇంతకు ముందటి పర్ణశాల కరుదెంచి సీతఁదలంచి శోకసాగర మగ్నులై యారాత్రి నెట్టులో కడపి, వేకువయు, లేచి యా శూన్యగృహముఁ విడిచి, శరచాపములు ధరించి సీతాన్వేషము చేయుచు, పశ్చిమాభిముఖముగా దిరిగి జనస్థానమును దాటి మూఁడు క్రోశముల దూరము పోయి, క్రౌంచవనిఁ గాంచి ప్రవేశించి, బహుతర పక్షిగణాన్వితమును, నానావిధ పుష్ప ఫలశోభితమును, వివిధమృగ నివాస సంచార యుక్తమును నగు నా కవనముఁ గని, యందు సీతను వెదకి, తమసా నదిఁ జేరవచ్చుటయు తత్సమీపంబున స్థలిని, ముందట, నూర్ధ్వకేశియు, లంబస్తనియు, నుగ్రగంధియు కుండకుక్షియు, ఘోరస్వరయు, నగు భయంకరాకార నొక్క రక్కసింజూచి, దాశరథు "శ్రీ ఘోరరూపిణి యెవ్వతెయో" యని తలంచుచుండఁ, నది త్వరితముగా వారలఁ జేరవచ్చి కటాక్షించి సౌమిత్రి కరము బట్టుకొని, నిస్సహాయులైన వారిద్దఱు వెలికి దోఁచుచుండ, నగుచు "ఓ సుందరస్వరూపా! అయోముఖియను పేరుగలదానను. నేను రాక్షసస్త్రీని నాసోదరుఁగాంచి నిన్ను మోహించి వచ్చితి నాయకుఁడవు నన్ను గ్రహించి నాతోఁ గూడి యథేష్టరతులఁ దేలు"మని ప్రార్థించెను. లక్ష్మణుండు దానిఁ జూచి యసహ్యపడుచు "ఓసీ! తవిలి బొమ్మని చేయివిడిపించుకొని పాయఁద్రోచిన యది పోవక మోహావశయై నందియుం జేరవచ్చుటయు

దాని సాహసముఁగని, నానా కర్ణ స్తవములుగోసి "
నీవు మిక్కిలి సౌందర్యవతి నైతివి. ఇట్లు చేసినగి[illegible]
గని వలపుఁ బొందుదును. ఇంక వచ్చిన పనిఁ[illegible]
సించెను. అది యొడలంతయు నెత్తురుచేఁ దడియు
జాలక వ్రాలుచు, సోలుచు, సొక్కుచు, తూలుచు, నార్చుచుఁ గొంత
దూరము పఱచి నేలఁగూలి ప్రాణములు తొఱఁగములు, అయోముఖి
చచ్చుటయు. రామలక్ష్మణు లాలాపము పుట్టిన దిక్కు కంగిల వనముఁ
జొచ్చి యది యెయ్యదియో యని తలంచుచు పోవుచుండఁగా వారి
ముందట నొక పర్వతమువంటి స్వరూపము గనుపట్టెను. వారి యొక
సమీపించి, [illegible]ను, వనమృగ మాంసభక్షణ నిమిత్త
ము ర క్తసిక్తంబై యొప్పు దంష్ట్రాకరాళ వక్త్రంబును యోజన దీర్ఘ
బాహువులను, భయంకరాననంబును, దారుణాక్షి యుగళంబును వృష

—* రామలక్ష్మణులు కబంధునిఁ గాంచుట. *—

భమువంటి కంఠముగలవాఁడునైన యా మహాకాయునిఁ జూచి వా
రొక ఘోర నిశాచరుఁ డని యెంచి తద్రూపమును గని యచ్చెరువొందు
చుండ, కబంధ దేహుఁడైన యా రాక్షసుఁడు. రామలక్ష్మణుల విలో
కించి భయంకరముగా నార్చి యోజన దీర్ఘములైన బాహువులచే
[illegible]రిరువురను, [illegible] సమయమునం దొక పొదవి
యుదల్చి పట్టుకొని, "ఓరి మానవాధములారా! వింటి[illegible] మ్ములు
బట్టి యుండుటం గని నేను వెఱతునని తలంచితిరా? ఇంక మీరిద్దఱు తప్పిం
చుకొని పోవనేర్తురా? నాచేఁ జిక్కినవానికి బ్రతుకేది? కాలుని బారి
నుండినైన తప్పి[illegible] వచ్చునుగాని, నావలన విడిపించుటకు సాధ్య
ముగాదు. మిమ్ము[illegible] [illegible]రిగెద"నని యుగ్రముగాబలికి [illegible]
పురను చేరఁబట్టి నోటియొద్దకుఁ జేర్చుచుండ, దుఃఖా క్రాంతుండై సౌమి
త్రి యన్ననుజూచి రాఘునేశ్వరా! ఎన్నను యుద్ధరాక్షసులు మసలవిము
వడు. వీనిచేఁ జిక్కిగొంటిమి విడువడఁజాలము. కావున నీ విప్పు
నన్ను వీని కప్పగించి నేను భక్షింపఁబడుచున్న సమయమున నీవు తప్పించు
కొని పొమ్ము. నా ప్రాణములుపోయిన వీని కెరయైన [illegible]నుగాని
స్వైరం [illegible]యుండఁగలవు. అదియ చాలు"ననిన విని రఘునందను
తమ్మునిఁ బలుకులకు మనమున [illegible] [illegible] [illegible]
వ[illegible] బుఁ దెఱచి మ్రింగుటకు సమకట్టుచుండఁగా [illegible]
ముండు ఖడ్గముఁగొని తలూలున వాని భుజముఁ దెగఁగొట్టుటయు, పరియ

యదనని రెండవ బాహువు సౌమిత్రి తెగనేసె, ఇట్లు బాహుద్వయ ముం ద్రెంచి రాక్షసుని పట్టు విడిపించుకొనిన పిమ్మట వాఁడు, భయంకర ముగా నఱచుచు, నెత్తుటం బొరలుచు, మహాశైలము కరణి, సద్వోచ్ఛేటి వృక్షములు నేలఁ గూలునట్లును, మృగపక్షి గణములు కలఁతినొందున ట్లునుం భూమిపైఁ గొంతతడవు గిరగిరం దిరుగుచుండి, యనంతరము దశ రథ నందనులం జూచి "అసమాన శౌర్య ధనులరైన యోమహనీయు లారా! మీరెవ్వరు? ఈవనమున కేల వచ్చితిరి?" యని యడిగెను. వానిం జూచి రామచంద్రుండు కనికరించి తమ వృత్తాంతము సర్వమునుం దెలియపలికెను. తమ వర్తమానము నెఱింగించి సంతట లక్ష్మణుఁడు వానింగని "ఓయీ! ఱొమ్మున కన్నులుగలవాఁడవై మేనసంటికి నోరును భయంకర శరీరమును నొప్పఁగా, కబంధరూపమున నుండెడి నీ వెవ్వఁ డవు? నీయుదంతమును జెప్పు"మని యడిగెను,

వాని చరిత్రమును విని యంతట యారాక్షసుండు సంతోషమును జెంది "దశరథాత్మజులారా! పరమ పుణ్యస్వరూపులరైన మిమ్ముఁ జూడఁ గని ధన్యుండనైతి. ఇంక మీ కృపావిశేషముచే మదీయ శాపముదీఱి దివ్య స్వరూపమును ధరించెదను ఇట్టివంటి యసహ్యపు ఘోరరూపము నాకుఁ గలిగిన నిమిత్తము జెప్పెదను. కరుణా సహిత చిత్తులరై యవధ రింపుఁడు" అని చెప్పఁదొడంగె.

—* కబంధుఁడు తన వృత్తాంతము రామలక్ష్మణులతోఁ జెప్పుట. *—

"అయ్యలారా! ఇది నాస్వయం కృతాపరాధ ఫలమునఁ బడ సిన రూపము, నా పూర్వపు పేరు దనువు కాంతి యందు చంద్రుని, తేజమున సూర్యుని, భోగముల నింద్రుని ధిక్కరించి మహదైశ్వర్యసుఖ ముల ననుభవింపుచు, తపముచే పరమేష్ఠిని మెప్పించి కామరూపమును చిరంజీవిత్వమును వరములుగాఁగొని గర్వించి హింసారతిని వర్తించు చుంటిని, ఒకనాఁడు స్థూలశిరుండనెడి ముని యాశ్రమమునఁ కడనిట్టి వికృతాకారముదాల్చి యమ్మునినుందట తిరుగుచుండఁగా, అతఁడు నన్నుచూచి మదీయ కపటవర్తనము నెఱింగి యలిగి "ఓరీ! నీవు యిటు వంటి రూపమున నుండుట నెంతయుం బ్రియముగొంది ఈ యాకృతిం దాల్చినాఁడవు. కావున నింక నీ వీ వికృతాకారముతోడనే యుండుము. నీ గర్వమునకు తగిన ఫలము ఇదే"యని శాపంబొసంగె. అంత నేను భీతిల్లి తపోధనునకు నమస్కరించి "స్వామీ! నా యపరాధము సహించి శాపా వసానము ననుగ్రహింపు"మని ప్రార్థించిన కనికరించి "అయోధ్యాపతి

యగు దశరథ రాజనందనులు నా బాహువులు ద్రుంచినారో వారిచే నీకు శాప
ము దీఱగలదు వారిచే నీ దేహము దగ్ధము గావింపఁబడెనేని భవ
త్పూర్వ స్వరూపము సంఘటిల్లఁగల''దని యాదేశించె.

పిమ్మట నేను దేవేంద్రుని యొద్దకుఁబోయి యాగిరమునకుఁ బలి
చిన, యతఁ డుగ్రుఁడై వచ్చి వజ్రాయుధముచే నా శిరమును, కాళ్లను,
తలయును గుట్టలోనికి కడుపులోపల ద్రోసెను. నేను చింతించి యింకెట్లు నెత్రాగ,
''స్వామీ నీవు బ్రతికి యుండనిచ్చెదను గాక'' యని దయచేసి నాపై వస్త్ర
మును. ఉదరమున గన్నులును నోరియు నమర్చి చేసి, యోజనాయత
ములైన బాహువులనొసఁగి పొమ్మనుటయు, నాఁటనుండి నేను యరణ్య
మునను సామాన్యుఁడ నన్నోటికి సంచరించుచుండినను, సింహ, వ్యాఘ్ర,
సైరి, ఖడ్గాది జంతువుల మఱియు వ్యాఘ్రములచేఁ బొట్టింపబడి తృప్తుఁడనై
పెద్దకాలమున నిండియు నిట్లు పడియున్నవాఁడను. నేను రాక్షసుండ,
ఇది భవదీయ చరిత్రము పావనాకారులైన మిమ్ము బొగడను
భాగ్యము నేఁటికి సమకూరెనని పలుకుటయు, రామచంద్రుండు తమ్ము
నిఁజూచి ''లక్ష్మణా! ఇతండు పెక్కువత్సరములను డీ యిందున్నవాఁడు
కావున దశాననుని యెఱింగియుండునని తోఁచుచున్నది. వాని వృత్తాం
తంబడిగి తెలిసికొందము'' మంచుబలికి కబంధునితో ''ఓయీ! మేము జన
స్థానమునను౦డగా మమ్ము గిత్రించి పంక్తిముఖుండు జనకనందనంగొని
పోయె. వాని యున్నచోటును, నడచుటకి పోదగిన మార్గమును, మొద
లుగాఁగల విషయములు తెలియఁజెప్పుమా!'' యన్న వాఁడు ''రామ
చంద్రా! ఈ స్వరూపమున నీవు బాధ నొందుచుండఁగా నేనేదియు
బలుక, జాల, సూర్యాస్తమానమునకు లోపల నా శరీరమును దహిం
చితిరేని, నా పూర్వరూపముఁ బొందెదను. అప్పుడు నాకు జ్ఞానమును
నధికంబై పూర్వోత్తర విషయములు మనో గోచరములగును. అంతట
సర్వమునుం జెప్పెద. శీఘ్రముగా నా దేహము దహింపుఁ'' డని
ప్రాణములు విడిచిన, రామలక్ష్మణులు కట్టెయలు పేర్చి వానిపై కబంధు
దేహము నునిచి మథనానలమున దరిగొల్పిన, యాశరీరము దగ్ధంబగు
లయు నప్పుడ దివ్యవస్త్ర మాల్యాభరణ భూషితుండై సర్వాంగ
ములు శోభిల్ల, నాకాశమున నిల్చి నాకాశమునం దిల్లి, దివ్యతేజ
మున దశదిశల వెలుఁగ విజృంభితుండై కబంధుండు రామచంద్రునితో
నిట్లనియె.

—* దివ్యస్వరూపుఁడైన కబంధుఁడు రామున కుపాయంబు చెప్పుట *—

"ఓ రాఘవేశ్వరా! ఇంతకు పూర్వము నీవు నన్నడిగిన విషయము ను నిప్పుడు చెప్పెదను వినుము. మహా సత్త్వవంతుఁడును లంకాధిపతియు రాక్షస నాయకుఁడును నగు పంక్తిముఖుఁడు మీరు లేని సమయమున వచ్చి మోసగించి సీతనుఁ గైకొని లంకకుఁ బోయెను. అతండు జయ పరాక్రమ వంతుఁడగుటచే నిరాలంబులగు మీరు జయింపఁజాలరు. బలవంతుఁడైన యొకని సహాయము గలిగినఁ గాని యా కార్యము మీకు సాధ్యము గానేరదు. దానికి నేనొక యుపాయముఁ జెప్పెదను. ఆకర్ణింపుము. ఇచటికి కొంత దూరమున ఋష్యమూకమను పర్వతం బొకటి గలదు. కిష్కింధకు పతియైన వాలియను వానర రాజుచే తరుమఁగొట్టఁబడి యతని తమ్ముఁడు సుగ్రీవుండనువాఁడు నలుగురు మంత్రులతో వెడలివచ్చి యాకొండపై వాసముఁ జేయుచున్నాడు. అతడు కడు బలవంతుఁడు కృతజ్ఞుఁడు, మఱియుం గామరూపి, యతని వానర బలగం బెక్కుడుంగలదు. అచటికిఁబోయి నీ వతనితో సఖ్యముఁ జేయుము. సుగ్రీవుఁడు మిక్కిలి పరాక్రమవంతుఁ డగుటచే నీకు సహాయము గాన నోపఁగలఁడు. అయ్యగచర శ్రేష్ఠుని యుండఁగాఁ గాని రావణుని మదంబడఁగించుటకుఁ గడఁగుము. సుగ్రీవుఁడు దేశకాలజ్ఞుండు వాలివలన భీతిచేఁబోయి సకల దేశములుం జూచి యందందుగల విశేషము లెఱింగి వచ్చినవాఁడు. కావున మహావీరులైన వానరులంబనిచి ఎక్కడనున్నను రావణు నోడించి సీతం దెప్పించి నీకు సమర్పింపఁ గలండు. కౌసల్యానందనా! అతని సహాయముచే నీకుఁ దప్పక మేలు కలుగును. దశాననుని సాధించి సీతం గైకొని నీవు సంతోషముతో నయోధ్యకుఁ బోవుదువు, ఈమార్గమున పడమరగా నడిచి నానావిధ ఫల భరిత బహుతర వృక్ష సముదయముల వలనను, రమణీయ పుష్ప లతా వితానములవలనను శోభిల్లు వనములం జూచుచు, నందందు గావలసిన ఫలములు దాల్చి భుజింపుచుం జని క్రౌంచ బక బలాహాకాది విహంగముల తోడను, కమల కల్హారాది పుష్పముల తోడనుం గూడి విరాజిల్లుచుండు పంపా సరోవరము నొద్ద కరిగి యట విశ్రమించి తత్సమీపస్థ ఋష్య శృంగముననుండు సుగ్రీవునితో సఖ్యముఁ జేయుము. కార్యసిద్ధియయ్యెడు. నింక నేఁగు"డని పలికి రామలక్ష్మణులచేత ననుజ్ఞాతుండై సూర్యసంకాశ తేజోవిరాజితంబైన దివ్యరూపముతోడ కబంధుండు నాగలోకమునకుం బోయెను.

అంతట దశరథనందనులు కబంధుండు చెప్పిన చొప్పున కొంత దూరముపోయి యటకొక కొండఁగాఁగని దాని సమీపమున నారాత్రి వసించి మఱునాఁడు ప్రొద్దుపొడుపున గదలి యటనుండి ప్రాచ్యాభిముఖులై చాల దవ్వు నడిచి పంపాసరస్సు పశ్చిమ దేశముఁజేరి యచ్చోట, బహు

—* రామలక్ష్మణులు శబరీ యాశ్రమంబునకుఁ బ్రవేశించుట. *—

కుసుమ ఫలభరిత తరు విలసితంబైన శబరీ యాశ్రమముఁగని, యందు చొచ్చిన వారి రాకఁ గాంచి శబరి యెదురుగా నరుదెంచి కృతాంజలియై నమస్కరించిన రామచంద్రుం డామెతో నిట్లనియె.

"పుణ్యవ్రతసీ! నీకు విఘ్నము లెవ్వియుఁ గాకయుండ తపముం జేయుచు, విజితేంద్రియ వృత్తిఁ గైకొని, గురువులఁ బూజింపుచు, సుఖమున నుంటివా? అప్పుడప్పుడు సంయమీంద్రులు నీయొద్దకువచ్చి నీవలన పూజలు గైకొని పోవుచుందురా?" యని యడుగుటయు, నామె భక్తియు, వినయమును దొప్పగా "స్వామీ! భవత్కృపా విశేషమునం జేసి సర్వమును భద్రంబగు నీ శుభదర్శనము గలుగటచే నేను తపస్సిద్ధినిఁ బొందితిని. దేవా! వినుము మీరు చిత్రకూటమున వసించి యుండగా కొందరు ఋషులిచ్చోటికి వచ్చిరి. భక్తితో నేను వారి నర్చించిన యమహాత్ములు సంతుష్టులై నన్నుఁగని "శబరీ! భవ్యస్వరూపులైన రామలక్ష్మణులు లోక నిమిత్తమున నిచ్చోటికి రాఁగలరు. వారి రాక నిరీక్షించుచుండి నీ మహాత్ముల నర్చించి వారి కృపఁగొంది పుణ్యలోకమున కరుగు"మని యాదరమున నాదేశించిపోయిరి. అదిమొదలు మీకొఱకై మేలైన ఫలవర్గములు సమకూర్చి మీరాక కెదురుచూచుచుంటిని. నా పురాకృత పుణ్య విశేషమున నేఁడు మిమ్ముఁ గనుఁగొను భాగ్యము గలిగినది నాయందు కరుణించి నావలన పూజగొంది దే

—* శ్రీరాముఁ శబరిం గరుణించుట. *—

వొసంగు ఫలాదులు స్వీకరించి నన్ను ధన్యతఁ బొందింపుఁ"డని ప్రార్థించెను. రామచంద్రుం డాతపస్విని వేడి కోలున కంగీకరించి, యామెవలన పూజలు గైకొని యనుజ సహితుండై వన్యఫలములను గైకొని సంతుష్టిఁ బొంది "తపస్వినీ! మున్ను నీ ప్రభావంబును దనుజుండు చెప్పగా వింటిని ఇప్పుడు ప్రత్యక్షముగా కనుగొంటిని. నీవు మహా పవిత్ర చరిత్రవు, నీ శీలం బత్యధికంబైనది" యనిన నామె రఘుపుంగవునిజూచి "రామచంద్రా! యీ యరణ్యమున మతంగ వనంబను పుణ్యస్థానం బొందుగలదు. అందు జంతువులకు జాతి వైరములేదు అదంలి మునుల

మహిమచే యచ్చోట దేవతాపరిచితంబైన వేదిక కలిగియున్నది. పె
క్కు కాళ్ళకు పూర్వ మావేదియం దొక గృహము నిర్మించుకొని, మన్త్ర
పూతంబులు జ్వాలనుని నర్పించి బహుకాలంబుగ హోమము గావించిరి. అహో
హోమము చేసినయోగు లచట దర్శనీయంబులయి యున్నవి. వారల
యునుజేసి. మహాత్ములైన యామునులు శ్రేష్ఠులు బహుకాల తపోవాస
ములచే క్షీణించిన వారగుటచే, తీర్థస్నానమునకు కదలలేక సప్త సాగర
ములనుంచి, నానా తీర్థములన్నియు నిదమయొద్దకే వచ్చుటయు, వార
లు స్నానంబొనరించి, తాము కట్టిన వల్కలముల నచ్చోటనే పెట్టి దివ
మున కరిగిరి. రఘువల్లభా! ఆ వల్కలము లవిగో? యున్నవి మహాత్ముము
మహాత్మా! ఏ మ్మునీశ్వరుల సేవకురాలగాన, వారికి శుశ్రూషసేయు
వారలున్న పుణ్యస్థానమున నీ కళేబరమును విడిచి పోవం గోరెద. నను
జ్ఞయొసంగు”మని ప్రార్థనగావించి రామలక్ష్మణులచేత ననుజ్ఞాతయై తన్ను
నగ్ని హోత్రమున కాహుతిజేసి, యాశబరి గురువులున్న స్వర్గలోక
మునకు దివ్యమూర్తితోడ చనియె.

ఇవ్విధమున శబరి యేగుటయు నాశ్చర్యమొంది రామభద్రుండు తమ్మునితో “చూచితివా! శబరీ ప్రభావము! లక్ష్మణా! ఈ యాశ్రమమున మునులు సప్తసముద్ర తీర్థములను రప్పించి యధిక తపము సలిపిరి. ఇటువంటి పుణ్యస్థానమున జేరి పితృ తర్పణం బొనరించి కృతార్థులమైతిమి. ఇది వర్ష శతములైన నుండ నర్హంబైన పుణ్యస్థలము. కాని మనము కార్యాసక్తులమగుటచే నిలువ వలనుగాదు. ఋష్యమూకాచలమునకుం బోయి రవిసుతునితో సఖ్యము జేసి సీతాన్వేషములకుం బ్రయత్నింపవలసి యున్నది” యని పలికెం బ్రియాణంబై పోయి ముందట తాలతక్కోలహింతాళ రసాల సార నందన వటప్రముకానేక వృక్షావృతమును, బహువిధ పుష్పితలతా సందోహ విరాజిత తీర్థభాగమును, కమలహల్లక కల్హార మంజురంజితమును, నిరంతర చం

—* పంపా సరోవర వర్ణనము. *—

చరీక నికర ఝుంకారనినాద కలితమును, నానావిధ జలవిహంగ సముదయ కోలాహల సమన్వితమును, రంగత్తరంగ సంచయ శోభితమును, ప్రవిమలాంభః పరిపూర్ణమును నైరమణీయముగా నొప్పుచున్న పంపా సరోవరమునుగాంచి, తదీయ విలక్షణతా విశేషముల కచ్చెరువు నొందుచు జేరంబోయి యచ్చోటంగల శృంగారమును కన్నుల పండువుగాం గని దాని సౌభాగ్యమును వర్ణించి మెచ్చుచు, తత్సమయమున రామ

చంద్రుండు సీతం దలంచి తద్వియోగ దుఃఖమును సహింపఁజాలక, లక్ష్మణునితో నయ్యాశ్రమ విశేషముల వర్ణించి పలుకుచు, జనకనందన సేనికత్తమునఁ బొందుచున్న విరహ వేదనాతిశయమును దెలుపుచు, వగచుచున్నంగని, సౌమిత్రి యన్నకు సంభవించిన శోకములం దలంచి లోలోన మిక్కిలి వగపుఁజెంది, పెక్కు తెఱంగుల నూరడిలఁ బలికి" దేవా! విజ్ఞుడవైన నీవిట్లు శోకించుట కార్యముగాదు. ఊఱటం గైకొని, ధైర్యంబు విడువక త్వరితముగా సుగ్రీవుని యొద్దకుఁబోయి యతనితోడ చెలిమిఁ జేయుదము ప్రయాణమును గావింపుమని చెప్పిన, లక్ష్మణుని మాటలకు సమ్మతించి రామచంద్రుండు ఋష్యమూకమునకు బయనంబయ్యె. అంత వారలు పంపాసరోవరము నుత్తరించి కొంతదూరము చని, ఎదుట, గరుడ గంధర్వ కిన్నర ప్రముఖ దివిజ గణములు సంచరించు చుండునదియు సింహ వ్యాఘ్ర ఋష సారంగ సైరిభ కిటి కిరి శరభాది మృగముల కునికి పట్టయినదియు, పల్లవ, కుసుమ ఫల భరిత తరు సముదయ యుక్త మహోన్నత శృంగ విరాజితమును, విమల శీతలాంబు సరిఝ్ఝర సహితమును, మహా రమణీయమును నగు ఋష్యమూక పర్వతమును చూచి యన్నరవరోత్తములు సంతోషచిత్తులై తత్సమీప ప్రదేశమున విశ్రమించి కర్తవ్యమును గూర్చి యాలోచింపుచుండిరి.

ఎనిమిదవ ప్రకరణము ముగిసెను.

శ్రీ రా మ వ న వా స ము

వ చ న కా వ్య ము.

తొమ్మిదవ ప్రకరణము.

రవిసంకాశ భాసుర తేజులును, కార్ముక బాణ కృపాణధారులును మహా విక్రమాఢ్యులునగు రామలక్ష్మణులు ఋష్యమూకము చేరువ విశ్రమించియున్న సమయమున ఋష్యశృంగ పర్వతముపై మంత్రి చతుష్టయ సహితుడై యున్న సుగ్రీవుండు వారలంజూచి మంత్రులతో ''అదె

—* సుగ్రీవుండు రామలక్ష్మణులంగని భయంబుఁ జెందుట. *—

చూచితిరా! ఘోరశస్త్రాస్త్ర పాణులై మునివేషములతోనున్న యీ యిరువురును వాలిపంపుఁ గపట వేషమునుదాల్చి మనకు కీడుచేయువారై

వచ్చియున్నట్లు తోఁచుచున్న యది. ఇపుడు మన మేమి చేయుద''మని వెఱపుఁజెంది చెప్పిన వానిని రామలక్ష్మణుల ముని వేషధారులఁ గాంచి భయభ్రాంతులై "వనచరేశ్వరా! ఇంక మనమిచ్చోట తడవు నిలుచుట మేలుకాదు. మఱి యెటకైన బోవుటయ కర్తవ్యం"బని చెప్పి యతిరయమున పరుగెత్తి యన్యవనమునకుం బోయియుండెను. తత్పూర్వమువారి యొద్ద లేక యెందేనియుం బోయియుండిన హనుమంతుడపుడు వారలఁ జేరవచ్చి రవినందనుంగని "కపివల్లభా! ఇచ్చటికేల వచ్చినాఁడవు? నీ కింతటిభయం బెవ్వరినిఁ గనుటచేఁ గలిగినది? యని యడిగినవాడు కారణము నెఱింగించుటయు "ఓహో! ఈ కారణముననా? వెఱచి వచ్చితివి. ఆ యిరువురును వాలిచేఁ బంపఁబడి వచ్చినవారు కారు ఎట్లనఁగా, పూర్వమువలె వాలి యిపుడు నిన్నుఁ గూర్చి విరోధమును సాధించుచుండుట లేదు. కావున నతఁడు పనిచిన వారలని తలంచుట వట్టి భ్రమయే కాని వేఱుకాదు. నీవు బాగుగా యోజనఁజేయక వెఱ్ఱితలంపున లేని భయ మునుబొంది తత్తరిల్లుచున్నాఁడవు. భయము వలదు'' మనిన సుగ్రీవుఁ డ వాతాత్మజుఁజూచి "హనుమంతా! నీవు ధైర్యమున నిట్లు పలుకుచున్నాఁడవు గాని నా మనమున సంశయము తొలంగకున్నది. వాలి నాయం దధికమైన పగఁ బూనియుండుటచే, నాకుఁ గీడుచేయు తలంపున కపటోపాయము లెన్నియైనం దలంచునుగాని యూరకుండువాఁడు కాడు. ఏ మను రాజులను నమ్మకూడదు. తమ క్షత్రియులుగా నుండువారి నేయుపాయముచేతనైనను వారు తెగఁజూచుచుందురు. కాఁబట్టి నమ్మి యేమఱి యుండరాదు. బుద్ధిమంతుఁడు శత్రువిషయమున కడు జాగరూకుఁడై యుండవలెను. నీవు ఎన్నివిధములఁ జెప్పినను నా సంశయము తొలంగదు. నేను నమ్మజాలను, ఇట్లే నమ్మియేమఱియుండి ప్రాణము మీఁదికి వచ్చినపుడు కష్టములొందఁ బాలగుటకంటె ముందుగనే యప్రమత్తుఁడై యుండి రానున్న యిక్కట్టులను తప్పించుకొనుట శ్రేయస్కరము. అయినను నీవింత దృఢముగాఁ బలుకుచున్నాఁడవు. కావున వారియొద్ద కరిగి, వారలెవ్వరో, ఈప్రదేశమునకు వచ్చిన కారణం బెయ్యదియో యడిగి, వారిమాటలవలనను, ప్రసంగములవలనను, నేర్పున కలరూపును తెలిసికొనుము. నిజముగా వారలు మునులే యైయున్నచో, తగినవిధమున సమ్మానము నొనరించి మనకు క్షేమముగలుగ నాశీర్వాదములు గైకొనిరమ్ము"' మని చెప్పిన హనుమంతుఁ డట్లయగుఁగాక యని

యనుజ్ఞఁ గైకొని రామలక్ష్మణు లున్నయెడ కరుదెంచి, వారిం బ్రియో క్తుల నగ్గించుచు నిట్లనియె.

—* హనుమంతుఁడు రామలక్ష్మణులతో సంభాషించుట. —*

"మహాత్ములారా! అసమాన తేజోవిరాజితులును, సకల శుభలక్షణ శోభితులును, అజానుబాహులును, రమణీయ రాజలక్షణ సమన్వితులును, పుణ్య స్వరూపములఁ జెన్నొందుచున్న వారలును, ధనుర్బాణ ధరులును నైన మిమ్ముఁజూడగా నీ ప్రపంచంబంతయు నేలఁదగిన వారలని తోఁచుచున్నది. ఇటువంటి సర్వగుణాభిరాములైన మీరు జటావల్కలములు ధరించి యీపర్వత పరిసర ప్రదేశమునఁ దిరుగుటకుఁ గారణమెయ్యది? మీరెవ్వరు? ఎచ్చోట నుండువారలు? ఇట్టుల నడిగితినని కినియక మీ వృత్తాంతము నెఱిగింపవలయు నని ప్రార్థించుచున్నాను. భవ్యమూర్తులారా! సుగ్రీవుండను వానరాధిపతికి నేను ముఖ్య మంత్రినై యుండువాఁడను. వాయుపుత్రుండను హనుమంతుఁడనెడి నామముగల వాఁడను. మా ప్రభుండైన రవిసూనుండు తన యన్నయైన వాలితో విరోధించి యతనివలన భీతిచే మంత్రులంగూడి చనుదెంచి యీ ఋష్యమూకాచలముపై వసించి యున్నాఁడు. ఆతఁడు దూరంబున మీరిచ్చోటికి వచ్చి యుండుటంగాంచి, మీతోడి సఖ్యము నెఱపుటకుఁ దలంచి మీ వృత్తాంతం బరయుటకై నన్ను మీయొద్దకుఁ బంపింప వచ్చినాఁడ కాబట్టి కరుణించి మీరిచ్చోటికి వచ్చిననిమిత్తమును మీ వృత్తాంతమును దెలుపుఁ"డని యడిగెను.

అతని పలుకులు విని రామచంద్రుఁడు మందస్మిత వదనారవిందుఁడై తమవృత్తాంతమును నెఱింగించుటకు సౌమిత్రి కాజ్ఞాపించిన యతండు హనుమంతునిఁగని "ఓయి కపికుల శ్రేష్ఠుఁడా! వినుము. అయోధ్యాధిపతియగు దశరథ మహీపతికి మేము నందనులము. ఈ మహాత్మునకు నేను తమ్ముఁడను, ఇతనిపేరు రాముఁడు నానామము లక్ష్మణుండు. ఒక కారణమునఁ దండ్రివాక్యము సత్యముసేయుటకై, ఈపురుషోత్తముఁడు సతీసహితముగా, నేను వెంట వచ్చుచుండగా వనవాసమున కరుదెంచి యిచ్చోట వసించియుండగా రాక్షసుం డొక్కండు మోసగించి, ఈ రాజన్య శిఖామణి భార్యయగు సీతంగొనిపోయిన, యామె జాడఁగానక మేము వెదకుచు వచ్చుచుండగా, నొకచోట ముని శాపమున రాక్షసుండై యున్న దనువను వాఁడు మముఁగాంచి మహాత్ములారా! మీరు ఋష్యమూకముననుండి సుగ్రీవునియొద్దకుఁ బోయితిరేని యతనివలన సర్వ

విషయములను మీరెఱుంగ గలరు సో”డని చెప్పిన సంతసించి సుగ్రీవుని సఖ్యముఁగోరి మేమిచ్చోటికి వచ్చితిమి. మేము పురమునుండి వచ్చినపుడే యిట్టి మునివేషములు దాల్చితిమి. ధైర్య, శౌర్య, గాంభీర్యాది లక్షణములు గలవాఁడయ్యు రామచంద్రుండు భార్యా వియోగ దుఃఖము సహింపఁజాలక మిక్కిలి శోకించుచున్నాఁడు. ఇప్పుణ్యశీలుని దుఃఖమును నేను చూడఁజాలక వగచుచున్నాఁడ” ఇది మావృత్తాంతం బని” చెప్పిన లక్ష్మణుం గనుగొని హనుమంతుం డతని మూఁదర్చుచు నిట్లనియె.

—* శ్రీరామ సుగ్రీవులకు హనుమంతుండు సఖ్యంబుఁ జేయుట. *—

“సుమిత్రా కుమారా! సుగ్రీవుం డన్నయైన వాలితో యుద్ధముఁ జేసి చేవ చెడి యతండును దనభార్యను గోల్పడి రాజ్య భ్రష్టుండై పట్టణమువిడిచి సంపదలు దొలఁగ, వనములందును దుర్గములందును నానా కష్టముల ననుభవించుచున్నాఁడు. ఈ సమయమున నతనికి మీతోను సులభముగానే సఖ్యము కలుగును, మీరును నతండును స్నేహముగల వారలై కలిసియుండినయెడల యెంతటి కార్యమైనను నవలీల జరుగును. కపిబలముల సహాయముతో రవిసుతుండు మీకు తోడ్పడఁ గలండు. అతుల వయ్యనేని ధారుణియెల్లను సాధింపవచ్చును సంశయింపవలసినది లే”దని చెప్పిన సంతోషించి, లక్ష్మణుం డన్నతో “నేను చెప్పినమాటలకు సమ్మతించి యీ హనుమంతుండు మనకు సహాయుండగుటకు సిద్ధముగా నున్నాఁడు. కావున మిత్రుని దనుజునిఁ ద్వరితముగానే సఖ్య మేర్పడఁ గల”దనుటయు, ముదము దొ రామచంద్రుండు హనుమంతుని సంభావించుచు “హనుమంతా! సుగ్రీవుండు కార్యపుత్రుండు, మేము నినలో కార్యవశ సంభూతులము కావున మాకు నీతనివలన సంబంధముగలదు, మా యుభయులము మైత్రిగలవారమై యుండుటయే మేలగును. నీవు మాకు నతనికి సంబంధమును గలిగింపు” మనుటయుఁ సంతసించి రాజనందనులు కృతకార్య సిద్ధులని యెంచి వారలం దోడ్కొనిపోయి శైలోపరి భాగమున నొక్కచోట యెడ గలుగ నిలిపి తానరిగి సుగ్రీవునిఁ గాంచి రామలక్ష్మణుల వృత్తాంతముఁజెప్పి, వానరేశ్వరా! నీతోడి సఖ్యమున కారఘుకులుఁ గోరి వచ్చిరి కృతార్థుండ వైతివి. ఆ రామచంద్రుండు ధర్మజ్ఞుండును, కృతజ్ఞుండును, సత్యసంధుండును, పితృవాక్య పరిపాలకుండును, సుగుణ బలపరాక్రమ సహితుండును, నాశ్రిత వత్సలుండును, గావున నతని నాశ్రయించిన నీమనోరథ సిద్ధి కాఁగలదు. నిన్నుఁగను

గొన నేతెంచిన యమ్మహానుభావుని నభివందన పూర్వకముగా సంభా
వింపు"మని చెప్పిన హనుమంతుని వాక్యములకు సంతోషించి, తనలో
వాలివలని భీతి తొలంగినట్లు నిశ్చయించి సమ్మదంబెసంగ హనుమంతు
నితోఁగూడ నేతెంచి రామలక్ష్మణులఁ బొడగని భయభక్తి వినయము
లతిశయింపగా వారి పాదారవిందములకు నమస్కరించి కృతాంజలియై
రామచంద్రునిఁజూచి "నరేశ్వర శేఖరా! నీదు విజయ ధర్మ సత్య పరా
క్రమాదులను పవన సుతుండు చెప్పగా విన్నాఁడను.

—* శ్రీరాముఁడు సుగ్రీవునితోఁ సఖ్యంబుఁ జేయుట. *—

చూచినంతట సర్వమును సత్యంబగుట నెఱింగితి. భవదీయ శుభ
దర్శనమువలన నాకు రాజ్యవిభూతి సిద్ధించుట నిశ్చయము. వానర
బృంద సహితముగా నీతోడ సఖ్యముఁ జేయవలయునని దృఢముగా
బుద్ధిపొడముచున్నది, రామచంద్రా! నమ్మికబుట్టుటకై యొండొరులము
ప్రమాణ మొనరింపవలయు"నని రామచంద్రుని చేయిఁబట్టుకొనిన య
తండు సుగ్రీవు నాలింగన మొనరించె. అంతట లక్ష్మణుం డగ్నిమథించి
తెచ్చి పెట్టిన రామ సుగ్రీవు లిరువురుం బ్రదక్షిణ మొనరించి వహ్నిసా
క్షిగా నిష్కళంక చిత్తములు గలవారలై సఖ్యముఁ జేసిరి. ఇట్లు చాల
వేడుకనాత్మీకగా సఖ్యంబొనరించి సంతట యధికానందమున పరస్పర
ముఖావలోకములు సేయుచుండి రప్పు డర్కజుం డర్కవంశ భవునితో
"కకుత్స్థకులవరేణ్యా! ఇంక నీవు వగవ వలదు. భవదీయార్ధాంగ లక్ష్మి
యగు మహీసుత దేవలోకముననుండినను, పాతాళమున నుండినను, లేక
సముద్రములోనుండినను వెదకి తెచ్చి నీకు సమర్పించెదను. సంశయింప
కుము. రామచంద్రా! మఱియొక విశేషము నాకర్ణింపుము సీతాదేవిని
రావణుండు గొనిపోవుచుండగా నేనును నామంత్రులును నీ కొండపై
విహరించుచుండి యామెను చూచితిమి. "హా రామా! రామా! హాల
క్ష్మణా! దుష్టాసురునిచేతఁజిక్కుపడి నేనుబోవుచున్నాను ద్రుతముగావచ్చి
నన్ను రక్షింపుఁడని పలుకుచు రోదనముఁ జేయుచుండెను. ఆ సాధ్వీ
మణి దీనాలాపములు విని మిక్కిలి జాలిఁజెంది మే మందరము నట్టె
కనుచు నిలిచియుండగాఁ దన భూషణములు పైఁట చెఱఁగునఁ జుంపి మూ
టగట్టి మాముందు పడునట్లు వైచెను. ఆమూఁట నేఁగొని నేను భద్ర
ముఁజేసి యున్నవాఁడను, అది తెమ్మనినఁ గొనివచ్చెద" నని చెప్పిన
రఘువల్లభుండు తెప్పింపుమని చెప్పెను.

—* సుగ్రీవుఁ డిచ్చిన భూషణోత్తరీయంబులు గని రాముండు వగచుట. *—

అట్లు రామచంద్రుం డాజ్ఞాపించుటయు, సుగ్రీవుండు తానేపోయి పర్వతగుహం జొచ్చి యందు భద్రముగాఁ దాఁచియున్న సొమ్ములమూటం గైకొని వేగమునవచ్చి యమ్మహీపాలుని ముందుబెట్టెను. ఆసొమ్ములను వస్త్రమునుం జూడగానే రఘుకులుండు మహా శోకమునఁ గన్నుల బాష్ప ధారలు గురియుచుండగా సల్లన మూర్ఛిల్లి కొంతవడికిఁ దెలివిఁ బొంది వాని సక్కువం జేర్చియు ముద్దు బెట్టుకొనియు జనకజయందుఁగల యత్యంతంబైన ప్రేమచే యామె తనముందట యున్నవిధంబు భావించి పలువిధంబుల సంభాషించుచుఁ బరితపించుచుండి యెట్టకేలకు మనంబు పదిలపరచుకొని పరమ సాధ్వీరత్నంబైన యాకోమలాంగి నవ్విధంబున కపటోపాయంబుచేఁ గొనిపోయిన రక్కసుని దుర్వర్తనంబును దలంచి యధికమైన కోపావేశంబు గలవాఁడై రవిపుత్రునింజూచి "ప్లవగేశ్వరా! ఆ రాక్షసాధముండు జానకిం గొని యెచ్చటికిఁ బోయినదియు మీరెచ్చటఁ జూచినదియు వాఁడు నివసించు స్థలంబును సర్వమును వివరముగాఁ దెలియఁజేయుము. ఖలుండైన వాని నస్మదీయ భయంకర బాణానల జ్వాలలచే భస్మీకరించెదను. నాచేఁ జచ్చుటకొఱకే వాని కిట్టి దుర్బుద్ధి గలిగినది. ఇంక వాఁడు బ్రతుకఁజాలఁ"డని మహోదగ్రుండై పలికిన కపీశ్వరుండు కోపాటోప శమనముగా నిట్లనియె.

"రాఘవేశ్వరా! యుద్రేకమును వేగిరపాటును నడంపుము. జానకీదేవిం గొనివచ్చుటకుఁ దగిన ప్రయత్న మొనరించెద నగచర బల సమన్వితుఁడనై యరిగి పంక్తికంఠుని సంహరించి భూపుత్రిం గైకొనిదిగంత విశ్రాంతంబైన కీర్తినిఁ దాల్చుము. ఇంతలో నింత వేగిరపడ నేమిటికి? మైథిలినింగురించిన చింతను మానసమునఁ దొలంచి ధైర్యముఁ బాదుకొల్పి కర్తవ్యముఁగూర్చి యోజింపుము, దుఃఖమునకు చిత్తమునఁ జోటీయ నొసంగరాదు. దానివలన సకల కార్యములకును భంగము వాటిల్లును. శోకమగ్నునకు సుఖము గలుగనేరదు. కాబట్టి సర్వార్థ సాధకంబైన ధైర్యమును విడువకుండుట యుత్తమపక్షము. సఖుండనైన నావాక్యము లాదరించి, చింతను వీడియుండుము. అనతికాలమున నెల్ల కార్యములును ననుకూలములై ప్రవర్తిల్ల గల"వని చెప్పిన యతని వాక్యములు విని రామభద్రుండు మనమునఁ దొడఁగిన కోపమును రోషమును ఆవేశమును శోకమును నడంచి శాంతిల్లి "మిత్రనందనా! నీహితోక్తులచే మదీయ చిత్తము వికసించినది. నీవు చెప్పినట్లు కోపశోకములు విడిచితి

ఇంక సీతం దెచ్చుట యెట్లో రావణుని నెక్కడని సంహరింపఁ గలనో దీనికై మన కేమి చేయవలెనో చెప్పు"మని యడిగెను.

ఇట్లు చెప్పి వెంటనే రాఘవేశ్వరుం డతనిఁ గని రవినందనా! నీకేదేనియుఁ గోరికగలదేని చెప్పుము. అది యెట్టిదైనను గావించి నీకు సంతోషమును గలిగించెద నిన్ను సంతుష్టి నొందించుటయే నాకు ముఖ్యమైన కర్తవ్య"మనిన కీశపతి ముదమంది రామచంద్రున కిట్లనియె. "దేవా! నీవంటి భవదీయ వచన సుధాధారలు నాకర్ణముల కెంతయు నానంద మాపాదించుచున్నవి. నీవును నేనును నొక్కటియై చేసెడి యే కార్యమునకును భంగము వాటిల్లదు. దేవలోకమునైనను తృణలీల సాధింపఁగలము. నీతోడ సఖ్యము గలుగుటం జేసి, మిత్రులయందును, నా బంధువులయందును, ప్రతిష్ఠ జెందినవాఁడనైతిని. నేనెంతయు ధన్యుఁడను, మఱియుం బూజ్యుఁడను రామచంద్రా నన్ను నేను పొగడుకొనరాదు. గాని, అయిననుం జెప్పెదను. నేను నీకు తగిన మిత్రుఁడను క్రమముగా యితరులు చెప్పగా విని నీవు మదీయ యోగ్యతా విశేషములను తెలిసికొనఁగలవు. నీ వంటి యుత్తమోత్తమ పురుషునితోఁ జేసిన చెలిమి వలన నాబోంట్లు కృతార్థులగుదురు. ఇంక నాకోరిక లన్నియు ఫలించినట్లే తలంచుచున్నాను" అని పలికి యటఁ జని యొక్క సాలతరు శాఖ విఱిచివైచి దానిపై రఘువల్లభునిఁ గూర్చుండఁజేసి చెంత దాను నుగూర్చుండె. అంతట నాంజనేయుండు మఱియొక కొమ్మం దెచ్చి లక్ష్మణుని దానిపై నాసీనుంగావించె. ఇట్లందఱుం గూర్చుండి నంతట సుగ్రీవుండు కన్నులనుండి దుఃఖ బాష్పములు రాలుచుండఁగా, దీనవదనుండై రామునితో నిట్లనియె.

—* రామునితో సుగ్రీవుఁడునిజవృత్తాంతముఁ జెప్పుట. *—

రవికులనాయకా! మదీయ చరిత్రమును జెప్పెద కృపజేసి యవధాన మనస్కుండవై యాకర్ణింపుము. కిష్కింధా పురాధిపతియైన వాలి యనువాఁడును నేనును, నన్నదమ్ములము అతఁడు నాపై పగఁబూని దయా దాక్షిణ్యములును ధర్మాధర్మములును దక్కి క్రూరబుద్ధితో నాభార్యను నపహరించుకొని, నన్ను పురమున నుండనీక వెటలఁగొట్టె మహాబలవంతుం డగుటవలన యతనికి వెఱచి నా మంత్రులతో వచ్చి నేనీ ఋష్యమూకాద్రిపై జేరి చెప్పరాని కష్టములపాలై దుఃఖించుచున్నాను. నేటికిని నాకష్టములు దీఱు సమయమువచ్చినదనెడి తలంపుగలిగినది. మహీవల్లభా! నాయందు కృపకలవాడవై నాదుఃఖమును

విచారింపవలయు. ఇదియ నాకుంగల కోరిక"యని చెప్పి శోకించెను. అతని దుఃఖముంగని కరుణామయుండైన రామచంద్రుండు మనము గరంగి కనికర మతిశయిల్లగా నాతనితో "వానరేశ్వరా! చింతింపకుము. పరుల కుపకారముం జేయవలసిన విధమును నేనెఱుంగుదు. పరమ సఖుండవైన భవన్మనోదుఃఖము తొలగించుట నాకు కర్తవ్యముగాదా? అతి దారుణములును పరవీర నాశకరములును నైన మత్సాయకములదే నీకెన్నండుపకృతిం జేసెనో ఎవండు నిన్ను కష్టములును దుఃఖమును నొందించెనో యా దుశ్శీలుండైన వాలిని దునిమి నీక్లేశము నివారించెదను. ఇంక దీనికై నీవు మనమున చింతింపకు" మనిన సంతసించి సుగ్రీవుం డిట్లనియె.

స్వామీ! యీ వాలి [illegible]న్యుండు నా[illegible] జగదేక వీరుండు మహాబలశాలి మహోన్నత శైలములను సంతత మవలీలం బూవుల చెండ్లనువలె నింగికి నెగరవేయుచుండును. అతని సామర్థ్యము దెలియుటకై యొక దృష్టాంతముం జెప్పెద వినుము. అసదృశ బలాఢ్యుండైన దుందుభియనెడి పేరుగల రక్కసుండు తనతోడ నెదిరించి నిలిచి పోరంగల మేటి వీరుల లోకముల గానక గర్వించి హిమవంతునియొద్దకరిగి "పర్వతోత్తమా! రమ్ము! నాయొక్కయు నీయొక్కయు బలాబలము తెలియంగవలయు. సమరకాంక్షచే వచ్చితి"నని పిలచిన హిమవంతుండు వాని జయింపంగల శక్తి తనకుం గలుగమిం దలంచి వానిచే తనకు వెఱపులేకుండుటకును పరునిచే వానిని జంపించుటకు నుపాయముం జింతించి "దుందుభీ! నీవు మహాబలశాలివగుటచే నేను పోరునకు శక్తుండంగాను, యుద్ధము నొందదువేని కిష్కింధకుంజని తన్నగరాధీశుండైన వాలికి ప్రియంబైన మధువనమును జొచ్చి చీకాకు పడంజేయుము. అది యెఱింగివచ్చి యతండు నీతో కయ్యముం జేయంగలడు. ఆవాలి యొకండు దక్క యన్యులెవ్వరును నీతోడం బోరంజాల"రని చెప్పిన సంతసించి వాడు రయమునం జనుదెంచి హిమవంతుండు చెప్పినట్లు గావించుటయు నది యెఱింగిపోయి పురందర నందనుండైన వాలి రక్కసునితో పోరి వధించె. పర్వతోపమానమైన యాదనుజుని కళేబరమును వాలియో నేనో దక్క యన్యులు కదల్పంజాలరు. అటువంటి శక్తి సామర్థ్యములు గల వాలిని జంపుట సులభ సాధ్యమైన కార్యము గానేరదు. అతండిచ్చోటంగల ఏడు తాటిమ్రాకుల యాకుల నతి లాఘవమున నొక చేతితో నొక్కసారిగా దూసివైచుచుండును. అవిగో! అవియు యా

[illegible], అప్పుడు రామచంద్రా! మా కాలముల నేడింటి తొక్కముమ్ముగ [illegible] వాలిని జంపుదువనెడి నమ్మకము నామనమున [illegible] బాణముం బ్రయోగించి [illegible] బడవేసె. అదిగని సుగ్రీవుం డాశ్చర్యముం జెంది య[illegible] నేలగూలుట నిక్కంబని తలంచి రామభద్రుం [illegible].

స్వామీ! యొక నిమిత్తమున వచ్చిన రాజ్యమును నేను పాలించుచుండగ [illegible] కోపముం గొని నా భార్యను హరించి నను పురి [illegible] చి నిరంకుశుండై నాలి రాజ్యసుఖ[illegible] ప్రాణమునకంటె నెక్కుడైన నా ప్రాణేశ్వ[illegible] గలదని [illegible] మనస్సు [illegible]యుచున్నది. ఇవ్విధమున నేను [illegible] పడుచున్నాడ ఏమిచేయుదును? కష్టసుఖములు గలిగినప్పుడు [illegible]ని సహాయుండు సఖుండని పలుకుదురు. నీవు నా ప్రియ సఖుండవగుటచే జరిగినది జరిగినట్లు చెప్పినాడను'' అనెను.

—*సుగ్రీవుండు [illegible] వాలియును దనకుని వృత్తాంతముం జెప్పుట*—

సుగ్రీవుడు [illegible] తనకు కలిగిన కష్టముల జెప్పుటయు విని [illegible] రామచంద్రుం డతనిం గని ''[illegible] సయున్నదైన వాలికిని నీకును విరోధము సంభవించిన విధం బెట్లు? అతని కంతటి కోపము నీపైం గలుగవలసిన కారణం బెయ్యది? తద్విషయమును వివరముగాం దెలియంబలుకుము. నేను విన్నంతట యతని బలం బెట్టిదియో తలపోసి తగిన యుపాయముం దలంచి వధించి నీకు సంతోషమును గలిగించె''నని పలికెను. ఆ పలుకులువిని యచ్చట నుండిన వారలును, సుగ్రీవుండును ప్రముదితచిత్తులై, రామచంద్రుని స్తుతించిరి.

పిమ్మట సుగ్రీవుండు తనకును వాలికిని విరోధము కలుగుట కారణంబైన వృత్తాంతమును దెలుపం దలంచి యిట్లని చెప్పం దొడంగె. ''రఘుకులేశ్వరా! వినుము. మా తండ్రి రాజ్యము పాలించి మృతినొందిన పిదప మంత్రులు వాలికి పట్టముం గట్టిరి. అతండు రాజ్యాభిషిక్తుండై వానర కులాధిపత్యముం బూని పాలించుచుండె నేనన్నతో, యతనికి దాసుడనై, చెప్పిన కార్యములను క్రమముం దప్పక కావించుచుంటిని. ఇట్లు కొంతకాలము కడచినంతట స్త్రీసంబధం బైన యొకవిరోధముచే దుందుభియను రాక్షసుని పెద్దకొడుకు మాయావియనెడి వాడు పురము నెల్లజను నిద్రించుచుండగా నిశీధ కాలమున, కిష్కిందా నగర

ద్వారమున కరుదెంచి భయంకరముగా నఱచుచు, మందిరస్థులందఱు తల్లడిల్లఁజేసి తనతో యుద్ధముఁ జేయుటకు రమ్మని వాలిని బిలచెను. మహాసత్త్వసహితుఁడై యారక్కసుని పలుకులు విని వాలి కోపముఁ గొని వాలి వానితో సమర మొనరింపఁబూని పోవుచుండగా నతని భార్యలును నేను నడ్డముసొచ్చి పోవలదని వారించితిమి. కాని వాలి గర్వమహంబుచే మాపలుకు లాదరింపక వాలి మమ్ము దిగద్రోచి వానిపై కుఱికెను. అపుడతనికి సహాయముగా నేనును వెన్నంటిపోయితిని. మాయావి మమ్ము నిరువురఁ గాంచి భీతిల్లి పరుగెత్తిపోవఁజొచ్చెను. కాని వాలి వానిని విడువక తఱుముచు బోవఁగా నేనును వెనుకనే పోవుచుంటిని. రాక్షసుం డవ్విధమునఁ గొంతదవ్వు పరుగులిడి పర్వతమున గల్గుచే వాలి గానరాక మూసికొనియున్న బిలములోఁ జొచ్చెను.

అపుడు వాలి వెంట వచ్చుచున్న నన్నుఁ గని, నేనా రాక్షసుని వధించి మరలి తాను గుహ వెలువడి వచ్చువఱకును, ఈ ద్వారంబున గాపుగా నుండవలసినదిగా దిట్టముఁ జేసి యుగ్రుండై యా గుహలో బ్రవేశించెను. నేను బిలద్వారమున నప్రమత్తుండనై కావలి యుంటిని గాని యెన్ని దినంబులున్నను, నతండు రాఁడయ్యె. ఇట్లయినను సంవత్సరము కడచెను. అంతట బహుళంబుగ నాఱ్ఱులును, పెడబొబ్బలును గుహాంతరమునుండి వినవచ్చె. నెత్తురు దనుజుని కంఠమునుండి యధికముగా నెత్తురు కాలువలై ప్రవహించుటయుఁ గాంచిన, నేను వివేకహీనుఁడనై వాలి మృతినొందెనని తలంచి, యచ్చోటినుండి నచో మాయావి నన్ను సయితము వధసేయునని యెంచి నేనటనుండి పెద్ద రాయిందెచ్చి యాబిలద్వారంబును మూసి, విధిక్రమముగా వాలికి తిలోదకంబు లొసంగి వ్యసనాక్రాంతుఁడనై పురంబునకు వచ్చి తద్వృత్తాంతము చెప్పిన మంత్రులు మొదలుగా నందఱును విని మాకందఱకు నిప్పుడొక యరాజకం బగునని యెంచి, నన్ను రాజ్యాభిషిక్తునిఁ గావించిరి.

నేను రాజ్యపాలనముఁ జేయుచుండఁగా, వాలి మాయావిని జంపి గుహవాకిట నేను బెట్టిన రాయిం ద్రోచివైచి కిష్కింధకు వచ్చి, ప్రభుండనై యున్న నన్నుఁగని కనుఁజెందిన నాయపరాధముఁ బట్టి బాధించుచుండియు, నపు డతని సంహరించుటకుఁ దగిన బలసహాయముఁగల వాఁడనై యుండియు, నేను ధర్మపథముఁ దొలంగి నడువనొల్లక నమస్కరించి యున్న తండ్రికి సమానుఁడనుట నెంచి, జరిగిన వృత్తాంతంబు సర్వమును సత్య

మునా కవచించి "అగ్రజా! నేను కోరి యీరాజ్యముఁ గైకొనలేదు. అరాజకంబగునని యెంచి మంత్రిముఖ్యులు నాకు పట్టముఁగట్టిరి. నీ రాజ్యమును నీవ గైకొనుము. నేను నీ సేవకుఁడనై వర్తింపఁ గలవాఁడ"నని వినయమునఁ బ్రార్థించితి. యతం డానాపలుకులు నమ్మక తన కపకారము దలంచితి నాని నిగా నిశ్చయించి నన్ను కనికరము లేక కట్టిన పుట్టములతో పురము వెడలఁగొట్టించి నా ప్రియసతిని సయితము తాన గైకొనియె. అంత నా వియోగమునకు కోర్వలేని యీమంత్రులంగూడి వచ్చి నేనీ ఋష్యమూకముఁ జేరి కాలముఁ గడపుచున్నాఁడను. ఈపర్వతము మీఁదికి వాలి రాఁజాలఁడు. అతనికి శాపము గలదు. అది యెఱింగి యున్నవాఁడనై యిచటనే యీచోట నిర్భయముగా నున్నవాఁడను. అతనికి శాపముగలిగిన కారణము జెప్పెద నాకర్ణింపుము, అది యెట్లనగా.

—* సుగ్రీవుఁడు దుందుభి వృత్తాంతము జెప్పుట. *—

వేయిమదపుటేనుంగుల బలముఁగలవాఁడు దుందుభియనెడి రాక్షసుండొకఁడు మహాగర్వితుండై యుండెను, వాఁడొకనాఁడు సముద్రుని యొద్దకరిగి తనతో యుద్ధమున కతని బిలిగెను. సముద్రుఁడా రక్కసుని యుద్రేకముఁజూచి మంచిమాటలతో తాను సంగరమునకుఁ జాలమిం జెప్పి, "రాక్షసోత్తమా! హిమవంతుఁడు కడు బలాఢ్యుండు అతనితోడఁ బోరు"మని పలికెను. వాఁడు మంచుకొండకరిగి హిమవంతుని పోరునకుఁ బిలిచిన యతండు వాని గర్వము నడంపనెంచి "శూరాగ్రేసరా! నీతో నని జేయుటకు నేను శక్తుండనుగాను, కిష్కింధకుఁబోయి వాలితో యుద్ధముఁ జేయుము. నీకు సమానుం డతండొక్కఁడే గల"డని పలికి పొమ్మనుటయు, మహోన్మత్తుండైన యా యసురుండు కిష్కింధకు వచ్చి, పెల్లుగా నార్చి గర్జిల్లిన వాలి చనుదెంచి వాని తలంపు నెఱింగి, మిక్కిలి కోపము నొంది తొడరి యన్నిశాచరునితో పోరి నిజ బలసామర్థ్యములు మెఱయఁగా వానిని వధించి, దానికళేబరమును కాలితో నెగజిమ్మఁగ నది యీ ఋష్యమూకమున నివాసముఁ జేయుచుండిన మతంగముని ముందుపడి యమ్మహాత్మునిపై శోణితము చిందినటులయిన నలిగి యది వాలి చేసిన పనియగుట నెఱింగి, "మదాతిరేకమున నట్లు చేసిన వాలిని ఋష్యమూకము నెక్కినవాఁడు వాని శిరము వేయిప్రక్కలగుఁగాక" యని శాపమొసంగె. అది కారణముగా వాలి యిప్పర్వతమును జేర వెఱచుచుండును. ఈ వృత్తాంతము నెఱింగియున్న కతన నే

నిచ్చోటికివచ్చి యతనివలన బాధలొందక నిర్భయుండనై యున్నాఁడను" అని చెప్పి మఱియు నిట్లనియె,

రాఘవేశ్వరా! దుందుభి కళేబరం బదిగో! యున్నది చూడుము. వాలికాలఁ జిమ్మినపుడు ఋచ్చటబడి యది యట్లేయున్నది. దానిని నీవు కాలితో నెగర మీటివేసి వాలిని జంపగలవనుట నాబుద్ధికి దృఢముగాఁదోఁచు"ననిన రామచంద్రుం డారాక్షస కళేబరమును తృణమునుంబోలె మూఁడు యోజనముల దవ్వున బడులాగున నెగరఁజిమ్మె. అంతటితో సుగ్రీవుండు సంతుష్టినొందక "రఘునాయకా! బుద్ధికిస్థైర్యము కలుగుటకై నేనడుగుదానికి కోపమును బొందకుము. ఈదుందుభి శరీరము మాంసశోణితముతో నుండగా వాలి చిమ్మెను. అపుడు కడు భారముగానుండెను. ఇపుడున్ననో శుష్కించినది తేలికదైనది. దీనినిఁ జిమ్ముట నామనమున కాశ్చర్యకరమై యుండలేదు. ఇదిగో! శాలవృక్షములు, ఈ యేడింట నొక్కశరమున నొక్కసారియె పడవేయుము. అపుడు నిన్ను వాలికంటె యధికుఁడవని నమ్మెద"ద ననుచు నవ్వుచు, రాఘవేశ్వరుం డతండు కోరిన చందమున నయ్యవనిజములం గూల్చె. అదిగని సుగ్రీవుం డాశ్చర్యమునొంది "రామచంద్రా! ఇప్పుడు నాలోని సంశయమంతయుం దొలఁగినది. ఆవాలిగాని మఱి లోకత్రయమున నెవ్వఁడుగాని నిను గెలువఁజాలఁడనుటఁ దెలిసికొంటిని. నీవు అద్వితీయ పరాక్రమ కలితుండవు. నిరుపమాన శక్తి యుక్తుండవు నీమహిమ వర్ణింప నలవిగానిది. భవత్కృపా విశేషమున వాలిచే గలుగుచున్న భయముతొలంగి, సౌఖ్యమును బొందగలనని నమ్ముచున్నాను, నాకు కష్టదినములుపోయి మంచికాలము వచ్చుటవలన జగన్నుతుండవైన నీ వరుదెంచుటయు నీతోడ సఖ్యము గలుగుటయుం దటస్థించె" నని చెప్పెను.

అతని పలుకులకు కౌసల్యాపుత్రుండు సంతోషించి "వానరేశ్వరా! తడవుఁజేయక నీ యనుచరులంగూడి కిష్కింధకుఁ బ్రయాణముఁ జేసి తానును పక్కన వానరులును నతని వెంటఁదగిలి కిష్కింధాపురము నొద్ద కరిగి యొకచోట దట్టముగా చెట్లుపెరిగి యున్నయట నిలిచి "రవినందనా! మునుగున నేనిచటనుండెద నీవు పోయి వాలిని సమరమునకుఁ బిలిచి, యతని నాదృష్టి పథమునకు వచ్చువట్లు చేయుదుము. అతలిని వధించి నీమనోరథ సిద్ధిగావించెదనని పలుకుటయు ముదంబంది సుగ్రీ

వుఁడు కిష్కింధా నగరద్వారము కడకుఁ బోయి, పెల్లుగా భయంకర లీలార్చె.

—* వాలి సుగ్రీవుల ప్రథమ యుద్ధము.

ఆ ధ్వని సుగ్రీవుం డార్పుటచేఁ గలిగినదిగా గుర్తెఱింగి వాలి కుపితుండై చనుదెంచి మహోగ్రమూర్తిగా మయిబెంచి యతనిం దాఁకెను. అప్పు డయ్యిరువురకును సంగరం బతిఘోరముగా బ్రవర్తిల్లుటయు, నొండొరులు జయకాంక్ష యతిశయింపగా పరుసయిక సవ్యాప సవ్యములం దిరుగుచు, పెనంగుచుండిరి. తత్సమయమున సమీపవనమునుండి పొంచి వారి సమరము చూచుచున్న రామచంద్రుఁ డయ్యిరువు రన్న దమ్ములు నొక్కరూపున నుంటచే వాలియనియు, సుగ్రీవుఁడనియు నేర్పఱ నెఱుఁగఁజాలక శర ప్రయోగముఁ జేయుటకు శంకించుచుండఁగా యుద్ధలుండై బలాధిక్యచే మించియున్న వాలిని జయింపఁజాలక సుగ్రీవుం డతనిచే మిక్కుటముగా దెబ్బలు దిని సత్వహీనుండై, నిలువతరము గాక మేనరక్త ధారలు గాఱుచుండఁగా పాఱిపోయి, ఋష్యమూక పర్వతము నెక్కెను.

అంతట లక్ష్మణ హనుమదాదులతోఁ గూడి రఘునాయకుండు సుగ్రీవునియొద్ద కరుగుటయు, కపివల్లభుం డమ్మహీపాల శేఖరునిఁగాంచి, “ఓయి రామచంద్రా! వాలి బలమునకు వెఱచి యతని నెదిరింప లేక యిందు కాలము గడపుచున్న నన్ను పురికొల్పి యవ్వాలిని జంపునట్లు నమ్మఁబలికి యతనితోడ పోరాడుటకుఁ బంపినాఁడవు. అయ్యో! నేనుగాన బారినుండి బ్రతికివచ్చినదియే యతిశయము, అన్యాయముగా నమ్మించి నను జంపింపఁ దలంచితివి. ఇది న్యాయమగునా? ఇట్టులు నసత్యముఁ బలుకఁదగునా?” యని ఖిన్నుండై పలికిన విని రఘువరుం డతనితో “వానరేశ్వరా! నాపై నలుకనొందకుము నేను మిన్నకుండిన కారణమును జెప్పెదవినుము. నీవును వాలియుఁ బోరుచుండఁగా శర ప్రయోగము నకు దొడరితిని గాని గొప్ప సంశయ మొకటి కలుగుటచే యట్టుల చేయుటకు సాహసింప జాలనైతి. ఏమనగా, నీవును నతండును, నించుకయు భేదము లేనివారలై యొక్కరూపుగా, యున్నందున, నిన్ను తెలిసికొని వాలిని జంపుటకు సాధ్యము గాకపోయినది. ఎట్లు చేయవచ్చును? నీవే యోజింపుము. ఒకవేళ పొరబాటుల నీవే వధింపబడినచో నేమి కా వలయును? ఈప్రకారముఁ జేయుటకు బదులుగా కీడు చేసినవాఁడ నగు దునుగదా! అదియునుగాక మన యత్నమంతయును జెడిపోవకుండునా?

కాబట్టి వేగిరపడి నేమియుఁ జేయరాదని యున్నక నాముచుంటిని.
ఇప్పుడేదియు మించిపోయినదిలేదు. రామా! నేను" అని యాజానుబాహుఁడు బలికి
లక్ష్మణుఁజూచి "తమ్ముఁడా! నగర సమయమున సుగ్రీవుని సేవకుం
గుటకు చిహ్నముగా, నీవెరిగి సందర్భము ప్రస్తుతము దానిని తె
చ్చిపెట్టు"మని యాజ్ఞాపించెను. తక్షణంబ సౌమిత్రి యన్న చెప్పినట్లు
గావించెను.

రామచంద్రుని పలుకులు సత్యములుగాఁ దోచినందున సుగ్రీవుండు తనమనంబునఁ బొడమిన ధైర్యమును మనమునఁదీసి "దేవా! ఇంక కర్తవ్యంబెయ్యది? అనుచు ప్రశ్నించెను. "వనచర కులపా! భయంబు నీవింక వదలి వాలితోఁ బోరుటకు సిద్ధపడుము. ఈ మాఱు శత్రుని వధించెదం జూడు"మనుటయు సంతోషించి, మరల కిష్కింధకుఁ బ్రయాణంబయ్యె. అతనివెంట రామలక్ష్మణ హనుమత్ప్రముఖులుం బోయిరి. రాఘవేశ్వరుం డా పూర్వము వలెనె దట్టంబగు వృక్షంబుల చాటున నిలిచి సుగ్రీవునిఁ బోరుమని చెప్పెను, అతండును ధైర్యముతో కిష్కింధా నగరద్వారమున నిలిచి యార్చెను. ఇట్లు పెల్లుగా నార్చుచున్న యింద్ర

—* వాలి సుగ్రీవుల ద్వితీయ యుద్ధము. *—

నందనుండు రోషభీషణాకారుండై యధికోగ్రంబైన మూర్తితోడ నిజాశిక్కట్టుకేలకుఁ బయనమై మరలనని వచ్చుచున్న సమయంబున భార్యయగు తారయనునది యడ్డగించి పతితో నిట్లనియె.

"ప్రాణేశ్వరా! నాపలుకు లాలకించి, ఇపుడు రవినందనునితో బోరుటకరుగుటను మానుము. ఎందువలననగా, నీచే సవ్విధంబున మోదులంబడి యలసి వెఱచి పాఱిపోయిన యతండిపుడు భయంబుదక్కి మరలివచ్చి నిన్ను మార్కొని పోరుటకెంచుటం దలంపగా నిన్ను జయింపఁగల మహాఘనుఁడెవఁడో యతనికి సహాయుండై వచ్చియుండునని తోఁచుచున్నది. కావున నిట్టి సమయంబున పద్మజసుతుని మీఁదికిఁబోవుట లగ్గుగాదు. అంగదునివలన నేను వినినదేమనగా, అయోధ్యాపతియగు దశరథుని నందనుండు రవిపుత్రునకు సహాయముఁజేయునట్లు వాగ్దానముఁ జేసివచ్చెనఁట, అట్టులయ్యేని నీకు జయంబు గలుగనేరదు. ఆరాజసుతుండు జగదేక వీరుండు. నీవుగాని మఱియెవ్వరుగాని యతనిజయింపఁ జాలరు, ఇపు డూరకుండుటయే మేలు? అని చెప్పిన యాపలుకులు దలంచి వాలి యొక్కింత చింతించి భార్యతో "తరుణీమణీ! నీవు పలికిన హితంబునకు సంతసించితిని గాని, సుగ్రీవుని గర్వంబడంపక విడుచుట

మాత్రము నాకు సమ్మతముగాదు. సిగ్గులేకపోయి మఱియొకని సహాయ
మును వాఁడు కోరినట్లు నేను కోరెడివాఁడనుగాను. అదియును గాక
రామునకు నేను చేసిన యుపకృతి యెద్దియుఁ గలుగదు. అతఁడు నాకుప
కార మేలచేయును? నాతోఁ బోరాడి యోడి పరుగెత్తి పోయినవాఁడు
మరలివచ్చి యుద్ధముఁజేయఁ బిలిచినపుడు పోవకుండుట వీరధర్మము
కానేరదు. నేను వానివంటి పిరికిపందనుగాను సుమీ! దీనికై నీవు చిం
తింపవలదు. వాని గర్వము నడంచినగాని నా మనంబునకుఁ దృప్తి
గలుగఁబోదు. నీవు నీయంతఃపురంబున కరిగి నిబ్బరముగ నుండు''మని
చెప్పి అతి కుపిత మానసుండై నగరంబు వెలువడి చనచని రవిసుతుం
డాకెను.

ఆ సమయంబున నయ్యన్నదమ్ములకు తత్పూర్వము జరిగిన దాని
కంటె నతి భయంకరముగా యుద్ధంబు ప్రవర్తిల్లె. ఉత్సాహంబును మ
త్సరంబును, రోషంబును, జయాభిలాషయు, నంతంతకు మీఱుచుండగా
వాలి సుగ్రీవులు పోరదొడంగిరి. వారిసమర ప్రకారంబున కాశ్చర్యంబుఁ
జెంది, మింట దేవతలును, భూమిపై వనచరులును నట్టిచూచుచునందె
వనికి జయంబు సిద్ధించుటయు నిశ్చయింపలేక తమకుఁదోచినట్లు మాట
లాడుకొనుచుండిరి. ఈప్రకారము కొంత తడవు పోరాడినంతట క్రమ
క్రమముగా సుగ్రీవుని బలంబు తఱుగఁజొచ్చెను. వాలి విజృంభించి య
తనిఁగొట్టి బడలు వడంజేయుటయు, మిత్రాత్మజుండు సత్త్వంబుడిగి డిల్ల
పోవుచుండుటయు రామచంద్రుండు గాంచి "ఓహో! కార్యము చెడున
ట్లున్నది. ఇంక తడవుఁజేసిన దో వాలిచే రవిసుతుండు నిహతుం డగుట
నిశ్చయ''మని యెంచి తటాలున వింటబాణంబుసంధించి వాలిపైఁ బ్రయో
గించెను. ఆక్రూరాస్త్రంబు దాకుటకు మిత్రనందనుండు వేళ్ళు తెగి
కూలిన వృక్షంబు చందంబున నేలపైఁ బడియెను. అతఁ డట్లుపడుటయు
రఘుకులవల్లభుండు చనుదెంచి యతనిముందు నిలిచెను. అంతట వాలి
రామచంద్రునిగని "ఓరామా! నేనుపరునితోఁ బోరుచుండగా, ఏమరు

—* రాముని శరంబుచే వాలి నేల గూలుట. *—

పాటున నుండిన వాలిని నన్ను చాటుననుండి యక్రమంబనకకూలనేసి
తివి. అయినను సంగ్రామంబునఁ బడినవాఁడ నగుటచే నా మరణంబును
గూర్చి నేను చింతింపను. గాని మిక్కిలి ప్రియకరుండైన నా ముద్దుపట్టి
యైన యంగదుని విడిచి పోవలసివచ్చెనే యని చింతిల్లుచున్నాను'' అని
చెప్పి దుఃఖించుచుండ సుగ్రీవుండును నతని యెదురుగావచ్చెను. వారి

నిరువురం జూచినంతట మనంబున కోపంబు రెట్టింపగా రాముని "దశరథనందనా నేను నీకెట్టి యపకారమునుం జేయలేదు. అన్నదమ్ములమగు మేము మాలో కలహించి పోరుచుండగా, నడుమ జొచ్చి ధర్మంబును పాలింపవలసిన నృపాలుండవు నీ విట్టి యధర్మంబున కొడిగట్టి నన్ను గూలనేయుట, పాడియగునా? ఇట్టిది రాజధర్మమని యెవ్వరైన బలుకుదురా? ఈ పాపంబు నీకు కలుగకపోవునా?" యని పలికిన సీతాపతి యతనింగని "ఓయివాలీ! రాజులు దుష్ట శిక్షణమును శిష్ట రక్షణమును విధిగా జరిపించి తీరవలయును. ఆ ధర్మము ననుసరించియే నేను శిక్షించితి. ఇట్లనగా, తమ్ముని భార్యను పాప భీతిలేక చేకొనిన నీవు పాపాత్ముఁడవును, దుష్టుడవు కావున నిన్ను శిక్షించుట మాకు కర్తవ్యము. అయినను, నీవు నాచేఁ దెగిన కారణంబున శాశ్వతంబైన పుణ్యలోక ప్రాప్తి నీకుఁ గలుగ గల"దని పలుకుటయు. వాలి తన యాగ్రహంబువిడిచి రామునితో "మహాత్మా! బాణవేదనకు సహింపలేక నిన్ను దూల నాఁడినాడను నా యపరాధములు క్షమింపు"మని ప్రార్థించి నమస్కరించి ప్రాణంబులువిడిచెను. వాలినిహతుండైన వార్తనెఱింగి యుల్లంబు తల్లడిల్లగా, యతని భార్యయైన తార మహాదుఃఖముతో రోదనంబొనరించుచు, యుద్ధభూమి కరుదెంచి యస్త్రంబుచేఁ గూల దూళి దూసరితమును, రక్తసిక్తమునునగు దేహముతో బడియున్న తనపతింజూచి మొగంబున మోదుకొనుచు పైఁబడి విలపించుచు, నతని గుణవిశేషంబులును, పరాక్రమంబును వర్ణింపుచు, నేలఁబొరలుచు "అయ్యో! ప్రాణేశ్వరా! ఇంక మాగతి యేమి కావలయును? నన్నును, నీముద్దుకుమారునివిడిచి పోయినాఁడవుగదా? మేమెందుఁ జొత్తుము! మమ్ము రక్షించువార లెవ్వరున్నారు? నిట్లగునని తలంచియే యుద్ధమునకు వచ్చునపుడు వలదని వారించితి. నాపలుకు లాదరింపక రోషావేశంబున వచ్చితివి. తమ్ముని భార్యను చేపట్టిన పాప మూరకఁబోవునా? అదియే నిన్నింతకుం దెచ్చినది" యని యనేకవిధంబులం బలుకుచు దుఃఖించి రామచంద్రుని వంకఁ జని "ఓయి దశరథనందనా! అకారణముగా నా పతింజంపి ఇవ్వి

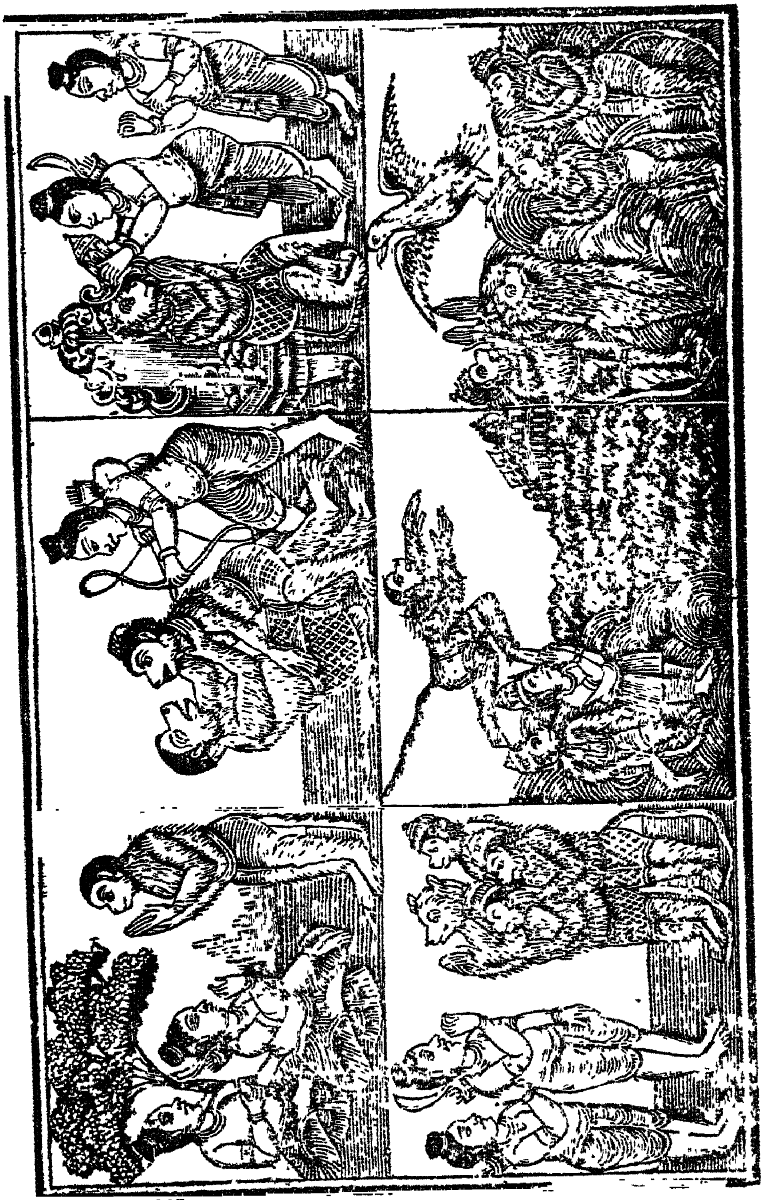
—* తార రామచంద్రునకు శాపంబొసంగుట. *—

ధమున నన్ను శోకసాగర మగ్ననగునట్లు చేసినాఁడవు. ఈ దుఃఖంబు నీ వనుభవింపక తప్పిపోవునా? నీవు సీతంగోని రావలయునని చెప్పియుండినచో నీ కపికులేశ్వరుండు నిమిషకాలంబున దెచ్చి నీకు సమర్పించి యుండును.

అయిలగాక సుగ్రీవునకు సహాయుండవై నాప్రాణేశ్వరుని వధించి తివి. ఇట్లు చేసిన కారణమున నీవు సీతను దోడ్కొని వచ్చినంతట యా లలనామణి పెద్దకాలంబు నీయొద్దనుండక నిన్ను శోకమునొందఁ బాల్పడఁజేసి భూమిలోఁ జొచ్చును గాక''యని శపించి వ్యసనము మించి విలపించుచుండెను. రామచంద్రుండు సుగ్రీవునింగాంచి "కపివరా! ఇట్లు చింతా మగ్నులైయున్న కావలసిన కార్యంబు లెట్లుజరుగును? వలయు వస్తువులం దెప్పించి వాలికి సంస్కార క్రియలు నిర్వర్తింపు''మని యాజ్ఞాపించెను. ఇట్లు రామచంద్రుండు నియోగించుటకు సుగ్రీవుండు హనుమత్సుషేణ తారాది వనచరులంబిలిచి "వస్త్రమాల్య ఘృత తైలాది సమస్త వస్తువులును దెండని పంచిన వారలేగి సకలవస్తువులును గొని వచ్చిరి. అంతడ వాలిని వస్త్ర గంధమాల్య భూషణాలంకృతుం జేసి, శిబికయందిడి, యంగదసహితులై తారాది కాంతలు వెంట వచ్చుచుండగాఁ గొని చని గిరి పులిన ప్రదేశంబున నమర్పఁబడి చితిపైఁ బెట్టి యుక్త క్రమంబున దహించి బంధుమిత్రామాత్య భృత్యవర్గములతోడ బంపా సరోవరంబున కరిగి కృతస్నానులై తిలోదక విధానంబు లాచరించి, కృతకృత్యులై రామచంద్రుని పాలి కరుదెంచిరి.

రామచంద్రుండు వారి నూరార్చి, "పురంబున కేగి వాలికి దశాహతంత్రములును, బారలౌకికాది కృత్యంబులును నడుపు''మని చెప్పిన సుగ్రీవుండు రాఘవానుమతి నట్లచేసి, పూతస్నానుండై, యంగదుం దోడ్కొని, వానర యోధులంగూడి రాఘువేశ్వరుని గెయొద్దకువచ్చి దండప్రణామంబు లాచరించి నిలుచుటయు, నయ్యవసరంబున మహా బుద్ధి మంతుండైన హనుమంతుండు రామచంద్రునితోడ నిట్లనియె.

స్వామీ! ఈ సుగ్రీవుండు తన యన్నకు జరిగించవలసిన యుత్తర క్రియలు క్రమముగా జరిగించి పూత స్నానుండై యున్నవాఁడు ఇంక నింతడు తనపి తృప్తి తామహంబుగ నొప్పు రాజ్యంబును బాలించుట కర్హుండగుటచే పట్టాభిషిక్తుం జేయవలసి యున్నది. భవత్కృపావిశేషంబుననే యీతని కీపదవి లభించినది. కావున నీవే చెంతనుండి పట్టాభిషిక్తుంచేయుట ధర్మము. కిష్కింధా పురమునకువచ్చి యీకార్యంబును నెరవేర్పు''మని పలికి ప్రార్థించిన రఘుపుంగవుం డతనితో "ఆంజనేయా! నీవు చెప్పినది న్యాయమేయైనను, తండ్రిపంపున నరణ్యావాసముఁ జేయుటకై వచ్చినవాఁడ నగుటచే నీ కాల పరిమితి పూర్ణమగువరకును నేను పుర ప్రవేశముఁ జేయుటకు యుక్తముగాదు'' అని పలికి సుగ్రీవుం

వాలి సుగ్రీవుల యుద్ధము.

గని వానరోత్తమా! నీవుపోయి బంధుమిత్రామాత్యులు సహాయులుగా పట్టాభిషిక్తుండవై, యంగదుని యువరాజుం జేయుము. ఇప్పుడు వానకాలముగాన, ఈనాలుగుమాసములు గడచినంతట శత్రునిర్మూలమునకు మనము పోవుదము. అంతవఱకును సుఖంబున నుండుము. నేనును లక్ష్మణుండును, నంతటివఱకును నీగిరి గుహయందుండ గలవార మింక కిష్కింధకరిగి వర్షాకాలంబు చనినంత నాయొద్దకు రమ్ము పొమ్మని చెప్పిన రామభద్రునకు దండప్రణామంబు లాచరించి సకల వానరులునుం గొలుచుచుండగా పట్టాభిషేకార్థముగా నానావిధాలంకారంబులను జేయంబడి మనోజ్ఞంబుగా నొప్పుచున్న కిష్కింధానగరమును బ్రవేశించెను.

తొమ్మిదవ ప్రకరణము ముగిసెను.

శ్రీ రా మ వ న వా స ము

వ చ న కా వ్య ము.

ప ది య వ ప్ర క ర ణ ము.

సుగ్రీవుండు పురంబున కరిగినంతట మంత్రులును నతని బంధుమిత్రులును, సకల సన్నాహంబులు నొనరించి యతని సింహాసనాసీనుండై యుండం జేసి జయజయధ్వనులెసంగ పుణ్యోదకంబుల దెప్పించి యభిషేకముం గావించి, యనంతరము మంగళస్నానంబుం జేయించి దివ్యవస్త్రమాల్యగంధాభరణంబుల నలంకృతులం జేసి, గుశ పరిస్తరణం బొనరించి విధ్యుక్తముగా హోమాదిసత్కార్యంబులు నిర్వహించి పెద్దల యాశీర్వాదంబు లెసంగం బుణ్యాహవాచనంబు చేసినంత, గెలంకుల వారకాంతలాడుచుం బాడుచుండగా మహా సంతోషంబున భద్రాసనంబుం నిడ్డ వెల్లుచున్న యవ్వానరోత్తమునకుఁ బట్టంబుం గట్టిరి. అంత సుగ్రీవుండు సమ్మదంబున వాలినందనుని నాలింగనంబు గావించి రఘుపుంగవు నాజ్ఞాప్రకారముగా నతనికి యువరాజ్యపట్టంబుం గట్టె. అప్పుడు పట్టణల వారలును సుగ్రీవు నొతఁడు న్యాయశీలుండని ప్రశంసించిరి.

ఈప్రకారము రామచంద్రుని సహాయంబుచే కిష్కింధారాజ్యమునకు పట్టభద్రుడైన సుగ్రీవుండు మహాసంతోషముతో సకల

భోగంబుల ననుభవించుచు నిర్విచారుండై యుండగా, రామచంద్రుండు ప్రస్రవణశైల గుహయందు లక్ష్మణ ద్వితీయుండై వసించుచు. సీతా వియోగ దుఃఖము నోర్వజాలక సంతాపమును బొందుచుండ సౌమిత్రి యుపచరించుచు. శాంతవాక్యములచే నోదార్చు చుండెను. అప్పుడు వర్షాకాలము ప్రారంభమై యాకాశంబంతయు నీలమేఘము లావరించి యుఱుములును, మెఱుములును, నతిశయింపగా, యంబరంబు చిల్లులు బడెనో యను భంగి కుంభద్రోణముగా వర్షింపఁదొడంగెను. ప్రపంచ మంతయును జలమయంబై కనుపట్టుచుండెను నదులు పూర్ణ ప్రవాహం బులై పాఱఁదొడంగెను. కొలంకులు మొదలైన జలాశయ ప్రదేశములు సలిల పూరితంబులై యొప్పుచుండెను. ఈక్రమంబున వర్షించి వానకా లంబు కడచుటకు సమయంబగుటయును. రాఘవేశ్వరుండు తమ్మునిఁబిలిచి "లక్ష్మణా! శరత్కాలంబు వచ్చుటయు సుగ్రీవుని నాయకంబున వానర బలంబులం గూడిపోయి రావణునివధించి జనకజం గొని రావలయు, నంతి వరకును నాప్రాణంబులు ధరించుట కష్టమైతోఁచుచున్నది. ఏమిచేయు దును? రాజ్యభోగంబులచే మత్తుండై యొకవేళ యినజుండు రాకుండెనేని మనమేమిజేయుదుము? ఏమియుం దోఁచకున్నది. ఏవిధంబున మనకు కార్యసిద్ధియగునో తెలియఁబలుకు"మని యడిగిన లక్ష్మణుం డన్నను చూచి" రాఘవేశ్వరా! సుగ్రీవుండు కృతఘ్నుండుకాఁడు. వర్షాకాలంబు గడచుటయు పతండువచ్చి సీతాన్వేషణార్థంబుగా వనచరులం బంపఁ గలండు. పిమ్మట నెల్లకార్యంబులును జక్కనగును. చింతింపక ధై ర్యంబు నవలంబించి శాంతచిత్తుండవై యుండు"మని యతని పరితాపం బుపశమింపఁ జేసెను. ఇట్లు రామలక్ష్మణులు యోజింపుచు పర్వతగు హలోనుండగా నట కిష్కింధలో హనుమంతుండు కాంతా భోగసక్తి మించి నిర్విచారుండై యున్న రవిజుని సముచితంబుగాఁ బొడగని యత నితో నిట్లనియె.

"భానునందనా! రామచంద్రుని కృపావిశేషంబున నీకు రాజ్య లాభము కలిగినది. నీకిన్నినో యమ్మహాత్ముఁ డొనరించిన మేలును మఱ వక యతనికి సహాయముఁ జేయవలసినవాఁడవై యుండియు భోగాసక్తుం డవై యా విషయంబును దలంపక యున్నాఁడవు. ఇట్టులనుండుట న్యా యంబుగాదు, రాఘవేశ్వరుని దేవి యెందున్నదియో వెదకి కనుంగొను టకు వనచరులఁ బుత్తెంచి యమ్మహాపతికిఁ బ్రియంబుఁ జేయుటకుఁ బ్రయ త్నింపుము. నీవాజ్ఞాపించితివేని వానరు లెందఱో- నీ యాజ్ఞానువర్తులై

యుండువారుగలరు ఇంక నాలస్యముఁజేయుట మంచిదిగా" దని చెప్పిన మారుతాత్మజుని హితోక్తుల కలరి సుగ్రీవుండతనిఁజూచి "వాయుసుతా! నీపలికిన భంగి నొనరించుట నాకు కర్తవ్యము తగిన సేవకుల బంచి నలుదిక్కులందును వనగిరి దుర్గ ప్రదేశంబులం గల వానరులను నిచ్చటికి వచ్చునట్లుగా మదీయ యాజ్ఞ నెఱింగించి తోడ్కొని రాఁబవు పుము. ఏడునాళ్ళకులోఁగ నాశాసనంబునకు బద్ధుఁడై యెవఁడిచ్చోటికి రాక యుండునో వానిని నిర్దయగా వధింతునని యెఱిగింపుము. ఆలస్యం బుఁ జేయవల" దని దిట్టముఁజేసి హనుమంతునిఁ బనిచి యంతఃపురము నకుఁ బోయెను.

—*సుగ్రీవుండు తనయొద్దకు రాకుండుటకు రాముండు చింతించుట.*—

ఈవిధముగా సుగ్రీవుండు యత్నముఁ జేయుచున్న సమయంబున రామచంద్రుండు లక్ష్మణునిఁబిలిచి, "తమ్ముఁడా? చూచితివా! భార్యను కోల్పోయి రాజ్యంబులోనుండి తఱుమఁగొట్టఁబడి గిరి దుర్గంబుల వసించి యల్లాడుచుండి నన్ను శరణుఁజొచ్చి, నేను కరుణించి వాలిం దునిమి యొసంగిన రాజ్యబున కభిషిక్తుండై నా యొనర్చినయుపకృతిం దలంచి, తాను చెప్పిపోయిన చందంబున ప్రవర్తింపక సుగ్రీవుండు తారాది కాంతలతో భోగింపుచు, మనయొద్ద కరుదెంచుటను మాని హాయి నొయి నున్నవాఁడు. నేను సీతావియోగ దుఃఖముచే పరితపించుచున్నా ను. నాకష్టం బతండు మనంబున నించుకయుం దలంపక నన్నే మఱ చినట్లు తోచుచున్నది. అప్పుడు చెప్పిపోయిన పలుకులును అప్పటి విన య విధేయతలను, ఏమయ్యెనో తెలియకున్నది. ఇటువంటి కృతఘ్నుం డెచ్చటనైనం గలిగియుండునా? ఆహా? వాని వర్తనముం దలంచిన నా మనంబున నాశ్చర్యంబు పొడముచున్నది, ఇటువంటి దురాత్ము నూరక విడువవచ్చునా? నేను నీకాజ్ఞాపించునది యేమనగా ఈ వేళనీవు కిష్కింధ కరిగి యా దురాత్మునింగని నామాటలుగా, "ఓయి సుగ్రీవా! ఉపకారము ముఁ జేసినవాని మఱచి, చెప్పినట్లు ప్రవర్తింపక యలసభావంబుఁ గల వాఁడవై, తద్విచారమేలేక యిచ్ఛాభోగంబు లనుభవించుచు, సుఖంబున నున్నాఁడవు. ఈభోగంబు లిట్టి నీకు శాశ్వతముగా దక్కునని యెంచి తివి కాఁబోలు. ఏశరంబుచే మహా బలవంతుఁడైన వాలి నేలఁగూలెనో యా బాణమున, మొక్కబోవక యున్నదిగా యెఱుంగుము. ఈక్షణం బు కర్తవ్యతానిశ్చయముఁజేసి. తూతోడఁబలికిన చందముగా నిచ్చో టికివచ్చి తగిన యత్నమును జేయవే ని నేవి సహాయోగ్యంబైన మదీయ

సాయకంబుచే నిన్నును, నీవారిని, నీరాజ్యంబును నిర్మూలము గావింతు నుగాని విడువను''అని చెప్పితినని నిర్దాక్షిణ్యంబుగాఁ బలికి యతనివలన ప్రత్యుత్తరంబును గొనిరమ్ము శీఘ్రముగా బోయిరమ్మని చెప్పెను. రామానుజుండు అన్నకు నమస్కరించి ధనుర్బాణంబులు గైకొని కిష్కింధకుపోయి నగరద్వారంబున నిలిచిన యతని యప్పటి కోపోగ్ర రూపంబుఁగాంచి యచ్చోటనుండిన వానరులు భీదినొంది పరుగునఁ జని తారా రుమాది కాంతా జనంబులంగూడి వినోదించుచున్న సుగ్రీవునకు సౌమిత్రి రాక నెఱింగించిన యతండు భయమొంది మంత్రులరావించి మంత్రాలోచనఁ గావించి, లక్ష్మణునిందోడ్తెచ్చుటకు బంగారు పల్లకిం దెచ్చిన, వానరు లరుగునంతలోన సుమిత్రాసుతుండు నరిగిముందటి కరుదెంచె. అంతట తరుచరనాథుఁడు తోఁబుట్టుతో మంత్రులు వెంటరా బిరబిరం జనుదెంచి సాష్టాంగ దండ ప్రణామంబు లొనరించి, లోపలికి దోడ్కొనిపోయి రత్నమయంబైన గద్దియఁ బెట్టి ''దేవా! యాసీనుండవు గ''మ్మని ప్రార్థించిన సమ్మతించి యుపవిష్టుండుగాక రామానుజుండు కోపరూక్షంబులై విలోకనంబు లెసఁగగా సుగ్రీవునిఁజూచి యిట్లనియె.

—* లక్ష్మణుండు సుగ్రీవునితో పరుషోక్తులు బలుకుట. —*

''ఓయీ! నేను రామచంద్రునిచేఁ బంపబడిన యామహాత్ము భృత్యుఁడను. కార్యార్థినై వచ్చినవాఁడను. అరుదెంచిన పనినిగురించి మాటలాడుట విడిచి నీవుచేయు సత్కార్యములు గాంచి యానందించుట కొఱకు రాలేదు. నీమరియాదలు నాకేమిటికి? నేనొల్లను. రాఘవేశ్వరుండు నీతోడ చెప్పవలసిన ట్లాజ్ఞాపించిన పలుకులను వినుము. ఏలనగా ''సుగ్రీవా! వాలిని సంహరించి నేను నీకు సహాయ మొనరించి యొసంగిన రాజ్యంబును గైకొని తదీయ భోగంబుల మత్తుండవై, మాతోడ చెప్పి పోయిన క్రమంబున జరిగింపక యలస భావంబున నున్నవాఁడవు. నీయుద్దేశంబు వేఱువిధముగా నుండునని తోచుచున్నది. మాతోడ నెటుల బలికి పోయినాఁడవో. ఆవిధమున నిప్పుడవచ్చి జరిగింపవైతివేని నీపురంబును నిన్నును నిర్మూలముఁ గావింపుదును. వాలినిగూల్చిన యమ్ము మొక్కపోవకున్నదని తలంపు''మని తెలియబలుకుమని చెప్పెను. నీ ప్రత్యుత్తరమునకై వేచియున్న వాఁడని భీషణోక్తులతో బలుకుటయు సుగ్రీవుండు భయంబుమించి మేను పదరుచుండగా ''స్వామీ! రామచంద్రునకు విరోధముగా ప్రవర్తించుటకు నేను తలంచినవాఁడనుగాను. అతని యెడల నపరాధ మెద్దియుం జేయలేదు. విధేయుండనైన నాపై రఘు

నాయకుని కింతటి కోపమేల కలుగవలయును? నేను మిన్నకున్న వాఁడను గాను. నానా ముఖంబులంగల వానరులను రావించుటకుఁదగినయత్నము, జేసియున్నాను. రాఘవేశ్వరుని యాజ్ఞానుసారముగా సకల కృత్యములును జరిగించెద. ఏవిధమున నావలని సత్కారంబులు గైకొనుము. అంతట రఘువల్లభునియొద్ద కరుగవచ్చునని వినయంబుతో వేడుకొనెను.

లక్ష్మణుం డతని వాక్యంబులువిని "ఓయీ! తొలుత రామచంద్రుని యానతిచొప్పున జరిగింపుము. పిమ్మట నేను నీచేయుసత్కారమును గైకొనియెదను. అంతవఱకు నొల్లఁజాలమీ!" యని యుగ్రుండై పలుకుచున్న వెఱచి తార చనుదెంచి సౌమిత్రికిమ్రొక్కి "దేవా! "దేవా! కోపము నడంపుము, రవినందనుండు కృతఘ్నుండును ననృతవాదియును గాఁడు, కృతప్రయత్నుఁడై యున్న యితనిపై నలుక

—* తార లక్ష్మణునకు కోపోపశమనంబుఁ జేయుట. *—

నొందవలవ"దని యనేక విధంబుల వేడుకొనెను. మఱియు నామె "ఇతండు మీతోఁడఁబుట్టినవాఁడుగా దలంపవలయును. మీకు భృత్యుండును విధేయుండును నగునితనియందు దోషం బిసుమంతయుఁ గలుగదు. కోపమును మానుము. మహోపకృతి యొనర్చిన జానకీవల్లభుని యందెంతయు భక్తిగలిగి తదాజ్ఞ శిరమునఁదాల్చి సర్వ కార్యములును జేయుటకు సంసిద్ధుండై యున్నవాఁడు. తిరస్కార భావమున నున్నవాఁడని తలంపవలదు కరుణా దృష్టులంగని మన్నింప నర్హుండని పలికిన యామె పలుకులవలన సౌమిత్రి శాంతిఁబొంది సుగ్రీవునితో "కపివరేణ్యా! రాఘవేశ్వరుండు సీతావియోగ దుఃఖముచే తపించుచున్నాడు త్వరితముగా జనక రాజసుత నరయుటకుఁ బ్రయత్నించుట యుక్తం"బనిన యతం డాంజనేయుంబిలిచి "శీఘ్రముగా వానర కోటులను రావించుటకు వెంటయు దశదిశలకును తగు వారలఁ బనుపు"మని చెప్పిన యుచిత సత్కారములచే లక్ష్మణుని పూజించి యతనిని పసిండి పల్లకియందు గూర్చుండఁజేసిన వానరముఖ్యుడు వెంట వచ్చుచుండగా కానుకలు గైకొని భేరీ కాహళధ్వనులు సెలంగుచుండగా ప్రయాణంబై తారాది కాంతల నంతఃపురమున కనిచి పురము వెలువడి లక్ష్మణుండున్న పల్లకినెత్తుకొని వానరులు ముందు నడువగా కొందరు ఛత్రచామరంబులుబట్టి కెలంకులనడువ రామచంద్రుం డున్న యెడకుఁ బోయెను. ఇవ్విధంబున లక్ష్మణసుగ్రీవులుపోయి దూరమున

[illegible]కములఁ జక్కి [illegible] [illegible] ప్రకారము లాచరించిన తమ్ముని [illegible] [illegible] [illegible] గూర్చుండ నియోగించి [illegible]యైన సుగ్రీవుని [illegible] వేశమున నతనితో - [illegible].

“మహానుభావా! [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] లనుమఱచి [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] నేను కలువఁ బంపినందున నేమి యొనర్పవలెనో [illegible] [illegible] ముచే నీ ప్రభావము తెలుపనేచి వచ్చితివి. [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]. [illegible] నేను సఖ్యము చేసినప్పుడు, [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] దలంపక [illegible] [illegible] సీతాన్వేషణ కార్యభారము వహించుట మానియుండుట యోగ్యంబ[illegible]” యనిన కృతాంజలియై సుగ్రీవుఁడు రఘువల్లభుని జూచి భయభక్తి వినయములు తోపఁగ “రఘునందనా! నేను కృతఘ్నుఁడను కాను. [illegible] బలుకలేను. భవదీయ కార్యమునకంటె నాకు రాజ్యసుఖము లెక్కువలు గావు. స్వామీ! నేను మఱచి యుండలేదు. సీతను వెదకుటకును లంకాపురమునకు యుద్ధమున కరుగుటకును వనచర బలముల రావించుటకు సౌమిత్రి వచ్చుటకు పూర్వమే ప్రయత్నించి పలు దిక్కులకును దూతల నంపియున్నాను, దేవ గంధర్వాంశ సంభవులను కామరూపులను, బహువిధ సత్త్వ సముపేతులును నగు వానరవీరులు పెక్కు దిక్కులనుండియుం దమ తమ బలములతో [illegible] వేలు లక్షల కోటులు శంఖములు ఖర్వములు సముద్రములు మహా సముద్రములు మొదలుగాఁగల సంఖ్యల లెక్కగా జనుదెంచి మిమ్ము జూడఁ గనఁగలరు, రఘువరా! వారు మిమ్ము గొలిచివచ్చి లంక ముట్టడించి నిశ్శంక నేఁ పురిమీఱి రావణుని సపుత్రమిత్ర బాంధవముగాఁ బరిమార్చి కల్యాణ గుణ సమేతయైన సీతం దెచ్చి నీకు సమర్పించెద”రని పలికిన సంతోషించి దాశరథి యతని కౌఁగలించి “వానరేశ్వరా? నీవు సత్యసంధుండవు, పుణ్యమానసుండవు, న్యాయశీలుండవు నగుదువు. నాయందు దృఢమైన సఖ్యతయు భక్తియుంగలిగి వర్తించువాఁడవు బంధుఁడవు ప్రియుఁడవు నగుటచే నీవలన మదీయ కార్యము సఫలంబగుట నిశ్చయము. ఇంక తడవుఁ జేయక తగిన తరుచర వీరులను భూపుత్రిని వెదకి కనుఁగొని వచ్చుటకై పనుపు”మని చెప్పెను.

—* వానరబలంబులు సుగ్రీవుని జేరవచ్చుట. *—

ఇట్లు రామసుగ్రీవులు సంభాషించుచున్న సమయమున సుగ్రీవుని శాసనమున, వడఁకి, సముద్రతీర పర్వత ప్రాంతర వాసులైన వానరులు లెక్కింప శక్యముగాని మొత్తములుగా నాలతాల శిలాపాదపంబును, నఖదంష్ట్రాయుధులును, సితాసితకనక కేసవర్ణులును, కామరూపులును కామ గమనులును, నీల మేఘాంత భీషణాకారులును నగువారలు గగనాకసమును నిండి రాఁదొడంగిరి. అందుముఖ్య వీరులైన, శతబలియు, సుషేణుండును, కేసరియు, గవాక్షుండును ధూమ్రుండును బనసుండును, నలుండును, గజ, గవయ, గంధమాదన, వృషభ, శరభ, మైంద, ద్వివిధ, ఋషమణ్వాంత. నీల తారకులును, ఇంద్ర జాలాంగద హనుమంత శరగుల్మ యుల్కా ముఖాదులు సుహోత్రాదులును తమబలములతోడ గర్జిల్లుచువచ్చి నలుగడలం జొచ్చి నిలిచిరి. అట్టుల చేరిన సైన్యములంగని సుగ్రీవుండు రామచంద్రునితో "దేవా! వనచర వీరులందఱు నరుదెంచిరి. ఇంక జానకిని వెదకుటకు నీకు తగిన వారిని నిర్ణయముజేసి పనుపు"మనిన రఘువరుండు "భానునందనా! నీవు వీరి శక్తిని బాగుగా యెఱింగి యున్నవాఁడ వగుటచే పనుపదగిన వారిని నిశ్చయించుట నీకేతగును. ఈపని నావలన గానేరదు. కావున నీ యిచ్ఛ వొప్పున నిర్ణయింపు"మని పలికెను,

—* సుగ్రీవుండు సీతను వెదకుటకై నలుదెసలకు వానరులబంపుట. *—

సుగ్రీవుండు సంతసించి మహాసమర్థుఁడైన వినతుండను వానిఁబిలిచి "నూఱువేల సంఖ్యగల వానర వీరులంగూడి నీవు తూర్పుదిక్కునకరిగి సీత యుండుచోటును వెదకి కనుఁగొని నెలదినములకు లోపల నిచ్చోటికిఁ జేరవలసినది. అట్టుల రాక తడసిననో ప్రాణదండనము విధింతు"నని చెప్పిన ప్రాగ్దిశకు నడుగవలసిన మార్గమును నందుండఁగల విశేషములును నెఱింగించి యతని పిమ్మట హనుమ జ్జాంబవ దంగద మైంద ద్వివిధ సుహోత్ర తార గజ గవయ గంధమాదన ప్రముఖులం బిలిచి వారిని దక్షిణపుదిక్కునకు సీతను వెదకుటకుఁ బోవలసినదిగా నాజ్ఞాపించి వినతునితోడ చెప్పిన చందమున మార్గములును విశేషములును మరలివచ్చి చేరవలసిన గడువునుం దెలిపెను. ఆ సమయమున రామచంద్రుండు హనుమంతునిబిలిచి "అనిలనందనా! నీయందనేకవిధములైన శుభలక్షణములు గలిగియుండు, అదియునుగాక నాయందు మిక్కిలి భక్తియు నా పనులలో నెక్కుడు శ్రద్ధ గలిగి వర్తించుచుండుదువు. కా

వును నివలన మదీయాభిమతసిద్ధి యగునని తోచుచున్నది. కావున వాడు వానరాక్షరములు చెక్కియున్న మణిహారం బీయకుండెనా! కొనుము. దీని గొనిపొమ్ము పొడగనుంటివేని [illegible] ముసము. [illegible] సంతసించి జనకసుత విన్నా నంపెనని'' యని చెప్పెను. దాని నతం డంగొని వానరవీరులతోఁ గూడఁ బ్రయాణంబై పోయెను.

[illegible] సుగ్రీవుండు [illegible] నిజబలినుత్తి [illegible] దధిచర నివహంబులతోడ [illegible] మొదల బంపినవారితో చెప్పిన విధముగానే యన్నివిధములను [illegible], వారలును తదాజ్ఞ తలఁదాల్చి [illegible] దిశలకు [illegible] వెడలిపోయిరి, తాను గావించిన యత్నంబులను సుగ్రీవుండు రామచంద్రునకు నివేదించి "స్వామీ! మిథిలేశ తనయ యున్నస్థలంబును వెదకి కనుగొని యల్లిదులైన వనచర [illegible] వచ్చి వృత్తాంతంబు నెఱింగించె"రని చెప్పిన రఘువరుండు సంతోషించి యనుజుండు. ఉత్తరదిగా దధిచర నివహంబులంబుచ్చి రామలక్ష్మణులు [illegible] వారల [illegible] నిరీక్షించుచుండిరి. అట్టియెడ పూర్వ పశ్చిమోత్తర దిశలయందు [illegible] బోయిన వినత సుషేణ శతబలులు గోలాంగుల బృందములతోడ [illegible] దెంచి రాజసుతులకును, మర్కటేశ్వరునకును నమస్కరించి "మేముపోయి యెల్లెడలను వెదకి [illegible] చూచియు [illegible] నకెపొడగాన బడదై''దని విన్నవించిరి. దక్షిణమునకు [illegible] కరిగిన హనుమదాదులుమాత్ర మప్పటికిరారైరి. కావున వారలేమివార్త దెచ్చెదరో తెలిసికొని కర్తవ్యంబు నిశ్చయింపవలయునని తలంపుగలవారై యందఱును వారిమార్గం బరయుచుండిరి.

—* హనుమదాదులు సీతను వెదకుట. *—

సుగ్రీవునివలనఁ బంపఁబడిన హనుమ జ్జాంబవ దంగద ప్రముఖులు [illegible] పార్శ్వమున [illegible] వింధ్యాద్రిం జేరి యందలి బిలములను [illegible] మహాదటవీప్రదేశములను వెదకి యచట సీతం గానక, మఱియుం బోయిపోయి పూర్వముతపోధను [illegible] తనకు [illegible] కస్తుని [illegible] సామ్యము [illegible] గలవాండగుటను, [illegible] గ్రహాది [illegible] ఫలపత్ర రహితమని [illegible] ప్రదేశమును [illegible] శుష్కవనము [illegible] దాని [illegible] మఱియొక యున్నత శైలముఁజూచి, [illegible] బిలముఁజొచ్చిరి, వారి [illegible]

[illegible] త్రము [illegible] యియుండెను [illegible] సరక చేయుటకై వానికి [illegible] చని సీతాదేవి [illegible] టయు [illegible] వెలువడివచ్చి బహు ప్రదేశములు [illegible] కను [illegible] చుటయు, [illegible] కాలమున [illegible] తెలియమికి చింతించుచుండు సమయమున సంజనిపుత్రుం డంగదునిం జూచి "వాలినందనా! ఎల్లచోటులను సీతను వెదకినారము. ఆమె యున్నచోటు తెలియదయ్యె. సుగ్రీవుడు మనకు [illegible] గడువు కాలములో [illegible] దినములు మాత్రము [illegible] యున్నవి. ఈ యల్పకాలములోపల జానకి [illegible] కనుగొని [illegible] [illegible] మయ్యెను [illegible] రామలక్ష్మణులకును, రవిసుతునకును [illegible] భాగ్యము మనకు కలుగబోవునది లేదు. ఇంత కష్టములు [illegible] వ్యర్థ యత్నులమై [illegible] నిలుపుటకంటె, [illegible] ప్రాణములు విడుచుట మేలు [illegible]" [illegible] వ్యసనాక్రాంతుడై పలికెను. విని యంగదుండు [illegible] "[illegible]! మనము [illegible] [illegible] లముగా [illegible]. [illegible] కాలమున [illegible] వెదకి [illegible] గానబడుచున్నది, యప్పటికి [illegible] తము. ఇంతలో వేగిరపడి, [illegible] ప్రాణములు విడువవలెనంచుట యవివేకము [illegible]. [illegible] ము వ్యర్థముగా [illegible] చెప్పినట్లు చేసి [illegible] కర్తవ్యంబనిన. [illegible] యటునటు జూచుచు, [illegible] ముహూర్తము [illegible] పక్కలను [illegible] వెదకి [illegible] ముని [illegible] [illegible] వానికి [illegible] ములలో [illegible] [illegible] [illegible] "వానరవీరులారా! [illegible] నుండి [illegible] [illegible] [illegible] యు

ముగా నుండవలయునని తోఁచుచున్నది. మన [illegible] దాహముఁ దీర్చుకొనివచ్చి పిమ్మట యోజింపుఁడు" యనియెను.

——* హనుమదాదులు [illegible] స్వయంప్రభను గాంచుట. *——

హనుమంతుం డిట్లు చెప్పఁగా [illegible] యున్న యా వనచర వీరులెల్లరును సమ్మతించి [illegible] చెట్లచే మూసికొనియున్న బిలద్వారమును మెల్లఁగా [illegible] లోపలఁ బ్రవేశించిరి. అట్లు లోపలఁజొచ్చి గాఢాంధకారముగా నుండుటచే యందు మార్గము తెలియక యొండొరుల [illegible] మెల్లమెల్లగా యోజనదూరము [illegible] కట్టకడ [illegible] గుహాంతరమున [illegible] దేదీప్యమానముగా [illegible] సౌభాగ్యముఁ జెంది యచ్చోట కుసుమ పత్ర ఫలభరితములైన వృక్షంబులును, సువర్ణవర్ణంబులతో నొప్పుచు కలకలంబులు [illegible], స్వచ్ఛజలంబులు గలిగి కలువలును తామరలును వికసించియుండఁగా కన్నుల పండువు గావించుచున్న కొలంకులును, రమణీయ [illegible] రత్నఖచిత వివిధ చిత్ర శిల్పనైపుణ్యాభిరామంబులై విలసిల్లుచున్న ధామంబులును, సకల వస్తు నిచయ సంపూర్ణ గేహంబులును మొదలుగాఁగల విశేషంబులచే నొప్పుచు, నేదియుఁ గొఱంత లేక సమృద్ధిగా దోఁచుచుండుటయు నయ్యది [illegible] విస్మయించి వర్ణింపుచు, నటుపోయి, యం దొక్కచోట [illegible]బైన తేజంబుచే దిశలు వెలిఁగించుచు, కృష్ణాజినంబుపై సమాధిస్థితోఁ గూర్చుండియున్న పావన [illegible] తపస్వి [illegible] కప్పుడు లందఱు నామెకు నమస్కరించి నిలిచిరి.

అప్పు డాంజనేయుండు కరములుమోడ్చి "ఓతల్లీ! నీ వెవ్వతెవు? ఈ యంధకార గుహాంతరంబున నిట్టి కాంతులు గలుగుటకును, ఈ దివ్య భవనాదులు గలుగుటకును నిమిత్తంబెయ్యది? అద్భుతంబుగాఁదోఁచుచున్నది. నీవు సామాన్యస్త్రీవి గావనుట [illegible] విశేషంబులనుబట్టియు, [illegible] తపంబుఁ జేయుచు [illegible] నిశ్చయింపవలసియున్నది. కరుణించి భవద్వృత్తాంతము జెప్పుము" అని ప్రార్థించిన [illegible] యతనిఁ బలుకరించి "ఓయి [illegible] స్వామీ! నేను [illegible] స్వయంప్రభ, [illegible] దివ్య మంది [illegible] రత్న[illegible] లనుభవించుచున్నను. [illegible]

గవచ్చి దేవేంద్రుండా మయుని వధించె. నేను హేమకు ప్రియసఖిని, తొల్లిన మయుండు మృతినొందిన తరువాత నీ నగర మామె యొసంగి నన్నిచ్చో ట నిలిపి తాను దేవలోకంబునకుం బోయె. అప్పటినుండియు నే నిచ్చో టనొంటరిదాననై తపోనిష్ఠంబూని నివసించియున్నదానను. వానరులారా! మీరిచ్చోటికి నేమి కొఱకు వచ్చితి రెఱింగింపు"డని తన వృత్తాంతంబు జెప్పి వారి యుదంతంబు నడిగెను. వాయుపుత్రుండగు హనుమంతుడా వృత్తాంతంబును విన్నవించి "జననీ! పరమ పవిత్రశీలవైన నిన్ను మేము మా భాగ్యవశంబునం గాంచితిమి. ధన్యుల మైతి"మని పలికెను. అంతట నామె వారలకందఱకును, మధుర ఫలములను, ప్రశస్త మూలములను యథేష్టముగా నొసంగి యాదరించెను.

ఆకలిదప్పులచే మిక్కిలి బడలియున్న వానరులందఱు స్వయంప్రభవలన నాతిథ్యముం బొంది తృప్తులగుటయు నామె వారలు గుహను జొచ్చిన కారణమును వివరముగాం జెప్పుమనుటయు హనుమంతుండు సర్వమును వివరించి "అమ్మా! గడువుప్రకారము మేము సుగ్రీవుని యొద్దకు పోవలసియున్నది. తడవు చేసిన నా యేలిక యాగ్రహించి మమ్ము శిక్షించును శీఘ్రముగ జరుగవలసియున్నది. మేము నీ గుహ ప్రవేశించు తరుణమునం బడిన పాటు లిట్టివని పలుకుటకు శక్యము గాదు. ఇప్పుడిచ్చో టనుండి బిలము వెలువడుటకు మా కెవ్వరికి సామర్థ్యము గానరాకున్నది. కృపామతివై మమ్ము గుహ వెడలింపు"మని వేడిన స్వయంప్రభ యతని తో "వానరోత్తములారా! ఎవ్వరైనను, బిలము చొచ్చిన పిదప ప్రాణములతో వెలువడి పోవంజాలరు. ఇట్లు మయుండు నిర్మించెను. అయినను మదీయ తపః ప్రభావముచే మిమ్ము నేను వెడలింతు. మీ రందఱు కన్నులు క్షణకాలము మూసియుండి తెఱచి చూడుం"డని చెప్పిన వానరులు కన్నులుమూసిరి.

క్షణకాలము గడచునంతట కన్నులు తెఱచి చూచిన వారు గుహ బహిః ప్రవేశమున నుండుట నెఱింగిరి. [illegible] మును బొగడి యటనుండి కొంతదూరము పోయిరి. [illegible] వనము [illegible]

[illegible]

——* [illegible] *——

[illegible]

[illegible]

మనము సంచరించుట గనుఁగొనక పోయినవో, కోపించి మనల పట్టి శిక్షించుట నిశ్చయము. కాబట్టి మన ప్రాణములు రక్షించుకొనుటకు నేనొక యుపాయము చెప్పెద నట్లు చేయుదము, ఏమనఁగా, పవనసుతుడు చొరఁబడివచ్చిన పర్వతగుహ బహు భద్రమైనది. దేవతలకు సైతము ప్రవేశింపుటకసాధ్యము. ఇందుజుడును మరలిపోయి యందున్న మున్న నన్ను ప్రవేశించి యచ్చోట ఫలాదుల నాహరించుచు స్వస్థచిత్తులమై కాలము గడపుదము. ఇట్లు చేసితిమేని, రామలక్ష్మణులుగాని సుగ్రీవుఁడుగాని బలము నిచ్చి మనల గనుఁగొనజాలరు. ఇది యుత్తమపక్షముగా నాకుఁ దోచుచున్నది. పోవుదము. లేచిరం" డని చెప్పుటయు, వానరులు నంగదుని మాటలు విని యుక్తియు బలుకుటకు తోచకయున్న నన్న, నంగదుని మాటలు తనకు సమ్మతము గాకుండుటయు హనుమంతుఁడతని జూచి "ఓయీ! వాలినందనా! నీకు దుర్బుద్ధి పుట్టినట్లు తోచుచున్నది. ఈ వానరులను గూర్చుకొని బలము నిచ్చియుండి ప్రబలుండైన సుగ్రీవునితో మారుమలపుటకు నీవు దలంచినట్లున్నది. ఇది నీవంటివానికి యోగ్యమైన పనిగా నేరదు. ప్రజలు బలవంతుని జేపట్టుదురు గాని దుర్బలుని చేపట్టరు. నేనును, నీలుఁడును, జాంబవంతుఁడును, నీతండ్రియైన వాలి యున్నప్పుడును సుగ్రీవుని సేవకులము వారమై యుండెదము. ఇప్పుడు సుగ్రీవుని విడిచి యుండఁ జెల్లునా? అది యుక్తముగాదు. మేము ముగ్గురమునుఁగాక తక్కిన వానరులును నీమాటలకు సమ్మతించి తమ తమ భార్యాపుత్రుల విడనాడి నీయాజ్ఞకు లోఁబడి గుహాంతరమున నీతోడ నుండియుండుటకుఁ దలంతురా? ఒకరును నొల్లరు. ఇట్లు మేము దళమును వదలిపోయినపుడు ఒక్కఁడవు నీవు బలమున నెట్లుండఁగలవు? ఒకవేళ నీ వెవ్వరికిఁ గానరానివాఁడవై యుండినను, నిన్ను వెదకి నీయున్నచోటు నెఱింగి లక్ష్మణుఁడు ఈ పర్వతమును చూర్ణముజేసి నిన్ను వధించునుగాని విడువఁడు. అతఁడు దివ్యాస్త్రవేదిసుమా. నా మాటలువిని దుర్విచారము విడిచి మమ్ము ముందిడుకొని సుగ్రీవునియొద్ద కరుగుము. అతఁడు మిక్కిలి యోగ్యుఁడును, సత్యసంధుఁడును, ధర్మయుక్తుఁడును, నీతల్లి కను తారను సంతుష్టిఁజేసి నిన్నుఁ మన్నింపఁగలఁ"డని చెప్పిన, యంగదుఁడా మాటల నాదరింపక, "మరున్నందనా! శ్రీరామచంద్రుఁడు సుగ్రీవునకు సన్నుతుఁడై, నన్నీతని యువరాజ పట్టముగట్టుమని యాజ్ఞాపించినందున వీనిలేక చూపదని నాకోసం గనే కాని మనస్ఫూర్తిగా జేసిన వాఁడుకాఁడు. అదియునుగాక నాతండ్రి గుహజొచ్చి శత్రునితో పోరు

చుండగా, బలము వాని శిలపైచి వానరరాజ్యము గైకొనియు. అగ్రజుని భార్యయగు నాతల్లిని చేపట్టె. తన కుపచారము జేసిన రామచంద్రుని బొడగనబోవక యతని తమ్ముడు వచ్చినంతట నెఱచి చనుదెంచె, అతడు చేసిన పనులెన్నియో గలవు. సుగ్రీవుడు కృతఘ్నుండును. పాపచిత్తుండును గావున నీరా తండ్రిపైగల విరోధమును మనమున నుంచుకొని నన్ను చంపించునుగాని విడువడు. ఎట్లును నన్నతండు వధించుట నిక్కువము కావున బరయుచుండెనే యతని కప్పుడు సీతను వెదకలేదనుటయె నెపముగాగలదు. కావున నేనతనియొద్దకు బోనొల్లను. ఇచ్చోటనే ప్రాణములు విడిచెదను, మీరరిగి నామరణవార్త నెఱిఁగింపగా తల్లియైన తారకును జెప్పుడు. ఇదియె నాకీయ నిశ్చయము" అని గ్రఢముగాబలికి చింతాకుల మానసుండై దర్భలపై పరచుకొని ప్రాయోపవిష్టుండయ్యె. ఇవ్విధమున నంగదుండు చేయుటయు, నతనివిడిచి పోనొల్లక కపులందఱును, దుఃఖాక్రాంతులై తామును ప్రాణములు విడువ నిశ్చయించి యతని చెంగటనే దక్షిణాగ్రములుగా దర్భలు పఱచుకొని వరుసగా ప్రాయోపవేశము జేసిరి.

—* ప్రాయోపవిష్టులైన వానరులయొద్దకు సంపాతివచ్చుట. *—

ఆ సమయమున వింధ్యవాసియు, జటాయువున కన్నయు నగు సంపాతియను పక్షి నరుగు వారలం గాంచి సంతోషించి "ఆహా! ఘనకాలములు దైవాధీనములు తలంపని తలంపుగా నాకు నేడు సంపూర్ణముగా నాహారము లభించినది. ఈ వానరులఁ జంపి భక్షించి యనేకదినము సంతుష్టినొందుదు" నని తనలో తాన బిగ్గఱగా బలుకుచు వచ్చుచున్న యా మాటలు విని దానిఁగని యంగదుడు తక్కిన కపులతో తమ కిచ్చోట నిట్టి భయంకర మహారూపముగల పక్షి కెరయై ప్రాణములు విడువ వలసివచ్చె విధించిన విధాత చెయిదికిని తమ దుర్దశను వగచుచు రామచంద్రుడు సీతాలక్ష్మణులతోడ వనవాసమునకు వచ్చుటయు జానకి దేవిని రావణుడు గొనిపోవుటయు అపుడు వాని కడ్డపడి జటాయువుపోరి మడియుటయు నాదిగా తాము నిచ్చోటికివచ్చి ప్రాయోపవేశము జేసిన యంతవఱకును జరిగిన వృత్తాంతంబంతయు, వరుసగా జెప్పి దైవము మనకిట్టి యాపద గలిగించెగదా! యని పలుకుచు దుఃఖించిన యతని పలుకుల వినుచుం జేరవచ్చిన సంపాతి జటాయువు మరణవార్తను వినగా మహాదుఃఖమును బొంది "వనచరులా! మీరు జటాయువు మృతినొందుటం జెప్పగా విన్నంతట యధికమైన దుఃఖము కలుగుచున్న

ని. యతండు నా సోదరుండు. నేను పక్షవిహీనుండనై యున్నాండను సుఖలంగాక యుండిన యొడల మదీయానుజుం జంపిన ఖలుండైన యా రావణుని గగనంబడంగి యాతని ప్రాణములు గొనక యుండంజాలను. ఓహో నేడు నేను, కపులారా! నాతమ్ముని వృత్తాంతమును వివరముగాం జెప్పవలయు''నని యడిగిన యంగదుండు సర్వమును వివరించి రామచంద్రుండు మిగుల ప్రేమించి జటాయువునకుతన తండ్రికింబోలె నగ్నిసంస్కారము జరిపి నటులంజెప్పిన యధికమైన శోకముంజెంది మీరు నన్ను సముద్రముకొద్దకుం గొని చనుండని వేడిన వనచరులట్లు గావించిరి. సంపాతి సముద్రజలముల స్నానమొనర్చి యనుజున కుదకదానముసేసి కపులయొద్దకువచ్చెను. అంతట నంగదుండు పక్షీంద్రునిజూచి "సీతా వృత్తాంతము నెఱింగియుండిన చెప్పుమని యడిగిన సంపాతివారలతో నిట్లనియె.

—* సంపాతి వానరులతో సీతా వృత్తాంతంబు చెప్పుట. *—

మర్కటోత్తములారా! రావణుండు సీతం గొనిపోవుచుండగా నేనునాంచితిని, ఆదేవి రామచంద్రుని నామమును స్మరింపుచు రోదనముం జేయుచుండె. వాండు నేను గిరి శిఖరముపై నుండగా నాదాపునకువచ్చి మార్గంబడిగి, మహా వేగముతో బోయెను. సముద్రమధ్యమున లంకా పురంబనెడి మహా నగరము. గలదు. అదియె వాని నివాసస్థానము జానకింగొని వాండు లంకాపురమునకే పోయెను. మీరు ఇచ్చోటనుండి మహేంద్రగిరియొద్ద కరిగి యటనుండి సముద్రము లంఘించి లంకకుం బోయి జానకియున్నచోటుం గనుంగొనవలయు''నని పోవలసిన విధానం బంతయుంజెప్పి యా పక్షిపల్లభుండు వారల వీడ్కొని నిజ నివాసమునకుం బోయెను. పిమ్మట నంగదుండు తక్కిన వానరులంజూచి "మనమింక సంపాతి చెప్పిన మార్గమున సముద్రమునుదాంటి లంక కరుగుదము రం''డని ప్రయాణముంజేసి దక్షిణ సముద్రతీరమున నుండెడి యగ్గిరింజేరి దానినెక్కి కొంత తడవు కూర్చుండి యోచించుచుండిరి. అపుడు భయంకర తరంగ కల్లోలంబై ఘోషిల్లుచున్న సాగరమునుజూచి దాని లంఘించు టెట్లుకోయనుచు భీతావహ చిత్తులై వెలవెలం బోవుచున్న వనచరుల వీక్షించి యంగదుండు వారి భయము నెఱింగి "రేపు వార్ధిలంఘనోద్యోగమునకుం బ్రయత్నింపుదము. ఈరాత్రి కీపర్వతముపై యుండి కడపుం''డని బుజ్జగించి నాంటిరాత్రి యచ్చటనుండి మఱుసటి యుదయకాలమున నందఱును నిదురమేల్కొని నంతట పర్వత తటమున కపివీర పరివేష్టితుండై కూర్చుండి యంగదు డిట్లనియె.

—* అంగదాదులు కడలిదాటుటకు తమ కొలందు లెక్కించుట. *—

"తరుచర వీరులారా! భయభ్రాంతులమై మన మిట్లూరకుండుట ప్రయోజనముగాదు. ఎట్లైనను గష్టములు సహించి యీ యంబుధిని లంఘించి సీతా వృత్తాంతమును గనుగొనవలయును ప్రాణత్యాగముం జేయుటకు నిశ్చయించి ప్రాయోపవిష్టులమైన మనము సంపాతి వాక్యములు విన్నంతట మరల నుత్సాహముం గలవారమై నద్ది యాలోచించుట పాడిగాదు. నాపలుకులు విని మీలో నెవ్వరు సముద్రము నెంతదూరము దాటఁగలుగుదురో, మీమీ సత్వము లెట్టివో వచింపు"డని న, యతని పలుకులు విని వారిలో గజుండు పదియోజనములును, గవాక్షుం డిరువది యోజనములును, శరభుండు ముప్పది యోజనములును, ఋషభుండు నలువది యోజనములును, గంధమాదనుం డేబది యోజనములును, మైందుం డఱువది యోజనములును, ద్వివిదుండు డెబ్బదియోజనములును, తారుం డెనుబది యోజనములును, దాటఁగలమని చెప్పిరి. అంత వృద్ధుండైన జాంబవంతుఁ డంగదుంజూచి "నేను వృద్ధుండనగుటచే శిధిల విక్రముఁడనై యున్నాను పూర్వమునుంబోలె సత్వముచాలదు. అయినను తొంబదియోజనముల దూరమును దృఢముగా దాటుదును. అటుమీఁద సందేహం"బని చెప్పిన, నలుండు తానునుం దొంబదియోజనములు లంఘింతునని పలికెను. అంతట నంగదుండు తన బలిమినెంచి "నేను నూఱుయోజనములు దాటఁగలనుగాని, మగిడి రాఁగలనో లేనో యనెడి సందేహము గలుగుచున్నది" యని శంకింపుచుం జెప్పిన విని జాంబవంతుండు వాలి సుతునితో "అంగదా! నీవు మాతోడయుండుము. నీవువృక్షము వంటివాఁడవు నీకు మేము శాఖా పుష్పముల వంటివారము. నీవు వారిధి లంఘించిపోయి మగిడి రాలేకపోయినచో మాగతి యేమి కావలయును? ఇందఱమును నిన్ను కర్తగా నమ్మి యనుసరించి వర్తింప వలసిన వారమైయుండగా, యెట్లు నీవు లేనపుడు నిర్వహింపగలము? నిన్ను సముద్రముదాటుటకు నియోగింప నొల్ల"మని దృఢముగాఁ జెప్పిన తారా నందనుండు జాంబవంతునింజూచి "భల్లూకకుల వల్లభా! ఎట్లును జానకి వృత్తాంతమునెఱిఁగి రామచంద్రుని యొద్దకు పోవలయును గదా! ఎట్లు? నన్ను పోవలదంటివి. ఇంక సముద్రమును దాఁటి సీతను పొడగని వచ్చువారెవరు? దీనికిం దగిన యుపాయంబుం జెప్పి నామనసంబునకు సంతుష్టిఁ గలిగింపుమా"! యని యడిగెను.

—* జాంబవంతుఁడు హనుమంతునిఁ గొనియాడుట. *—

జాంబవంతుఁ డప్పుడు వాలిపుత్రునితో "కపివీరాగ్రేసరా! తెలిసి యుండియు నీవీపనిఁ జేయఁగలవని నిశ్చయింపఁ జాలకున్నాఁడ వేమి? అంబుధి నవలీల దాఁటుటకును, జనకనందనఁ జూచి వృత్తాంతముఁ దెలిసికొనివచ్చుటకును. సామర్థ్యముగల మహాబలశాలి వీఁడె హనుమంతుఁ డున్నాఁడు చూడుము. మన మాటలువినుచు నేదియుంబలుకక యింత దూరక చూచుచుండుట వింతగా నున్నది. ఈవాయుపుత్రుండు దక్క మఱియొకండు డీకార్యంబును జేయఁజాలఁడు. ఎంతకైనను నితండే చాలినవాఁడు. మనమీతనిఁ బ్రార్థించుట కర్తవ్యం"బని పలికి యాంజనేయునిఁగని "మారుతీ! నీవిటుల మిన్నకుండ-దగునా? నీవే యికార్యంబునకుఁ బూనకున్నచో యింకగాఁగల విధంబెయ్యది? మాలో యీ

—* జాంబవంతుఁడు హనుమంతునిఁ బురికొలుపుట. *—

పనినిఁ జేయనేర్చిన సమర్థుం డెవ్వఁడున్నాఁడు? శతయోజన విస్తీర్ణంబగు నీ యర్ణవమును లంఘించుటకు మాకు శక్యమగునా? నీవు నిరుపమాన బల పరాక్రమ శౌర్యధైర్య సాహస సత్వసము పేతుండవు. తలంచిన నెంతటి మహాత్కార్యంబునైనను నవలీల నొనర్పఁగల సమర్థుండవు. నీకు సాటియెవ్వరును లేరు. ఈసముద్రము నొక్కసారి మాత్రమే కాదు. వరుసగా వేయిమారులు లంఘింపఁ దలంచినను నీకు లెక్కకాదు. గరుడునివంటి జవంబు నీకుగలదు. అంజనీసుతా! ఈపనికి నీకు కడంగకున్నచో మహోపద్రవంబు వాటిల్లును. రామలక్ష్మణులును, సుగ్రీవుండును మేమును, ప్రాణంబులు గోల్పోవుట తటస్థించును. కావున యటులజరుగకుండునట్లు చేయుము. రామహితంబుగా నీవికార్యంబు నొనర్పుము. అబ్ధిదాఁటి లంకాపురంబుఁజొచ్చి, మిథిలేశనందనఁ బొడగని క్షేమ వృత్తాంతంబు నెఱింగివచ్చి మమ్ము సంతోషచిత్తులఁ జేసి రామలక్ష్మణ సుగ్రీవులగుమ్మద్దఱు దోడ్పాటు నిమ్ము జగత్ప్రాణాత్మజా! మా ప్రాణములను దాశరథుల ప్రాణములును, కపివల్లభుని ప్రాణములును రక్షింపు"మని బహు ప్రకారంబుగ స్తోత్రముఁగావించి - ప్రార్థించెను. తక్కుగల యంగద ప్రముఖ శాఖా చరులును నతని వినుతించి కార్యంబునకుఁ గడంగ గోరిరి.

ఈప్రకారము మర్కటులందఱును వేఁడఁగ స్తోత్రప్రియుండగు హనుమంతుఁడు వారి పలుకుల కెంతయు నలరి, యుత్సాహించి బలోత్సాహంబు లంతంత కతిశయింప నిట్లనియె. "కపివరులారా! మీరు - వెఱవ

—* హనుమంతుఁడు తన శక్తిని వానరులతో చెప్పుట. *—

ఎలదు. ఈకార్యము నాకు పెద్దదికాదు తలంచితినేని, సముద్రములు పంకమయంబగునట్లు కలంచుటకును, భూమిని బ్రద్దలు గావించుటకును నాకసంబును మ్రింగుటకును శైలంబులు పెకలించి యెగురవిూటుటకును కాలమృత్యువును దునుముటకును శేషునిఁ బట్టుకొని నులుముటకును, సప్తద్వీపములను దాఁటుటకును నేజాలుదును ఈసముద్రంబును దాఁటుట యెంతపాత్రము? నిలువక నేయిసారులు లంఘింపుమనినను లంఘింపగలను. నూఱుయోజనములఁ జెప్పెద రిదియేమి యధికము? నేను పదివేల యోజనములైనను ననాయాసముగ దాఁటుదును. ఈ యల్పకార్యంబునకై మీరు చింతింపవలదు. మీరాజ్ఞాపించితిరేని సీతా రావణులతో నాలంకాపట్టణమునే పెల్లగించి తెచ్చి మీ కెచ్చటఁబెట్టుమనిన నచ్చోట నిడెదను” అని తనశక్తి సామర్థ్యంబులం జెప్పగ యతని పలుకులు విని, యంగద, జాంబవంత ప్రముఖులు సంతోషమున నుప్పొంగి మఱియు నయ్యంజనీసుతునిం గొనియాడి మహేంద్రగిరి శిఖరంబుపై కరిగి సముద్ర లంఘనోద్యోగంబునకుం గడంగి, మహోత్సాహంబు గలవారలై యట నతులిత ఫల పుష్పభరిత క్షితిజాతంబు లారోహించి రసవత్ఫలంబులురాల్చి భక్షించియు, సింహ శరభ శార్దూల ప్రముఖ మృగంబులు వెఱచి నలుగెలంకులను బొబ్బగా నార్చుచు వానిని వెన్నంటితరిమియు, విహంగంబు లరచుచు మింటికెగర జోపియు, నుత్తుంగ శిఖరంబుల నెక్కి క్రిందికి లంఘించియు, మధుమక్షికంబులందోలి తేనియలు గోరియు నిట్లు పలుతెఱంగుల గొంత తడవు వేడుకతో విహరించుచుండిరి.

పదియవ ప్రకరణము ముగిసెను.

శ్రీ రామ వనవాసము

వచనకావ్యము.

పదునొకండవ ప్రకరణము.

అంగద జాంబవంతాదులు మహేంద్రపర్వతంబుపై విహరింపుచు హనుమంతునిఁ బరివేష్టించియుండి యనంతరము వాయునందనునిగని బు

క్షీపకుండు "మారుతీ! ఇంక సముద్రలంఘన కార్యంబున కుద్యోగింపు"
మనిన నతండు మహోత్సాహంబుఁ గలవాఁడై వానరులంగని "మీరింక
విచారింపఁబనిలేదు. శ్రీరామచంద్రునిఁదలచి యమ్మహాత్ముని కృపా
విశేషమున నేనీయంబుధిని దాఁటెద లంకకరిగి సీతనువెదకి నెవ్వరేనియు
నన్నెదిరించి రేని యారాక్షసుల పీచంబడంచెద. భూసుత యచ్చోట లే
దేని, యమరావతియుఁ బాతాళంబునుం జొచ్చి వెతకెదను. అందుల వెదకి
యు యామె కనంబడదయ్యేనేని రావణునిఁబట్టి కట్టియో, లేక లంకనే
పెల్లగించి తెచ్చియో రఘుకులేశ్వరుని ముందుబెట్టెదను" అని చెప్పి వడి
సగా నందఱం గౌఁగలించి ప్రసన్నోన్ముఖుండై నిలిచి రాఘవేశ్వరుని
ధ్యానించి, రుద్రేంద్ర యమానిలాగ్ని చంద్రార్క మరుద్గణంబులకు
మ్రొక్కి. కరంబులు ముందుకుజాచి పదంబులూఁకించి దిగ్గున మింటికెగి
రెను. అతనిపాదఘట్టనచే మహేంద్రగిరి సగమువాలు భూమిలోనికిఁ గ్రుం
గెను. ఊరువుల యురువడిచేఁ గలిగిన గాలివలన వృక్షంబులు వ్రేళ్ళతో
పెల్లగిలి యతనివెంట చాల దవ్వువరకును మింటికిఁబోయి క్రిందఁగూలెను
ఇట్లు వియత్పథంబున హనుమంతుండు లంకాభిముఖుండై వాయువేగం
బునఁ బోవుచుండు సమయంబున సముద్రుండుచూచి తనలోఁదాఁగి యుర

—* హనుమంతునకు మైనాకం బెదురగుట. *—

స్థితుండై యున్నమైనాకుండను శైల శ్రేష్ఠునిఁబిలిచి "పర్వతేశ్వరా! రామ
కార్యార్థంబుగా వాయునందనుండు వ్యోమపథంబున లంకకుఁ బోవుచు
న్నాఁడు అతనికి మార్గాయాసము గలుగకుండునట్లు చేయవలసినది మన
కు కర్తవ్యము. కావున నీవు మీఁదికిలేచి కొంత తడవ నతని నిలుచుట
కనుకూలముగా నుండుము. శీఘ్రముగా లెమ్ము లె"మ్మని తొందరపెట్టెను.
అంతట సువర్ణ శిఖరములతోడను వివిధఫల భరిత వృక్షంబులతోడను,
మైనాకుండు జలధినుండి లేచి వాయుపుత్రుండేగుచున్న దారికడ్డముగా
మహోన్నతుండై నిలిచెను. అవ్విధమున మార్గ నిరోధముగా నిలచిన
నగాగిరి సత్తమునిఁ జూడగని యాంజనేయుఁడు తనలో "వీఁడొక ఘోర
రాక్షసుండుగా నున్నాఁడు.. నాకు నిరోధంబు గలిగించుటకై యిటుల
శైలాకారంబుదాల్చి యడ్డము నిలిచియున్నాఁడు. మదీయ వక్షంబుచే
దాకి వీని పోతరం బడంచెదంగాక" యని చింతించి యధికమైన యురువడి
తోడ పరతెంచి తన ఱొమ్మునందాకిన, యశని ఘాతంబునను బోలిన యు
య్యన్నినాదముని యురంబు తాఁకుడుచే పర్వతం బట్టిట్టయి కదలి నున్నఁగునై

సమాళించుకొని ఛత్రిల్లి మైనాకుండు మనుష్యరూపంబుదాల్చి శిఖరంబున నిలిచి హనుమంతునకు వినునట్లు పెద్దయెలుంగున నిట్లనియె. ఓవానరోత్తమా! వాయునందనా! నేను నీకు శత్రుండనుగాను మైనాకుండనెడి పేరుగల శైలంబ ఇనవంశ జాతుండైన సగరుని కుమారులచే త్రవ్వఁబడినదగుటచే సముద్రమునకు సాగరమను నామము గలిగినది. ఆ వంశమున బుట్టిన రామచంద్రుని కార్యమునకై నీవు పోవుచుంటి గని సముద్రుఁడాపూర్వ సంబంధమును దలంచి "నీవు శ్రమవాయ నొక్కింత విశ్రమించుటకై సహాయార్థము నిలువు"మని చెప్పగా నీకెదుట నిలిచినాఁడను. అదియునుగాక నీకు నేను సహాయము సేయవలసిన కారణముగలదు, అదియెట్టులనగా, మున్ను పర్వతములు రెక్కలుగలవై యుండి యెప్పుడపుడు మింటికెగసి, భూమిపై వ్రాలుచుండెను. అందువలన పట్టణములును, బల్లెలును, జనకోటులును మిక్కుటముగా నాశమగుచున్నదని యింద్రుండు కోపించి వజ్రాయుధముతో వాని పక్షంబులు ఖండించుచున్న నేను భయంబుజెంది నీతండ్రియైన వాయుదేవుని ప్రార్థించిన యతండు తన బలముచే నన్ను గొనివచ్చి యిచట సముద్రమునవైచెను. సముద్రుండు నాకాశ్రయ మొసంగె, అదిమొదలుగా నే నిచ్చోట నేయున్నవాడను. కపివీరాగ్రేసరా! అతులనాపు మహోపకారంబు జేసిన వాయుదేవునకు నీవు కుమారుండవగుటచే కృతజ్ఞతాబుద్ధిగలవాడనై నీకు ప్రత్యుపకార మివ్విధమునఁ జేయదలంచితి కావున నా స్వరూపమైన యీకొండపై గొంత తడవు విశ్రమించి మధురఫలంబు లారగించి సేదఁదేఱి పిమ్మట నీయిష్టంబు చొప్పున నరుగు"మని చెప్పి ప్రార్థించెను.

ఇట్లు మైనాకుండు చెప్పుటయు పవనసుతుండు సంతసించి "గిరిశ్రేష్ఠా! నీసద్గుణ సంపద కెంతయుమెచ్చితి, ప్రియంబున విశ్రాంతినొసంగి నన్ను నాదరింపఁ దలంచిన నీపరోపకార తత్త్వమెంతయు శ్లాఘ్యము. ఐనను నేనిపుడు నిమిషకాలమైన దడవుచేయుటకు వలనుగాదు. చాల దూరము పోవలసియున్నది ప్రొద్దుచాలదు. ఇదియునుగాక యీశతయోజన విస్తీర్ణంబైన సాగరమును దాఁటుటలో నాకిసుమంతయును శ్రమ గలుగఁబోదు. ఎచ్చోటను నిలువక పోవుదునని శపథముజేసి పోవుచున్నాను. కావున నిలువజాలను. దీనికై నీవు కినియవలదు, నీయాదర వాక్యంబులవలననే నీవు చేయదలంచిన సత్కారము నాకు చెందినది. ఇంతగా ప్రార్థించుచున్నావుగాని, నీకు తృప్తిగలుగుటకై స్పృశించుచున్నాను. ఇంతమాత్రము చాలును" అని చెప్పి చేతితో యా పర్వతశిఖ

గాలిని దాఁకి మహావేగంబునఁ బోవసాగెను. అప్పుడు హనుమంతుని సాహసంబునుజూచి దేవత లాశ్చర్యంబునొందిరి. "హా! హా! యీ వానరుఁడిట్టి సాహసం బేమనవచ్చును? నిర్భయముగా భయంకరమైన సముద్రమును దాఁటి యింతదూరము బోవుచున్నాఁడు. ఇతఁ డెటువంటి బలియు డైన రక్కసులు పెక్కుండ్రు గలరు. ఇతఁడెన్నఁడు రాఁబోవువాఁడు. వారిని జయించి యితం డెట్లు సీతను గనుంగొని రాఁగలఁడో యను సందేహము పుట్టుచున్నది. మనమితని ప్రభావము పరీక్షింపవలయు" నని తలంచి సురసయను పేరుగల నాగమాతం బిలిచి "సురసా! నీవు భయంకరాకృతి దాల్చిపోయి హనుమంతున కష్టమైన గమన విరోధం బును గలిగింపుము. నిన్ను జయించి యితం డెవ్విధంబున బోవునో చూచెద"మని ప్రేరేపించిరి. దేవతల యిష్టానుసారియై సురస మహాను గ్రరాక్షసి రూపమునుధరించి. వేగముగా బోవుచున్న హనుమంతుని కష్టంబుగానిలిచి పెల్లుగానార్చి యట్టహాసంబుజేసి యిట్లనియె.

—* ఆంజనేయుఁడు సురసాసింహికల జయించుట. *—

"ఓరి కెడుగు వానరుఁడా! ఎక్కడికి బోయెదవు? నిలువుము, నాదృష్టికి గోచరించి వంతట తప్పించుకొనుటకు హరిహరాదులకు సయితము శక్యముగాదు. ఇంక నాకాహారముగమ్ము. వేగముగా బోయెదనని నాకంటికి తప్పించుకొనవచ్చునని నిన్ను విడుతుననియుం దలంచితవా? గుహాసదృశంబైన మదీయ వదనద్వారంబున బ్రవేశింపక తప్పదు. రా రమ్ము!" అని పలికి భయంకరముగా నోరుదెఱచి మ్రింగవచ్చెను. అవి కృతాకారంబుజూచి తిరస్కరించిన గమన విఘ్నంబున కాంజనేయుండు మనంబున జింతించి యా రాక్షసింజూచి "నేను రామకార్యార్థముగా లంకాపురంబున కేగుచున్నాను. త్వరితముగా మరలి నీయొద్దకు వచ్చెద నప్పుడు నన్ను నీ కాహారముగా గొనుము. తొందఱపనికై పోయెడితఱి విఘ్నముజేయక విడువుము. నామాట నమ్ము" మని చెప్పెను. అతని వాక్యంబులకు సమ్మతింపక యారక్కసి మిక్కిలి యాగ్రహముఁగలదై "ఓరి మర్కటా! నీమాటలునమ్మి విడుతునని తలంచినాఁడవా? ఆ యాశను విడువుము. రామకార్యమునకుఁ బోవుచుండినను మఱే దేనికొఱకుఁ బోవుచున్నను నిన్ను మ్రింగక నేను విడుచుదానఁగానుసుమీ!" యని కడు విశాలంబును, దీర్ఘదంష్ట్రాయుక్తంబునునగు వక్త్రంబువిచ్చి మఱియుం జేరవచ్చిన దాని యుగ్రంబునుగాంచి హనుమంతుండు చలింపక తనలో "వచ్చిననేమి? దీనికి నేను చిక్కెడివాఁడనా? దీనిశక్తి యెట్టిదియోచూచెద

దనుగాక" యని పిబ్బరంబునఁబలిచి దానికి మ్రింగుటకు సాధ్యము గాకుండు భంగిని యానోటికంటె పెద్దదిగా నుండునట్లు తన దేహమును బెంచెను. రాక్షసియు నోరును మఱియు విశాలము జేసెను. అంతకంటె నెక్కుడుగా హనుమంతుండు బెరిగెను. ఇట్లు క్రమముగా రాక్షసియు వాయుపుత్రుండును, వర్ధిత శరీరములఁ బెంచ నారంభించిరి. నూఱు యోజనముల వెడల్పుగా యది తన నోరుఁ దెఱచినంతట మారుతి తత్కాలమున తన రూపము నుపసంహరించి యంగుష్ఠమాత్రుండై కుక్షింజొచ్చి వెలువడి ముందు నిలచి, ఓరాక్షసీ! నీవు కోరినట్లుగా నీయుదరంబున ప్రవేశించి వచ్చినాఁడను. నీ యాకలిదీఱినట్లు భావింపుము. నేను నాపనికి శీఘ్రముగాఁ బోయెద"నని పలికెను. అతనిశక్తికి సురస యాశ్చర్యము నొంది నిజరూపంబుఁ దాల్చి "వనచరోత్తమా! నేను రాక్షసిని గాను, సురస యనెడి పేరు గలదానను నాగమాతను, నీ వోయెడి చోట మహాబలశాలులైన రాక్షసులుండుటచే, నీవు వారిని జయింపఁగలవో, నీసామర్థ్యం బెట్టిదియో యెఱుంగవలయు ననెడి తాత్పర్యముఁగలవారనై వేలుపులు నన్నుఁబిలిచి నీకు గమన నిరోధంబు గలిగించి బలంబు నెఱుంగుటకు బంపిన యిట్టి రాక్షసిరూపంబుఁ దాల్చివచ్చి యడ్డగించితి, నీవు మహాసత్వసంపన్నుండవు. నిన్ను జయించుట కెవరికిని సాధ్యము కాదు. నీకు మేలు కలుగును సుఖమునఁ బోయిరమ్మని చెప్పి తన లోకంబున కరిగెను.

తర్వాత మరుత్సుతుండు త్వరిత గమనంబు జనుచుండ పది యోజనముల లావును, ముప్పది యామడల నిడుపునుం గలిగినదియు ఛాయాగ్రాహిణియునైన సింహికయనెడి రక్కసి నీటిపై జాగిపరుండియుండి మింటనరుగుచున్న హనుమంతుని దేహచ్ఛాయనుబట్టి కదలిపోనివ్వక నిలువరించి తత్కాలమున మీఁదికెగసి విశాలంబైన నోరుం దెరచి మ్రింగెను. హనుమంతుడంత వాని పొట్టం జీల్చి రక్తసిక్త దేహుండై వెలువడి, యదిమడియుటయు, రయంబున నంబుధిని తరించి యావలి యొడ్డుననుండు సువేలాచలంబుఁ జేరి దానిపై నిలిచె. ఇట్లు నూఱు యోజనంబుల వెడల్పుగల యుదధిని దాఁటి మహాశక్తిసంపన్నుండైన యా కపివరుండా కొండపై కొంత తడవు విశ్రమించియుండెను.

—* హనుమంతుడు లంక ప్రవేశించుట. *—

అంతట లేచినిలిచి తనకెదుటఁ దోచుచున్న మహోన్నత మణిచయ స్థగితసువర్ణమయ రమణీయ గోపుర ప్రాకార, సౌధహర్మ్యాభిరామంబును, సుందరతర వననిచయావృతంబును. పరవీ దుర్గమ పరిఘా

కలితంబును, నిరుపమాన శౌర్య బలోపేత రాక్షసవీర సమృద్ధంబునునై సకల వైభవ పరిపూర్ణంబై మహాసంపత్కరంబై కన్నులపండువ సేయు నదియగు లంకాపట్టణంబును గనుల విలోకించి తదీయ శోభావిశేషంబున కెంతయు నాశ్చర్యంబుఁజెంది సూర్యాస్తమాన కాలపర్యంతం బచ్చోటన గడపి సాయంసమయంబున నప్పురంబునందలి యుత్తరద్వారంబుఁ జేరి తనమనంబున దానిని వర్ణింపుచు "ఆహా! శత్రుజన ప్రవేశంబునకు సాధ్యంబుగానిదియు నభేద్యంబునునైన యీపురము సురాసుర చతురోపాయ ప్రయోగ దుస్సాధ్యంబైనది ఇచ్చోట లోక భయంకరుండైన రావణుండు మొదలుగాఁగల రక్కసుల కనుమొఱంగి నేను నగరంబుఁ జొచ్చి సీతను గనుంగొనుట యెట్లో తోచకున్నది. అయినను నేలాగుననేనియు వచ్చిన కార్యమునకు ప్రయత్నింపవలయునుగదా! ధైర్యమే సహాయము, ఇచ్చోటనుండి యూరక యోజించుటచే లాభము లేదు. ఏవంకఁజూచినను నిమకవైచిన రాలనట్లు రాక్షసులు నిండియున్నారు. వీరునన్నుఁ గనిరేని యడుగైనఁ గొరనీక నిరోధింపఁగలరు. గాలికి నయిత మీ పురంబులో ప్రవేశించుట కష్టము కాబట్టి యిట్టి రూపముతోఁ జొచ్చుటకు వలనుగాదు. ఈరాక్షసులను మోసగించియే ప్రవేశింపవలయును. శ్రీరామచంద్రుండు పరమ ధర్మస్వరూపుఁడు, ఆమహాత్ముని కార్యంబునకై వచ్చినవాఁడనైన నాకు నేసంకటంబైనను నేల కలుగును? అన్నియు, ననుకూలముగానే జరుగును, నావంటివాఁడ నీ ముక్కిడి రక్కసుంజూచి భయమొందుట కర్జంబుగాదు. ఇప్పటిరూపము నుపసంహరించి సూక్ష్మాకృతిం దాల్చి జొచ్చెద"నని యిట్లు తలపోసి యణుమాత్ర దేహుండై తత్పురగోపుర ప్రాసాదాధిరోహణంబుఁగావించి జాజ్వల్యమానశోభా విజిరాతంబును, నానావిధాలంకారయుక్తంబును, బహుతర రమణీయంబునునైన రావణుని నగరుఁజూచి యచ్చెరువునొంది కొంత తడవు దాని సొబగును వర్ణించుచుండి పిమ్మట తత్సౌధంబుడిగి సీతా దర్శనోత్సుకుఁడై లోపలికిఁ బోవుచున్న సమయమున నల్పశరీరుండై పోవుచున్న యతనింజూచి, యాద్వారమునఁ గావలిగాయున్న లంకిణియనెడి రక్కసి మహా దాగ్రహముచే కనుబొమలు ముడివడగా పెల్లుగానార్చి యడ్డగించి "బళీ! ఓరీ మర్కటాధముఁడా ఇచ్చోట కావలియున్న నన్ను గికురించి పురముఁజొచ్చి పోవుచున్నాఁడ

—* హనుమంతుఁడు లంకయను నిశాటిని నిగ్రహించుట. *—

వెక్కడకు? నీవెవ్వండవు? ఈ పురమున కేమి పని గలిగివచ్చినవాఁడవు?

త్రిలోక భయంకరుండై రావణుండే లెడి యీ పట్టణములో మమ్మెఱుం గనిక ప్రవేశించుటకు శక్యమా! సత్యముం జెప్పితివేని విడిచెద లేదా? నిన్ను బట్టి వధింతునుగాని విడువను. అని దారుణమైన మాటలు బలికెను. దానిపలుకులకు సందియమునొందక హనుమంతుండు ఎదురుగానిలిచి నిర్ధైర్యముతో ట్లనియె.

"ఓనిశాటీ! ఈ పురద్వారమందు నీవేమి చేయుచున్న దానవు? నన్నునిరోధించుటకు కారణమెయ్యది? నీవెవ్వతెవు? పేరేమి? చెప్పుము!" అని ప్రశ్నించె, అతనినిచూచి కోపారుణిత లోచనయై యది "ఓరి వానరాధమా! లంకయనెడి పేరుగలదానను. నేనీద్వారమునఁ గావలియుండి పురముఁ రక్షించుచుందును. నాకుఁ దెలియక నాగసురాదులయినను, ఈపురముఁ బ్రవేశింపజాలరు. నీవు ఎంతటివాఁడవు? ఎచ్చటనుండి వచ్చినాఁడవో, పోవుట యెచ్చోటికో, యెఱింగింపు" మని గద్దించి యడిగెను, ఇట్టుల నారక్కసి యడుగుటయు వానరసత్తముండు

—* హనుమంతుఁడు లంకయను రక్కసిని వర్జించుట. *—

"ఓసి నిశాటీ! నేనెవ్వఁడనైన నేమిగాని, ఈపురమునం గల హర్మ్య ప్రాసాదములును, విశేషములునుం జూడఁదలంచి వచ్చినాఁడను. కావున నిరోధింపక తొలంగు"మని ప్రత్యుత్తరం బొసంగిన, మహాదాగ్రహము నొంది, లంక పండ్లుగొఱుకుచు, వాయుపుత్రునిఁ బోనీక యడ్డగించి ధూర్చి పిడికిట యతని వక్షమును బొడిచెను, అప్పు డాంజనేయుం డుగ్రాకారుండై వజ్ర సన్నిభంబైన ముష్టిచేఁ బొడుచుటయు నది సొమ్మసిలి బలమణగి క్రిందబడి "వానరోత్తమా! కరుణించి చంపక విడువుము. అద్వితీయ పరాక్రమవంతుఁడ వగుటఁ దెలిసికొంటిని. మున్ను పరమేష్టి నాతో "ఓలంకా! లోకముల నిన్ను నిర్జించుట కెవ్వరికిని సాధ్యముగాదుగాని ఎన్నఁడు వానరుండు వచ్చి యెదిరించునో, యతనివలన నెపుడు నీవు జయింపబడుదువో యది మొదలుగా లంకాపురమునకు చేటుకాలము ప్రారంభము కాఁగల"దని చెప్పెను ఇపుడు నీవు నన్ను జయించినాడవు, ఇంక నీపురమునకు మహోపద్రవములు వాటిల్లుట నిశ్చయముఁ మర్కట వీరాగ్రేసరా! నీయిష్టానుసారముగాపోయి చూచిరమ్ము" అని చెప్పి యూరకుండెను. ఆంజనేయుండు దానిని జయించి నగరముఁజొచ్చి రాజవీధులును, మణిమంటపములును, మహోన్నత భర్మ్య హర్మ్యములును సౌధగోపుర పంక్తులును, చావళ్ళును దీర్ఘికలును, గృహారామంబులును గజాశ్వ గోశాలలును, ఆయుధశాలలును, కాంచన రథములును, నగ

ంశిత వీరరాక్షసుల భటస్తోమములును, జటిలకేశ యజనాంబర, స్వాధ్యా యనిరతులైన రాక్షసులును నేకకర్ణులును, నేకనేత్రులను, దీర్ఘదంష్ట్రులు ను, దీర్ఘనాసికలు గలవారలును, భకపాదులును. ఘూక శ్వానతురంగ హస్తి మార్జాలముఖులును, భయంకరనేత్రిలును, ఏక, త్రినేత్రులును ఖరకర్ణ, గజకర్ణ, గోకర్ణులును మొదలుగాగల వికృతరూపులైన రాక్ష సస్త్రీ పురుషులంగాంచుచు, కుబ్జ వామన, మహాస్థూల మహాదీర్ఘ కా యుల విలోకించుచు, తత్కాలమున చంద్రోదయంబగుటయు వెన్నెల వెలుగు సహాయముగా నెల్లచోటులం దిరిగి సీతను నానాముఖముల వె దకి స్త్రీల యంతఃపురములును, నధికారుల మందిరములును కుంభకర్ణ విభీషణ, మహోధర, మహాపార్శ్వ, ప్రహస్త, విద్యుజ్జిహ్వ, విద్యుత్క ర్ణ, మిద్యున్మాలి, జంబుమాలి, సుమాలి, శుక, సారణ, వజ్రదంష్ట్రి, వజ్ర గ్రీవ, వజ్రకాయ, కట, వికట, ఘన, ప్రఘన, హస్తిముఖ, నాగజిహ్వ, కరాళ, వహ్నికేతు, రశ్మికేతు, సూర్యశత్రు, సంపాతి, విరూపాక్ష, ఘూ

—* హనుమంతుఁడు లంకయందు సీతను వెరకుట. *—

మ్రాక్ష, భీమాక్ష, మకరాక్ష, శోణితాక్ష, మత్తోన్మత్త, కుంభ, నికుంభ కంస, నాకంపన, దేవాంతక, నరాంతక, త్రికాయ, మహాకాయ, మహో దర మేఘనాదాగ్నివర్ణ ప్రముఖులైన యాతుధాన శ్రేష్ఠుల గృహము లు కలయవెదకి రావణుని సౌధమును, ప్రవేశించి యందు బజసశాల పదార్థములునుం బూర్ణము గావింపఁబడిన పాత్రములుగనియు మురజ మర్దళ వీణాది సాదనములం గరములంబూని యలసట పెంపున నట్లే శయనించి నిదురించుచున్న యువతులంగాంచియు నందలి యలంకార రమణీయకతయు వైభవమును విలోకించియు నచ్చెరుపొంది మెచ్చుచు నలుగెలంకులఁదిరిగి రావణుని శయనగృహంబుఁ బ్రవేశించి హంసతూలి కా తల్పముపై మండోదరియనెడి పేరుఁగలదగు భార్యతోఁగూడి శయ నించి నిద్రించుచున్న యతనిని వీక్షించి యా యిందువదన సీతగా దలంచి వగచి మరల యోజింప పరమ సాధ్వీరత్నంబైన జనక రాజ నందన గామిని మెఱింగి యా మెయందు ద్రోహము గలిగినటుల తానుభా వించుటకును తన యవివేకంబునకును మిక్కిలి చింతించి యచ్చోటువిడి చి మఱియుంగల సకల ప్రదేశములును వెదకి యెందును సీత జాడగానక యున్నతంబైన యొక గోపురంబుపైఁజేరి కూర్చుండి పరితాపనొంది తానువచ్చుటయు భూమిజ కానరాకుండుటయు తన యత్నంబు వ్యర్థం

బగుటయుండలంచి చింతాక్రాంతుండై "అయ్యో! నేను ధరాసుతంగని క్షేమవార్తం జెప్పుదమననెడి యాసతో రామలక్ష్మణ సుగ్రీవులునారాకకై నిరీక్షించుచుందురు. నేనరిగి వారికేమి చెప్పుదును. నావలనకార్యం బనుకూలము కాఁగలదని యెదురుచూచుచున్న యంగదాదుల కేమి చెప్పుదును? ఛీ! జానకీదేవిం గనుంగొనక పోవఁజెల్లునా? పోవకున్న కర్తవ్యమెయ్యది? ఇచ్చటనే దేహంబు విడిచెద" నని వ్యసన మంతంతకు మించి యోజించి తుదకు తానంతవఱకును చూడకున్న యశోకవనంబునుజూచి పిమ్మట కర్తవ్యమును నిశ్చయించువాఁడై యచ్చోటనుండి యశోకవనంబున కరిగెను.

—* హనుమంతుఁడు సీతాదేవిం జూచుట. —*

ఇట్లుపోయి వనంబుల నలుగడలనువెదకి యొకచోట విశాల శాఖా వ్యాప్తమును నిబిడ పత్రయుతంబును నత్యున్నతంబునునైన యొక యశోక వృక్షంబు మూలమున పెక్కండ్రు భయంకరాకారులగు రాక్షసస్త్రీలచే పరివేష్టితయై చెక్కిట చేయిఁజేర్చి జలములు బాసిన కమలములవలెను త్రెంచివైచిన పూదీగవలెను మేఘాచ్ఛాదితయైన చంద్రబింబమువలెను మాసిన వస్త్రము గట్టిన రత్నంబువలెను కాంతి హీనమై ధూళిబెరసిన యంగములతో శోకబాష్పములు కన్నుల జాఱుచుండగా కూర్చుండి రామనామమును స్మరించుచు నేల జూచుచు దైన్యదేవత చందమున నొప్పుచున్న భూపుత్రింగని రామచంద్రుండు చెప్పియున్న లక్షణములన్నియుం గలిగియుండుటచే నామెయే జనకనందనయగుట నిశ్చయించి తటాలున నామె ముందున కరిగినచో రాక్షసమాయాకృతిగా నెంచుననియు తానెంతచెప్పినను తన వాక్యములునమ్మ జాలదనియు యుక్తిగా మొదట తన్నెఱింగించుకొనిపిమ్మట సంభాషించుట యుక్తమనియు యోజించి వృక్షాగ్రం బారోహించి కూర్చుండెను.

—* రావణుండు సీతయొద్దకు వచ్చుట. *—

ఆ సమయంబున సీతయందు తనకుఁగల మోహాతిశయముచే చిత్తంబుకలంగి రావణుండు మహదాడంబరముతో, వెడలి యశోకవనంబున సీతయున్న చోటునకువచ్చి యామెనుజూచి, తనవిభవంబును, పరాక్రమాది విశేషంబులును తాను వర్ణించి చెప్పి తనతోడఁగూడిసుఖింపఁగోరి బహువిధంబులఁ బ్రార్థించెను. ఆ దుష్టునిమాటలు వినవొల్లక సీత చెవులుమూసికొని రామనామంబును జింతింపుచు, వానిపై మిక్కిలి కోపమును రోషమునుం జెంది నిరసన భావంబుఁ గలదియై యలక్ష్యముగా దూఱ

హనుమంతుడు సీతకు ముద్రికొసంగుట.

నాడి తిరస్కరించెను. తనమాటల నటుల ననాదరించి నిందించుటయు. మహోగ్రుండై పంక్తిముఖుండు ఖడ్గంబుఁగొని యామెను తెగవేయ నుంకించుటయు వెంట వచ్చియుండిన యతనిభార్యయైన ధాన్యమాలిని యనునది యడ్డంబుసొచ్చి హితోక్తులచే యతని కోపంబు శాంతిల్ల జేసి నివారించెను.

అంత దశముఖు డచ్చట తాను కావలిఁబెట్టియున్న దనుజ స్త్రీలంబిలిచి "మీరు నయభయములచే బోధించి యీ యువతిని నాయం దనురాగముఁగల దానినిఁగాఁ జేయుఁడు. ఆలాగు మీరు చెప్పిన పద్ధతులు వినక నిరాకరించెనేని, రెండుమాసముల వఱకును జూడుడని నాజ్ఞాపించి వెడలి లంకకుఁ బోయెను. పంక్తివదనుం డరిగినంతట క్రూరచిత్తలైన యానిశాటస్త్రీలు సీతకు చుట్టునుం జేరి, రావణుని మహిమను వర్ణించియు, బహువిధంబుల నాశలుచూపియు, నయవాక్యంబులు పలికియు, బతిమాలియు బెదరించియు, చంపక నుంకించియు, నిందించియు. నయ్యసురేశ్వరుని వరింపఁజేయుటకై తమవలన నైనంతవఱకును బ్రయత్నించి నిర్బంధింపఁ దొడంగిరి. సీత వారిపలుకులు చెవులనిడక వారలంగాంచి "ఓసీ! నిశాటలారా! ప్రతిదురుక్తులు నామోఁ్రలఁ బలుకవలదు.

—* సీత రాక్షస స్త్రీలవాక్యములు నిరాకరించుట. *—

మీ రావణుండు మీకధికుండుగాని, వాఁడు నాబుద్ధి కత్యధముఁడుగాదోఁచును, త్రిలోక సామ్రాజ్య ధురంధరుండైన రాఘవేశ్వరుని యందు లగ్నంబైన నాచిత్తంబును మరల్చుటకు మీకు సాధ్యంబగునా? ఏల వెతలొంది నన్ను తొందరపెట్టెదరు? ఈ ప్రయత్నములవలన మీరు చెందఁబోయెడి లాభమెయ్యది? ప్రయోజనములేదు. వట్టిభ్రమయే సుఁడీ! జగద్విఖ్యాతచరిత్రుండైన రామచంద్రుం డనుజ సహితుండై వచ్చి క్రూరమతియైన రావణుని సపుత్ర పౌత్ర బంధు మిత్రామాత్యముగా వధించి నన్నుఁ గొంపోవఁగలండు. ఆసమయంబున మదీయ ప్రాణేశ్వరుని శౌర్యపరాక్రమములును, రావణుండు చెందఁబోయెడి దుర్గతియును మీరు చూడగలరు. ఇంక నేమియుం బలుకకుండుం"డని పల్కెను.

తమ మాటలువినక యవ్విధంబున నిరాకరించుటయు నిశాటస్త్రీలు కోపగ్రస్తచిత్తలై యామెను చంపెదమని బెదిరించిరి ఆసమయమున నట బరుండి నిదురించుచుండునదియు, నచ్చోటనుండు రక్కసి గుంపున

నర్వ్వసుకుమాలునునైన త్రిజటయనునది మేల్కాని సీతను బెదిరించుచున్న యానవ స్త్రీలంజూచి వారించి వారితో తనకుఁ గలిగిన స్వప్నమును నివ్విధంబునఁ జెప్పసాగెను.

—*త్రిజట తన స్వప్నమును రాక్షసస్త్రీలకుఁ దెలుపుట.*—

యువతులారా! నేనొక కలఁగన్నాను. రావణుండు విపత్తును సీతాపతియైన రామచంద్రుండు జయమును జెందుట తథ్యము. ఎట్లనగా వేయి తెల్లటి యేనుగులతో గూడి, సిబికారూఢుండై రామచంద్రుండు. నెత్తురు ద్రావుచున్నట్లును, లంకాపురమును మ్రింగుచున్నట్లును, సీతయు రాముఁడును, తెల్లనివస్త్రములదాల్చి యున్నతంబైన కొండపై నుండు నట్లును. సీత సూర్యచంద్రులనంది తాకుచున్నట్లును, శీతాలక్ష్మణ సహితుఁడై రామచంద్రుడు పుష్పకమునెక్కి యంబర మార్గమునఁ బోవుచున్నట్లును, మఱియు ననేకములయిన శుభలక్షణములతో నొప్పుచుండి నట్లునుం గంటిని. రావణునిగురించి యనిననో, ఎవతెయో యువతియొకర్తుక చేయిఁబట్టి యీడ్వగా నతండు భూమిపైఁబడినట్లును, గొఱిగఁబడినతలయు, నతని వస్త్రములును, నెత్తని పూవులును గంధమును ధరించిన దేహమును గలవాఁడై గాడిదెలు గట్టిన దేరెక్కి దక్షిణదిక్కుగాఁబోయి. పేడచే నింపఁబడిన గుండలో నొచ్చినట్లును, దక్షిణనలందికొనిన శరీరము గలిగిన భయంకర రూపిణియైన యొకస్త్రీ రక్తవస్త్రమును మెడకుగట్టి రావణుని దక్షిణముగా లాగికొని పోవుచున్నట్లును, మఱియు, పంక్తిముఖుండు పందిని, యింద్రజిత్తు మొసలిని, కుంభకర్ణుండు ఉష్ట్రమును, నెక్కి దక్షిణముగాఁ బోయినట్లును, లంకయందలి రాక్షసులు రక్తమాల్యాంబరములు దాల్చి నూనెద్రాగుచు, నాడుచుం బాడుచు దక్షిణదిక్కునకుఁ బోయినట్లును, విభీషణుండు మంత్రులతోఁ గూడి యున్నతమైన తెల్లని కొండపై విహరించుచున్నట్లునుం గంటిని. నాకల తప్పునదికాదు. లంకేశ్వరునకు కీడుగలుగుటయు రఘువరునకు శుభముగలుగుటయు సిద్ధము. కావున మన మీ సీతను బెదరించి చిక్కులఁబెట్టుట యుక్తముకాదు. ప్రియము గదుర సేవించుటచే మనకు మేలు గలుగును లేనిచో నుపద్రవము వాటిల్లును. నా మాటలు నమ్మి యామె జోలికిఁబోవక మిన్నకుండుడని బోధించిన వారలా వృత్తాంతమును విని వెఱఁగొంది జానకిని బెదిరించుట మాని యంత మిన్నక శయనించియుండిరి.

తత్సమయమున జనకసుత తనకు కలిగిన కష్టమును, దుఃఖమును, పతివియోగమును నెంచి మిక్కిలి చింతాక్రాంతయై రాక్షస సహితముగా లంకాపురము నాశనమైపోవునుగాక యని శపించె. వృక్షముపై గూర్చుండి సర్వమునుం గనుచున్న హనుమంతుఁ డామెకుఁ దొడరిన కష్టమునకు వగచి, యది సమయంబని తలంచి తనరాక నెఱింగించికొని నెంచి శ్రీరామచంద్రుం డయోధ్యనుండి వనవాసమునకై సోదర భార్యాయుతముగా నడవికి వచ్చుటాదిగా, వనవాస వర్తనమును కపట మృగా గమనమును సీతాపహరణమును, రామసుగ్రీవుల సఖ్యమును వానరులు నానాముఖముల భూపుత్రిని వెదకుటకుఁ బోవుటయు, తాను సముద్రమును దాఁటివచ్చుటయు, నిత్యాదిసర్వవిషయములను నపసగా వృక్షముపై నుండి చెప్పెను. ఆయాటలువిని రామచంద్రుని నామము చెవుల సోఁకుట కలరి సీత తలయెత్తి చెట్టు కొమ్మపైనున్న వనచర శ్రేష్ఠునిఁ గని భయముఁజెంది పలువిధములం దనలో తలంచెను. అపు డాంజనేయుండు దిగివచ్చి యామెకు మ్రొక్కి, బద్ధాంజలియైనిలిచి, తానువచ్చుటకుకారణమైన వృత్తాంతంబంతయు జెప్పెను. కాని రావణుండే యే మరించుటకై యట్టిరూపముదాల్చి వచ్చెనని తలంచి యామె హనుమంతుని పలుకులు నమ్మక, ఓరి దురాత్మా! దశముఖా! ఎన్నిమాయలు చేసినం జేయుము. శీఘ్రముగా నీవు రామచంద్రుని బాణానలమున నాహుతిగాఁగల''వని, దూషింపదొడంగెను.

——*హనుమంతుడు సీతకు ముద్రిక నొసంగుట.*——

ఆమెకు నమ్మకము గలుగలేదనుట నెఱింగి, యనిల సుతుండు ప్రమాణపూర్వకముగా నెన్నియో విషయములు జెప్పిన యామె యతనింగని రామచంద్రునియొక్కయు లక్ష్మణునియొక్కయు, లక్షణములును, రూపములును, గుణములును, ప్రవర్తనములు మొదలుగల విషయములం జెప్పవలసినదిగా నసుగుటయు, వాయుసూనుం డామెకు నమ్మిక గలుగులాగున వర్ణించి యన్నియుంజెప్పి రామచంద్రుం డిచ్చిన ముద్రిక నొసంగెను. అప్పటికామె నమ్మకముగలదై, యాయంగుళీయమును మహాభక్తియుం బ్రియమును నతిశయింపగాఁ గైకొని ముద్దాడి యక్కునంజేర్చి తనకు వాటిల్లిన మహోపద్రవంబంతయుం జెప్పి, రామలక్ష్మణుల క్షేమవర్తమానము దెలియుటచే నుప్పొంగి, సుగ్రీవునింగొని యాడి "హనుమంతా! త్వరితము వానరేశ్వరుని సహాయముతో వచ్చి రాక్షసుల నాశముఁజేసి నన్ను రామచంద్రుండు కొనిపోవునట్లు ప్రయ

క్షింపు''మని చెప్పి, రఘువల్లభుండును కాకాసుర వృత్తాంతము మొదలుగాఁగల కొన్ని విషయములును రామచంద్రునకుఁ దనపైఁగల ప్రేమయు వక్కాణించి తన శిరోరత్నమునుదీసి, రామచంద్రునకు గుఱుతుగానొసంగుటకై యతనిచేతికిచ్చెను. ఆంజనేయుండా శిరోరత్నమునుఁగొని మహాభక్తితో యాపతివ్రతామణికి మ్రొక్కి ''జననీ! వానరాధిపుఁడగు భానునందనుని సహాయమున నసంఖ్య వనచర దళములతో లక్ష్మణసహితుఁడైన రాఘవేశ్వరుండు శీఘ్రమునవచ్చి ఈలంక ముట్టడించి పాపాత్ముఁడైన దశకంధరుని పుత్ర పౌత్రామాత్యబంధు యుతముగా సంహరించి నిన్ను కొనిపోవును. ఇది సత్యము, నీవు దుఃఖము మానియుండు''మని ధైర్యముఁజెప్పిన, యామె యతనింగని హనుమంతా! రావణుండు రెండుమాసములు వ్యవధియొసంగి యాలోపల నేను తన్ను వరింపని పక్షమున నన్ను వధించి భక్షించునటుల రాక్షసస్త్రీలకనుజ్ఞ యొసంగియున్నాఁడు. కావున, త్వరితముగా రామచంద్రుండు రావలయును. సుగ్రీవ ప్రముఖులను నేను ప్రియమున నడిగితినని చెప్పుము. నీవు తడవుఁజేయకపోయి వారలంగొని రమ్ము''ని చెప్పిన యాదేవికి పునర్నమస్కృతిఁజేసి, శాంతి నొందఁబలికి యనుజ్ఞగైకొని ప్రయాణంబయ్యె.

—* హనుమంతుఁ డశోకవనంబుఁ జెఱుచుట. *—

అపుడతఁడు తనలో ''నేను సముద్రమును లంఘించి యింతదూరము వచ్చితిని. జానకిని పొడగంటిని యామె క్షేమముననుండు వార్తను రామచంద్రాదులకు చెప్పబోవుచున్నాఁడను. ఈసమయముననే నూరకపోవనేమిటికి? నాశక్తి నిచ్చోటి రాక్షసులకుఁ గొంత యెఱుంగఁజేసి పోయెదఁగాక''యని యెంచి సీత గూర్చుండియున్న వృక్షమును మాత్రము విడిచి తక్కిన యావనముననఁగల సకల తరుచయమును వ్రేళ్ళతోఁ బైకిపెకలించెను. అటులచేయుటకు నందున్న రాక్షసులు భయభ్రాంతులై పరుగున రావణునియొద్దకరిగి వనచరుండు వచ్చుటయు, సీతతో సంభాషించుటయు, వనంబంతయు నాశనమొనరించుటయు, నాదిగాఁగల వృత్తాంతములను విన్నవించిరి.

పదునొకండవ ప్రకరణము ముగిసెను.

శ్రీ రా మ వ న వా స ము

వ చ న కా వ్య ము.

పండ్రెండవ ప్రకరణము.

తుదవఱకు ఇచ్చటనుండి కథ సంగ్రహించి వ్రాయఁబడినది.

రాక్షసులవలన వనచరుండు వనముఁ జెరిచిన వృత్తాంతమును విని దశకంఠుఁడు మహాగ్రహముఁగొని "వానిం బరిమార్చిరండుపొం"డని మహాశూరులం గొందఱిని బనిచెను. వారు మహాడంబరముతో వచ్చి యాంజనేయునిఁగని యనేక బాణములు ప్రయోగించిరి. అనిలజుండు వారి శరములు వారించుచు కదిసి, యొకనిచేత నుండిన గదం గొని యందఱ నోలిగా మర్దించెను. ఆవిధంబెఱింగి రావణుండు సేనాపతులంబంపుటయు, హనుమంతుండు గదచేమోది వారిని సంహరించెను. పిమ్మట పంక్తిముఖుండు మంత్రులను బంపెను. వారిని సయితమువాయుపుత్రుండు నేలఁగూల్చెను. వనచరుని శక్తి కాశ్చర్యముఁజెంది యక్షుండనువానిఁ దన కుమారునింబిలచి "యీ దుష్టవానరుని మడియించి"రమ్మని చెప్పెను. అక్షకుమారుండు బహుళ సేనాయుతుండై రథంబెక్కి వచ్చి హనుమంతునిఁ దాకెను. మహా పరాక్రమ బాహు బలాన్వితుండగు సమీర కుమారుం డక్రమమున సేనాసహితముగా వానినిఁ నేల కూల్చెను. అదియెఱింగి రావణుండు కుమారుని మరణమునకు దుఃఖించి యాగ్రహం బతిశయింపగా ఇంద్రజిత్తును తన పెద్దకుమారుని బిలిచి యుత్సాహము గలుగులాగున నతని శౌర్యమును గొనియాడి మర్కట పదార్థముగా ప్రయాణముఁజేసెను, ఇంద్రజిత్తు బలముతోఁగూడివచ్చి హనుమంతునిందాకి తనశక్తి ప్రకటనమగునట్లు కొంత తడవు నానాస్త్ర

-* ఇంద్రజిత్తు హనుమంతుని బ్రహ్మాస్త్రముచే బంధించికొనిపోవుట. *-

ములను ప్రయోగించి యుద్ధముఁగావించి తన శరములు వానరోత్తముని యెడల నిరర్థకములగుచుండుటఁగని యచ్చెరువొంది బ్రహ్మాస్త్రము నరివోసి ప్రయోగించెను, దానిచే పట్టుపడననట్లు మున్ను నియమము గలిగియున్న కతన నయ్యస్త్రమును గౌరవించుటకై యాంజనేయుండు దానిచే బద్ధుండయ్యెను. అంతట నింద్రజిత్తు మహాసంతోషముతో నతనింగొనిపోయి కొలువుననున్న రావణుని ముందునిలిపెను. రావణు డత

నింజూచి యతని వృత్తాంతమును చెప్పవలసినదిగా యాజ్ఞాపించుటయు, వాతాత్మజుండు సర్వమునుజెప్పి ' "ఓయిరావణా! మహాప్రతాపవంతుడైన రామదేవుని సాధ్వీమణిని కొంగిలి తెచ్చుట నీకు క్షేమకరమగు పనిగాదు. బుద్ధిమంతుఁడవేని యామెను రామచంద్రునకు సమర్పించి శరణు వేడుము లేనిచో సుగ్రీవ సహాయముతో వచ్చి రాఘవేశ్వరుండు పురిని ముట్టడించి నిన్నును నీవారిని సంహరించి సీతం గొనిపోవు"నని పెక్కువిధముల నీతి బోధించుటయు కోపముఁజెంది యతని వధింపుడని దైత్యుల కాజ్ఞాపించె. అపుడచట నుండినవారిలో మిక్కిలి బుద్ధిమంతుఁడును, రావణుని తమ్ముడునునైన విభీషణుండనువాడు వారించి అన్నతో దూతను చంపుట దోషమనియు, శిక్షింపఁ దలంచినచో, నేదేని యంగ వైకల్యము నొనరించుట ధర్మముగాని వధింపరాదనియుం జెప్పిన యతని ధర్మవాక్యముల నాదరించి, "కోతులకు తోఁక యలంకారము గావున నీమర్కటుని వాలమునుకాల్చి పురము వెడలఁ దరిమివేయుం"డని రాక్షసులతో చెప్పిన, మత్తులైన యాదైత్యు లాంజనేయుని తోఁకకు గుడ్డలుచుట్టి నూనెలోముంచి రగిలించి పురమున నాల్గుదెసల ద్రిప్పుచుండిరి. రాక్షస స్త్రీలవలన నీవృత్తాంతము సీతయెఱింగి దుఃఖించి యగ్నిహోత్రుని బ్రార్థించిన యామె మహిమచే యనలుండు హనుమంతుని వాలమును దహింపక వేఁడిమిలేక చల్లగా మండుచుండెను. అంతట నయ్యగచర సత్తముండు శరీరము సంకుచితముఁజేసి కట్లు వదిలించుకొని మహోగ్రాకారముఁదాల్చి వెంటనున్న రాక్షసులం జంపి తోఁకయందలి మంటతో మింటికెగసి విభీషణుని గృహము దక్క తక్కిన లంకాపురమునంగల సకల మందిరములకును నిప్పునంటించి దగ్ధము గావించెను. బహుతర సుందరములైన రావణప్రముఖుల హర్మ్య సౌధ

—* హనుమంతుడు లంకగాల్చుట *—

ప్రతతులన్నియు భస్మమైనేలగూలెను. మిన్నంది మండుచున్న పెనుమంటలలోఁజిక్కి వెలువడజాలక, స్త్రీలు పురుషులు బాలురు వృద్ధులు మొదలుగా నెల్లవారును హాహాకారములు చేయుచు, నేడ్చుచు మండి భస్మమై కూలిరి. మహాదాశ్చర్యకరమైన వాయునందనుని శక్తి సామర్థ్యములు గాంచి దేవత లతని ననేక విధముల గొనియాడిరి.

ఈ ప్రకారముగా నంజనీపుత్రుడు లంకాపురమునుగాల్చి నాశమొనరించి పిమ్మట తానొనరించిన పనివలన జనకసుత కేదేనియుం గీడు గలిగినేమోయని మరల నామెయొద్ద కరిగిచూచి సంభాషించి యనుజ్ఞఁ

గైకొని సముద్రము నెద్దకుఁబోయి మండుచున్న వహ్నినంబుధిజలము లలో చల్లార్చికొని యచ్చోటి కొండయెక్కి, తనరాకకై యావలియొడ్డు నగాచియున్న యంగదాదులయొద్ద కరుగువాఁడై పూర్వోక్తప్రకారం బున నెగసి యంబరయునంబోయి వారిముందు దుమికెను.

అంగదాదు లతనిం జూడగానే పరమానందముఁజెంది మంచి ఫలముల నతనికి దెచ్చియిచ్చి యాలింగన మొనరించి గౌరవించి సీతా వృత్తాంతము నడిగిరి. హనుమంతుఁడు వారినివిడిచి యంబుధి లంఘించి పోయినది మొదలుకొని మరలఁ నచ్చోటికిఁ జేరి నప్పటి వఱకును జరిగిన వృత్తాంతంబొకటియుఁ దప్పకుండునట్లు నెఱింగించి సీతాదేవి క్షేమము గా నుండుటం జెప్పెను. వానరులు సంతోషమగ్నులై యావర్తమాన మును, రామలక్ష్మణ కపినాయకుల కెఱింగింప వలయున నెడి వేగిరపాటుతో ప్రయాణంబై పోవుచు మార్గమధ్యంబున సుగ్రీవుని దగు మధువనముఁ జొచ్చి యడ్డగించిన వనపాలకుం గొట్టి యందలి తేనియఁగ్రోలి ఫలం

—* వానరులు మధువనంబు జొచ్చుట. *—

బులు మెసవి వినోదించుచుండ రవినందనుని మేనమామయు, వనరక్ష కాగ్రేసరుండునైన దధిముఖుండనువాడు వారల నాక్షేపించి వారిచే దెబ్బలుతిని యటనుండిపోయి రామలక్ష్మణ సహితుఁడై యున్న సుగ్రీవునకు వారు చేసిన దుండగములు విన్నవించెను. సుగ్రీవుండపు కోపింపక వారల త్వరితముగా తమ యొద్దకు బంపవలసినదిగా చెప్పిన దధిముఖుండు వచ్చి సుగ్రీవుని యాజ్ఞం దెలియఁబలికెను.

అంగదాదులు ప్రయాణంబై పోయి దశరథనందనులకు సుగ్రీ వునకును నమస్కరించినంతట హనుమంతుడు సీత క్షేమముగా నుండు టం జెప్పి జరిగిన వృత్తాంతంబును ఆమె చెప్పిన మాటలును నెఱింగించి తనచే నొసంగిన శిరోరత్నము నిచ్చెను. దానినిఁగని రామచంద్రుఁ డెంతయు దుఃఖించిన సుగ్రీవుండు శాంతిల్లజేసి లంకాపురము ముట్టడిం చుటకై ప్రయత్నము చేసి యఖిల వానర బలములం గూర్చి సిద్ధము గావించెను.

రామలక్ష్మణులు సుగ్రీవులువానరబలంబులతో లంకకుప్రయాణంబగుట

ఈ ప్రకారము తరుచర బలంబులు సన్నద్ధంబగుటయు తత్సేనాని వహంబులతో గూడి ధరణి గ్రక్కదలు చుండగా రామలక్ష్మణులును సుగ్రీవుండును ప్రయాణంబై క్రమక్రమంబుగా నడిచి దక్షిణ సముద్ర తీరంబుఁజేరి యంబుధి మహాఘోషంబుతో భయంకర కల్లోల యుక్తం

బై యుండుటంగని |దాని దాటుటకు వెరవుగానక రామచంద్రుండు దర్భలపై శయనించి యనేకవిధంబుల సముద్రుని గూర్చి తమకుదారి నొసంగుమని ప్రార్థించెను. సాగరుఁడు త్రోవ నొసంగకుండుటయు రామచంద్రుండు కోపమునొంది వింటబాణంబు సంధించి యార్ణవజలంబులు నింకిం చెదంగాక యని ప్రయోగింప యత్నించుటయు సముద్రుండు భయమొంది ప్రత్యక్షంబై "రామచంద్రా! కోపము నుపసంహరింపుము. నన్నుతరించుటకు వెరవుజెప్పెద వినుము. వానరులచే పెనుబండలుం గొండలుం దరువులును దెప్పించి వారధిం గట్టింపుము. మీసైన్యంబుసంగల నలుండనువాఁడు ముట్టినచో రాలు సయితము నీట మునుంగక తేలుచుండును. అతని కట్టి వరంబుగలదు. మీరు సులభముగా దాటి పోవచ్చునని చెప్పితిగో హితుండయ్యె. అంత రామచంద్రుండు వనచరులంబిలిచి నలుని సహాయముతో వారధిం గట్టుడని నియమించె. బలీయులైన కవులు కొండలు వృక్షములుం దెచ్చి వైచుచుండగా నలుండు సేతువుం గట్టదొడంగెను. ఇట్లున్నసమయంబున రావణుని తమ్ముఁడైన విభీషణుండంతరిక్ష మార్గంబున వచ్చి శ్రీరామచంద్రుని శరణుజొచ్చి "దేవా! సీతోడ విరోధము జేయుట కుశలముగాదనియు, సీతాదేవి నర్పించి సుఖంబున నుండుమనియు నేను నాయన్నయైన దశముఖునకు హితవుచెప్పిన నా మాటలు చెవుల నిడక దుర్మంత్రుల వాక్యంబుల నాదరించి సోదరుండ ననెడి మరియాదయైనం దలంపక నన్ను పాదంబుచే దాచి వెడలనడచె. అటువంటి దుశ్శీలునియొద్ద నుండనొల్లక నీమరుగుజొచ్చి భవద్దాసుండనై మననెంచివచ్చితి రక్షింపుమని" ప్రార్థించిన రఘుకులేశ్వరుండతని గరుణించి మన్నించి యభయంబొసంగి "రావణుని సంహరించి నిన్ను లంకా రాజ్యాధిపతిం జేసెద"నని యపుడే యతనికి పట్టాభిషేక మహోత్సవము జేయించెను. అంతలో నలుండు సేతువు నిర్మించుటయు దళంబుల తో నందఱును సులభముగా సాగరమును దాటిపోయి లంకాపురమును ముట్టడించిరి.

* వానరులు లంకముట్టడించి ధ్వంసముచేయుట. *

అటుల ముట్టడించి కోట లెక్కియు, బురుజులు గూల్చియు, గోడలు త్రోసియు, |మేడలు గోపుర ప్రాకారములు గూలద్రోసియు, గోడలు పూడ్చియు |పురంబు నల్లకల్లోలము జేయుటయు, నేల యీనిన చందమున చెలరేగివచ్చి నానావిధంబుల పురంబు నాశ మొనరించుచున్న భీమాకారులైన వానరులంగని పౌరులు భీతిల్లి యార్చుచు నేడ్చుచు వీథు

లంబడి పరుగెత్తినాగిరి. పట్టణంబున మహాఘోష జనించి లంక యేడ్చు చున్నదోయని తోఁచునట్లుండెను. తమకుఁ దొడరిన కష్టములకు సహింపలేక యా బాలవృద్ధముగా నెల్లరును రావణుని నిందింపఁదొడంగిరి. అంత తద్వృత్తాంతము నెఱంగి రావణుండు కోపించి బహుళసైన్యముల నాయత్తముఁజేసి యుద్ధమునకుఁ దలపడుటయు, పోరు ఘోరమైనప్రవర్తిల్లెను. ఆ సంగరమున రామలక్ష్మణులు విజృంభించి యుద్ధముఁజేయఁ గడంగిరి. లక్ష్మణుడు ఇంద్రజిత్ప్రముఖుల ననేకులం జంపెను. రామచంద్రుండు రావణుని తమ్ముఁడగు కుంభకర్ణుని దునిమి పిమ్మట పంక్తికంఠుని వధించెను. ఈరీతిని రావణకుంభకర్ణాదులు హతులగుటయు, రఘువరుండు తమ్మునిఁబిలిచి విభీషణునిం గొనిపోయి లంకాపురంబున పట్టాభిషిక్తునిఁ గావించి రమ్మని యాజ్ఞాపించెను. లక్ష్మణుండున్న యా

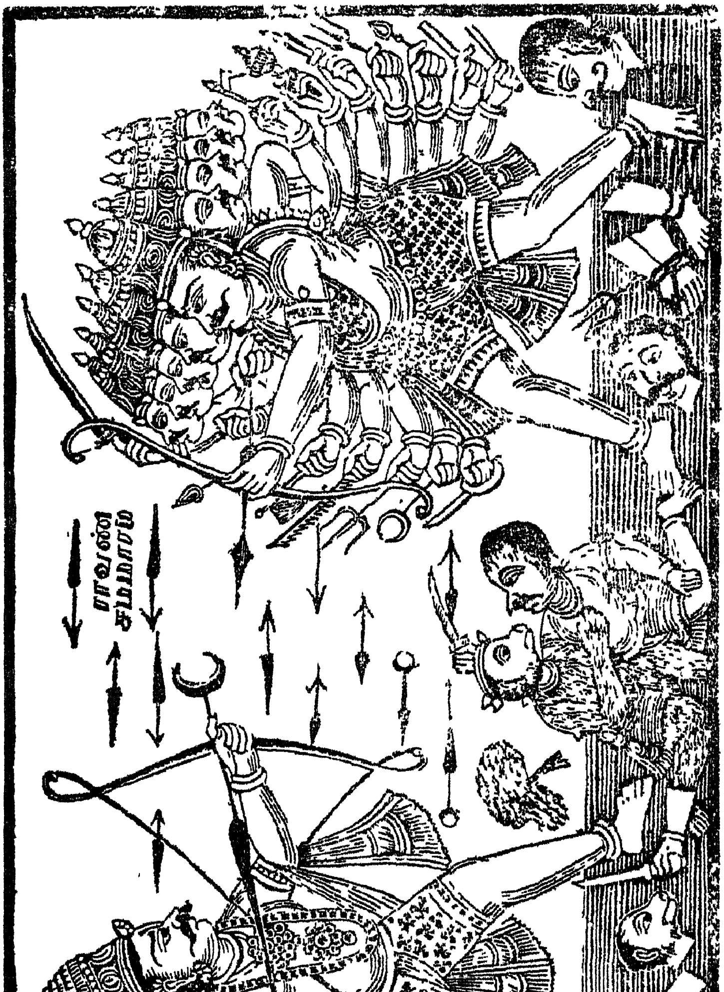
——* విభీషణుని పట్టాభిషేకము. *——

జ్ఞానుసారముగా విభీషణునిం గొని చని పుణ్యోదకములు దెప్పించి యభిషేకింపఁజేసి. మహావిభవముతో పట్టంబుఁగట్టిన యతం డానందంబెసంగఁ గానుకలుగొని సౌమిత్రితోడ రామచంద్రుని యొద్దకువచ్చి నమస్కరించి తాను కొనివచ్చిన బహుమతులు సమర్పించెను.

రాఘవేశ్వరుండు విజయుఁడై విభీషణునకు పట్టాభిషేకంబును జరిగించి మైనంతట తగినవారలంబనిచి జనకరాజ నందనను రావించెను. పతివ్రతారత్నంబైన సీత తన పతియొద్ద కరుదెంచి యమ్మహాత్ముని పాదకమలములకునమస్కరించి వినయంబున నోరనిలిచిన, రామభద్రుండామె యందు కళంకంబు గలిగియుండ బోలుననెడి సందేహము గలవాఁడై పరిగ్రహింపనొల్లకున్న వల్లభుని యభిప్రాయంబు నెఱిఁగి తన నిష్కళంకత్వము స్పష్టమగుటకై భూమిజ యగ్ని ప్రవేశము జేయ నిశ్చయించెను.

——* సీత యగ్ని ప్రవేశము చేయుట. *——

అపుడచ్చోట కట్టెలుజేర్చి గొప్ప మంటలు గలుగు లాగున నిప్పురగుల్కొలిపిరి. సాధ్వీమణి ధరాసుత శుచియై "నాయం దెట్టి దోషమును గలుగదేని నీయగ్నివలన నిసుమంతయుం కీడు వొరయకుండునుగాక" యని పలికి ప్రదక్షిణ మొనరించి యామెను మంటలోఁజొచ్చెను. నిరుపద్రవముగా నందు నిలిచియున్న యామె మహిమంగని యందఱు నాశ్చర్యమొంది యామెను ననేకవిధంబులఁ గొనియాడుచుండిరి. తత్సమయంబున నగ్నిహోత్రుండామె నిష్కళంకత్వంబు బ్రకటించుటకై ప్రత్యక్షంబై సీత దోషరహితయని చెప్పి రామున కప్పగించితిరోహితుండయ్యె.

రామ రావణ యుద్ధము.

అంతట నెల్లవారలును పరమానందంబుం జెందిరి. రామచంద్రుండును సంతోషించి జనకనందనను పరిగ్రహించి ప్రియంబెసంగ మన్నించెను. దేవతలును మునులును సీతారాముల నాశీర్వదించి పొగడిరి.

ఈలాగు రఘుకుల నాయకుండు, సీతాదేవింబడసి, రావణునిదగు కామ గమనంబుగల పుష్పకంబనెడి విమానమును దెప్పించి, విభీషణ ప్రభృతులైన రాక్షసులును, సుగ్రీవాంగద హనుమత్ప్రముఖులైన కపి పుంగవులుం గొలువగా సకల బలసంయుతుఁడై విమానంబుపై సీతా లక్ష్మణ సహితుఁడై యారోహించి యయోధ్యకుఁ బ్రయాణంబయ్యెను.

—* శ్రీరాముండు సీతాలక్ష్మణులతోడ నయోధ్య కేగుట. *—

పుష్పకారోహణంబుఁజేసి యంబర మార్గమునఁ బోవుచున్న సమయమున రఘువరుండు తాము తిరిగిన చోటులును, నివసించిన చోటులును వనములును, నదులును, కొండలును జూసి, యందందు గల విశేషంబులు వివరించుచుండ యామె మిక్కిలి యానందంబును జెందెను. విమానం బయోధ్యను సమీపించినంతట నొకచోట క్రిందకిదిగినిలువం జేసి, తమరాకను భరత ముఖ్యుల కెఱింగించుటకై ముందుగా హనుమం తుని బంపుటయు నతండరిగి భరతశత్రుఘ్నులం గని నమస్కరించి రామ చంద్రుండు వచ్చుటం జెప్పిన మహదానందంబుతో వారలు త్వరితం బుగా పురాలంకారముఁ జేయించి సకలవిధ వాద్యంబులును మంగళ తూర్యములును మెరయగా, గురుజన బంధుమిత్ర పురోహితామాత్య దండ నాయకులంగూడి బహుళ సేనా పరివార యుక్తముగా రాఘవేశ్వ రుం డెదుర్కొనివచ్చుటకై యయోధ్యనుండి యెదురుగా చనుదెంచిరి.

భరత శత్రుఘ్నులు మహా విభవముతో నట్లుచనుదెంచి సీతా లక్ష్మణయుతుండైన రామభద్రుని బొడగని తదీయ చరణారవిందములకు సాష్టాంగ దండ ప్రణామంబు లాచరించి మహీనందనకు నమస్కరించిన యంతట భరతుండు సౌమిత్రి నాలింగనముఁజేసిన శత్రుఘ్నుం డతనికి మ్రొక్కెను. తత్పూర్వమే హనుమంతుడు చెప్పగా సకల వృత్తాంతములు నెఱింగియున్నవారుకావున, వరుసగా సుగ్రీవాంగద జాంబవత్ప్రభృతు లను, విభీషణ ముఖులను వేఱువేఱఁ కౌగలించి మర్యాదఁ గావించిరి. అంత వసిష్ఠముఖ్యులంగాంచి సీతారామలక్ష్మణులొకదుగా యామహా త్ములకు నమస్కారంబు నొనరించినవారలు వారి కనేక దీవన లొసంగిరి. ఇటుల నెల్లవారును నానందంబు జెందియుండగా తత్పూర్వము దాల్చి యున్న మునివేషంబులు దొలంచి రాజలక్షణంబులు శోభిల్ల వారిని రమ

ణీయవస్త్రాభరణాదులు ధరింపఁజేసి యంత నలంకృతంబైన భద్ర గజంబుపై రామచంద్రుని భూపుత్త్రి సహితముగా నాసీనుజేసి యిరువంకల భరతశత్రుఘ్నులు వింజామరంబులు వీచుచు వెనుకనుండి సుమిత్త్రాసుతుండు స్వేచ్ఛత్రమును బట్టగా జయజయ ధ్వనులును, బహుతర వాద్యరవంబులును మంగళాశీర్వాద నినాదంబులును నింగి ముట్టుచుండ గదలి శుభముహూర్తంబున దేవేంద్ర విభవంబుతోడ రమ్యాలంకార శోభితంబై యొప్పుచున్న యయోధ్యానగరంబుఁ బ్రవేశించి రాజమార్గంబున జనుదెంచుచుండ. సంతోషభరితాంతరంగులై యప్పుర జనంబులు సీతారాములపై పుష్ప లాజాక్షతములు చల్లువారును, కర్పూర నీరాంజనంబు లొసంగువారును, దీప హారతులు నివాళించువారును నై, తమకు మరల సీతారాముల సందర్శన భాగ్యంబు లభించినందున మిగుల సంతుష్టాత్ములై ప్రమోద సముద్రంబున నోలలాడుచుండిరి.

ఈ ప్రకారము వైభవంబెసంగ రామచంద్రుండుపోయి నగరు ప్రవేశించి యంతఃపురంబున కరిగి సీతాలక్ష్మణ సహితుడై కౌసల్యా కైక సుమిత్త్రలకు నమస్కరించి నిలిచిన వారు నేత్రపర్వముగా, రామలక్ష్మణులను భూపుత్త్రినిఁగని కౌగలించి దీవనలొసంగి యానందపరవశులై యుప్పొంగిరి.

పిమ్మట రామచంద్రుడు నిజసౌధంబున కరిగి తన వెంట వచ్చిన సుగ్రీవ విభీషణాదులకు తగిన విడిది పట్టులంజూచి, సైన్యముల సనువగు చోటుల విడియించి సౌమిత్త్రి నతని నగరున కరుగ ననుజ్ఞ యొసంగిన, యన్నకుమ్రొక్కి యతండు పోయి నిజధామంబున తన సతీ ప్రముఖుల సంతోషమగ్నులం జేసెను,

ఇటుల మిక్కిలి సంతోషముతో నాఁటిదినముగడపి, మఱునాడు, మంత్రిసామంత బంధుమిత్త్ర పురోహిత సేనానాయకులును, వసిష్ఠాది గురుజనులును. తమ్ములునుం బరివేష్టించియుండగా రఘుకులేశ్వరుండు కొలువుగావించియుండగా, కులగురుండు సకల తనానుమతంబున రామచంద్రునింజూచి, "ఓయి రామభద్రా! ఇంక మీ తండ్రిచే పాలింపఁబడుచుండిన రాజ్యభారమును వహించి నీవు సర్వజన ప్రియంకరుఁడవై ధర్మపాలనంబొనరింప యత్నింపుము. తడవుఁజేయక పట్టాభిషిక్తుండ వగుట కర్తవ్యం"బని చెప్పిన రఘువరుండు సమ్మతించె. అపుడు భరతుండు భక్తితో బద్ధాంజలియై యన్న ముందు నిలిచి యమ్మహాత్ముఁ డరణ్యమున కరిగినది మొదలుగా నప్పటివరకును. పాదుకల ప్రధానముగా

సర్పించుచు తాను జరిగించిన కృత్యములు సర్వమును విన్నవించి "అప
రాధము లుండిన చో క్షమించి భవదీయ రాజ్యభారమును గైకొని కరు
ణతో మమ్ము బాలింపు"మని విన్నవించి నమస్కరించెను.

—* శ్రీరామచంద్రుని పట్టాభిషేక మహోత్సవము *—

పిమ్మట వసిష్ఠమహర్షి పట్టాభిషేకమునకు శుభముహూర్తము ని
ర్ణయించి చెప్పిన సకలవిధ సన్నాహములును గావించుటకు తగిన వారిని
నియోగించి, రామభద్రుండు నానాదేశ రాజులును బంధుమిత్ర జనంబుల
ను బిల్వబంపెను, అయోధ్యానగరమును వైకుంఠపురమునుం బోలె.
బహుతరాలంకార కలితముగావించిరి. పౌరులు తమ తమ గృహము
లలంకరించి ద్వారపార్శ్వములం గదళీ తరువులు నిలిపి నూకంద దళతో
రణములంగట్టి రమణీయముగా నొప్పునట్లుజేసిరి. పచ్చల తోరణముల
చేతను, ముత్యాలముగ్గులచేతను చలువ పందిళ్ళచేతను నయోధ్యా
పురము చూపరులకు నేత్రోత్సవకరంబై యుండెను. క్రమముగా సకల
కార్యములు సిద్ధమొనరింబబడెను. వసిష్ఠప్రముఖులైన మునులును
రాజులును, బంధుమిత్ర ప్రతతులును, సకుటుంబులై రథగజతురగపదా
తి వర్గములతోడ నొక్క మొగి నరుదెంచిన భరతుండు వారల కందఱ
కును విడుదులుచూపి విడియించెను. అంతట వసిష్ఠుండు హనుమదాదు
లంబిలిచి చతుస్సముద్రముల జలములును, పుణ్యతీర్థములునుం దెప్పించి,
సీతారాములకు మంగళ స్నానముం జేయించి యనర్ఘ రత్నభూషణాంబర
ధారులం జేసి పుష్ప చందనాలంకృతులు దనర నొప్పుచున్న వారలం దో
డ్కొనివచ్చి విలసిత శృంగారాభిరామంబైన కొలువుమందిరమున మణి
మయ సింహాసనముపై రాఘవేశ్వరుని జనకజతోడ నాసీనుంజేసి. బ్రా
హ్మణులు మంత్రంబులు పఠింప శుభలగ్నమున నభిషేకించి జయధ్వాను
లును, విప్రజ నాశీర్వాదములును. బహువిధ మంగళతూర్యరవములును,
జనుల కోలాహల నిస్వనములునుం గలిసి యాకాశమునం బ్రతిధ్వనులు
గలుగుచుండగా పట్టముగట్టిరి. శ్రీరామచంద్రుం డివ్విధమున పట్టాభిషి
క్తుండగుటయు, రాజులు వరుసగా తాము గొనివచ్చిన కానుకలు సమ
ర్పించి పాదాక్రాంతులై బహువిధముల సంస్తుతించిరి. అట్టిసమయమున
రఘువల్లభునకు సౌమిత్రి పరిశుద్ధములైన ముత్తెములు గూర్చిన తెల్ల
గొడుగుంబట్టెను, భరత శత్రుఘ్ను లిరువంకల నిలిచి చామరములు
వీచుచుండిరి. సుగ్రీవాంగదాది వానరశ్రేష్ఠు లొకవైపునను, విభీషణ
సంపాతి ముఖ్యులైన రాక్షసవీరు లొక్క ప్రక్కను సువర్ణపాత్రములుకర

శ్రీరామ పట్టాభిషేకము.

ములదాల్చి సేవించుచు వరుసలుగా నిలిచియుండిరి. తపోధనులు విప్రోత్తములును, నిరుదెసలందు నున్నతాసనము లలంకరించి విలోకించుచుండిరి. దేశాధిపతులు ముందువైపున బద్ధాంజలులై నిలిచియుండిరి. ఆసమయమున రామచంద్రుండు లక్ష్మీసహితుండై వైకుంఠ మందిరమున గొలువుదీరియున్న శ్రీమన్నారాయణుండునుంబోలె సీతాదేవి వామభాగమున నాసీనయైయుండగా నెల్లవారలకును నేత్రపర్వ మొనరించుచుం

డెను. ఇట్టి మహాసభయం దాయున కులేశ్వరుండు సంతోషాంతరంగుడై యుండ హనుమంతుఁడు పాదాంబుజంబు లొత్తుచుండెను. దేవత లంబరముననుండి పుష్పవర్షముం గురిసిరి. మింట నచ్చరల నాట్యమును, గంధర్వగానములును, నిర్జర దుందుభి ధ్వనులును నతిశయించెను. లోకారాధ్యుండైన కౌసల్యానందనుండు రాజ్యాభిషిక్తుండగుటచే, ఋతుభేదము లేక సకల తరువులును, కిసలయ కుసుమఫల భరితములై యొప్పెను. లతాతతులు పుష్పించి సుగంధములు వెదచల్లుచుండెను. చల్లని మందమారుతము వీవఁదొడంగెను. ఖగమృగాది సర్వజంతు సమూహములును పరమానందమును జెందెను. ప్రపంచంబంతయు నవీనరమ్యశోభా కలితంబై కనుపట్టెను. జనులు రామరాజ్యమున తమ కెట్టి కొఱంతలునుం గలుగవని మిక్కిలి సంతుష్టిని వహించి రఘువల్లభునికి శుభముఁ గోరుచుండిరి. అంత రాఘవేశ్వరుండు మునులకును, విప్రకోటికిని, రాజులకును, సుగ్రీవాంగద హనుమదాదులకును, విభీషణ ప్రముఖులకును, పేదసాదలకును, వారివారికిఁ దగిన మర్యాదలు గావించి బహుమతులొసంగి యందఱును మృష్టాన్న భోజన పరితుష్టులఁ గావించుటయును, ప్రమదాయత్తచిత్తులై యెల్లవారును రామచంద్రునివలన ననుజ్ఞనొంది తమతమ స్థానములకు వెడలిరి. తత్సమయమున రాఘవుండు సుగ్రీవ విభీషణాదులం బిలిచి, మిక్కిలి గౌరవించిరి, "మీసహాయమున నేను మహత్కార్యము లొనరరించి మనోరథ, సిద్ధివడసితి, మన సఖ్యము మఱువకుండు"డని యాలింగనముఁ గావించి వీడ్కొలిపెను. పిమ్మట, తమ్ములు సేవింపుచుండగా మిథిలేశ నందనంగూడి సకల సుఖములు ననుభవించుచు, రాఘవేశ్వరుండు ప్రజలను కన్న బిడ్డల చందమున నరయుచు న్యాయముఁ దొలంగక జనరంజకముగా పెక్కువేల సంవత్సరములు భూమిని పాలింపుచు, దిగంత విశ్రాంత యశోవిరాజితుఁడై లోకస్తుతి యతిశయింపగా పరమానందమున వెలయుచుండెను.

ఫలశ్రుతి.

పరమ సుజ్ఞాన స్వరూపుఁడును నాశ్రిత జన మందారుఁడును, కరుణామయుండు, ననంత సద్గుణగణ ధాముఁడును పుణ్యశీలుండును ప్రవిమల చరిత్రుండును నగు శ్రీరామభద్రుని వనవాస వృత్తాంతంబైన యీ భవ్యచారిత్రమును భక్తియుక్తులై చదివినవారికిని వినినవారికిని శ్రీజానకీదేవి కృపా విశేషమునాయురారోగ్య భోగభాగ్యములును పుత్రపౌత్రాభివృద్ధియుం గలిగి యైహిక సుఖము లనుభవించి పాపరహి